

СЧЕТОВОДСТВОТО И КОНТРОЛЪТ: ТРАДИЦИИ И НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ СЪЗДАВАНЕ НА СТОЙНОСТ И УСТОЙЧИВОСТ

Сборник с доклади от
Международна научно-практическа
конференция

11 Април 2025

**СЧЕТОВОДСТВОТО И КОНТРОЛЪТ:
ТРАДИЦИИ И НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРИ СЪЗДАВАНЕ НА СТОЙНОСТ И УСТОЙЧИВОСТ**

**Сборник с доклади
от Международна научно-практическа конференция
11.04.2025 г.**

**ACCOUNTING AND CONTROL:
TRADITIONS AND NEW CHALLENGES
IN VALUE CREATION AND SUSTAINABILITY**

**Conference Proceedings
from an International Scientific and Practical Conference
11 April 2025**

2025

Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет – Варна

Тази книга или части от нея не могат да бъдат възпроизвеждани или предавани под каквато и да е форма или по какъвто и да е начин – електронен или механичен, и копирани без писменото разрешение на издателя.

Авторите на докладите носят пълна отговорност за съдържанието, оригиналността им и за грешки, допуснати по тяхна вина.

Сборникът с доклади се издава по проект за частично финансиране на научни форуми НПФ-КС24-11-СЧЕТОКОНТ1.0, 2024 г., по реда на Наредба за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено-творческа дейност.

This book or its parts may not be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, and copied without the written permission of the publisher.

The authors of the papers bear full responsibility for the content, their originality and for any mistakes made through their fault.

The collection of reports is issued under a project for the partial financing of scientific forums NPF KS24-11-SCHETOCONT1.0, 2024, in accordance with the Ordinance on the terms and conditions for the assessment, planning, distribution and spending of funds from the state budget for financing the inherent public higher schools scientific or artistic-creative activity.

НАУЧЕН СЪВЕТ

Проф. д-р Фаня Филипова

Проф. д-р Надя Костова

Доц. д-р Слави Генов

Доц. д-р Светлозар Стефанов

Доц. д-р Анита Атанасова

Доц. д-р Даниела Георгиева

Доц. д-р Надежда Попова – Йосифова

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Председател:

Доц. д-р Надежда Попова – Йосифова – р-л катедра „Счетоводна отчетност”

Членове:

Проф. д-р Надя Костова

Гл. ас. д-р Гергана Цончева –Петкова

Проф. д-р Фаня Филипова

Гл. ас. д-р Драган Георгиев

Доц. д-р Анита Атанасова

Гл. ас. д-р Илиян Христов

Доц. д-р Даниела Георгиева

Гл. ас. д-р Калин Калев

Доц. д-р Светлозар Стефанов

Гл. ас. д-р Петко Захариев

Доц. д-р Слави Генов

Гл. ас. д-р Пламена Недялкова

Гл. ас. д-р Атанас Атанасов

Гл. ас. д-р Румяна Маринова

Гл. ас. д-р Бистра Николова

Гл. ас. д-р Цветомир Манолов

Гл. ас. д-р Бранимира Колева

Гл. ас. д-р Христоско Богданов

Гл. ас. д-р Весела Бандакова

Ас. д-р Галина Събчева

Гл. ас. д-р Веселин Деков

Ас. д-р Ивайло Маноилов

КООРДИНАТОРИ

Мая Георгиева – инспектор учебна дейност в катедра „Счетоводна отчетност”

Гл. ас. д-р Весела Бандакова

Гл. ас. д-р Илиян Христов

КОНТАКТИ:

9002, гр. Варна, бул. „Княз Борис І“ No 77

Икономически университет – Варна,

Катедра „Счетоводна отчетност“

E-mail: accounting_conference@ue-varna.bg

SCIENTIFIC COUNCIL

Prof. Fanya Filipova, PhD

Prof. Nadia Kostova, PhD

Assoc. Prof. Slavi Genov, PhD

Assoc. Prof. Svetlozar Stefanov, PhD

Assoc. Prof. Anita Atanasova, PhD

Assoc. Prof. Daniela Georgieva, PhD

Assoc. Prof. Nadezhda Popova-Yosifova, PhD

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman: Assoc. Prof. Nadezhda Popova-Yosifova, PhD – Head of Accounting Department, UE – Varna

Members:

Prof. Nadia Kostova, PhD

Prof. Fanya Filipova, PhD

Assoc. Prof. Anita Atanasova, PhD

Assoc. Prof. Daniela Georgieva, PhD

Assoc. Prof. Svetlozar Stefanov, PhD

Assoc. Prof. Slavi Genov, PhD

Chief Assist. Prof. Atanas Atanasov, PhD

Chief Assist. Prof. Bistra Nikolova, PhD

Chief Assist. Prof. Branimira Koleva, PhD

Chief Assist. Prof. Vesela Bandakova, PhD

Chief Assist. Prof. Veselin Dekov, PhD

Chief Assist. Prof. Gergana Tsoncheva – Petkova, PhD

Chief Assist. Prof. Dragan Georgiev, PhD

Chief Assist. Prof. Iliyan Hristov, PhD

Chief Assist. Prof. Kalin Kalev, PhD

Chief Assist. Prof. Petko Zahariev, PhD

Chief Assist. Prof. Plamena Nedyalkova, PhD

Chief Assist. Prof. Romyana Marinova, PhD

Chief Assist. Prof. Tsvetomir Manolov, PhD

Chief Assist. Prof. Hristko Bogdanov, PhD

Assist. Prof. Galina Subcheva, PhD

Assist. Prof. Ivaylo Manoillov, PhD

COORDINATORS

Maya Georgieva – Inspector training activity „Accounting” Department

Chief Assist. Prof. Vesela Bandakova, PhD

Chief Assist. Prof. Iliyan Hristov, PhD

CONTACTS:

9002, Varna, 77, Knyaz Boris I Blvd.

University of Economics – Varna

“Accounting” Department

E-mail: accounting_conference@ue-varna.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	9
ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС	11
1. Антон Свраков СЧЕТОВОДСТВОТО, НЕЗАВИСИМИЯТ ФИНАНСОВ ОДИТ И ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА (НЯКОИ КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ ЗАКОНОДАТЕЛНИТЕ ПРОМЕНИ)	12
2. Надежда Попова – Йосифова ЗА ПРИНОСА НА ПРОФЕСОР ГЕНО ГЕНОВ КЪМ СЧЕТОВОДНАТА НАУКА	21
3. Снежанка Башева Георги Стоянов ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В ОБУЧЕНИЕТО НА ОДИТОРИТЕ ПО УСТОЙЧИВОСТ	33
4. Атанас Атанасов ЗА ИЗБОРА МЕЖДУ ДЪРЖАВЕН ИЗПИТ И ЗАЩИТА НА ДИПЛОМНА РАБОТА ПРИ ДИПЛОМИРАНЕ В ОБРАЗОВАТЕЛНО-КВАЛИФИКАЦИОННАТА СТЕПЕН „МАГИСТЪР“ ПО СЧЕТОВОДСТВО	42
5. Светлозар Стефанов ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕЛЕКТРОННИЯ УЧЕБНИК ПРИ ПОДГОТОВКАТА НА СТУДЕНТИ ПО СЧЕТОВОДСТВО В ДИСТАНЦИОННА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ	47
6. Миглена Тренчева ТЕХНОЛОГИЧНИ ИНОВАЦИИ В СЧЕТОВОДСТВОТО	52
7. Ива Монева ДВАТА ПЪТЯ ЗА ДИГИТАЛНИТЕ АКТИВИ	60
8. Петя Петрова ОТЧИТАНЕТО НА ESG: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ	65
9. Росица Иванова СЧЕТОВОДНИ МОДЕЛИ ЗА ОТЧИТАНЕ НА УПРАВЛЕНСКИЯ АСПЕКТ НА УСТОЙЧИВОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЕТО	74
10. Слави Генов ЛИЗИНГОВИ И НЕЛИЗИНГОВИ КОМПОНЕНТИ В ДОГОВОРИТЕ ЗА ЛИЗИНГ	82
11. Любомира Коева-Димитрова Минчо Минев ПРИЛОЖЕНИЕ НА МОДЕЛА НА ДЮПОНТ ЗА ОЦЕНКА НА РЕНТАБИЛНОСТТА НА УНИВЕРСИТЕТСКИТЕ БОЛНИЦИ В БЪЛГАРИЯ	88
12. Марко Тимчев - КОНЦЕПТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС ПО СЧЕТОВОДЕН БИЗНЕС АНАЛИЗ.....	94
- ПРОБЛЕМИ НА СЧЕТОВОДНИЯ БИЗНЕС АНАЛИЗ В БАЛАНСИРАНА СИСТЕМА ОТ ПОКАЗАТЕЛИ	99
13. Емил Асенов ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ СЪЗДАВАНЕ НА ОРГАН ЗА БОРБА С ИЗПИРАНЕТО НА ПАРИ И ФИНАНСИРАНЕТО НА ТЕРОРИЗМА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ (AMLA)	107
14. Мая Начкова ФИНАНСОВИ ИЗМАМИ И ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ИЗВЪРШВАНИ ОТ ПРЕДПРИЯТИЯТА В РЕЗУЛТАТ НА ПРОВЕЖДАНИ СОЦИАЛНИ ПОЛИТИКИ ЗА УСТОЙЧИВОСТ	115
15. Силвия Костова ОТ ПРОФЕСИОНАЛНА КОМПЕТЕНТНОСТ КЪМ ПРОФЕСИОНАЛНА КОНТИНГЕНТНОСТ ВЪВ ФИНАНСОВИЯ КОНТРОЛ	123
16. Момчил Антов ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИЗПОЛЗВАНЕТО НА AI ПРИ ТАРИФНОТО КЛАСИРАНЕ НА СТОКИ ЗА МИТНИЧЕСКИ ЦЕЛИ	131

17. Гургана Цончева-Петкова Илиян Христов	
ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ ВЪВ ФИНАНСОВО-ОТЧЕТНАТА ДЕЙНОСТ.....	138
18. Ралица Данчева	
ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА СЧЕТОВОДСТВОТО В КОНТЕКСТА НА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ	145
19. Атанас Атанасов	
ОТЧИТАНЕТО ВЪВ ВРЪЗКА С КОРПОРАТИВНАТА УСТОЙЧИВОСТ – МЕЖДУ ПОЛИТИКАТА И РЕАЛНОСТТА	153
20. Пламена Недялкова	
ВРЪЗКА МЕЖДУ УПРАВЛЕНИЕ НА РИСКА И УСТОЙЧИВОСТ	163
21. Дияна Иванова	
ФИНАНСОВО ЗДРАВЕ НА ОБЩИНТЕ В БЪЛГАРИЯ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	173
22. Жельо Желев	
ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ДАЊЪЧНИЯ КОНТРОЛ ВЪРХУ ХАЗАРТА: БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ	180
23. Петя Петрова	
Албена Харалампиева	
ОТЧЕТЪТ ЗА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ: МЕЖДУ ТРАДИЦИИТЕ И СЪВРЕМЕННИТЕ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	189
24. Веселин Деков	
МОРАЛНО-ЕТИЧНИТЕ ЦЕННОСТИ НА ИНДИВИДУАЛНОСТТА В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ПРОЦЕСИ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯ	198
25. Марий Стоянов	
ПРАКТИКИ НА ДАЊЪЧНО ТРЕТИРАНЕ И СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ НА ТРИСТРАННИТЕ СДЕЛКИ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ	205
26. Радост Кралева	
ДАЊЪЧНО ОБЛАГАНЕ ПО ЗДДС НА ЕЛЕКТРОННАТА ТЪРГОВИЯ.....	214
27. Семра Гьокче	
ГЛОБАЛЕН МИНИМАЛЕН ДАЊЪК – НАЙ-ГОЛЯМАТА ДАЊЪЧНА РЕФОРМА В ИСТОРИЯТА	223
28. Весна Ненчева	
ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ СЧЕТОВОДИТЕЛИ В ОСНОВАТА НА УСТОЙЧИВИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	230
29. Християн Стоянов	
ИНТЕГРИРАНА ОТЧЕТНОСТ: СЪДЪРЖАНИЕ, КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА И ПРЕИМУЩЕСТВА	238
30. Ваня Христова	
ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В СФЕРАТА НА ВЪТРЕШНИЯ КОНТРОЛ	246
31. Мартин Николов	
ПРИЛАГАНЕ НА НОВИ IPSAS СТАНДАРТИ. ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА.....	254
32. Николай Йовчев	
НОВИЯТ МЕЖДУНАРОДЕН СТАНДАРТ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ – МСФО 18	259

CONTENT

PREFACE	9
CONGRATULATORY ADDRESS.....	11
1. Anton Svrakov ACCOUNTING, INDEPENDENT FINANCIAL AUDIT AND SUSTAINABILITY REPORTING (SOME CRITICAL REMARKS ON LEGISLATIVE CHANGES)	12
2. Nadezhda Popova-Yosifova ABOUT THE CONTRIBUTION OF PROFESSOR GENO GENOV TO ACCOUNTING SCIENCE	21
3. Snejanka Basheva Georgi Stoyanov CHALLENGES IN TRAINING SUSTAINABILITY AUDITORS	33
4. Atanas Atanasov ON THE CHOICE BETWEEN A STATE EXAM AND A THESIS DEFENSE UPON GRADUATION IN THE EDUCATIONAL AND QUALIFICATION DEGREE "MASTER" IN ACCOUNTING	42
5. Svetlozar Stefanov APPLICATION OF THE ELECTRONIC TEXTBOOK IN THE PREPARATION OF ACCOUNTING STUDENTS IN DISTANCE EDUCATION	47
6. Miglena Trencheva TECHNOLOGICAL INNOVATION IN THE ACCOUNTING.....	52
7. Iva Moneva THE TWO PATHS FOR DIGITAL ASSETS.....	60
8. Petya Petrova THE ESG REPORTING: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES.....	65
9. Rositsa Ivanova ACCOUNTING MODELS FOR REPORTING THE MANAGEMENT ASPECT OF ENTERPRISE SUSTAINABILITY	74
10. Slavi Genov LEASING AND NON-LEASING COMPONENTS IN LEASING CONTRACTS	82
11. Lyubomira Koeva-Dimitrova Mincho Minev APPLICATION OF THE DUPONT MODEL FOR ASSESSING THE PROFITABILITY OF THE BULGARIAN UNIVERSITY HOSPITALS	88
12. Marko Timchev - CONCEPTUAL ISSUES OF IMPROVING THE EDUCATIONAL PROCESS IN ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS	94
- PROBLEMS OF ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS IN A BALANCED SYSTEM OF INDICATORS.....	99
13. Emil Asenov ON THE NEED TO ESTABLISH A EUROPEAN UNION AUTHORITY FOR COMBATING MONEY LAUNDERING AND TERRORIST FINANCING (AMLA)	107
14. Maia Natchkova FINANCIAL FRAUDS AND CRIMES COMMITTED BY THE ENTERPRISES AS A RESULT OF THE IMPLEMENTED SOCIAL POLICIES FOR SUSTAINABILITY	115
15. Silviya Kostova FROM PROFESSIONAL COMPETENCE TO PROFESSIONAL CONTINGENCY IN FINANCIAL CONTROL.....	123
16. Momchil Antov CHALLENGES OF USING AI IN TARIFF CLASSIFICATION OF GOODS FOR CUSTOMS PURPOSES	131

17. Gergana Tsoncheva-Petkova Iliyan Hristov	
IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FINANCIAL REPORTING	138
18. Ralitsa Dancheva	
THE TRANSFORMATION OF ACCOUNTING IN THE CONTEXT OF THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES	145
19. Atanas Atanasov	
CORPORATE SUSTAINABILITY REPORTING – BETWEEN POLITICS AND REALITY	153
20. Plamena Nedyalkova	
RELATIONSHIP BETWEEN RISK MANAGEMENT AND RESILIENCE	163
21. Diyana Ivanova	
FINANCIAL HEALTH OF MUNICIPALITIES IN BULGARIA – PROBLEMS AND CHALLENGES	173
22. Zhelyo Zhelev	
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF TAX CONTROL OVER GAMBLING: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS	180
23. Petya Petrova Albena Haralampieva	
THE CASH FLOW STATEMENT: BETWEEN TRADITIONS AND MODERN CHALLENGES	189
24. Veselin Dekov	
MORAL-ETHICAL VALUES OF INDIVIDUALITY IN THE CONTEXT OF MODERN PROCESSES OF DIGITALISATION	198
25. Marii Stoyanov	
TAX TREATMENT AND ACCOUNTING PRACTICES OF TRIPARTY OPERATIONS IN THE EUROPEAN UNION.....	205
26. Radost Krалеva	
VAT TAXATION OF E-COMMERCE	214
27. Semra Gyokche	
GLOBAL MINIMUM TAX – THE LARGEST TAX REFORM IN HISTORY	223
28. Vesna Nencheva	
PROFESSIONAL ACCOUNTANTS AT THE CORE OF SUSTAINABLE ORGANIZATIONS	230
29. Hristiyan Stoyanov	
INTEGRATED REPORTING: CONTENT, CONCEPTUAL FRAMEWORK, AND BENEFITS	238
30. Vanya Hristova	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FIELD OF INTERNAL AUDIT.....	246
31. Martin Nikolov	
ADOPTION OF NEW IPSAS STANDARDS. CHALLENGES	254
32. Nikolay Yovchev	
NEW INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS – IFRS 18	259

ПРЕДГОВОР

Международната научно-практическа конференция на тема „Счетоводството и контролът: традиции и нови предизвикателства при създаване на стойност и устойчивост“ бе проведена на 11 април 2025 г. Тя бе организирана от катедра „Счетоводна отчетност“ при Икономически университет – Варна (ИУ – Варна) със съдействието на Институт на дипломираните експерт счетоводители (ИДЕС), Регионална организация- гр. Варна.

Конференцията се проведе в чест на 105-годишнината от основаването на Висшето търговско училище (ВТУ) в гр. Варна, чийто правопреемник е ИУ – Варна и приемането на първата програма на училището, в която се предвижда обучение по група от счетоводни дисциплини: търговско смятане, калкулации, просто счетоводство, двойно счетоводство, счетоводни упражнения, фабрично счетоводство, наука за балансите и семинар по счетоводство.

Ключови доклади по тематичните направления на конференцията изнесоха: доц. д-р Надежда Попова-Йосифова (ИУ – Варна), доц. д-р Антон Свраков (член на ИДЕС, ВСУ „Черноризец Храбър“), д-р Ана Симпсън (член на Борда по международни счетоводни стандарти), доц. Милена Ангелова (главен секретар на Асоциацията на индустриалния капитал (АИКБ) в България, Институт за икономически изследвания към БАН) и Добрин Иванов (изпълнителен директор на АИКБ). Очертани бяха проблемните области в сферата на образованието по счетоводство, счетоводното законодателство, международните регулации за нематериални активи, докладването и отчитането на корпоративна устойчивост.

В дискусиите по време на конференцията се включиха над 130 участници (присъствено и онлайн), сред които имаше представители на академичната общност – преподаватели от различни университети в страната и чужбина, докторанти и студенти, както и представители на практиката – регистрирани одитори, главни счетоводители и други.

Особен интерес предизвика участието на международно признатия учен в областта на счетоводството и финансите проф. д-р Илия Дишев от Goizueta Business School, Emory University –USA, както и презентацията на Cristina Gutu, ACCA International Council member, Director, KPMG Romania & Moldova. Участваха още преподаватели от Vilnius University/ Institute of Social Sciences and Applied Informatics, Lithuania. Проф. д-р Илия Дишев представи новаторската научна разработка „You have a point – but a point is not enough: The case for distributional forecasts of earnings“ и публикувана като работен вариант в SSRN (DOI:10.2139/ssrn.4547337).

По време на конференцията бе отдадена почит на доайена на катедра „Счетоводна отчетност“ проф. д-р ик. н. Гено Генов с доклад за неговия принос към счетоводната наука, изнесен от доц. д-р Надежда Попова-Йосифова.

Работата на конференцията бе организирана паралелно в 6 секции според тематиката на докладите с възможност за присъствено и онлайн участие:

секция 1: „Бъдещето на счетоводството и одита в условията на устойчивост“;

секция 2: „Финансова отчетност – традиции и съвременни предизвикателства“;

секция 3: „Проблеми на вътрешния и външния контрол“;

секция 4: „Предизвикателства пред счетоводното образование. Технологична трансформация в счетоводството и анализа“;

секция 5: „Отчитане на корпоративната устойчивост. Съвременни предизвикателства пред финансовата и управленската отчетност“;

секция 6: „Технологична трансформация в счетоводството и контрола“.

Участниците в конференцията представиха 54 доклада, като 18 от тях след селекция бяха насочени за публикуване в партньорското списание *Economics and Computer Science* (ISSN 2367-7791).

Доц.д-р Надежда Попова-Йосифова
Ръководител катедра „Счетоводна отчетност“

ПОЗДРАВИТЕЛЕН АДРЕС ОТ МИНИСТЪРА НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

РЕПУБЛИКА БЪГАРИЯ
Министър на образованието и науката

ДО
ОРГАНИЗАТОРИТЕ И УЧАСТНИЦИТЕ В
МЕЖДУНАРОДНАТА НАУЧНОПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ
„СЧЕТОВОДСТВОТО И КОНТРОЛЪТ: ТРАДИЦИИ И НОВИ
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ СЪЗДАВАНЕ НА СТОЙНОСТ И
УСТОЙЧИВОСТ“

11 април 2025 г.

УВАЖАЕМИ ОРГАНИЗАТОРИ,
УВАЖАЕМИ УЧАСТНИЦИ И ГОСТИ НА КОНФЕРЕНЦИЯТА,

Поздравявам Ви по повод провеждането на Международната научнопрактическа конференция „Счетоводството и контролът: традиции и нови предизвикателства при създаване на стойност и устойчивост“ организирана от Катедра „Счетоводна отчетност“ при Икономически университет – Варна.

Форумът предоставя изключителна възможност за научни дискусии и обмен на добри практики и иновативни подходи в областта на счетоводството, контрола и анализа. В днешния динамичен икономически свят ролята на тези дисциплини е ключова за стабилността и устойчивото развитие на бизнеса и публичния сектор. Темите, които ще бъдат обсъдени, отразяват актуалните предизвикателства пред професионалистите и академичната общност, включително технологичната трансформация, ESG отчетността и бъдещето на финансовия одит.

Поводът за провеждането на конференцията – 105 години от въвеждането на счетоводните дисциплини в учебната програма на Висшето търговско училище – Варна, чийто правопреемник е Икономическият университет – Варна, е доказателство за дългогодишната традиция в обучението и развитието на счетоводната професия със свидетелство за последователност, високи академични стандарти и значим принос към икономическото развитие на страната.

Уверен съм, че научните доклади, дискусиите и споделяният опит ще допринесат за развитието на нови знания и за още по-успешното прилагане на счетоводните и контролните практики.

Пожелавам на всички участници плодотворни дискусии и успехи в научните и професионалните начинания!

КРАСИМИР ВЪЛЧЕВ

Министър на образованието и науката

Счетоводството, независимият финансов одит и отчитането на устойчивостта (някои критични бележки към законодателните промени)

Антон Свраков¹

¹Институт на дипломираните експерт-счетоводители в България,
e-mail: anton@svrakovandmilev.com

Резюме

През лятото на 2024 г. сравнително бързо и без по-широк обществен интерес бяха приети поредните изменения и допълнения в Закона за счетоводството и в Закона за независимия финансов одит и изразяване на сигурност по устойчивостта. Тези промени по същество не са свързани по-никакъв начин с основните принципи на счетоводството, респективно одита, които законодателно са уредени в нашата страна. Те се налагат от необходимостта да бъдат транспонирани в националното ни законодателство европейските изисквания по отношение на отчитането и одита на устойчивостта. В настоящия доклад се прави критичен анализ на внесените изменения и допълнения в двата закона, както и на връзката им с практиката у нас.

Ключови думи: Закон за счетоводството, Закон за независимия финансов одит и изразяване на сигурност по устойчивостта, интегрирана отчетност, отчитане на устойчивостта, доклад за устойчивостта.

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.12>

Accounting, Independent Financial Audit and Sustainability Reporting (some critical remarks on legislative changes)

Anton Svrakov¹

¹Institute of Certified Public Accountants in Bulgaria,
e-mail: anton@svrakovandmilev.com

Abstract

In the summer of 2024, relatively quickly and without wider public interest, the successive amendments and supplements to the Accountancy Act and the Independent Financial Audit and Assurance of Sustainability Reporting Act were adopted. These changes are essentially unrelated in any way to the basic principles of accounting, respectively auditing, which are legislatively regulated in our country. They are required by the need to transpose the European requirements regarding sustainability reporting and auditing into our national legislation. This paper makes a critical analysis of the amendments and supplements made to the two acts, as well as their relationship with the practice in Bulgaria.

Key words: Accountancy Act, Independent Financial Audit and Assurance of Sustainability Reporting Act, Integrated Reporting, Sustainability Reporting, Assurance Report on Sustainability Report.

Въведение

През лятото на 2024 г. бяха приети поредните изменения и допълнения в Закона за счетоводството и във вече бившия Закон за независимия финансов одит. Една от промените в последния е, че беше допълнено и наименованието му, така че той вече стана

Закон за независимия финансов одит и изразяване на сигурност по устойчивостта. Причината за тези изменения и допълнения в Закона за счетоводството е необходимостта от транспонирането на европейските изисквания в две области. На първо място това са въпросите, които са свързани с отчитането на устойчивостта.¹ На второ място това е необходимостта от осъвременяването на количествените критерии за категоризирането на предприятията и групите предприятия, които се налагат поради натрупващата се през последните години по-значителна инфлация в страните от Европейския съюз.² Измененията в Закона за независимия финансов одит и изразяване на сигурност по устойчивостта основно са вследствие на изискванията за отчитането на устойчивостта и съответно ролята на регистрираните одитори в този процес. В настоящия доклад се спираме само на тези изменения и допълнения, които бяха внесени в двата закона и които се отнасят до отчитането на устойчивостта. Критичният тон не следва да бъде свързан с необходимостта от промени в нормативната ни рамка, а до начина, по който някои въпроси са регламентирани в променените закони.

Думата „устойчивост“, която в българския език е синоним на твърдост, здравина, стабилност, продължителност и т.н. през последното десетилетие придоби нов социално-икономически смисъл. Постепенно тя се превърна в концепция, която вече стои в основата на бъдещото развитие на Европейския съюз. В исторически план тази концепция първоначално се заражда в горското стопанство още в началото на XVIII век в курфюрство Саксония. В произведението си *Sylvicultura oeconomica* (икономика на горското стопанство), Hans Carl von Carlowitz използва термина *устойчиво използване* (немски – *nachhaltende Nutzung*) по отношение на горите и добиваната от тях дървесина. Произведението му става известно и идеите му за развиване на устойчиво горско стопанство се разпространяват в много държави по света. Така се очертава взаимната зависимост и взаимодействие между природата, икономиката и човешката общност Velkovska, M. (2017).

В съвременни условия стремежът към устойчиво развитие получава силен тласък чрез провеждането на редица международни форуми, създаването на световни, регионални и местни организации и с тяхната работа в областта на законодателните инициативи. Стана широко известна политическата амбиция на Европейския съюз Европа да се превърне в първият в света неутрален по отношение на климата континент до 2050 г. Въпросите за отчитането на процесите по устойчивостта, в частност за ролята на счетоводителите и одиторите в него, се проявява чрез постепенното развитие на идеята за интегрирана отчетност. На основата на някои предишни инициативи, през август 2010 г. е създаден Международният комитет по интегрирано отчитане, чиято основна цел е да разработи и да развива една обща международна рамка за интегрирана отчетност. На Световния конгрес на счетоводителите, проведен през ноември 2010 г. в столицата на Малайзия Куала Лумпур, на делегатите е представено видеообръщението на принц

¹ На 14 декември 2022 г. е публикувана Директива (ЕС) 2022/2464 за изменение на Регламент (ЕС) № 537/2014, Директива 2004/109/ЕО, Директива 2006/43/ЕО и Директива 2013/34/ЕС по отношение на отчитането на предприятията във връзка с устойчивостта. Крайният срок за транспонирането им в националните законодателства е 6 юли 2024 г. Поради това обстоятелство, независимо, че промените в Закона за счетоводството бяха обнародвани през август 2024 г., те влизат в сила от 6 юли 2024 г.

² Това произтича от изискванията на делегирана директива (ЕС) 2023/2775 на Комисията от 17.10.2023 г. за изменение на Директива 2013/34/ЕС на ЕП и на Съвета по отношение на изменение на показателите за размер за микро-, малките, средните и големите предприятия и за групите. Държавите членки са длъжни да съобразят внесените промени до 24 декември 2024 г.

Чарлз, който лично е ангажиран с каузата. През декември 2013 г. цитираният по-горе комитет издава Международна рамка за интегрирана отчетност. След редица допълнителни изследвания на добрите практики в тази област през януари 2021 г. тази рамка е ревизирана, но без да се променят нейната концепция и основни принципи.

В унисон с тези процеси у нас също се засили интересът към въпросите на интегрираната отчетност и в частност към изготвянето на отчети за устойчивостта. Засега това все още се изразява в появата на редица интересни монографии, студии и статии, които имат по-скоро научен и популяризаторски, отколкото практически характер. Но това не намалява достоинства им, доколкото у нас тези въпроси доскоро нямаха законодателна сила, а тяхното практическо реализиране не беше забележимо. Публикациите по темата се увеличават особено през последните две години като отговор на новите нормативни изисквания, поставени от Европейския съюз.

Предисторията на законодателното регламентиране за публично предоставяне на определена нефинансова информация от някои предприятия у нас беше поставена с третия Закон за счетоводството, който влезе в сила от 1 януари 2016 г. Към задължителните елементи на финансовата отчетност се въведе европейското изискване за изготвянето на нефинансова декларация като един от годишните отчети от страна на ръководството на предприятието. Обхватът на задължените за това предприятия обаче беше изключително стеснен. Тази нефинансова декларация следваше да бъде изготвяна само от големите предприятия, които са от обществен интерес и които към 31 декември на отчетния период надвишават критерия за среден брой служители през отчетната година от 500 души. Съгласно законовото изискване нефинансовата декларация следва да съдържа описание на политиките на предприятията по отношение на дейностите им, осъществявани в областта на екологията, социалните въпроси и тези, свързани със служителите, правата на човека, борбата против корупцията, разнообразието и равенството на половете в ръководните органи на предприятията – брой на жени и мъже, възраст, географско разнообразие образование професионални качества, религия. Законът допуска нефинансовата декларация да бъде изготвена или като част от годишния доклад за дейността, или като отделен доклад. Той следва да се публикува заедно с доклада за дейността и годишния финансов отчет на предприятието. Така с този отчетен доклад се изчерпваше законовото изискване за отчитане на устойчивостта.³ Една част от задължените да правят това предприятия се отнасяше напълно формално, без убеденост от ползата за публичното предоставяне на подобна информация. Не съществува контролен орган, който би могъл да окаже някакво въздействие за по-сериозно отношение при изготвянето на нефинансовата декларация. От регистрираните одитори на годишния финансов отчет на тези предприятия се изискваше една декларация за съответствие на представената нефинансова информация с тази в одитирания от тях финансов отчет. Само че тя не се изготвя на основата на данните от финансовия отчет, които те са одитирали. Затова изискването звучи напълно формално и съответно изпълнението му е такова. При тази ситуация не може да се говори, че отчитането на устойчивостта, чрез публикуването на една нефинансова декларация, имаше някакви по-значими измерения в нашата практика. Интегрираното отчитане, което следва да стои в основата на тази декларация все още няма популярност в нашата стопанска среда. Причините за това са различни и част от тях са следните:

³ От направеното кратко описание се вижда, че дори не става въпрос за отчитане на устойчивостта (интегрирано отчитане), а само за представянето на един отчетен годишен доклад, който в голямата си част съдържа нефинансова информация, получавана от различни източници.

а) Недостатъчна заинтересованост от страна на ръководството на предприятията. Като изключение следва да се приемат един много малък брой от най-значимите индустриални предприятия и финансови институции, регистрирани на фондовата борса, при това повечето от тях дъщерни дружества на големи международни корпорации. Извън тях, в останалите предприятия, които в огромната си част не са от обществен интерес и принадлежат към категориите на микро и малките, въпросите на устойчивото развитие едва ли биха могли да станат неотменим елемент от корпоративната култура, налагана от ръководството.

б) Недостатъчна подготовка на отделните управленски специалисти. Традиционно за изготвянето на годишната финансова отчетност се разчита основно на счетоводната информация и в много по-малка степен на някаква друга отчетност. У нас управленското счетоводство и финансово-икономическият анализ не намират сериозно приложение в практиката. За интегрирано отчитане в практиката дори не се говори, тъй като за огромната част от практикуващите това е напълно непозната материя. Извън отчетната информация, която се създава по способа на счетоводните записвания, към останалите отчетни данни не съществуват сериозни доказателства за достоверността им.

в) Недостатъчно развита законодателна основа както и липсата на централна институция, която да подпомага методологически процеса по интегрираното отчитане и изготвянето на съответните годишни отчети като в същото време да упражнява необходимия контрол за това. Създадените представителни международни организации едва ли биха могли да ни помогнат в това отношение. Ако не беше необходимостта от транспониране в местното законодателство на цитираните по-горе изисквания на Европейския съюз, едва ли националните ни законодателни и регулаторни органи биха предприели някакви инициативи в тази област.

г) Независимо от публикациите на специалистите интегрираната отчетност все още няма никакъв утвърден или поне общоприет модел, по който следва да се развива. Към това се включват както текущото събиране и обработката на необходимата информация, така също и видът и формата на нейното представяне в годишните отчети, отделите в предприятията, които следва да се занимават с това и други все още нерешени въпроси.

д) Не е за подценяване и подготовката на студентите в тази област, нещо, за което в момента не разполагаме с пълноценна информация. По-задълбочените познания за интегрираното отчитане и изготвянето на съответните отчети за устойчивостта предполага преподаването на правни, финансово-счетоводни, технически, екологически, хуманитарни и други знания с по-общ характер. Тук не става въпрос само да се допълнят учебните планове с дисциплини с подходящо (модерно) наименование. По-важното е те да бъдат запълнени с необходимото съдържание и да бъдат преподавани от доказани преподаватели с практически опит.

И както често става у нас ние се люшнахме от едната към другата крайност. Като че ли промените в Закона за счетоводството, които бяха направени във връзка с отчитането на устойчивостта, надминаха нормалните количествени рамки за подобни допълнения. След последните промени в Закона за счетоводството думата „счетоводството“ се употребява в него 26 пъти, при това в някои случаи като съчетание със Закон за счетоводството. Думата „финансови отчети“ е използвана 55 пъти, а думата „устойчивост“ – 145 пъти, в т.ч. в съчетание с отчет за устойчивостта. Раздел III Отчет за устойчивостта, заедно с раздел IV Консолидиран отчет за устойчивостта и раздел IVa Отчет за устойчи-

ността за предприятия от трети държави на Глава VII Годишни доклади от Закона за счетоводството са много по-обемни от всички други раздели на главите в закона. Все пак Законът за счетоводството се отнася до всички отчетно обособени единици в страната, а отчетът за устойчивостта, както и консолидираният, ще засегнат само една незначителна част от тях. От данните, които бяха публикувани от Министерството на финансите при обсъждането на промените в закона, може да се установи следното:

а) Всички предприятия, които попадат в обхвата на Закона за счетоводството и са задължени да водят счетоводство по данните от НСИ за 2022 г. са 454 481.

б) През първата година на прилагането на новото изискване се очаква отчет за устойчивостта да бъде изготвен и публикуван от около 70 предприятия.

в) През следващите три – четири години се очаква отчет за устойчивостта да бъде изготвен и публикуван от между 730 и 890 предприятия.

Следователно изискването за изготвяне на отчет за устойчивостта ще бъде приложено от много по-малко от 0.5 % от всички предприятия, които са задължени да прилагат Закона за счетоводството. Това е незначителен брой, независимо от техния характер на предприятия от обществен интерес и от значението им за националната икономика. Така че законът си остава за счетоводството, но една значителна част от неговите напълно формални изисквания се отнася до прилагане от един безкрайно малък брой от предприятия.⁴

От страна на задълженията на законодателя формално всичко е наред – европейските изисквания за отчитане на устойчивостта са транспонирани напълно и в срок в националното ни законодателство. От тук нататък се изисква задължените за това предприятия да изготвят и да представят своите отчети за устойчивостта. Как те ще направят това е въпрос на техните ръководства. Като имаме предвид досегашната практика и някои настроения, които са типични за българския бизнес, може да се очаква, че в редица случаи отношението ще бъде формално. Отчетът за устойчивостта в голямата си част следва да бъде изготвян преди всичко на основата на нефинансова информация. Доколкото тя се събира, как се обработва, използва и съхранява от отделните предприятия е въпрос на вътрешна организация, а не на законови и регулаторни изисквания. Европейското разбиране за отчитане във връзка с устойчивостта означава оповестяване на информация, свързана с фактори в областта на екологичните и социалните права, правата на човека, както и управленските въпроси, включително факторите на устойчивост. Под фактори на устойчивост пък се разбират екологични, социални и свързани със служителите въпроси, както и зачитането на правата на човека и борбата с корупцията и подкупите. Както се вижда един твърде широк кръг на значими въпроси от ежедневната социална и трудова дейност на хората. За всички тези въпроси трябва да се създава, обработва и представя в подходящ вид съответната нефинансова информация. Например въпросите, които се отнасят до човешките ресурси могат да бъдат ясно изложени, поради водената за това отчетност. Много по-трудно се събира достоверна информация за оценка на различните видове рискове, особено екологичните. Колкото до борбата с корупцията и подкупите

⁴ Сходна ситуация се беше получила у нас и с прилагането на Международните стандарти за финансова отчетност/Международните счетоводни стандарти (МСФО/МСС) преди малко повече от 20 години. Независимо от големия шум, който се вдигна в началото около приложението на МСФО/МСС като задължителна счетоводна база, понастоящем те се прилагат от незначителен брой предприятия. В резултат на това интересът към МСФО/МСС от страна на широката аудитория професионалисти се загуби, поради което в много случаи тяхното приложение е формално и не води до подобряване на бизнес средата у нас.

обикновено се стига до това да се посочи, че в предприятието е приет Етичен кодекс и е изградена система за защита на лицата, които подават сигнали за нередности. При това се изисква, ако това е приложимо, в отчета за устойчивостта да се включва информация с краткосрочен, средносрочен и дългосрочен времеви хоризонт. Така че, как ще се събира, обработва и представя тази разнообразна и разнородна информация, следва да решава ръководството на съответното предприятие.

В това се състои и голямата разлика със съдържанието на отчетите, които се изготвят на основата на счетоводната информация. Тя се създава и впоследствие се обобщава и представя на основата редица международно утвърдени и законово регламентирани у нас принципи. Съгласно чл. 3, ал. 1 от Закона за счетоводството текущото отчитане се осъществява на основата на документална обосновааност на стопанските факти и операции, при спазване на изискванията за съставянето на съответните документи. В чл. 26, ал. 1 от същия закон са посочени 9 основни принципи, които следва да се спазват при изготвянето на финансовите отчети. Към нефинансовата информация, поне на този етап, всичко това е неприложимо. Това обстоятелство може да стане основна причина не само за трудностите при изготвянето на отчета за устойчивостта, но и за недоверието към съдържанието му.

Все пак в Закона за счетоводството съществува текст, който насочва към рамката за отчитане, на чиято основа следва да се изготвя отчетът за устойчивостта. Съгласно неговият чл. 48, ал. 8 това са изискванията на Европейските стандарти за отчитане на устойчивостта.⁵ Те са разделени на три групи:

- а)** Общи стандарти.
- б)** Тематични стандарти от три стълба – екологичен, социален и управленски.
- в)** Секторни стандарти, които все още са в процес на разработка.

Този набор от стандарти обаче не се отнасят до малките и средните предприятия от обществен интерес, които също следва да изготвят отчет за устойчивостта. Съгласно чл. 48, ал. 11 от Закона за счетоводството тези две категории предприятия следва да прилагат Европейските стандарти за отчитане на устойчивостта за малките и средните предприятия. Очаква се тези стандарти да влязат в сила от 1 януари 2026 г., но с опция за двугодишен период на отлагане. Облекченията, които са направени в тях, са вследствие на законовата възможност за ограничаване на отчитането на устойчивостта за тези две категории предприятия от обществен интерес. И за да се допълни многообразието от стандарти за отчитане на устойчивостта със следващата алинея 12 на чл. 48 се дава и една възможност за тези малки и средни предприятия, които по закон не са задължени да изготвят подобен отчет. Според волята на европейския законодател те могат да прилагат избран от тях стандарт за отчитане на устойчивостта, приет с делегиран акт на Европейската комисия. Тази група от предприятия не попада в приложното поле на Директивата за корпоративната устойчивост, но те се насърчават също да изготвят подобен отчет. Очакванията на законодателя са, че към това биха ги подтикнали техните бизнес партньори, така че постепенно отчитането на устойчивостта да стане повсеместна практика. Дали тези, да ги наречем „идеалистически“ очаквания ще се сбъднат, предстои времето да покаже. С това обаче биха се увеличили административните изисквания към малките и средните предприятия, които не са от обществен интерес, а и тяхната администрация би станала по-скъпа. Вероятно би се нарушил и принципът, че разходите не

⁵ Това следва да се разглежда във връзка с допълнението, което е направено в чл. 1, т. 3 от Закона за счетоводството, че чрез него се урежда приложимата рамка за отчитане на устойчивостта.

трябва да са по-високи от ползите, за които се правят.⁶ Ето какво е казано в Мотиви към Проекта на Закон за изменение и допълнение на Закона за счетоводството: „Очаква се административната тежест да се увеличи за предприятията, за които това изискване се въвежда за първи път, както и за предприятията, които имат задължение за оповестяване на нефинансова информация към настоящия момент, поради въвеждането на нови изисквания за приемане на политики, планове и процедури, както и поради въвеждането на изисквания за изготвяне и представяне на отчета за устойчивост с по-разширено съдържание и съгласно изискванията на Европейските стандарти за отчитане на устойчивостта.“

Извършеният анализ се отнася само до задължените предприятия, които са от публичен интерес.⁷ Така че вероятно европейският законодател вече е забравил популисткия си лозунг широко прокламиран преди повече от 10 години в Директива 2013/34/ЕС „мисли първо за малките.“ Вместо това в чл. 48, ал. 9 от Закона за счетоводството може да се прочете следната интересна „законова норма.“ „Ръководителят на предприятието информира представителите на работниците на подходящото равнище и обсъжда с тях съответната информация и средствата за получаване и проверка на информацията за устойчивостта. Становището на представителите на работниците се съобщава, когато е приложимо, на управителните или надзорните органи.“ По натаък тази „норма“ се повтаря в чл. 51, ал. 10, когато става въпрос за консолидирания отчет за устойчивостта. Интересно е докъде могат да стигнат понякога бюрократичните безсмислици, при това включени не в отчетния доклад на някой партийен лидер, а като законен текст.

Европейският, респективно нашият законодател е предвидил, че изготвянето на отчета за устойчивостта няма да бъде лесна задача. Вероятно това е основната причина за неговото поэтапно въвеждане като задължителна законова норма. В Закона за счетоводството се визира, че задължението за изготвяне на отчет за устойчивостта следва да влезе в сила за отчетната 2024 г. само за големите предприятия от обществен интерес, които към 31 декември на отчетния период надвишават критерия за среден брой на заетите лица през годината от 500 души. Същата норма влиза в сила за отчетната 2024 г. и за предприятията от обществен интерес, които са предприятия майки в голяма група, която към 31 декември на консолидирана основа превишава критерия за среден брой на заетите лица през годината от 500 души. Законното изискване за изготвянето и публикуването на доклад за устойчивостта за останалите задължени предприятия ще възниква поэтапно в следващите 3 – 4 отчетни години като са предвидени и някои облекчения. Как това ще се изпълнява предстои да видим.⁸

⁶ Към времето, когато е писан настоящият материал, февруари 2025 г., съществува информация, че 11 страни от Европейският съюз, в т.ч. Германия все още не са транспонирали изискванията на Директивата в националните си законодателства. Този факт може да означава само едно – по-предпазливо отношение към приемането на законови норми, за които все още съществуват редица неясноти. А също така и непълна убеденост във възможността за ефективното им приложение и ползата от направените за това разходи и усилия. Вероятно за българския законодател подобни тежнения не са съществували.

⁷ Тук не поставяме твърде значимия въпрос за превода на български език, за разпространението и за подготовката на тези специалисти, които следва да прилагат едните или другите Европейски стандарти за отчитане на устойчивостта.

⁸ През януари 2025 г. Accountancy Europe изрази загриженост, че въпросите по устойчивостта следва да се разсрочат във времето и да се обърне внимание върху облекчаване на разпоредбите. Възниква въпросът, а защо тогава се бързаше и се създадоха тези сложни разпоредби. По същото време в нашето Народно събрание беше внесен законопроект от двете най-големи политически сили за отлагане на влизането в

Директивата за отчитане на корпоративната устойчивост наложи промени и в Закона за независимия финансов одит. Това е в резултат на необходимостта да се повиши доверието на потребителите от представяната им нефинансова информация в отчета за устойчивостта. Доколкото имаме информация от работата на европейския законодател надделяло е разбирането, че независимите финансови одитори са най-подходящи за изпълнението на подобен ангажимент. От аспект на широкия спектър от нефинансова информация, която може да бъде включвана в отчета за устойчивостта те едва ли са най-подходящите специалисти. От друга страна отчетът за устойчивостта е неразделна част от годишния доклад за дейността. Съгласно законовите изисквания преди настъпилите промени в Закона за счетоводството, регистрираните одитори/одиторски дружества се произнасяха в своите одиторски доклади не само за достоверността на финансовите отчети, но и за съответствие между информацията в тях и в останалите отчетни форми от изискващата годишна отчетност на едно предприятие. Така че въпросът вероятно е бил решен по целесъобразност.

Измененията и допълненията в цитирания по-горе закон съвсем смело започват още в неговото заглавие. Вместо пределно ясното „за независим финансов одит“, ние вече разполагаме със *Закон за независимия финансов одит и изразяване на сигурност по устойчивостта*. Бюрокрацията и сляпото следване на брюкселските директиви се настаниха дори в заглавието на закона! Тъй като за Европейския съюз отчитането на устойчивостта е от изключително значение се предвижда отчетите за устойчивостта да подлежат на независима проверка. С това приложното поле на бившия вече Закон за независимия финансов одит се разширява с изпълнението на одиторски ангажименти за изразяване на сигурност върху отчетите за устойчивостта. Нашият законодател е преценил, че това е достатъчно сериозно и значимо основание, за да допълни заглавието на закона! Регистрираните одитори освен законовия одит изпълняват и други свързани с одита услуги – ограничен преглед, одити със специална цел, договорени процедури, компилиране на информация и т.н. Те се част от общата одиторска рамка – т.е. такива услуги, които могат да се извършват само от регистрирани одитори. В случая с появилите се изисквания за проверка на отчетите по устойчивостта не става въпрос за нищо принципно ново. Всички предприятия, които са задължени да изготвят отчет за устойчивостта подлежат на задължителен независим финансов одит. Проверката на отчета по устойчивостта е в допълнение на този ангажимент, а не е нещо напълно самостоятелно. С други думи, не може да има проверка на отчета за устойчивостта, ако не съществува законов одит на годишния финансов отчет. Освен това този отчет се разглежда като част от по-общия годишен доклад за дейността, който одитираните предприятия са задължени да изготвят. В одиторските доклади съществува отделен раздел „Доклад върху други правни и регулаторни изисквания“, по който одиторите се произнасят за съответствие между него и отчетната информация в годишния финансов отчет. Сега вече, освен това, те следва да изпълняват и друг ангажимент, който се отнася до част от информацията, изложена в годишния доклад за дейността, за който те вече са се произнесли. Промененото заглавие

сила изготвянето на отчета по устойчивостта поне с една година. В резултат на това на 19 февруари 2025 г. на първо и второ четене, без дебати и почти напълно единодушно беше гласувано отлагане на изготвянето на отчета за устойчивостта с една година. Може би това е само началото на едно неизбежно отрезняване в тази област. Европейският съюз е силно притеснен от някои нови политически реалности, които само доказаха направените от него през последните няколко години грешки. Те станаха резултат от загърбването на проблемите и възможностите за развитие на реалната икономика, за сметка на чисто политически цели.

на закона е една бюрократична формалност, което не би трябвало да бъде присъщо на одиторската професия. По наше мнение, промяната в заглавието на закона е по-скоро увлечение по нещо модерно, отколкото да има смисъл към цялостното регламентиране на одиторската професия у нас. Едно преброяване на термините, които се използват в закона показва, че „*финансов одит*“ се повтаря 209 пъти, а „*устойчивост*“ – 283 пъти. Забележително постижение, постигнато само с една промяна в съществуващата редакция на закон, приет за първи път преди 22 години! Или пък тържество на засилващата се бюрокрация във функционирането на Европейския съюз. Ще мине малко време и увлечението по устойчивостта ще намалее. Въпросите по нейното отчитане, докладване и проверка от страна на регистрираните одитори ще станат рутинна част от годишното счетоводно приключване и представяне на крайните резултатите от дейността на една много малка част от предприятията. Заглавието на закона ще си остане в настоящия тромав вид, но не е изключено да се стигне до връщането на предишното. Защото независимият финансов одит е на повече от 150 години и съвсем не е модно увлечение.

Използвана литература

1. BANKOVA, D. (2017) Savremeni predizvikelstva pred odita v konteksta na ustojchivosta, ekologichnite, socialnite I upravlenskite faktori. Elektronno spisanie na IDES, issue 2.
2. BASHIKAROV, K. (2024) Transponirane na Direktiva (ES) 2022/2464 v balgarskoto zakondatelstvo. Elektronno spisanie na IDES, issue 2.
3. VEJSEL, Al. (2018) Fundamentalni konceptii I sadarzhanie na integriranite otcheti. Elektronno spisanie na IDES, issue 1.
4. VEJSEL, Al. (2023) Aktualni aspekti na otchitaneto I uverenosta vav vraska s ustojchivosta. Elektronno spisanie na IDES, 2023, issue 2.
5. VELKOVSKA, M. (2017) Ustojchivost – ponyatie I upotreba. Balgarska nauka, 2017, volume 94 (https://nauka.bg/ustojchivost-upotreba/#_ftn1).
6. ZLATAREVA, K. (2018) Integriranata otchetnost v schetovodnata politika biznes strategiyata na korporaciata, obekt na finansov odit. Godishnik na IDES, pp. 1-26.
7. JONKOVA, B. (2012) Integriranoto otchitanie – otgovornost I otchetnost. Sofia: Izdatelski complex na UNSS.
8. STOYANOV, At. (2023) Harmonizacia mezhdu evropejskite standarti za otchitanie vav vraska s ustojchivosta I standartite na globalnata iniciativa za otchitanie – realnost ili fikcia. Elektronno spisanie na IDES, issue 4.
9. STOYANOV, At. (2024) Sadarzhnie na doklada za izrazjavane na sigurnost otnosno otchitaneto vav vraska s ustojchivosta saglasno iziskvaniata na Mezhdunaroden standart za izrazyavane na sigurnost (MSAIS) 3000 I MSAIS 3410. Elektronno spisanie na IDES, issue 2.
10. FILIPOVA, F. I KOLEKTIV (2017) Problemi pred schetovodstvoto vav vraska s koncepciata za integrirana otchetnost. Varna: Monografichna biblioteka Znanie I biznes, kniga 1.

За приноса на професор Гено Генов към счетоводната наука

Надежда Попова-Йосифова¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България

e-mail: nadia.popowa@ue-varna.bg

Резюме

В дългогодишната история на катедра „Счетоводна отчетност“ при Икономически университет – Варна ярка следа оставят делата на професор, доктор на икономическите науки Гено Генов. Неговите научни и учебни публикации звучат актуално и в наши дни, тъй като засягат въпроси относно автоматизацията на отчетността и ролята на счетоводството в управлението на предприятието. Професор Гено Генов има заслуги за развитието на преподавателите в катедра „Счетоводна отчетност“ като дългогодишен нейн ръководител. Целта на настоящия доклад е да се изведат основните направления в научната и учебно-преподавателската дейност на професор Генов и да се очертае неговия принос за развитието на счетоводната наука.

Ключови думи: наука, традиции, счетоводство, автоматизация, управление

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.21>

About the Contribution of Professor Geno Genov to Accounting Science

Nadezhda Popova-Yosifova¹

¹University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,

e-mail: nadia.popowa@ue-varna.bg

Abstract

In the long history of the Department of Accounting at the University of Economics – Varna, the works of Professor, Doctor of Economic Sciences Geno Genov leave a bright mark. His scientific and educational publications sound relevant even today, as they concern issues regarding the automation of reporting and the role of accounting in the management of the enterprise. Professor Geno Genov has merit for the development of the lecturers in the Department of Accounting as its long-standing head. The purpose of this article is to outline the main directions in the scientific and educational and teaching activities of Professor Genov and to outline his contribution to the development of accounting science.

Keywords: science, traditions, accounting, automation, management

Въведение

Преподаването на счетоводни дисциплини в Икономически университет – Варна (ИУ – Варна) започва от далечната 1921 година, продължава и до наши дни. Много са преподавателите през изминалите повече от 100 години, които са допринесли за обучението в областта на счетоводството и за развитието на счетоводната наука, като имената на професорите, отдали трудовия си път на университета, заслужено винаги ще се помнят. Оставените в наследство учебници, помагала и научни трудове на преподаватели като проф. Феодор Белмер (1873-1945), проф. Вълчин Гериловски (1898-1966), проф. Бойчо Бойчев (1903-1964), проф. Марко Базлянков (1912-1986), и проф. д-р ик.н. Гено

Генов (1940-2023), предоставят ценни методологически насоки за членовете на катедра „Счетоводна отчетност“. Лекционните курсове на споменатите по-горе професори са били организирани по начин, който да разяснява икономическата същност на стопанските операции, взаимовръзките между отчетните обекти и от там логиката на счетоводната техника при отразяване на стопанските факти, явления и процеси. Специализациите в университети, респ. институти в чужбина, богатия административен опит, както и консултирането на ръководители и счетоводители в практиката са допълнителни фактори, които са допринесли за личностното израстване на посочените професори. Преподавателската дейност и учебната литература на професорите, преподавали по счетоводни предмети, винаги е била на ниво да поставя научни въпроси, да се разискват проблеми, актуални за стопанската практика, както и да се акцентира на ролята и мястото на счетоводството в управлението. И тук е важно да припомним, че преподавателите по счетоводни дисциплини в ИУ – Варна през 20-те, 30-те и 40-те години на 20 век са привърженици на немския университетски идеал за единство на научно изследване и обучение (предвид специализациите им в чужбина). Университетското образование по счетоводство винаги се е отличавало от обучението в средните училища по това, че провокира студентите към разсъждения, анализи и търсене на алтернативни решения в полза на управлението на предприятията. Професор, доктор на икономическите науки Гено Генов е представител на поколението преподаватели, които умело съчетават преподаване и наука, успешно организира академични дейности с участието на преподаватели, както от катедра „Счетоводна отчетност“, така и от други катедри и от други университети в страната и чужбина. Целта на настоящия доклад е да се изведат основните направления в научната и учебно-преподавателската дейност на професор Гено Генов и да се очертаят неговите приноси моменти за развитието на счетоводната наука.

1. Преподавателска и административна дейност

Личността на професор, доктор на икономическите науки Гено Генов се свързва с много поколения дипломирани счетоводители и успешно ръководени докторанти към катедра „Счетоводна отчетност“ при Икономически университет – Варна. Той започва своята кариера през далечната 1965 година (виж таблица 1), като участва в написването на учебници и учебни пособия в областта на промишленото счетоводство, прилагането на единната журнално-ордерна счетоводна форма, теория на счетоводството, счетоводство на стопанските организации, въведение в счетоводството, организация и техника на счетоводството и други (виж таблица 2).

Като преподавател проф. Генов владее аудиторията с многобройните практически примери с цел по-лесното усвояване на учебния материал от студентите. Методичното и увлекателно поднасяне на информацията за обектите на счетоводството и способите за неговото практическо прилагане са незабравими за всички негови студенти. До защитата на своята кандидатска дисертация през 1971 г. участва в написването на учебник по теория на счетоводството и промишлено счетоводство съвместно с доц. Николай Градев (с внушителните 474 страници), както и в няколко учебни пособия съвместно с доц. Иван Видев и отново с доц. Николай Градев. Интерес предизвиква учебникът написан и публикуван през 1977 г. в голям авторски колектив за нуждите на обучението на икономисти в трите в България висши икономически училища в гр. Варна, гр. София и гр. Свищов, наименован „Счетоводна отчетност на производствените организации“ с авторите проф. д-р Димитър Йорданов, проф. к.и.н. Величко Нанков, доц. д-р Иван Душанов, доц. Ни-

колай Градев, доц. Стефан Обретенов, доц. к.и.н. Дамян Дамянов и доц. к.и.н. Гено Генов, в обем от 559 страници и четиринадесет глави. В този учебник, с характеристика на междууниверситетско колективно монографично изследване, се обръща внимание на специфики и детайли в отчетността на промишлените, строителните, селско-стопанските и транспортните организации, калкулациите в контекста на особеностите на всеки отрасъл, периодичните счетоводни приключения, определяне на финансов резултат, организация на труда на счетоводните специалисти и ролята на главния счетоводител в управлението на стопанската организация (предприятие), публикуван в гр. Варна. Традицията се запазва и през 1984 г. е разработен и публикуван отново учебник с авторски състав от трите в България висши икономически училища, а именно: „Теория на счетоводството и промишлено счетоводство: Обща теория и теория на пром. счетоводство“ (отпечатан в гр. Варна). Също и през 1988 г. е публикуван съвместен учебник с наименование „Счетоводна отчетност на стопанските организации“ (отново отпечатан в гр. Варна).

Впечатление прави факта, че веднага след приемането на Закона за счетоводството в България през 1991 г. с бърза адаптивност към новите икономически условия професор Генов в съавторство с трима главни асистенти – Антон Свраков, Симеон Милев и Иванка Маринова, публикува учебник озаглавен „Счетоводство на предприятието при пазарна икономика“. Проф. Генов поема научното и методическо ръководство и написването на седем от общо девет глави от учебника. За първи път в демократичната история на България е разработено и публикувано издание, което третира въпросите за счетоводната политика на предприятията, отчитането на основни обекти като – капитал, резерви, финансираня, дълготрайни активи, материални запаси, разходи, приходи, парични средства, разчети, акции и облигации, финансовите резултати и изготвянето, публикуването и одиторската заверка на счетоводния отчет на предприятието (понастоящем финансов отчет). В аналитичен и критичен стил е написан този учебник, като някои изводи и обобщения са актуални и за съвремието. Например, интересно е твърдението на проф. Генов, че: „Съставянето на финансовите отчети като реализация на приетата и следвана счетоводна политика се свързва и с психологията на потребителите“ (Генов, Г. и к-в. 1991, с.6).

След 1996 година, учебните публикации на проф. Генов са предимно в областта на въвеждането в счетоводството, като темите, които разработва са свързани с ролята и мястото на счетоводството в системата на икономическата информация, предмет и метод на счетоводството, счетоводен баланс, документиране и инвентаризация. Интересни са вижданията на проф. Генов за бездокументално протичане на голяма част от информационния процес с оглед на техническия прогрес и функционирането на автоматизирани системи за управление (Валуев, Б. и к-в. 1987; Генов, Г. и к-в. 1997).

Впоследствие с промяна в учебния план и осигурена възможност за преподаване на дисциплина, свързана с организацията и техниката на счетоводството, проф. Генов ръководи колектив при написване на учебник и помагало, като се ангажира с темите за счетоводни форми, счетоводно приключване и годишен финансов отчет.

Освен преподавателски и научно-изследователски опит, проф. Генов има и дълъг административен опит, благодарение на личностните си качества, като е заемал длъжности: заместник декан на Счетоводния факултет и ръководител катедра „Счетоводна отчетност“ в ИУ – Варна.

Таблица 1

Академично развитие на проф. д-р ик. н. Гено Генов

Година/период	Академична длъжност (звание)/научна степен/административна длъжност/почетна длъжност
1965 г.	Асистент в катедра „Счетоводна отчетност“ при Висш институт за народно стопанство (ВИНС) – Варна
1969 г.	Старши асистент в катедра „Счетоводна отчетност“ при ВИНС – Варна
1971 г.	Доктор (защитена кандидатска дисертация)
1972 г.	Главен асистент в катедра „Счетоводна отчетност“ при ВИНС – Варна
1974 г.	Доцент в катедра „Счетоводна отчетност“ при ВИНС – Варна
1995 г.	Доктор на икономическите науки
1997 г.	Професор в катедра „Счетоводна отчетност“ при Икономически университет (ИУ) – Варна
1976 г. – 1982 г.	Заместник декан на Счетоводния факултет при ВИНС – Варна
1986 г. – 2006 г.	Ръководител катедра „Счетоводна отчетност“ при ВИНС – Варна (ИУ – Варна)
2010 г.	Почетен професор и носител на почетния знак на ИУ – Варна

Източник: Атанасов, Б. (2015) Професорите на Икономически университет – Варна, Варна: Унив. изд. Наука и икономика, с. 235-240.

Таблица 2

Учебно-методически публикации на проф. д-р ик. н. Гено Генов

№	Вид	Библиографско описание
1	Уч. помагало	Градев, Н., Г. Генов. Единната журнално ордерна форма. (Уч. помагало). Варна, ВИНС Д. Благов, 1966. 135 с.
2	Учебник	Градев, Н., Г. Генов. Теория на счетоводството и счетоводство на промишленото предприятие. Учебник. Варна, ВИНС Д. Благов, 1968. 474 с.
3	Уч. помагало	Видев, Ив., Н. Градев, Г. Генов. Тематичен сборник от задачи по промишлено счетоводство. 3 изд. Варна, ВИНС Д. Благов, 1969. 190 с.
4	Уч. помагало	Градев, Н., Г. Генов. Единната журнално ордерна форма. (Уч. помагало). 2 изд. Варна, ВИНС Д. Благов, 1971. 316 с.
5	Уч. помагало	Видев, Ив., Н. Градев, Г. Генов. Тематичен сборник от задачи по промишлено счетоводство. 4 изд. Варна, ВИНС Д. Благов, 1973. 175 с.
6	Уч. помагало	Градев, Н., Г. Генов, Г. Тодоров. Единната журнално ордерна форма. (Уч. помагало). 3 изд. Варна, ВИНС Д. Благов, 1975. 146 с.
7	Уч. помагало	Градев, Н. и к-в. Тематичен сборник от задачи по теория на счетоводството и счетоводство на стопанските организации. Варна, ВИНС Д. Благов, 1976, 184 с. (Други автори – Г. Генов, Н. Бакалов, З. Михайлова, Г. Тодоров)
8	Учебник	Йорданов, Д. и к-в. Счетоводна отчетност на производствените организации. (Учебник за студентите от икон. ВУЗ). Варна, Г. Бакалов, 1977, 559 с. (Други автори – В. Нанков, Ив. Душанов, Н. Градев, Ст. Иванов, Ст. Обретенов, Д. Дамянов, Г. Генов)
9	Уч. помагало	Градев, Н. и к-в. Тематичен сборник от задачи по счетоводна отчетност на производствените организации. Варна, ВИНС Д. Благов, 1977, 278 с. (Други автори – Г. Генов, Н. Бакалов, Г. Тодоров, В. Пелтекова)

10	Учебник	Пергелов, К. и к-в. Теория на счетоводството и промишлено счетоводство: Обща теория и теория на пром. счетоводство. Варна: Г. Бакалов, 1984, 384 с. (Други автори – Г. Генов, Н. Градев, В. Божков, В. Янков)
11	Уч. помагало	Градев, Н. и к-в. Сборник от задачи по счетоводна отчетност на промишлените организации. Варна: ВИНС Д. Благоев, 1985, 125 с. (Други автори – Г. Генов, Н. Бакалов, З. Михайлова, Ст. Сърбов, Й. Георгиев, Ж. Симеонова-Пумпалова)
12	Учебник	Валуев, Б. и к-в. Теория на счетоводната отчетност: с елементи на програмирано обучение. Варна: ВИНС Д. Благоев и др. 1987, 185 с. (Други автори – Е. Якушенко, Л. Переверзиева, Л. Горлова, Г. Муравская, Г. Логинаова, Н. Градев, Г. Генов, Б. Тончев, Р. Радев)
13	Учебник	Душанов, Ив. и к-в. Счетоводна отчетност на стопанските организации, Варна, Г. Бакалов, 1988, 384 с. (Други автори – Н. Градев, Д. Дамянов, М. Русчева, Н. Бакалов, В. Божков, Г. Генов, Ек. Аверкович, Д. Спасов, Ст. Александров, В. Манов)
14	Учебник	Генов, Г. Избрани теми по счетоводна отчетност на промишлените организации. Варна, ИУ, 1990, 104 с.
15	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Тематичен сборник от задачи по теория на счетоводството и промишленото счетоводство, Варна, ВИНС Д. Благоев, 1990, 146 с. (Други автори – Р. Димитрова, В. Георгиев, С. Танев)
16	Учебник	Генов, Г. и к-в. Счетоводство на предприятието при пазарната икономика. Варна, ИУ, 1991, 143 с. (Други автори – Ив. Маринова, А. Свраков, С. Милев)
17	Учебник	Тотев, Т. и к-в. Обща теория на счетоводството. Варна: ИК Галактика, 1991, 280 с. (Други автори – Д. Спасов, Г. Генов, Р. Радев, Л. Петров, К. Русинчовска)
18	Учебник	Генов, Г. Счетоводство на предприятието. Варна: Бряг-принт, 1994, 148 с.
19	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по въведение в счетоводството, Варна ИУ, 1996, 145 с. (Други автори – А. Атанасова, Д. Базлянков, В. Георгиев, М. Добрева, Р. Димитрова, С. Генов, П. Захариев, Н. Костова, Ж. Симеонова, Сл. Танев, Ф. Филипова, Г. Христов)
20	Учебник	Генов, Г. и к-в. ВЪВЕДЕНИЕ в счетоводството, Варна: ИУ, 1997, 250 с. (Други автори – Г. Тодоров, Р. Радев, В. Георгиев, Ф. Филипова)
21	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по Въведение в счетоводството, Варна: ИК Гей-принт, 2002, 149 с. (Други автори – А. Атанасова, Хр. Богданов, Д. Димитров, Р. Димитрова, Сл. Генов, П. Захариев, Н. Костова, Св. Стефанов, Хр. Драганова, Сл. Танев, Ф. Филипова)
22	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по организация и техника на счетоводството. Варна: ИК Гей-принт, 2002, 80 с. (Други автори – Ф. Филипова, Св. Стефанов, Р. Димитрова, М. Николов, Н. Александрова, Д. Стоева)
23	Учебник	Генов, Г., Ф. Филипова, Св. Стефанов. Организация и техника на счетоводството. Варна: ИК Гей-принт, 2003, 206 с.
24	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по въведение в счетоводството, Варна: ИК Гей-принт, 2004, 151 с. (Други автори – А. Атанасова, Хр. Богданов, Д. Димитров, Р. Димитрова, Сл. Генов, П. Захариев, Н. Костова, Св. Стефанов, Хр. Драганова, Сл. Танев, Ф. Филипова)

25	Учебник	Генов, Г., Ф. Филипова, Г. Тодоров. Теория на счетоводството. Варна: Стено, 2005, 307 с.
26	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по организация и техника на счетоводството. Варна: ИК Гей-принт, 2006, 94 с. (Други автори – Ф. Филипова, Св. Стефанов, Р. Димитрова, Н. Александрова, Н. Попова)
27	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по теория на счетоводството, Варна: ИК Гей-принт, 2006, 159 с. (Други автори – Н. Александрова, Хр. Богданов, Р. Димитрова, Сл. Генов, Д. Георгиева, Св. Стефанов, Хр. Драганова, Н. Попова, Ф. Филипова)
28	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по организация и техника на счетоводството. Варна: ИК Гей-принт, 2007, 96 с. (Други автори – Ф. Филипова, Св. Стефанов, Н. Александрова, Н. Попова)
29	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по организация и техника на счетоводството. 2. прераб. и доп. изд. Варна: ИК Гей-принт, 2008, 96 с. (Други автори – Ф. Филипова, Св. Стефанов, Н. Александрова, Н. Попова)
30	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по теория на счетоводството, 2 прераб. и доп. изд. Варна: ИК Гей-принт, 2009, 216 с. (Други автори – Сл. Генов, Св. Стефанов, Ф. Филипова, Н. Попова, В. Бандакова, А. Галинова, Л. Коева-Димитрова, С. Григорова, Г. Йорданова, Г. Марков, А. Атанасов, Р. Йорданова, П. Недялкова)
31	Учебник	Генов, Г., Ф. Филипова, Г. Тодоров. Теория на счетоводството. 2. прераб. и доп. изд. Варна: Стено, 2010, 308 с.
32	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по теория на счетоводството, 3 прераб. и доп. изд. Варна: ИК Гей-принт, 2012, 200 с. (Други автори – Сл. Генов, Св. Стефанов, Ф. Филипова, А. Галинова, С. Григорова, Г. Марков, А. Атанасов, П. Недялкова, В. Гочева, Л. Димитрова, Р. Петрова, К. Велчев, И. Маноилов, Д. Георгиев, К. Калев, Г. Цончева)
33	Уч. помагало	Генов, Г. и к-в. Сборник от задачи и тестове по теория на счетоводството, 4 прераб. и доп. изд. Варна: ИК Гей-принт, 2015, 200 с. (Други автори – Св. Стефанов, Ф. Филипова, Н. Попова-Йосифова, Р. Маринова, С. Илиева, А. Галинова, С. Григорова, Д. Маркова, А. Атанасов, В. Гочева, Л. Димитрова, Р. Петрова, И. Маноилов, К. Калев)

Източници: Панайотов, Т. (1972) Алманах на Висшия институт за народно стопанство Д. Благоев – Варна, Варна: ВИНС Д. Благоев – Варна, , с. 65-66; Панайотов, Т. (1981) Алманах на Висшия институт за народно стопанство Д. Благоев – Варна, Варна: ВИНС Д. Благоев – Варна, с. 75-78; Тодорова, А. (1995) АЛМАНАХ на Икономическия Университет Варна, Варна: Унив. изд. на ИУ, с. 98-101; Ракаджийска, С. (2005) Алманах на Икономическия университет – Варна, Варна: Унив. изд. Наука и икономика, с. 66-68; Сълова, Н. (2015) Алманах [на Икономически университет – Варна], Варна: Унив. изд. Наука и икономика, с. 124-126.

2. Постигания в научно-изследователската дейност

Научното израстване на проф. Генов се бележи от два основни труда, а именно: 1/ докторска дисертация на тема: „Себестойност на дърводобивната продукция в НР България и проблеми на нейното отчитане и калкулиране“, защитена през 1971 г. и 2/ дисертация за степен доктор на науките на тема: „Развитие на теорията на счетоводната отчетност в условията на АСУ“, защитена през 1995 г. Публикациите на проф. Генов се групират в няколко основни направления: 1/ калкулиране в дърводобивната промишленост;

2/ организация на счетоводната отчетност в условията на автоматизирани системи за управление; 3/ проблеми на счетоводното образование; 4/ биографии на видни преподаватели по счетоводство и др.

Научната продукция на проф. Генов до защитата на кандидатска дисертация през 1971 г. включва публикации в изданията: „Известия на ВИНС“, „Отчетност и контрол в селското стопанство“, „Лесная промышленность“ (Москва) и „Трудове на ВИНС“ (виж Таблица 3). Повечето публикации са самостоятелни разработки, като интересите на младия преподавател са в областта на калкулирането на себестойността на дърводобивната продукция. Заедно с доц. Богомил Тончев изследват разчетните взаимоотношения с дебитори и кредитори в селско-стопанските кооперации и публикуват съвместни научни статии.

Веднага след защитата на дисертация, т.е. от 1972 г. нови интереси обуславят поредица от публикации в областта на организация на счетоводната отчетност в условията на машинна обработка на икономическата информация, респ. автоматизирани системи за управление (АСУ). Интересна е съвместната публикация с асистент Ради Жечев през 1973 г. относно документирането в условията на АСУ, в която се споменава за замяна на подписите в документите с „лични жетони-ключове“, които се съхраняват от лицата, имащи право да въвеждат информация чрез съответната „установка“ (Генов, Г., Р. Жечев, 1973). Половин век по-късно след тази публикация в съвременните условия масово се използват електронни подписи. Характерен е високият научен стил и способността на проф. Генов да систематизира обобщения, да извежда дефиниции и класификации, както и да посочва перспективите пред развитието на счетоводната отчетност в България. Продължава да публикува в списание „Известия на ВИНС“, алманахът „Трудове на ВИНС“, списание „Отчетност и контрол в селското стопанство“, списание „Счетоводство и контрол“ и др. Забелязва се възможността да си партнира с колеги и да провежда успешно съвместни научни изследвания, в т.ч. и с колеги от други катедри в института. Участва в колектив, който провежда мащабно научно проучване във Варненски окръг относно социално-икономическото развитие на региона и през 1979 г. е публикувана монография с резултати от изследването.

Проф. Генов има редица публикации в които анализира ролята и мястото на счетоводството в управленската система, в т. ч. на различните нива на управление в една организация. Интересува се от проблемите на счетоводното образование, изследва трудове на неговите предшественици като проф. Белмер и проф. Гериловски. Голяма е заслугата на проф. Генов за систематизиране на историята на катедра „Счетоводна отчетност“ от нейния първообраз – отдела за търговски и технически науки във Висшето търговско училище – Варна (с правоприменик ИУ – Варна) до наши дни. В доклад на конференция на катедрата през 2019 г. той подробно описва научните приноси на всеки един преподавател. Като дългогодишен ръководител на катедра „Счетоводна отчетност“, проф. Генов е съдействал на много докторанти за разработване на техните дисертации, за провеждане на успешни защиты и за академичните израствания на преподаватели от катедрата.

Таблица 3

Научни публикации на проф. д-р ик. н. Гено Генов

№	Вид	Библиографско описание
1	статия	Генов, Г. Възможности за по-добро използване и отчитане на живата теглителна сила при дърводобива. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1967, кн. 4, с. 34-48.

2	статия	Генов, Г. За подобряване организацията и стимулирането на рационализаторското движение в промишленото предприятие. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1967, кн. 2, с. 81-92.
3	статия	Тончев, Б., Г. Генов. Състояние на дебиторската задлъжнялост и отчитането ѝ в кооперативите от Варненски окръг. <i>Отчетност и контрол в селското стопанство</i> , 1967, кн. 6, с. 253-257.
4	статия	Генов, Г. Възможности за усъвършенствуване на калкулационната схема при дърводобива. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1968, кн. 3, с. 29-41.
5	статия	Тончев, Б., Г. Генов. Възможности за усъвършенствуване на отчитането на взаимоотношенията с дебиторите и кредиторите. <i>Отчетност и контрол в селското стопанство</i> , 1968, кн. 2, с. 66-72.
6	статия	Генов, Г. По въпроса за отчитането и разпределението на цеховите и общо заводските разходи в дърводобивното производство. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1968, кн. 1, с. 83-94.
7	статия	Генов, Г. По някои въпроси на тарифните такси на корен в горското стопанство. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1969, кн. 3, с. 49-62.
8	статия	Генов, Г. Структура себестоимости лесозаготовителной продукции Болгарии. <i>Лесная промышленность</i> (Москва), 1969, кн. 12, с. 26-27
9	студия	Генов, Г. Възможности за подобряване организацията на отчитането и калкулирането на себестойността на дърводобивната продукция. <i>Трудове на ВИНС</i> , т. 42, кн. II, 1970, с. 70-120.
10	статия	Генов, Г. Възможности за подобряване организацията на отчитането на разходите по експлоатация на дърводобивните машини. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1970, кн. 2, с. 58-69.
11	дисертация	Генов, Г. Себестойност на дърводобивната продукция в НР България и проблеми на нейното отчитане и калкулиране. Варна, ВИНС – Варна, 1970. 222 л. Машинопис.
12	доклад	Генов, Г. Насоки за определяне равнището на научната организация на труда в дърводобивната промишленост. В: Проблеми на организацията на труда в промишлените предприятия. (Доклади от Юбил. науч. конференция, състояла се на 14 и 15 окт. 1971 г. в гр. Варна. Секция 1). Варна, 1971, с. 223-238.
13	статия	Генов, Г. Някои проблеми на стопанската сметка в горското стопанство. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1971, кн. 2, с. 63-70.
14	студия	Генов, Г. Въпроси на организацията и отчитането на експлоатацията на транспорта в дърводобива. <i>Трудове на ВИНС</i> , т. 44, 1972, № 2, с. 101-164.
15	статия	Генов, Г., П. Димитров. Икономико-статистически анализ на влиянието на основните фондове върху равнището на производителността на труда в дърводобива. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1972, № 2, с. 84-98.
16	статия	Генов, Г. Необходимост от нови моменти в стила и методите на дружествените комитети. <i>Метод. Бюл. на орг.-метод. кабинет</i> (ОК на ДКМС – Варна), 1972, № 2, 58-68.
17	статия	Градев, Н., Г. Генов, А. Порязов. Някои въпроси на счетоводната отчетност в условията на машинната обработка на икономическата информация. <i>Счетовод. и контрол</i> , 1972, № 7, 13-23
18	статия	Генов, Г. Р. Жечев. По въпроса за документирането на счетоводните обекти в условията на машинната обработка на икономическата информация. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1973, № 1, с. 3-14.
19	статия	Генов, Г. З. Михайлова. По някои въпроси на организацията и отчетността на автотранспортната дейност в АПК. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1973, № 3, с. 48-58.
20	статия	Генов, Г. З. Михайлова. По някои въпроси свързани с организацията на отчитането на автотранспортната дейност в АПК. <i>Отчетност и контрол в селското стопанство</i> , 1973, № 12, с. 25-29.

21	статия	Генов, Г. Проблеми на трудовото и физическо възпитание на студентската младеж. В: Пробл. на възпитателната работа със студентите във ВУЗ. (Сб.науч.разработки). Варна, ВИНС Д. Благоев, 1973, 121-140.
22	студия	Генов, Г. Р. Жечев. Изследване върху възможностите за интегриране на счетоводната и оперативно-техническата отчетност в условията на АСУ. <i>Трудове на ВИНС</i> , т. 46, 1974, № 1, с. 64-114.
23	статия	Биденко, Д. Г. Генов, З. Михайлова. Възможности за централизиране на счетоводната отчетност. <i>Отчетност и контрол в селското стопанство</i> , 1975, № 6, с. 10-14.
24	доклад	Генов, Г. А. Порязов. Совершенствование функций бухгалтерского учета в условиях АСУ. В: Роль и место бухгалт.учета и бухгалт.кадров для повышения качества и эффективности. (Сб. доклады от конф. София, септ. 1977 г.). С., 1977, 207-220.
25	студия	Генов, Г. А. Порязов, Ст. Сърбов. Някои проблеми на организирането на икономическата информация в АПК „Съби Дичев“-Вълчи Дол. В: Икон.пробл. на Варн.окр. (Сб.). т.1. Варна, 1978, 3-27.
26	студия	Хрелев, Ст. А. Андреев, Г. Генов. Селищните агломерации в териториален комплекс „Черно море“. В: Икон.пробл. на Варн.окр. (Сб.). т.1. Варна, 1978, 48-86.
27	статия	Генов, Г. Организация на счетоводната отчетност в условията на националните стопански комплекси. <i>Счетовод. и контрол</i> , 1978, №5, 3-10.
28	статия	Генов, Г. Сметкопланът и счетоводният баланс в условията на машинната обработка на информацията. <i>Счетовод. и контрол</i> , 1978, №1-2, 59-65.
29	статия	Генов, Г., Г. Тодоров. По въпроса за усъвършенствуване на първичната документация в подсистемата счетоводна отчетност.
30	монография	Генов, Г. и к-в. Проблеми на социално-икономическото развитие на селищните системи у нас. (на примера на Варн. окр.). Варна, ВИНС Д. Благоев, 1979, 158 с. (Други автори – Ст. Хрелев, А. Андреев, Й. Ганев, К. Драганова, Б. Вачев, Ст. Ганев, М. Мавров)
31	статия	Генов, Г. Счетоводната отчетност в условията на сложните управленчески структури. В: Пробл. на създаването и експлоатацията на машинни информ. системи в нар. стоп. Сб. статии. Т.2, Варна, 1979, 99-104.
32	студия	Генов, Г. А. Порязов. Счетоводната отчетност като функция на управлението и мястото ѝ в автоматизирани системи на управление. <i>Трудове на ВИНС</i> , т. 51, 1979, № 1, с. 5-65.
33	статия	Генов, Г., Ст. Сърбов. Непреходното и общовалидното в учението на Ленин за отчетността и контрола. <i>Счетовод. и контрол</i> , 1980, №3, 13-19.
34	статия	Генов, Г. По въпроса за организацията на отчетната икономическа информация в АПК по равнина на управление. <i>Изв. на ВИНС</i> , 1980, № 3, с. 3-14.
35	доклад	Генов, Г. Проблеми на организацията на счетоводната отчетност в селското стопанство: на примера на Варн.окръг. ИКОНОМИЧЕСКИ проблеми на Варненски окръг: Сб.:Т.3. Варна, 1981, с.94-143.
36	доклад	Генов, Г. Й. Христов, К. Донеv. Проблеми на управлението на качеството на промишлената продукция: информационни аспекти. ИКОНОМИЧЕСКИ проблеми на Варненски окръг: (Сб. докл.) Нац. парт. конф. 1984 по проблемите на качеството на продукцията.Варна, 1984, с.3-123.
37	доклад	Генов, Г. Усъвършенствуване функциите на счетоводната отчетност в условията на крупните стопански организации. ИНТЕЗИФИКАЦИЯ народного хозяйства и усовершенствование функций социалистического бухгалтерского учета и экономического анализа: Международна научно-практическа конхференция, Бургас 17-23 септември 1984 г., София: Союз по економики при науч.-техн. Союзaх в Болгaрии и др., 1984, с. 14.

38	доклад	Генов, Г. Усъвършенстване на оперативното управление на себестойността на продукцията с помощта на ЕИТ. ПРОБЛЕМИ на интензификацията и качеството на машиностроителното производство: Сб. докл. От юбил. науч. конф. междунар. участие по случай 65 години от създаването на ВИНС Д. Благоев, Варна, 1985, с. 230-237.
39	доклад	Генов, Г., Б. Тончев. Някои проблеми за повишаване на квалификацията на кадрите с висше образование по счетоводна отчетност. ПОВИШАВАНЕТО квалификацията на кадрите – фактор за внедряване върховите постижения на научно-техническия прогрес: (Сб. докл. От юбил. науч. конф.), Варна: ВИНС Д. Благоев, 1985, с. 142-151.
40	доклад	Генов, Г. За подобряване организацията на задочното обучение в светлината на решенията на XIII – я конгрес на БКП. ПРОБЛЕМИ на интензификацията и качеството на задочното обучение: (Сб. докл.) Науч. конф. с междунар. участие, Варна, 27-28 ноем. 1986. Варна: ВИНС Д. Благоев, 1986, с. 100-107.
41	доклад	Генов, Г. Към проблема за преустройството в счетоводната теория и практика. Съвременни проблеми на организацията на счетоводната отчетност, икономически анализ и финансов контрол: Сб. науч. докл. Т 1: прил., Варна, 1987, с. 1-12.
42	статия	Генов, Г. Счетоводната отчетност в условията на самоуправляващите се стопански организации. ГОД. ВИНС Д. Благоев – Варна, 1988, № 1, с. 92-100.
43	статия	Генов, Г. Проблеми при изграждане на интегрирана отчетно-информационна система на самоуправляващата се стопанска организация, СЧЕТОВОД. и контрол, 1988, № 6, с. 9-15.
44	доклад	Генов, Г. Проблеми при изграждане на интегрирана отчетно-информационна система на самоуправляващата се стопанска организация, ПРОБЛЕМИ на счетоводната отчетност, вътрешния финансов контрол и икономическия анализ в условията на преустройство на икономиката, Науч. практ. конф. с междунар. участие, Варна, 15-17 септ. 1988, София: ВИИ „КАРЛ Маркс“, 1988, с.19-28.
45	статия	Варнев, Б., Г. Генов. За единството и различието на функциите счетоводна отчетност и контрол, ГОД. ВИНС Д. Благоев – Варна, 1989, № 2, с. 32-42.
46	статия	Генов, Г. Системата на счетоводните сметки и принципът на двойното записване в условията на електронна обработка на данните. ГОД. ВИНС Д. Благоев – Варна, 1989, № 1, с. 67-75.
47	доклад	Генов, Г. Насоки на усъвършенстване на счетоводната отчетност във фирмите. СЧЕТОВОДНАТА отчетност, икономическият анализ и финансовият контрол в условията на новите икономически структури: (докл. от) науч. конф. Т.1. (Варна, 5-6 окт. 1989 г.), Варна, 1989, с. 1-13.
48	статия	Генов, Г. Учет материальных ресурсов. УЧЕТ и анализ затрат и хозяйственных результатов деятельности предприятий НРБ. Сб. науч. тр. Минск: Вышэйшая школа, 1990, с. 110-124.
49	статия	Генов, Г. Учет прибыли и ее распределение. УЧЕТ и анализ затрат и хозяйственных результатов деятельности предприятий НРБ. Сб. науч. тр. Минск: Вышэйшая школа, 1990, с. 49-50.
50	статия	Генов, Г. Годишнина на видни учени – икономисти. ИЗВ. Сп. Икон.унив., Варна, 1993, № 2, с. 100-104
51	статия	Генов, Г. Проф. Феодор Белмер (1873-1945). ПРОФЕСОРИТЕ на икономическия университет – Варна: Щрихи към портрета им: 1920-1995 г. Варна: Унив. Изд. ИУ, 1995, с. 11-15.
52	статия	Генов, Г. Проф. Вълчин Гериловски (1898-1966). ПРОФЕСОРИТЕ на икономическия университет – Варна: Щрихи към портрета им: 1920-1995 г. Варна: Унив. Изд. ИУ, 1995, с. 53-55.
53	статия	Генов, Г. Специалност „Счетоводство и контрол“ пред нови отговорности. ИЗВ. Сп. Икон.унив., Варна, 2000, № 1, с. 38-43

54	статия	Генов, Г., Ф. Филипова. Философията на международните счетоводни стандарти и тяхното изучаване и прилагане. ИЗВ. Сп. Икон.унив., Варна, 2002, № 3, с. 13-23
55	статия	Генов, Г. Приложното поле у нас на НСС 19 – Доходи на персонала. ИДЕС-София: Институт на дипломираните експерт-счетоводители в България, VI, 2002, № 6, с. 9-22.
56	доклад	Генов, Г. Съвременни подходи в организацията и методиката на обучение по счетоводство в ИУ – Варна. ПРОБЛЕМИ на обучението в икономическото висше училище: Сб. докл. от науч. семинар, Варна: Унив. Изд. Наука и икономика, 2004, с. 66-83.
57	статия	Генов, Г. Коментар по прилагане на МСС 1-Представяне на финансовите отчети. МЕЖДУНАРОДНИ счетоводни стандарти: Норма и практика. Данъци и счетоводство. София: ИК Пакс ООД, 2004, с. 47-63.
58	статия	Генов, Г. Счетоводната наука в Икономически университет – Варна: Имена и традиции. Изв. Сп. Икон. Унив. – Варна, 2010, № 1, с.7-15.
59	доклад	Генов, Г. Счетоводната наука в Икономически университет – Варна: Имена и традиции: Настояще и бъдеще. Предизвикателства пред счетоводството и контрола: Сб.докл. от науч. конф., Варна, 1-2 окт. 2010. Варна: Унив. изд. Наука и икономика, 2011, с. 21-37.
60	статия	Genov, G. Accountancy at Varna University of Economics: Proponents and Legacy. Izvestia. J. of Univ. of Econ.-Varna, 2010, с.66-73.
61	статия	Генов, Г. Проф. Феодор Белмер (1873 – 1945), Професорите на Икономически университет – Варна : 1920 – 2015 г. Наука и икономика, 2015, с. 17 – 21.
62	статия	Генов, Г. Проф. Вълчин Гериловски (1898 – 1966), Професорите на Икономически университет – Варна : 1920 – 2015 г. Наука и икономика, 2015, с. 60 – 62.
63	доклад	Генов, Г. 95 години катедра "Счетоводна отчетност": Имена и традиции, настояще и бъдеще, Счетоводство, одит и финанси в променящия се свят : Сб.докл. от науч. конф. Варна: Унив. изд. Наука и икономика, 2019, с. 17-46.

Източници: Панайотов, Т. (1972) Алманах на Висшия институт за народно стопанство Д. Благоев – Варна, Варна: ВИНС Д. Благоев – Варна, с. 65-66; Панайотов, Т. (1981) Алманах на Висшия институт за народно стопанство Д. Благоев – Варна, Варна: ВИНС Д. Благоев – Варна, с. 75-78; Тодорова, А. (1995) АЛМАНАХ на Икономическия Университет Варна, Варна: Унив. изд. на ИУ, с. 98-101; Ракаджийска, С. (2005) Алманах на Икономическия университет – Варна, Варна: Унив. изд. Наука и икономика, с. 66-68; Сълова, Н. (2015) Алманах [на Икономически университет – Варна], Варна: Унив. изд. Наука и икономика, с. 124-126.

Заклучение

Приносът на проф. д-р ик.н. Гено Генов за развитието на счетоводната наука може да бъде обобщен в следните основни направления:

1/ неговата изследователска и учебно-преподавателска дейност обогатява счетоводната теория и е основа за качествено преподаване на счетоводството в ИУ – Варна и други университети;

2/ ангажираността дълги години като ръководител на катедра „Счетоводна отчетност“ му дава възможността да съдейства за академичното развитие на няколко поколения докторанти и преподаватели по счетоводство, анализ и контрол, които можем да назовем представители на „Школата на проф. Генов“.

Проф. д-р ик.н. Гено Генов винаги е имал ясен поглед в бъдещето, за което свидетелства и едно от последните му интервюта в медиите със следните изказвания (Николова, Е. 2019):

- „Дигитализацията не е заплаха за счетоводителя и на този етап не съществува опасност тази професия да изчезне, защото счетоводството е разпределение между техническото устройство и човека“;
- „Счетоводството вече не е само регистриране на факти, а управленски процес“;
- „Счетоводните сметки са идеално средство за групировка и класифициране на информацията по обекти и вече е време самото преподаване да се актуализира в такъв аспект, а не да се разглеждат чисто технически, какво се вписва по дебита и какво по кредита на сметката“.

Освен тези твърдения, проф. Генов е убеден, че бъдещето е на интегрираната отчетност, както и все по-голямо значение ще има професионалната етика в счетоводството.

Използвана литература

1. ATANASOV, B. (2015) Profesorite na Ikonomicheski universitet – Varna, Varna: Univ. izd. Nauka i ikonomika, 360 s.
2. VALUEV, B. i k-v. (1987) Teoriya na schetovodnata otchetnost: s elementi na programirano obuchenie. Varna: VINS D. Blagoev i dr., 185 s.
3. GENOV, G. i k-v. (1991) Schetovodstvo na predpriyatieto pri pazarnata ikonomika. Varna, IU, 143 s.
4. GENOV, G. i k-v. (1997) VAVEDENIE v schetovodstvoto, Varna: IU, 250 s.
5. NIKOLOVA, E. (2019) Digitalizatsiyata ne e zaplaha za schetovoditelya. Intervyu s prof. Genov za BNR, <https://bnr.bg/varna/post/101109318/digitalizaciata-ne-e-zaplaha-za-schetovoditela> [14.03.2025]
6. PANAYOTOV, T. (1972) Almanah na Visshiya institut za narodno stopanstvo D. Blagoev – Varna, Varna: VINS D. Blagoev – Varna, 259 s.
7. PANAYOTOV, T. (1981) Almanah na Visshiya institut za narodno stopanstvo D. Blagoev – Varna, Varna: VINS D. Blagoev – Varna, 350 s.
8. RAKADZHIYSKA, S. (2005) Almanah na Ikonomicheskiya universitet – Varna, Varna: Univ. izd. Nauka i ikonomika, 365 s.
9. SALOVA, N. (2015) Almanah [na Ikonomicheski universitet – Varna], Varna: Univ. izd. Nauka i ikonomika, 671 s.
10. TODOROVA, A. (1995) ALMANAH na Ikonomicheskiya Universitet Varna, Varna: Univ. izd. na IU, 487 s.)

Предизвикателства в обучението на одиторите по устойчивост

Снежанка Башева¹, Георги Стоянов²

¹ Институт на дипломираните експерт-счетоводители в България, София, България
Университет за национално и световно стопанство/Катедра „Счетоводство и анализ“,
София, България, e-mail: snejanabacheva@hotmail.com

² Институт на дипломираните експерт-счетоводители в България, София, България
e-mail: gstoyanov@bg.gt.com

Резюме

Интегрирането на принципите на устойчивото развитие в обучението по счетоводство е спешна необходимост на настоящата икономическа среда. Квалификацията и натрупването на знания по устойчивост у професионалните счетоводители (одитори по устойчивост) е ключово за развитието на добрите отчетни практики, за създаването на хомогенно и надеждно докладване от гледна точка на задължените лица. За придобиването на подходящи знания и квалификация в областта на устойчивостта е важна и ролята на ИДЕС, както и тази на Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори. Настоящата разработка разглежда възможните подходи за прилагането на обучение за придобиване на квалификация за одитори по устойчивостта, която да е съобразена с широката интердисциплинарност на темите, обхванати от отчетите за устойчивостта.

Ключови думи: Обучение, устойчивост, правоспособност, одитор по устойчивостта

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.33>

Challenges in training sustainability auditors

Snejanka Basheva¹, Georgi Stoyanov²

¹Institute of Certified Public Accountants in Bulgaria, Sofia, Bulgaria
University of National and World Economy/Department: Accounting and Analysis, Sofia,
Bulgaria, e-mail: snejanabacheva@hotmail.com

²Institute of Certified Public Accountants in Bulgaria, Sofia, Bulgaria
e-mail: gstoyanov@bg.gt.com

Abstract

The integration of sustainability principles into accounting education is an urgent need of the current economic environment. The qualification and development of sustainability knowledge in professional accountants (sustainability auditors) is key to the development of good reporting practices, creating homogeneous and reliable reporting from the perspective reporting entities. The role of the BICPA and that of the CPOSA is also important for the development of appropriate knowledge and qualifications in the area of sustainability. This paper considers possible approaches to the implementation of training to qualify sustainability auditors, reflecting the broad interdisciplinary nature of the topics covered by sustainability reporting.

Keywords: Training, learning, sustainability, legal capacity, sustainability auditor

Въведение

През последните години организациите от различни отрасли се фокусират върху устойчивото развитие. във фокус за. Тъй като предприятията се стремят да изпълняват

екологичните, социалните и управленските стандарти (ESG), търсенето на квалифицирани одитори за устойчивост рязко нарасна. От една страна тези специалисти играят ключова роля в оценяването и проверката на практиките на дружествата за устойчивост, като гарантират спазването на нормативните изисквания и насърчават непрекъснатото усъвършенстване на докладването по устойчивостта. От друга страна приемането на стандарти за устойчивост ще повлияят върху счетоводната професия, доколкото тя се очаква да играе изключително важна роля в стимулирането на усилията за устойчивост в световен мащаб (Башева и Пожаревска, 2023).

Обучението на одитори по устойчивост обаче е свързано с няколко уникални предизвикателства, произтичащи от променящия се характер на стандартите за устойчивост, от необходимите мултидисциплинарни познания и от необходимостта от натрупан практически опит.

Достоверността на информацията за устойчивостта, а оттам и ефективността на инициативите за устойчивост, зависят от компетентността и професионализма на тези одитори. В настоящият доклад се разглеждат основните предизвикателства при придобиването на необходимите специфични знания и умения, трудностите при разработването на подходящи програми за обучение и постоянната необходимост от професионално развитие в тази динамична област.

1. Предизвикателства пред одиторите по устойчивостта в тяхната дейност

1.1. Определяне на сложността на одита на устойчивостта и отчетните рамки

Едно от основните предизвикателства при обучението на одитори на устойчивостта произтича от самото естество на темата за устойчивост. За разлика от традиционния финансов одит, който функционира в сравнително добре дефинирана рамка, която разполага с вече утвърдена история и принципи, устойчивостта обхваща широк спектър от въпроси, включително изменението на климата, управлението на ресурсите, правата на човека, трудовите практики, етичното снабдяване и ангажираността на общността (Глобален договор на ООН). Този мултидисциплинарен характер изисква одиторите да притежават разнообразни умения и дълбоко разбиране на сложните финансови и нефинансови взаимовръзки.

Добрият одитор по устойчивостта трябва да е запознат с науките за околната среда – физика, химия, науки за земята, социалните науки, бизнес управлението и съответните правни и регулаторни рамки. Освен това одитът на устойчивостта често включва количествени и качествени допускания и приблизителни оценки, които могат да бъдат по-субективни и предизвикателни от количествения анализ, характерен за финансовите одити. Одиторите трябва да могат да оценяват критично качествените данни, да оценяват ефективността на системите за управление и да разбират нюансите на ангажираността на различните засегнати общности и заинтересовани страни. Определянето на обхвата на одита на устойчивостта също може да бъде предизвикателство, тъй като организациите могат да приоритизират различни аспекти на устойчивостта въз основа на своя отрасъл, размер и специфичен контекст. Тази променливост налага гъвкав и адаптивен подход към обучението, който да подготвя одиторите да се ориентират в различните одитни обхвати и методологии.

Освен сложността на материята по устойчивост, друго предизвикателство, което увеличава сложността при обучението на одитори по устойчивост, е динамичният и

фрагментиран характер на стандартите за устойчивост. Одиторите трябва да владеят широк спектър от познание в отчетните рамки: Европейски стандарти за отчитане по устойчивостта (ЕСОУ), изисквания за докладване на Регламента за Таксономията на ЕС, Глобалната инициатива за отчитане (GRI), МСФО стандарти за устойчивост и др. Всяка рамка има свои собствени показатели, изисквания за отчитане и фокус области, което затруднява обучителите при изготвянето на цялостни учебни програми. Например GRI набляга на холистичен подход към отчитането на устойчивото развитие, като обхваща екологични, социални и икономически измерения, TCFD се фокусира конкретно върху финансовите рискове, свързани с климата, а ЕСОУ, чрез концепцията за двойната същественост, се стремят да обхванат и двете теми. Това разнообразие от рамки и различни изисквания налага одиторите да притежават широка база от знания и способност да се адаптират към различни контексти на отчитане.

Регулациите и стандартите често се променят, за да отразят възникващите проблеми на устойчивото развитие, като например загубата на биоразнообразие, въглеродната неутралност и социалната справедливост, както и различни политически и бизнес решения. Тези промени създават необходимостта обучителите постоянно да преработват материалите си, за да гарантират актуалност, което може да натовари ресурсите и да доведе до ниско качеството на обучението. Например програма за обучение, разработена през 2024 г., може да не разглежда адекватно последните развития в областта на отчитането на малките и средни предприятия¹. Бързото развитие на стандартите създава тежест и за одиторите, които трябва да се ангажират с непрекъснато професионално развитие, за да останат в крак с времето. Липсата на единен глобален стандарт допълнително усложнява нещата, тъй като одиторите, работещи в различни юрисдикции, се налага да се ориентират в противоречащи си или припокриващи се изисквания.

Одиторите по устойчивостта е необходимо да има развито уникално съчетание на техническа компетентност и етична преценка. Одиторите трябва да разбират сложните данни за околната среда, като например изчисления на емисиите на парникови газове, оценки на жизнения цикъл и анализи на водния отпечатък, като същевременно оценяват социалните и етичните последици от практиките на дадена организация. Програмите за обучение често се затрудняват да балансират тези изисквания.

Техническите умения могат да се преподават чрез структурирани курсове, семинари и симулации, но етичната компетентност е по-трудно да се определи количествено и да се оцени. Този дисбаланс може да доведе до появата на одитори, които са технически грамотни, но нямат умения за критично мислене, необходими за справяне с етични дилеми, като например „зелено“ измиване (greenwashing), конфликти на интереси или даване на приоритет на печалбата пред интересите на хората и планетата.

Етичната компетентност е особено важна при одита на устойчивостта, тъй като одиторите често са подложени на натиск от страна на клиентите да представят благоприятни резултати. Например от одитора може да бъде поискано да пренебрегне някои нарушения на опазване на околната среда или да омаловажи социалното въздействие на дейността на дадена компания. Ето защо програмите за обучение трябва да подчертават значението на почтеността, обективността и професионалния скептицизъм. Казусите и ролевите игри могат да бъдат ефективни инструменти за преподаване на етично вземане на решения, но тези

¹ На 17 декември 2024 г. EFRAG предаде стандарта VSME на Европейската комисия заедно с останалата част от пакета към него.

методи изискват квалифицирани обучители и значителни „инвестиции“ на време. Субективното естество на етичните преценки прави трудно разработването на стандартизирани критерии за оценка, което допълнително усложнява процеса на обучение.

1.2. Разработване на ефективни програми за обучение: преодоляване на пропастта в знанията и уменията

Като се има предвид широтата и дълбочината на необходимите знания, разработването на ефективни програми за обучение на одитори на устойчивостта е предизвикателство. Тези програми трябва да обхващат не само теоретичните основи на устойчивото развитие, но и да предоставят практически опит при провеждането на одити. Ключово предизвикателство е преодоляването на пропастта между теорията и практиката. Теоретичното обучение може да осигури солидно разбиране на концепциите и стандартите, но то често не успява да подготви одиторите за сложността на практическия одит по устойчивостта. Симулирането на реални сценарии, включването на казуси, и осигуряването на възможности за практически опит са ключови компоненти на ефективното обучение. Програмите за обмяна на практически умения, при които опитни одитори напътстват и подпомагат стажантите, също могат да бъдат безценни за развитието на практически умения и професионална преценка. Освен това програмите за обучение трябва да са в крак с развиващия се пейзаж на отчитането на устойчивостта и изразяването на сигурност по устойчивостта. Постоянно се появяват нови стандарти и насоки, което изисква от одиторите да се ангажират с непрекъснато обучение и професионално развитие. Интегрирането на тези актуализации в учебните програми и осигуряването на възможности за непрекъснато професионално развитие са от съществено значение за поддържане на компетентността на одиторите по устойчивост.

Освен техническите познания одитирането на устойчивостта изисква и редица важни умения. Ефективната комуникация е от първостепенно значение, тъй като одиторите трябва да могат ясно да формулират своите констатации както пред ръководството, така и пред заинтересованите страни. Те трябва да умеят да провеждат интервюта, да слушат активно и да пишат доклади. Критичното мислене и аналитичните умения също са от решаващо значение за оценката на данните, за идентифицирането на потенциални рискове и за изготвянето на разумни заключения.

Одиторите трябва да могат да анализират сложна информация, да разпознават закономерности и да оценяват съществеността на различни въпроси, свързани с устойчивото развитие. В рамките на етичните съображения одиторите трябва да поддържат независимост, обективност и професионален скептицизъм. Те трябва да могат да се ориентират в потенциалните конфликти на интереси и да се придържат към най-високите етични стандарти. Развиването на тези умения, наред с техническите познания, е ключово предизвикателство при обучението на одитори по устойчиво развитие. За развиване на уменията за комуникация, критичното мислене и вземането на етични решения могат да се използват ролеви упражнения, симулации и казуси.

2. Развитие на методите за обучение и изпитване на одиторите по устойчивостта

2.1. Бъдещето на обучението на одитори по устойчивост: включването на иновации и сътрудничество

Предизвикателствата пред обучението на одитори по устойчивост са значителни, но не са непреодолими. С възприемане на иновации и насърчаване на сътрудничеството,

е възможно да бъдат разработени по-ефективни програми за обучение и да се гарантира компетентността на бъдещите одитори на устойчивостта. Това включва използването на технологии за подобряване на учебния опит, като например онлайн симулации, обучение във виртуална среда и интерактивни казуси.

Сътрудничеството между университетите, професионалните организации и заинтересованите страни от индустрията също е от съществено значение за разработването на подходящи и практични програми за обучение. Споделянето на най-добри практики, разработването на стандартизирани учебни програми и създаването на възможности за мултидисциплинарно обучение могат да допринесат за по-стабилна и ефективна система за обучение.

Изследванията на ефективността на различните методики за обучение и на променящите се нужди на одиторската професия са от решаващо значение за непрекъснатото усъвършенстване на практикуващите я. Тъй като търсенето на достоверна и практически насочена информация за устойчивостта продължава да расте, инвестирането в обучението и развитието на компетентни одитори по устойчивостта ще бъде от съществено значение за гарантиране на почтеността и ефективността на инициативите за устойчивост в световен мащаб.

Напредъкът в технологиите за обучение предлага както възможности, така и предизвикателства за обучението на одиторите по устойчивост. От една страна, онлайн платформите за обучение и виртуалните симулации могат да направят обучението по-достъпно и интерактивно. Например симулират се сложни одиторски сценарии, което позволява на обучаваните да упражняват уменията си в контролирана среда. По подобен начин онлайн платформите могат да осигурят достъп до множество ресурси, включително видеолекции, интерактивни тестове и дискуссионни форуми за обсъждане на технически и теоретични казуси. Тези инструменти могат да бъдат от особена полза за индивидуално практикуващи одитори, които може да имат ограничен достъп до информационни ресурси поради високата цена и специфичните изисквания за достъп.

Бързите технологични промени изискват от лекторите и създателите на учебно съдържание по въпросите на одита на устойчивостта непрекъснато да актуализират своите инструменти и методи. Например възходът на големите данни и изкуствения интелект (ИИ) промени начина, по който се събират, анализират и отчитат данни за устойчивостта. Поради това одиторите трябва да владеят използването на усъвършенствани инструменти за анализ на данни и тълкуването на резултатите от тях. Това поставя допълнителни изисквания към програмите за обучение, които трябва да включат тези технологии, като същевременно гарантират, че обучаваните разбират техните ограничения и етични последици.

Подходите за изпитване се трансформират от технологиите. Иновациите повишават справедливостта и ефективността на изпитите, но също така пораждат опасения относно неприкосновеността на личните данни и възможността технически грешки да нарушат процеса на оценяване. Например системата за провеждане на изпити, задвижвана от ИИ, може да отбележи като подозрително поведение, като например отклоняване на погледа от екрана или говорене на себе си. По подобен начин алгоритмите за адаптивно тестване могат неволно да поставят в неблагоприятно положение определени групи участници в тестовете, като например тези с увреждания или тези, за които езикът не е роден. Ето защо доставчиците на обучение и изпитните центрове трябва внимателно да оценят ползите и рисковете от тези технологии и да гарантират, че използването им е прозрачно, етично и приобщаващо.

2.2. Ролята на акредитацията и сертификацията за осигуряване на качество на отчетите за устойчивостта

Програмите за акредитация и сертифициране играят важна роля, за да се гарантира качеството и последователността на практиките за одит на устойчивостта. Тези програми установяват стандарти за компетентност на одиторите и осигуряват рамка за признаване на квалифицирани специалисти. Сертифицирането на одитори по устойчивост все още се развива, като различни организации предлагат различни квалификации. Освен това органите по акредитация трябва да гарантират, че програмите за обучение отговарят на изискваните стандарти и че одиторите поддържат своята компетентност чрез непрекъснато професионално развитие. Укрепването на механизмите за акредитация и сертифициране ще повиши качеството в одита на устойчивостта и ще изгради доверие сред заинтересованите страни. Това включва разработването на ясни насоки за продължаващо професионално обучение и на надеждни методи за оценка, които измерват както техническите знания, така и практическите умения,

Гарант за качеството и последователността на практиките за одит на устойчивостта са програмите за акредитация и сертифициране. Те установяват стандарти за компетентност на одиторите и осигуряват рамка за признаване на квалифицирани специалисти. Въпреки това пейзажът на сертифициране на одитори по устойчивост все още се развива, като различни организации предлагат различни удостоверения. Хармонизирането на тези различни сертификати и осигуряването на глобално признаване на квалифицираните одитори е постоянно предизвикателство пред професионалните организации. Критичен компонент на този процес е строгостта и уместността на изпитите за одитори на устойчивостта. Тези изпити трябва ефективно да оценяват не само теоретичните познания за концепциите, стандартите и разпоредбите за устойчивост, но и практическото прилагане на тези знания в реални одиторски сценарии. Това изисква да се премине отвъд простите въпроси с избор между няколко отговора и да се включат по-сложни методи за оценка, като например казуси, симулации и практически упражнения, които имитират предизвикателствата, пред които са изправени одиторите на място. Освен това изпитните материали следва да се актуализират редовно, за да отразяват развиващия се пейзаж на отчитането и одитирането на устойчивостта, като включват нови стандарти, методологии и най-добри практики. Гарантирането на валидността и надеждността на тези изпити е от решаващо значение за поддържане на доверието и стойността на сертификатите за одитори по устойчивост.

Органите по акредитация трябва да гарантират, че програмите за обучение отговарят на изискваните стандарти и че одиторите поддържат своята компетентност чрез непрекъснато професионално развитие. Укрепването на механизмите за акредитация и сертифициране, надеждните и подходящи изпити ще повишат доверието в одита на устойчивостта и ще изградят доверие сред заинтересованите страни. Това включва разработването на надеждни методи за оценка, които оценяват както техническите знания, така и практическите умения, както и установяването на ясни насоки за продължаващо професионално обучение.

Това допълнение подчертава значението на стабилните и подходящи изпити в рамките на процеса на сертифициране. То подчертава необходимостта от изпити, които надхвърлят теоретичните знания и оценяват практическото приложение, и подчертава значението на редовните актуализации, които да отразяват развиващата се област. Освен

това качеството на изпитите се свързва пряко с надеждността на сертификатите и цялостното доверие в одита на устойчивостта.

Изпитите играят ключова роля за удостоверяване на компетентността на одиторите по устойчивост. Съставянето на ефективни изпити обаче е сериозно предизвикателство. Традиционните тестове с въпроси с избор между няколко отговора може да не оценят адекватно способността на одитора да прилага знанията си в реални ситуации. Например въпрос с избор между няколко отговора може да провери разбирането на одитора за принципите на отчитане на водовземането, но не може да оцени способността му да проведе цялостни процедури във връзка с използването и извличането на водни ресурси или да изведе правилни заключения пред заинтересованите страни. Проучванията на примери и практическите казуси са по-подходящ подход за оценка на способностите за аналитично и критично мислене в областта на устойчивостта, но изискват много ресурси за разработване и оценяване на кандидатите. Отворените въпроси с описателни отговори изискват подробни сценарии, ясни критерии за оценяване и обучени оценители.

Към настоящия момент липсва стандартизация на сертификационните изпити в областта на устойчивостта в различните професионални организации и географски региони. Например изискванията за придобиване на статут на сертифициран одитор по устойчивост в Европа могат да се различават значително от тези в Северна Америка или Азия. Това несъответствие може да подкопае доверието в одита на устойчивостта като професия и да създаде объркване сред ползвателите на тази услуга относно квалификацията на сертифицираните одитори, особено когато подборът се извършва в рамките на многонационални структури. Професионалните организации и организациите за акредитация трябва да работят заедно за разработването на световно признати стандарти за изпитване на одитори по устойчивост. Това не само ще повиши доверието в професията, но и ще улесни трансграничната мобилност на одиторите.

2.3. Ролята на надзорните органи и професионалните организации

Ролята на надзорните органи и професионалните организации в обучението и изпитването на одиторите по устойчивостта е от решаващо значение за гарантиране на надеждността и ефективността на процесите на отчитане и гарантиране на устойчивостта. Тези органи и организации са отговорни за установяването и поддържането на стандарти, за разработването на програми за обучение и за провеждането на изпити за сертифициране на квалифицирани специалисти в областта на одита на устойчивостта. Като определят строги изисквания и контролират процеса на сертифициране, надзорните органи спомагат за поддържане на интегритета на професията и за изграждане на доверие сред заинтересованите страни.

Една от основните функции на надзорните органи и професионалните организации е да разработват и актуализират цялостни учебни програми за обучение на одитори на устойчивостта. Освен това надзорните органи играят важна роля при изпитването и сертифицирането на одитори по устойчиво развитие. Те разработват и прилагат подходи за оценяване на знанията, уменията и компетенциите на кандидатите в различни аспекти на одита на устойчивостта. Тези изпити често включват проверка както на теоретични, така и на практически компоненти, като измерват способността на одиторите да прилагат знанията си в реални сценарии. Като поддържат определени стандарти за сертифициране, надзорните органи трябва да гарантират, че само квалифицирани специалисти са оторизирани да извършват одити на устойчивостта, като по този начин се осигурява качеството и надеждността на отчетите за устойчивостта.

Надзорните органи допринасят за непрекъснатото професионално развитие на одиторите на устойчивостта чрез изисквания за продължаващо обучение и периодични процеси на ресертификация. Това гарантира, че сертифицираните одитори са в крак с развиващите се стандарти за устойчивост, възникващите проблеми и най-добрите практики в областта. Като насърчават непрекъснатото обучение и усъвършенстване, надзорните органи спомагат за поддържане на актуалността и ефективността на практиките за одит на устойчивостта в постоянно променящата се бизнес среда. Този постоянен надзор и подкрепата са от съществено значение за поддържане на надеждността на отчитането и одитирането на устойчивостта, което е все по-важно за инвеститорите, регулаторните органи и други заинтересовани страни в днешната бизнес среда, ориентирана към устойчивостта.

Институтът на дипломираните експерт-счетоводители (ИДЕС) и Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори (КПНРО) играят ключови роли в обучението и сертифицирането на одиторите по устойчивостта в България. ИДЕС, като професионална организация, обединяваща дипломирани експерт-счетоводители и одитори, организира първоначалните сертификационни курсове за одитори по устойчивостта през 2024 г. в координация с КПНРО. Тези обучения са насочени към предоставяне на знания и умения, необходими за извършване на одити по устойчивост. Така под надзора на КПНРО ИДЕС участва в процеса на сертифициране на одитори по устойчивостта, като гарантира, че те покриват знания по определени стандарти и процедури, с които да натрупват подходящи критерии за компетентност.

ИДЕС и КПНРО чрез своите делегирани и надзорни функции са в процес на разработване на стратегия и подходи за изпитване на одитори по устойчивостта, на структурирана учебна програма и концепция за провеждане на изпитите за придобиване на правоспособност за изразяване на сигурност по устойчивостта, за продължаващо професионално развитие и контрол над одиторите по устойчивостта. Чрез тези усилия, двете институции целят постигане на високо ниво на професионализъм и компетентност сред одиторите по устойчивостта, което е от съществено значение за надеждността и достоверността на одитите в тази важна област. Така ще бъде изграден стандартизиран принципен подход за придобиване на знания и умения в областта на докладването и изразяването на сигурност по устойчивостта при кандидатите за дипломирани експерт-счетоводители.

ИДЕС и КПНРО играят съществена роля в осигуряването на високо ниво на професионализъм и компетентност сред одиторите по устойчивостта в България. Тяхното сътрудничество гарантира, че одитите по устойчивост се извършват с висока степен на точност и надеждност, което е от съществено значение за устойчивото развитие и корпоративната социална отговорност.

Заклучение

Обучението на одитори по устойчивост е сложна и многостранна дейност, която изисква сътрудничество между преподавателите, професионалните организации и заинтересованите страни от индустрията. Като се обърне внимание на въпросите, свързани с развиващите се стандарти, етичната компетентност, строгостта на изпитите, практическия опит, разнообразието и технологичната интеграция, областта може да създаде одитори, които са добре подготвени да стимулират значима промяна. Тъй като търсенето на одитиране на устойчивостта продължава да нараства, инвестирането във висококачествено

вено обучение и в процеси на сертифициране ще бъде от съществено значение за гарантиране на доверието и въздействието на професията. В крайна сметка успехът на одита на устойчивостта зависи от компетентността, почтеността и разнообразието на практикуващите го, както и от способността им да се адаптират към постоянно променящия се пейзаж от предизвикателства и възможности.

Използвана литература

1. ADAMS, C. A., & MCNICHOLAS, P. (2007) Making a difference: Sustainability reporting, accountability, and organisational change., *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 20(3), pp. 382-402.
2. BEBBINGTON, J., & UNERMAN, J. (2018) Achieving the United Nations Sustainable Development Goals: An enabling role for accounting research., *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 31(1), pp.2-24.
3. ECCLES, R. G., & KRZUS, M. P. (2010) One Report: Integrated Reporting for a Sustainable Strategy, Wiley.
4. GRAY, R. (2010). Is accounting for sustainability actually accounting for sustainability...and how would we know? An exploration of narratives of organisations and the planet., *Accounting, Organizations and Society*, 35(1), pp. 47-62.
5. HERREMANS, I. M., & NAZARI, J. A. (2016) Sustainability reporting: Driving forces and challenges, *Journal of Applied Accounting Research*, 17(2), pp. 118-138.
6. SCHALTEGGER, S., & BURRITT, R. (2018) Contemporary Environmental Accounting: Issues, Concepts, and Practice, Routledge.
7. BACHEVA, SN. AND POZHAREVSKA, R. (2023), Opovestiavane na informasia za ystoichivost vav finansovite otcheti-regulatsii i problemi, *Nauchi trudove na UNSS* (5) 2023, IK-UNSS.

За избора между държавен изпит и защита на дипломна работа при дипломиране в образователно-квалификационната степен „магистър“ по счетоводство

Атанас Атанасов¹

¹Стопанска академия „Д. А. Ценов“ /Катедра „Счетоводна отчетност“, Свищов, България, e-mail: a.atanasov@uni-svishtov.bg

Резюме

В доклада се анализират основни дискуссионни въпроси свързани със заключителния етап от обучението и дипломирането в образователно-квалификационната степен „магистър“ по счетоводство. Очертават се нормативно регламентираните възможности за дипломиране и предпочитанията на студентите. В заключение се обобщава, че нормативно предоставената възможност за избор в начина на дипломиране дава алтернатива, с цел максимално обективно и точно да бъдат оценени студентите на заключителния етап от тяхното обучение. Подходът на изборност стимулира личностните качества на дипломантите, като им дава право сами да посочат и реализират финалните стъпки в учебния процес според своите виждания и нагласи.

Ключови думи: счетоводство, обучение по счетоводство, магистърска програма, държавен изпит, защита на дипломна работа

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.42>

On the choice between a state exam and a thesis defense upon graduation in the educational and qualification degree "Master" in Accounting

Atanas Atanasov¹

¹D. A. Tsenov Academy of Economics /Department of Accounting, Svishtov, Bulgaria, e-mail: a.atanasov@uni-svishtov.bg

Abstract:

The paper analyzes the main discussion issues related to the final stage of training and graduation in the educational and qualification degree "Master" in Accounting. The normatively regulated graduation options and the preferences of students are outlined. In conclusion, it is summarized that the normatively provided opportunity for choice in the method of graduation provides an alternative, in order to assess students at the final stage of their training as objectively and accurately as possible. The elective approach stimulates the personal qualities of graduates, giving them the right to indicate and implement the final steps in the learning process according to their views and attitudes.

Keywords: accounting, accounting training, master's program, state exam, thesis defense

Въведение

Образователно-квалификационната степен „магистър“ е най-високата степен на висше образование у нас и нейното придобиване неминуемо изисква не само значителна личностна мотивация, но и широка информираност по отношение на организационните

аспекти в хода на обучението. Един от тези аспекти е начинът на дипломиране, защото действащата нормативна уредба регламентира възможност за избор между държавен изпит и защита на дипломна работа. Този факт безспорно поражда въпроси и дискусии по отношение на очертания избор. Именно анализ на основните дискуссионни въпроси е целта и на настоящото изследване. Тъй като авторът на разработката е редовен преподавател в Стопанска академия „Д. А. Ценов“, то и практическите наблюдения са с акцент върху обучаващите се в счетоводните магистърски програми в това специализирано висше училище.

Обучението в ОКС „магистър“ е заключителен етап в процеса по придобиване на висше образование. Това се потвърждава и от регламента на чл. 42, ал. 3 от ЗВО, че това обучение: „... осигурява задълбочена фундаментална подготовка, съчетана с профилиране в определена специалност. (Закон за висшето образование, 1995)“ Такава е целта и на всяка магистърска програма, вкл. и на магистърските програми по счетоводство и одит.

Учебните дисциплини включени в учебните планове в логическа обвързаност и дидактическа последователност предоставят възможност за постъпателно опознаване и навлизане в нелеката счетоводна проблематика, както и същевременно обогатяване и задълбочаване на знанията и уменията на студентите по избраната специалност.

Следва да се подчертае, че учебният процес е адаптиран не само като съдържание, но и като продължителност спрямо придобитите на предходен етап в ОКС „бакалавър“ или ОКС „магистър“ профилиращи знания и умения, което подчертава отговорното отношение и стремежът за пълноценност на специализираната подготовка.

Успешното полагане на семестриалните изпити е необходима стъпка към достигането на заключителния етап в обучението. И докато в неговия ход студентите също имат възможност да правят своя информиран избор по отношение на т. нар. „избираеми дисциплини“ включени в учебните планове, то изборът на начин на дипломиране се счита за значително по-отговорен и важен, защото е съпроводен и със съответните последващи стъпки към финализиране на обучението.

По отношение на начините на дипломиране в ОКС „магистър“ Законът за висшето образование (чл. 45, ал. 1) регламентира, че обучението по всяка специалност завършва с държавен изпит или със защита на дипломна работа (Закон за висшето образование, 1995). Аналогична е разпоредбата и на чл. 12, ал.1 от Наредбата за държавните изисквания за придобиване на висше образование на образователно-квалификационните степени „бакалавър“, „магистър“ и „специалист“ (Наредба за държавните изисквания за придобиване на висше образование на образователно-квалификационните степени "бакалавър", "магистър" и "специалист", 2002).

Посочените правни норми определят възможностите за дипломиране, но отговорността за конкретния избор е изцяло задача на студентите-дипломанти. А самият избор по-нататък насочва дадения студент и към съответните пряко свързани с начина на дипломиране т. нар. „подготвителни“ дисциплини, а именно „Магистърски семинар“ или „Магистърски практикум“.

Напълно естествено обучаемите се интересуват и то доста подробно за организационните и технологични въпроси на подготовката и дипломирането.

Следствие емпирични наблюдения обосновано може да се твърди, че в основата са личностните качества и характеристики на дипломантите, и по-точно техните осъзнати възможности. Защото едни от тях в хода на обучението проявяват подчертан интерес и съответно имат успех при решаване на практически казуси, а други се изявяват по-скоро със

задълбочени съждения и анализи с теоретико-приложна насоченост. Съдържанието на профилиращите учебни дисциплини в хода на обучението дават възможност за изграждане и развиване на такива компетенции.

Важно е да се подчертае, че е необходимо студентите в максимална степен да бъдат информирани за предоставените им алтернативи. Това е задължение както на ръководителя на магистърската програма, така и на всеки от преподавателите, ангажирани в хода на обучението. Разбира се, студентите имат право да се информират и по всички други възможни начини, но е от съществено значение информацията да бъде обективна и пълна.

И двата избора са свързани с определени ангажменти и срокове, които са идентични като образователна тежест, но различни по съдържание.

При избор за дипломиране с държавен изпит студентите на предварителен етап следва да бъдат надлежно консултирани, както и да подготвят самостоятелно решения на практически счетоводни казуси, както и на някои основни практически въпроси по отношение на счетоводството и одита в нефинансовите предприятия, чието оценяване финализира тяхната подготовка по дисциплината „Магистърски практикум“. По този начин студентите добиват нагледна представа за съдържанието и обхвата на предстоящия държавен изпит. Освен това, те задълбочават и разширяват практическата си подготовка, умения и компетенции, като прилагат придобитите теоретични знания формирани по време на обучението.

Изборът за дипломиране със защита на дипломна работа от своя страна изисква студентите да бъдат подготвени за осъществяване на едно самостоятелно теоретико-приложно изследване по избрана тема в областта на счетоводството или одита на финансови отчети. В случая те също получават методична помощ и консултации от научен ръководител (хабилитирано лице), както и специализирана подготовка по отношение на разработването и защитата на дипломната работа. За целта, освен директните консултации, те ползват и специално тематично разработено учебно пособие, в което детайлно и последователно е представен цялостният процес от избора на тема до защитата на дипломната работа. На практика при този избор студентите влизат в ролята на изследователи, защото след като очертаят проблемната област и целта на разработката, те следва да проучват и търсят собствени решения на поставените задачи, както и аргументирано да защитят изследователската си теза. Важна част от цялостния процес е библиографирането и коректното ползване на литературните източници. В този контекст задължително дипломантите се запознават с правилата за цитиране и ползване на източници, които намират приложение в такъв тип разработки. Своеобразен междинен етап при подготовката на дипломната работа е магистърският семинар, на който студентите представят част от своите работи под формата на доклад. По този начин научният ръководител преценява и оценява степента на подготвеност, спазването на изследователската ос и коректност в изследователската работа. Даването на конструктивни бележки и препоръки е атестат за стремеж към минимизиране на съществени пропуски и недостатъци, които традиционно съпътстват студентските разработки, особено ако те са на начинаещ етап.

По конкретно в учебната дисциплина „Магистърски семинар“ са включени също въпроси, свързани с придобиване на знания и умения от студентите за методите на научните изследвания, за организацията на работа при създаване на научни разработки и за публичната защита на тези разработки. В резултат от това студентите трябва да направят своето самостоятелно научно изследване, което да завърши с публична защита, на база на която да се осъществи дипломирането им. Затова и образователната цел на семинара е да очертае пред обучаемите организационно-технологичните аспекти при писането и защитата на дипломна работа. По време на обучението вниманието се фокусира върху ключовите аспекти

на научните изследвания, развитието на умения за проучване и цитиране на основни литературни източници, анализ на нормативните актове, проучвания в практиката, свързани с темата на дипломната работа, обобщаване и оформяне на резултатите от изследването.

Основната образователна цел е усвояване на базисните постановки за научноизследователска дейност и формирането на практико-приложни компетенции в обучаваните за самостоятелно разработване на дипломна работа в областта на счетоводството или одита на финансови отчети. В съдържателен аспект в рамките на семинара вниманието се фокусира върху следните ключови въпроси на научните изследвания: формулиране на тема, обект, предмет, цел, задачи и изследователска теза; прилагане на инструментариум от научноизследователски методи; търсене и проучване на литературни източници по определена тема; анализиране на текстове от нормативна уредба; практически проучвания в дейността на конкретни предприятия; систематизиране и обобщаване на емпирични резултати; извеждане, аргументиране и дефиниране на собствени идеи, предложения и възможности за решаване на идентифицирани проблеми.

Обосновано може да се обобщи, че важен резултат от обучението на студентите на този етап е придобиването на способност за изграждането един цялостен, последователен и систематичен изследователски процес, който завършва със самостоятелното разработване и успешното защитаване на дипломна работа.

Действащите у нас Закон за висшето образование (чл. 45, ал. 2) (Закон за висшето образование, 1995) и Наредба за държавните изисквания за придобиване на висше образование на образователно-квалификационните степени „бакалавър“, „магистър“ и „специалист“ (чл. 12, ал. 2) (Наредба за държавните изисквания за придобиване на висше образование на образователно-квалификационните степени "бакалавър", "магистър" и "специалист", 2002) са единодушни, че държавният изпит или защитата на дипломната работа се провежда съгласно държавните изисквания за дипломиране пред държавна комисия, в състава на която влизат не по-малко от трима хабилиитирани преподаватели в съответната научна област. По изключение в състава на комисията могат да участват и преподаватели с образователна и научна степен „доктор“. В комисията се включват и външни за висшето училище лица, включително и представители на работодателите. В комисията могат да се включват и до две хабилиитирани лица от други висши училища.

Посочените нормативни изисквания са предпоставка за висока степен на обективност и безпристрастност при оценяването и взаимовръзката между теория и практика в хода на обучението, вкл. и неговото финализиране. В този контекст следва да се подчертае също, че до защита на дипломна работа се допускат само дипломанти получили положителна рецензия на дипломната си работа.

Както на държавния изпит, така и на защитата на дипломната работа студентите следва уверено да демонстрират, че: притежават задълбочени теоретико-приложни знания; използват специализираните базови понятия, стандарти, термини и категории; познават методологическия и методическия апарат, основните изисквания, принципи и правила в областта на счетоводството и одита на финансови отчети.

Независимо от начина на дипломиране от бъдещите магистри се очаква придобиване на трайни умения свързани с обосноваване актуалността и значимостта на дадена счетоводна проблематика; дефиниране на теза, обект и предмет на изследване в областта на счетоводството; формулиране и решаване на практически казуси и задачи в областта на счетоводството; аргументирано прилагане на специализиран методологичен и методически инструментариум при осъществяване на професионални ангажменти; разработване и оформяне на решения, обобщения, изводи, виждания и тенденции по отношение на стопански

факти, събития и процеси; научно обосновано представяне и аргументиране на професионални становища по дадена счетоводна проблематика; професионално обосноваване, проверка и оценяване на дискуссионни въпроси и идеи.

Най-високата образователно-квалификационна степен предполага също и придобиването на редица специфични и преносими компетенции, като: идентифициране и дефиниране на дискуссионни области, относно значими счетоводни и управленски процеси, явления, закономерности, тенденции и др.; формулиране на фактологични и терминологични постановки за обосноваване на актуалност и значимост на конкретна счетоводна проблематика; определяне на основните обекти за осчетоводяване, анализиране, първоначално и последващо оценяване; разработване, представяне и актуализиране на индивидуална счетоводна политика; изграждане и поддържане на счетоводна система в дадено предприятие; изграждане на информационни връзки и зависимости в документирането и документооборота на предприятието; използване на разнородни информационни канали и ефективна комуникация при набирането на необходимите информация и данни по конкретен счетоводен въпрос; перманентно познаване и ползване на специализираната нормативна уредба, приложимите счетоводни и одиторски стандарти и специализирана литература в областта на счетоводството и одита на финансови отчети; целенасочено да набиране, систематизиране и обобщаване на теоретична и емпирична информация; групиране, коригиране и интерпретиране на отчетни данни; изчисляване, преизчисляване и анализ на икономически показатели; формулиране и систематизиране на обобщения и изводи в резултат от анализа и оценката на информацията и данните; оформяне и аргументиране на идеи, препоръки, конкретни предложения и решения на база професионално интерпретиране на теоретичното познание и неговите емпирични проекции; компетентно презентиране на последователно и логически обвързани професионални съждения и тяхното аргументирано защитаване пред аудитория.

В заключение от направеното изследване може да се обобщи, че нормативно предоставената възможност за избор при начина на дипломиране дава алтернатива, чиято задача е максимално обективно и точно да бъдат оценени студентите на заключителния етап от тяхното обучение. Възприетият подход стимулира личностните качества на дипломантите, като им дава право сами да посочат и реализират финалните стъпки в учебния процес според своите виждания и нагласи. Наред с това следва и очакваните резултати да са оптимални, тъй като заявеното предпочитание предполага информирано собствено желание и стремеж към постигане на крайната цел от обучението – придобиване на задълбочена фундаментална подготовка, съчетана с профилиране в избраната специалност.

Използвана литература

1. ZAKON ZA VISSHETO OBRAZOVANIE (1995).
2. NAREDBA ZA DARZHAVNITE IZISKVANIYA ZA PRIDOBIVANE NA VISSHE OBRAZOVANIE NA OBRAZOVATELNO-KVALIFIKATIONNITE STEPENI "BAKALAVAR", "MAGISTAR" I "SPETSIALIST" (2002).

Приложение на електронния учебник при подготовката на студенти по счетоводство в дистанционна форма на обучение

Светлозар Стефанов¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България
e-mail: svetstefanov@ue-varna.bg

Резюме

В доклада е направен опит да се представи същността на електронния учебник, ефективността от неговото използване, както и основните изисквания, на които най-общо трябва да отговарят електронните учебници. Посочени са основните елементи в структурата на електронните учебници в България. Акцентът се поставя върху електронните учебници, използвани при обучението на студентите по счетоводство в дистанционна форма.

Ключови думи: електронни учебници, електронни ресурси, счетоводство, дистанционна форма на обучение, университетско образование

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.47>

Application of the electronic textbook in the preparation of accounting students in distance education

Svetlozar Stefanov¹

¹University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria
e-mail: svetstefanov@ue-varna.bg

Abstract

This paper presents the essence of electronic textbooks, observations on the efficiency and structure of electronic textbooks in the world, as well as requirements that generally comply with electronic textbooks. It outlines the main elements in the structure of electronic textbooks in Bulgaria. Emphasis is placed on electronic textbooks used in the distance education of accounting students.

Keywords: electronic textbooks, digital textbooks, electronic resources, school education

Въведение

Все по-широкото използване на съвременните информационни технологии в образователния процес предполага необходимостта от използване на електронни образователни ресурси (най-вече електронни учебници), посредством които университетите да обезпечат учебния процес с учебни материали по преподаваните учебни дисциплини. В този смисъл висшите училища и университети, както в България, така и в световен мащаб са изправени пред редица нови предизвикателства, свързани с разработването на качествени електронни учебници, отговарящи на непрекъснато увеличаващите се изисквания на студентите

Анализирайки структурата на електронните учебници на редица висши училища и университети, може да се установи, че всички те съдържат минималния брой задължителни елементи – теория, практика и контрол. Тези елементи трябва да бъдат взаимосвързани, да отговарят на целите на курса и най-вече да бъдат гъвкави и интерактивни,

което е и едно от основните изисквания при разработването на учебни материали предназначени за ползване от студентите, които се обучават в дистанционна форма.

С разработването на настоящия доклад си поставяме за цел: Да се изследва същността и структурата на електронния учебник, като се посочат неговите елементи и възможности за използването му при обучението на студенти в дистанционна форма. Във връзка с така формулираната цел, в доклада се посатвят следните по-значими задачи:

Да се изследва същността на електрония учебник, като се посочат неговите особености, породени от спецификите на обучението в дистанционна форма;

Да се посочат задължителните елементи на електронния учебник;

Да се предложи примерна структура (шаблон) на електронен учебник за целите на обучението по счетоводните дисциплини при дистанционна форма на обучение.

1. Първа част

За целите на настоящия доклад под обучение на студенти в дистанционна форма ще разбираме такава организация на учебния процес, в системата на висшето образование, при която студентите и преподавателя са разделени по местоположение, но не непременно и по време. Тази форма се основава предимно на самостоятелната работа на студентите, като общуването между преподавателя и студентите се извършва посредством съвременни информационно-комуникационни технологии. Водеща роля и значение при обучението на студентите в дистанционна форма имат т. нар. информационно-образователни ресурси, сред които безспорно се окроява електроният учебник. Последното се предопределя и от разнообразието от термини, които се предлагат от различни автори за означаване на този образователен ресурс – на английски език: *electronic digital book(s)*, *e-book(s)*, *etext(s)* (*e-text*), *textbook*, *text book*, *etextbook* (*e-textbook*, *eTextbook*), *handbook*; на френски език: *manuel*, *livre*, *resource*, *contenu numerique*, *électronique*; на испански език: *libro (de texto)*, *manual*, *recurso*, *contenido digital*, *electrónico*; на руски език: *электронный учебник*, *пособие*, *издание*, *ресурс* (Aleksandrova, E.M., L. A. Pushina, 2018; Berenguer L.E., 2015; Callejas A.I., Salido J.V., Jerez Ó., 2016; Guide de conception et d'utilisation du manuel numerique universitaire, 2013;; Roussel Ch., Lemieux M.-M., Landry N., Samson G., 2017).

Използването на интерактивни електронни учебници е едно от средствата за реализиране на обучението на студенти по счетоводство в дистанционна форма. Оптимизирането на процеса на обучение, ентусиазмът на обучаемите, техният интерес към възможностите за използване на информационните технологии в процеса на обучение, както и високите им очаквания, мотивират преподавателите да прилагат комбиниран модел, съчетавайки възможностите на традиционното обучение и обучението посредством съвременни информационни технологии. В този смисъл електронният учебник представлява педагогически софтуерен инструмент, който е предназначен най-вече за представяне на нова информация, която се използва за индивидуално обучение и позволява периодично да се провери доколко обучаемите са усвоили учебния материал, чрез система от тестове за проверка на придобитите знания и умения. Една от най-важните задачи, която стои за разрешаване пред електроният учебник е да даде възможност на студентите да придобият фундаментални, базисни знания по счетоводство, които да се надграждат и допълват в бъдеще, посредством концепцията за учене през целия живот и които са залегнали в основата на упражняването на счетоводната професия.

Посредством използването на електронни учебници се решава и един от основните проблеми на обучението на студентите в дистанционна форма, а именно използването на

нови методи на обучение, които да отговарят на предизвикателствата на новите информационни технологии. Наличието на електронен учебник, който е задължителен елемент при дистанционното обучение предполага студентите да се превърнат от пасивни потребители на информация в активни участници в учебния процес, развиващи умения за самостоятелно учене, като акцентът се поставя върху активното взаимодействие между преподавателя и студентите.

Посредством използването на електронни учебници при обучението на студентите по счетоводство в дистанционна форма се цели:

- Да се приложи индивидуален подход към студентите и да се диференцира процеса на обучение;
- Да се даде възможност на студентите самостоятелно да контролират своя напредък по отношение на усвояването на учебния материал, посредством възможностите за самопроверка на получените знания и умения чрез различни видове тестове;
- Да се визуализира процеса на обучението, посредством възможностите на съвременните информационни технологии;
- Да се моделират процеси и явления във виртуална среда;
- Да се придобият умения за вземане на самостоятелни решения на базата на предварително подбрани казуси и проблемни ситуации, които се поставят за разрешаване на студентите в процеса на обучение;
- Да се повиши интереса към учебния процес;
- Да се формира култура на учене (норми, вярвания, традиции, ценности и ритуали, които университетът е възприел във времето на своето съществуване) и др.

2. Втора част

Считаме, че с цел повишаване на ефективността на учебния процес в дистанционна форма, електронните учебници следва да съдържат следните задължителни елементи:

- Информационен панел, който трябва да съдържа пълнотекстова информация за отделните тематични единици по изучаваната учебна дисциплина (на модулен принцип), мултимедийни презентации, материали (казуси, ролеви игри, задания и др., кратко представяне на дисциплината и препоръчителна литература). На практика, това е основният елемент на всеки електронен учебник. Както вече беше посочено, той трябва да съдържа пълнотекстова информация по всяка тематична единица от учебната програма по дисциплината, както и хипервръзки към специфични уеб страници и онлайн ресурси, връзки към документи в различни формати (pdf; doc; ppt; jpg; png и др.). Посредством хипервръзките, студентите могат да имат много бърз достъп до отделните тематични единици и да правят бърз преход от една тематична единица към друга, както и към други текстови документи, графики, снимки, видео и аудиозаписи и др.
- Панел за оценяване на знанията на студентите, включващ генератор на тестове от различни типове въпроси. Функцията на този панел е двойка. От една страна, посредством решаването на тестове (примерно след всяка тема) студентите могат да получат информация доколко са усвоили учебния материал, включен в съответната тематична единица, да видят къде допускат грешки и при необходимост повторно да решат съответният тест по темата за да затвърдят своите знания. От друга страна, посредством генерирането на тестове за семестриално и сесийно оценяване, преподавателите могат да автоматизират процеса на оценяване на знанията и уменията на студентите, което се препоръчва най-вече когато преподавателят преподава на голям брой студенти. При разработването на тестовете за семестриално и особено на тези за сесийно оценяване се препоръчва съответният тест да съдържа различни

типове въпроси, тъй като посредством различните типове въпроси се проверяват различен тип знания и умения на студентите. По този начин, включвайки различни типове въпроси в изпитният тест, преподавателят има възможност комплексно да оцени знанията и уменията на студентите и да им постави обективна оценка на изпита.

- Панел, съдържащ допълнителни ресурси, подпомагащи обучението на студентите по дисциплината, като справочна литература, хипервръзки към допълнителни литературни източници, бизнес игри и др.

- Панел Участници, в който са записани всички студенти, изучаващи дисциплината през съответният семестър. Този панел от една страна дава възможност на студентите да общуват както помежду си, така и с преподавателя и от друга позволява на преподавателя да следи активността на студентите, т.е. доколко последните регулярно използват учебните ресурси по отделните тематични единици, в платформата за дистанционно обучение или влизат инцидентно, непосредствено преди деня за провеждане на някоя от формите за текущ контрол или на изпита.

- Панел Поддръжка на системата, посредством който, студентите и преподавателя могат да контактуват с администраторите на платформата; да сигнализират при проблеми; да изискват от администраторите някои подобрения на учебното съдържание, включването на допълнителни модули и др.

Имайки предвид горепосоченото, считаме, че електронният учебник, използван за обучение на студентите по счетоводство в дистанционна форма трябва да има следната структура:

I. Модул Обща информация за курса

- 1.1. Кратка анотация на курса – на база на разработената и утвърдена учебна програма по дисциплината;

- 1.2. Информация за преподавателя – име; електронен адрес; часове за консултации по време на семестъра и др.;

- 1.3. Цели и очаквани резултати от обучението

- 1.4. Изпитване и оценяване – тук следва да бъдат посочени методите и критериите за оценяване на знанията и уменията на студентите по дисциплината, формите на текущ контрол и сроковете за неговото провеждане; както и информация за оценяване на знанията и уменията на студентите по време на изпита.

II. Модул Учебно съдържание – препоръчва се курсът по всяка учебна дисциплина да бъде тематично оформен. Обикновено електронният учебник е разделен на отделни теми – модули, като всяка една тема дава възможност на студентите да усвоят знания и да придобият умения в определена тематична област. Всяка една тема (модул) съдържа:

- Наименование на тематичната единица;
- Въпроси, които ще бъдат обект на разглеждане в темата
- Цели, които се преследват с изучаването на съответната тематична единица;
- Методически указания, свързани с изучаването на темата
- Упражнения и тестове за самопроверка на получените знания и умения по темата.

III. Модул Изпитване и оценяване. Този модул се използва за оценяване на знанията и уменията на студентите, както по време на семестъра (текущ контрол), така и по време на изпита. Тук се съдържат задания под формата на реферати, курсови работи, проекти, тестове и др., които са елемент на семестриалното оценяване. Всяко задание и/или тест се придружава от инструкция, в която са посочени основните изисквания по отношение на обема и структурата на заданието, срока за неговото изпълнение и представяне, критериите за оценяване и какъв е относителният дял (в точки) на всяка една от формите на текущ контрол

при формирането на резултата от семестриалното оценяване. Тук се генерират и изпитните тестове, като за всеки тест се разработва и представя инструкция за неговото провеждане.

IV. Модул Допълнителни материали. Тук се включват полезни материали и хипервръзки към други електронни учебници и книги, електронни речници, делови игри и др.

Всеки електронен учебник следва да бъде оформен еднакво, посредством използването на еднотипни шрифтове като вид и размер; еднотипна структура и използване на подходящи графични елементи. Желателно е университетът (висшето училище) да разработи, приеме и утвърди единен шаблон за електронни учебници, които ще се предлагат на студентите в дистанционна форма на обучение.

Заклучение

Имайки предвид горепосоченото могат да се направят следните изводи:

1. Дистанционната форма на обучение има друга логика. Организацията на учебният процес в дистанционна форма се различава от начина, по който се организира учебния процес в редовна и задочна форма на обучение;

2. Акцентът в дистанционната форма на обучение се поставя върху самостоятелните задачи, разработки и изследвания, а не толкова върху пасивното възпроизвеждане на знания;

3. Не можем да очакваме, че студентите, които се обучават по счетоводство в дистанционна форма сами ще се мотивират да посещават електронният курс, независимо от атрактивността на материалите, които са „качени“ в него. Активността на студентите е в пряка зависимост от усилията на преподавателя и начина, по който последният разработва електронния учебник по дисциплината и администрира курса. При дистанционната форма на обучение, преподавателят се превръща по-скоро в посредник за формиране на навици и култура за самостоятелно учене, търсене на знания и прилагането им в практиката. В този смисъл, разработвайки електронния учебник по дисциплината, преподавателят трябва да прилага набор от техники, насочени към увеличаване на ефективността на курса като: он-лайн дискусии, вебинари, форуми, анкети събиране и обсъждане на задания и тяхното оценяване.

Използвана литература

1. ALEKSANDROVA, E.M., PUSHINA. L. A. (2018) Interactive electronic textbook: the view of a student, teacher, and publisher. Izvestiya Volgogradskogo pedagogicheskogo univeersiteta, pp.32-39

2. BERENGUER L.E. (2015). Le manuel numérique: un nouveau défi pour le professeur de FLE [Electronic resource] // Synergies Argentine. Available from: <https://gerflint.fr/Base/Argentine3/berenguer.pdf>.

3. CALLEJAS A.I., SALIDO J.V., JEREZ Ó. (2016) Competencia digital y tratamiento de la información: Aprender en el siglo XXI. Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha

4. ROUSSEL CH., LEMIEUX M.-M., LANDRY N., SAMSON G. (2017) L'utilisation du manuel numérique en contexte postsecondaire: avantages et inconvénients [Electronic resource]. Available from: https://www.persee.fr/doc/stice_1764-7223_2017_num_24_3_1747

5. Guide de conception et d'utilisation du manuel numérique universitaire. Presses de l'Université du Québec, (2013) [Electronic resource]. Available from: <https://www.puq.ca/catalogue/livres/guide-conception-utilisation-manuel-numerique-universitaire-2664.html>

Технологични иновации в счетоводството

Миглена Тренчева¹

¹Югозападен университет „Неофит Рилски“ / Катедра „Финанси и отчетност“, Благоевград, България, e-mail: megy_tr2001@swu.bg

Резюме

В настоящия доклад ще се представят новостите, които днешните технологии ни позволяват да използваме, включително и в счетоводството – изкуствен интелект, облачни дискове, блокчейн технологии и не на последно място автоматизация на процеси, които изискват ръчен труд. Изкуственият интелект намира широко приложение в редица области, специалистите по компютърни технологии го внедриха и в счетоводството. По този начин се постига по бързо обработване на финансовите и счетоводните данни. Облачните решения предлагат сигурност и гъвкавост, като позволяват достъп до финансови данни и отчетност от всяко място и по всяко време, с грижа за околната среда.

Ключови думи: счетоводен продукт, изкуствен интелект (ИИ), облачни дискове

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.52>

Technological Innovation in the Accounting

Miglena Trencheva¹

¹South-West University „Neofit Rilski“ / Department of Finance and Accounting, Blagoevgrad, Bulgaria, e-mail: megy_tr2001@swu.bg

Abstract

This report will present the innovations that today's technologies allow us to use, including in accounting – artificial intelligence, cloud drives, blockchain technologies and, last but not least, automation of processes that require manual labor. Artificial intelligence is widely used in a number of areas, computer technology specialists have also implemented it in accounting. In this way, faster processing of financial and accounting data is achieved. Cloud solutions offer security and flexibility, allowing access to financial data and reporting from anywhere and at any time, with care for the environment.

Keywords: accounting product, artificial intelligence (AI), cloud drives

Въведение

Когато се говори със счетоводител за счетоводството, което прилага в предприятието, първо ще се отбележи счетоводната база – национални или международни счетоводни стандарти се ползват. Това е регламентирано в Закона за счетоводството и всяко предприятие трябва да оповестява каква е счетоводната система, която се използва като база. Следващата мисъл е за счетоводния софтуер, който се използва, какви характеристики има, какви функции са му вградени и т.н. Да се работи счетоводство и да няма специализиран софтуер е немислимо (Ebrahim & den Berg, 2024). Например не може да се подава справка-декларация по ДДС всеки месец, а тя задължително се подава по електронен път, а използването на програмите със свободен достъп, не разрешават правенето

на справки или и не отбелязват дали има дублиране на документ от предходен период, както е в счетоводната програма. Поради тази причина счетоводните продукти се развиват с много бързи темпове и имат непрекъснати иновации, които подобряват работата на счетоводния персонал (Huang, Ge, He, Wang, & Zhang, 2024). Първите счетоводни продукти бяха под DOS, но във момента да се попита дали счетоводителят използва програма в WINDOWS, отговора ще бъде „Много ясно“. Следващата стъпка е да разгледа какви са плюсовете и минусите на програмата, какви нововъведения има тази програма – изкуствен интелект, облачни дискове, мобилни приложения и други. В този доклад ще обърнем внимание на някои от тези технологии, без да се претендира, че са отбелязани всички.

1. Методология

Изкуственият интелект

Изкуственият интелект все повече се прилага в счетоводните софтуери, въпреки недоверието и предубедеността на някои счетоводители. Много хора от счетоводния персонал се страхуват да го използват или си мислят, че неговото внедряване ще доведе до тяхното освобождаване от работа. Но през последните години не само, че не се наблюдава намаляване на счетоводителите, а е точно обратното. Разликата е в повишаване на квалификацията, изискват се повече компютърни умения, аналитични функции и знания в различни области. Въвеждането на ИИ подобрява автоматизацията, точността и анализа на финансовите и счетоводните данни. Както всяко нововъведение и ИИ има много предимства, но и недостатъци (Yu, Lin, Cho, & Chen, 2023).

Едно от основните предимства е автоматичното въвеждане на фактури, транзакции – обработка и осчетоводяване, за минимално време и след първоначалната обработка от счетоводителя, и със значително по-малка ръчна намеса. Най-хубавата характеристика на ИИ е неговото самообучение, което намалява ръчния труд. Следователно се намаляват грешките, които допуска счетоводния персонал от преумора или недоглеждане. В ИИ са заложени специални алгоритми, които проверяват счетоводните записи и сигнализируют за грешки и несъответствия. Освен това са заложени спецификации, които са съобразени с нормативните актове, което от своя страна води до по-добра комуникация с данъчните институции и намалява риска от допускане на човешка грешка, също така се намалява вероятността от финансови загуби (Bačkys, Černeckienė, & Dalmantienė, 2018). Всичко това се разглежда в реално време, което подобрява анализа на финансовите данни и може да се направят бъдещи прогнози за приходите и разходите на предприятието, които ще доведат до подобряване на финансовото и имуществено състояние на фирмата. ИИ разпознава модели на поведение във финансовите транзакции и предлага решения за оптимизация на тези процеси, които да доведат до по-добри финансови резултати. Тази нова технология може да разпознава подозрителни транзакции и потенциални измами, като анализира различните разходи, по този начин могат да се предотвратят умишлени злоупотреби и да се подобри сигурността на данните. Предотвратяването на злоупотреби, без да се налага преглеждането на голям обем от информация на финансови и счетоводни данни, позволява на счетоводния персонал да се фокусира върху други задачи, като анализ, контрол или разработване на нови стратегии в бизнеса (Wang L., 2024).

Въпреки изброените предимства, не могат да се пренебрегват и недостатъците, които изкуственият интелект има. За да се използва тази технология трябва да се направи първоначална инвестиция, която за малките и микропредприятия не е толкова евтина. А след това трябва да се заплаща и такса за актуализации, поддръжка на софтуера и не на

последно място е обучението на персонала. Тук основно трябва да се разгледа дали тази инвестиция ще оправдае разхода за нея. Не трябва да се забравя, че въпреки препоръките ИИ не може да работи самостоятелно без човешка намеса. Много разработчици на счетоводен софтуер споделят – внедряването на ИИ ще намалява нуждите от голям счетоводен персонал, което ще доведе до намаляване на разходите, свързани с персонала. Във фирми, които са внедрили тази технология не се забелязва драстично намаляване на счетоводния отдел. Също така прекаленото доверие в счетоводния софтуер може да доведе да загуба на умения за анализ и контрол на счетоводителите. А при допусната грешка в алгоритъма за изчисляване на финансовите данни или при технически проблеми, може финансовия резултат или изводите, които са направени, да бъдат интерпретирани неточно, което да предизвика и сериозни финансови и данъчни нарушения.

Всеки счетоводен продукт, който използва изкуствен интелект, е по-податлив на хакерски атаки, а следователно може да има загуба на чувствителна информация или кражба на такава. Рискът от нарушаване на киберсигурността на счетоводния продукт се увеличава и разработчиците на софтуер трябва да отговарят на това предизвикателство. Нарушаването на сигурността на данните на определена фирма или злоупотребата с тях, може да доведе до много сериозни последствия за самото предприятие, които да засегнат чувствително осъществяваната дейност или съществуването на предприятието. За съжаление, това предизвикателство е едно от основните, с които се сблъскват не само фирмите от частния сектор, но и от публичния (Jayashankar, 2024).

Тъй като изкуственият интелект автоматизира много задачи и намалява човешкия фактор, не трябва да се пренебрегва интуицията и логиката, които притежават счетоводителите. Технологията следва определения алгоритъм, който и е зададен, докато счетоводният персонал може да прецени в конкретната ситуация какви действия следва да се предприемат за подобряване на финансовото състояние и избягване на кризи от икономическата конюнктура или поне тяхното намаляване. Трябва да се разгледа и мнението на контрагени, които не желаят да бъдат обслужвани от ИИ, а предпочитат човешкия фактор. За тях личната комуникация е от съществено значение, вместо взаимодействие със софтуер (Khan, Ali, Khan, & Al-antari, 2024).

Самият счетоводен софтуер, въпреки че използва изкуствен интелект, не може да работи самостоятелно, а трябва да бъдат обучени счетоводните специалисти, които го използват. Това може да доведе до съпротива от счетоводния отдел и затруднения в прилагането на новите технологии. Процесът на преминаване от традиционно счетоводство към счетоводство, използващо изкуствен интелект, може да бъде много продължителен и бавен. Счетоводният екип трябва да бъде убеден, че тази технология ще бъде в полза не само на предприятието, но и в тяхна лична (Jayashankar, 2024). Не трябва да се пренебрегва въпроса – кой носи отговорност за допуснати грешки от изкуствения интелект? Тъй като законодателството в тази област все още се развива и регулаторните органи не са се произнесли за тяхното становище, счетоводителите проявяват несигурност и предпазливост в прилагането на счетоводни продукти, използващи изкуствен интелект. Всички тези правни и етични въпроси все още не са решени и не може да се даде еднозначен отговор (Khan & Nazir, Assessing the Role of AI-Based Smart Sensors in Smart Cities Using AHP and MOORA, 2023).

Мобилни приложения

Едно отлично решение за дигитализация в счетоводството е да се разполага със счетоводен софтуер, който може да се инсталира на смартфони, таблет или друго мо-

билно устройство, до което имаме достъп по всяко време и от всяко място. Тази технология ни помага да сме по-гъвкави и да може да се реагира своевременно при възникнал проблем. Това е едно отлично софтуерно решение за управление на финансите, приходите, разходите и съставяне на фактури от предприятия и физическите лица при извършване на различни дейности и тяхното синхронизиране с други счетоводни продукти. Тоест, ние дори и да нямаме компютър пред себе си винаги може да пуснем фактура на клиент или да направим необходимите корекции за успешно сключване на сделка (Zemankova, 2019). След това пак по телефона да проследим дали тази фактура е платена в срок по банков път или се наляга да напомним на контрагента за забавеното плащане. Изпращането на известия за предстоящи или забавени плащания, ще подобри събираемостта на приходите, което ще доведе и до по-висока платежоспособност на предприятието. Също така могат да се сканират фактури или други документи, които да се изпращат по електронен път до счетоводния отдел, където ще бъдат осчетоводени. Разходите ще се следят и анализират, което води до по-добър контрол и реализиране на висок финансов резултат. Предприятието винаги ще разполага с документите в сканиран вид и разпределени по различни категории, което подпомага тяхното управление и стандартизация (Yan, и др., 2019). Известно е, че проверките от данъчните служби вече се осъществява по електронен път, което пести време и усилия на персонала да ги предостави.

2. Резултати и дискусия

Изследването потвърждава, че технологичните иновации оказват значително въздействие върху счетоводството, като повишават неговата ефективност, автоматизират рутинните задачи и подобряват точността на финансовите анализи. Въпреки че много счетоводители първоначално се отнасят с известен скептицизъм към въвеждането на изкуствен интелект (ИИ) и автоматизирани системи, практиката показва, че тези технологии не само не заменят хората, но дори създават нови възможности за развитие на професията (Jayashankar, 2024).

Изкуственият интелект вече не е новост в счетоводния сектор, но неговото влияние става все по-осезаемо. Софтуерните решения, базирани на ИИ, могат да анализират големи обеми данни за кратко време, да разпознават счетоводни грешки и да предлагат оптимизации за финансовото управление (Meigounpoory, Rezvani, & Afshar, 2015)

Една от основните ползи на изкуствения интелект е автоматичното разчитане и обработване на счетоводни документи, като фактури, банкови извлечения и договори. Това намалява времето, което счетоводителите отделят за ръчно въвеждане на данни, и минимизира риска от човешки грешки.

Освен това, системите с изкуствен интелект са в състояние да идентифицират необичайни транзакции, които могат да бъдат признак за измама или грешка. Те сравняват текущите финансови операции с предишни модели на разходи и приходи и сигнализират при отклонения, които изискват допълнително внимание (Saydulla, и др., 2024).

Въпреки предимствата, някои счетоводители се притесняват, че изкуственият интелект може да направи професията ненужна – Фиг. 1. В действителност обаче тези технологии не премахват нуждата от счетоводители, а променят ролята им – вместо да изпълняват рутинни задачи, те се фокусират върху финансовия анализ, планирането и стратегическите решения (Khan, Ali, Khan, & Al-antari, 2024).

Фигура 1. Приложение на изкуствения интелект в счетоводния софтуер

Друга важна иновация в счетоводството е използването на **облачни технологии**. Счетоводният софтуер вече не е ограничен до инсталация на конкретен компютър – чрез облачните решения счетоводителите имат достъп до финансови данни отвсякъде, което улеснява дистанционната работа и сътрудничеството между различни отдели в организацията (Jayashankar, 2024).

Облачните технологии предлагат редица предимства, включително:

Достъпност – счетоводната информация може да бъде преглеждана и обработвана от всяко устройство с интернет връзка.

Сигурност – модерните облачни системи използват криптиране и автентикация, което намалява риска от загуба или неправомерен достъп до данните.

Гъвкавост – предприятията могат лесно да адаптират своите счетоводни операции, без да се налага закупуване на допълнителен хардуер или софтуер.

Въпреки това, при използването на облачни услуги има и предизвикателства. Най-големият риск е свързан с **киберсигурността**, тъй като чувствителните финансови данни се съхраняват онлайн (Hrinchenko, и др., 2023). Компаниите трябва да прилагат високи стандарти за защита, за да минимизират възможността от хакерски атаки и загуба на информация.

Автоматизацията е друг ключов фактор за промяна в счетоводството. Софтуерните системи вече могат да изпълняват задачи, които преди изискваха ръчна обработка, като (Jayashankar, 2024):

Въвеждане и осчетоводяване на фактури;

Генериране на финансови отчети;

Изчисляване на данъци и ДДС;

Мониторинг на плащания и проследяване на забавени задължения.

Благодарение на автоматизацията, счетоводителите могат да се съсредоточат върху по-важни дейности, като финансов анализ и стратегическо планиране.

Важно е да се отбележи, че автоматизираните счетоводни системи не могат напълно да заменят човешкия контрол. Те работят на базата на предварително зададени алгоритми и правила, но при сложни счетоводни казуси е необходима човешка преценка. Затова, въпреки предимствата на автоматизацията, счетоводителите остават незаменима част от процеса (Florentina & Madalina, 2021).

Внедряването на новите технологии в счетоводството води до някои предизвикателства, включително (Huang, Ge, He, Wang, & Zhang, 2024):

Необходимост от обучение – счетоводителите трябва да придобият нови дигитални умения, за да работят ефективно с иновативните счетоводни продукти (Shambayati, Nikabadi, Firouzabadi, Rahmanimanesh, & Saberi, 2022).

Високи първоначални разходи – внедряването на автоматизирани системи и ИИ-базираните решения изисква инвестиции, което може да бъде предизвикателство за малките и средни предприятия (Yu, Lin, Cho, & Chen, 2023).

Юридически и етични въпроси – все още няма ясно регламентирани закони относно отговорността при грешки, допуснати от изкуствен интелект в счетоводството (Wang X. , 2020).

В бъдеще можем да очакваме още по-голяма интеграция на **машинното обучение** и **разширените аналитични технологии** в счетоводните системи. Това ще позволи не само автоматичното въвеждане и обработка на данни, но и **предсказване на финансови тенденции**, което ще даде на предприятията конкурентно предимство -Фиг. 2.

Въпреки бързото развитие на технологиите, **ролята на човека в счетоводството остава незаменяема**. Счетоводителите ще продължат да бъдат основни консултанти при финансовото управление, като използват технологиите като инструмент, а не като заместител (Yu, Lin, Cho, & Chen, 2023).

Фигура 2. Финансовата реалност на бъдещето: Взаимодействие с холографска счетоводна система

Една от най-иновативните технологии, които навлизат в счетоводния сектор, е **добавената реалност (AR)** и **смесената реалност (MR)**. Тези технологии позволяват визуализация на счетоводната информация по нови и интерактивни начини (Shambayati, nikabadi, Firouzabadi, Rahmanimanesh, & Saberi, 2022).

Добавената реалност (AR) може да бъде използвана в счетоводните системи чрез **умни очила** или **мобилни устройства**, които позволяват на счетоводителите да преглеждат финансови отчети и анализи в холографичен формат. Например, вместо да разглеждат таблици и графики на екран, счетоводителите могат да взаимодействат с 3D холограми на финансовите данни, които се проектират във въздуха пред тях (Khan, Ali, Khan, & Al-antari, 2024).

Смесената реалност (MR) прави още една стъпка напред, като комбинира физическия и дигиталния свят. Представете си счетоводител, който използва **холографски интерфейс**, за да управлява финансови операции в реално време, като проследява разходите на дадено предприятие чрез интерактивни виртуални панели.

Ползите от AR и MR в счетоводството включват (Taha, et al., 2021):

По-ефективен анализ на данни – чрез визуално представяне на финансова информация, което улеснява вземането на решения.

Подобрена комуникация – AR може да се използва за виртуални срещи, където счетоводителите представят финансови отчети на клиентите по интерактивен начин.

По-бързо обучение на нови счетоводители – благодарение на виртуални симулации и интерактивни счетоводни сценарии.

Тези технологии все още са в ранна фаза на навлизане в счетоводството, но с развитието на хардуера и софтуера се очаква тяхното приложение да се разшири.

Заклучение

Резултатите от изследването показват, че технологиите като **изкуствен интелект, облачни решения и автоматизация** играят решаваща роля за развитието на съвременното счетоводство. Те предлагат по-бърза обработка на данни, по-висока точност и по-голяма прозрачност на финансовите процеси.

Въпреки предимствата, съществуват и предизвикателства, свързани с киберсигурността, първоначалните разходи и необходимостта от обучение на персонала. Счетоводителите трябва да се адаптират към новите технологии, за да останат конкурентоспособни, но тяхната експертиза и аналитични умения ще продължат да бъдат ключов фактор за финансовия успех на предприятията.

Технологиите са помощник, но не и заместител на човешката логика и стратегическо мислене в счетоводството.

Използвана литература

1. Ali, S. A., Metwally, A. B., & Mohamed, A. T. (2024). Enhancing AIS Reliability: Suggested Framework for the Role of Trust Service and Artificial Intelligence. (pp. 520–525). Manama: IEEE. doi:10.1109/ICETIS61505.2024.10459587.
2. Bačkys, G., Černeckienė, R., & Dalmantienė, B. (2018, December). PAŽANGIŲJŲ MATAVIMŲ SISTEMŲ DIEGIMO PROBLEMATIKA DARBUOTOJŲ KOMPETENCIJŲ KONTEKSTE = PROBLEMS OF INTEGRATED MEASUREMENT SYSTEMS IN THE CONTEXT OF EMPLOYEES' COMPETENCES. *Taikomieji tyrimai studijose ir praktikoje*, 14, 127–134. Retrieved from <https://ojs.panko.lt/index.php/ARSP/article/view/64/51>.
3. Ebrahim, A. Q., & den Berg, C. L. (2024, October). The barriers to technology adoption among businesses in the informal economy in Cape Town. *South African Journal of Information Management*, 26, e1–e13. doi:10.4102/sajim.v26i1.1872.
4. Florentina, M., & Madalina, M. (2021, April). The Future of the Accounting Profession Under the Incidence of Automation. *Risk in Contemporary Economy*, 1, 276–286. Retrieved from <http://www.rce.feaa.ugal.ro/images/stories/RCE2021/MoisescuMoisei.pdf>.
5. Hrinchenko, H., Koval, V., Shmygol, N., Sydorov, O., Tsimoshynska, O., & Matuszewska, D. (2023, September). Approaches to Sustainable Energy Management in Ensuring Safety of Power Equipment Operation. *Energies*, 16, 6488. doi:10.3390/en16186488.
6. Huang, Z., Ge, S., He, Y., Wang, D., & Zhang, S. (2024, April). Research on the Intelligent System Architecture and Control Strategy of Mining Robot Crowds. *Energies*, 17, 1834. doi:10.3390/en17081834.
7. JAYASHANKAR, J. (2024). Examining the Impact of Artificial Intelligence Ethical Issues on Managerial Accounting Performance Metrics. (pp. 531–535). Tashkent: IEEE. doi:10.1109/ICTACS62700.2024.10840675.

8. JULIA, V., IGOR, Z., YURI, T., & NADEZHDA, C. (2020). Rational maintenance and management of heating networks of the city. *E3S Web of Conferences*, 164, 10041. doi:10.1051/e3sconf/202016410041.
9. KHAN, H. U., & NAZIR, S. (2023, January). Assessing the Role of AI-Based Smart Sensors in Smart Cities Using AHP and MOORA. *Sensors*, 23, 494. doi:10.3390/s23010494.
10. KHAN, H. U., ALI, Y., KHAN, F., & AL-ANTARI, M. A. (2024, August). A comprehensive study on unraveling the advances of immersive technologies (VR/AR/MR/XR) in the healthcare sector during the COVID-19: Challenges and solutions. *Heliyon*, 10, e35037–. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844024110687>.
11. MA, N. (2023). Application of the Artificial Intelligence Sensor Principle in Athlete Training Status Testing System. (pp. 1–5). Yichang: IEEE. doi:10.1109/AICIT59054.2023.10277823.
12. MEIGOUNPOORY, M., REZVANI, M., & AFSHAR, M. (2015, July). Identification of Service Innovation Dimensions in Service Organizations. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 2, 737–748. Retrieved from https://www.ijmae.com/article_117657_2dab915c22c9c30961a4cc83b57b329e.pdf.
13. Mohammadabbasi, M., Moharrami, R., & Jafari, S. M. (2022). Responsible Artificial Intelligence Development: the Role of Organizational Culture and Perceived Organizational Justice. (pp. 1–4). Istanbul: IEEE. doi:10.1109/ICAIoT57170.2022.10121859.
14. SAYDULLA, K., JAMOLJON, D., ERKIN, A., FARRUKH, M., BAKHROMJON, A., MUSHTARIYBONU, G., & AZIZA, G. (2024). Some aspects of automation of water consumption accounting. *BIO Web of Conferences*, 141, 03021. doi:10.1051/bioconf/202414103021.
15. SHAMBAYATI, H., nikabadi, M. S., Firouzabadi, S. M., Rahmanimanesh, M., & Saberi, S. (2022, March). A model for the optimization of information process performance in the IoT-based virtual supply chain. doi: 10.22108/jpom.2022.129445.1385.
16. TAHA, A., QU, Q., ALEX, S., WANG, P., ABBOTT, W. L., & ALKHATEEB, A. (2021). Millimeter Wave MIMO-Based Depth Maps for Wireless Virtual and Augmented Reality. *IEEE Access*, 9, 48341–48363. doi:10.1109/ACCESS.2021.3067839.
17. WANG, L. (2024). Accounting Resource Sharing Management Risk Assessment Model of Artificial Intelligence Algorithm. (pp. 1–5). Bangalore: IEEE. doi:10.1109/INOCON60754.2024.10511855.
18. WANG, X. (2020). Research on the Transition from Financial Accounting to Management Accounting in the Era of Artificial Intelligence. (pp. 1369–1373). Harbin: IEEE. doi:10.1109/ICMCCE51767.2020.00300.
19. YAN, M., CHAN, C. A., GYGAX, A. F., YAN, J., CAMPBELL, L., NIRMALATHAS, A., & LECKIE, C. (2019, January). Modeling the Total Energy Consumption of Mobile Network Services and Applications. *Energies*, 12, 184. doi:10.3390/en12010184.
20. YU, Z., LIN, S.-H., CHO, C.-C., & CHEN, C. (2023, May). Performance management algorithm of financial shared service center based on Internet of Things public cloud privacy protection. *Mathematical Biosciences and Engineering*, 20, 12510–12528. doi:10.3934/mbe.2023557.
21. ZEMANKOVA, A. (2019). Artificial Intelligence in Audit and Accounting: Development, Current Trends, Opportunities and Threats – Literature Review. (pp. 148–154). Athens: IEEE. doi:10.1109/ICCAIRO47923.2019.00031.

Двата пътя за Дигиталните активи

Ива Монева¹

¹Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“/Катедра „Икономика“, България, e-mail: ivamoneva@abv.bg; iva.moneva@vfu.bg

Резюме

Дигиталните активи са нови и специфични икономически ресурси. В счетоводството ресурсите са активи, но те следва да бъдат признати като такива, остойностени и контролирани от предприятието. Един от големите проблеми в счетоводството е как да признаем тези активи. Други проблеми са свързани с тяхното оценяване, отчитане и оповестяване във финансовите отчети. Основният въпрос касае разбирането за това какви са тези обекти на счетоводството и оттам как да се регулират нормативно. Към момента има два пътя – с включването им в действащата обща счетоводна рамка и стандарти като разширение или допълнение на съществуващи вече активи или с дефинирането им като нова група активи и изготвянето на нови стандарти.

Ключови думи: дигитални активи, признаване на дигитални активи

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.60>

The Two Paths for Digital Assets

Iva Moneva¹

¹Varna free University „Chernorizets Hrabar“/ Department of Economics , Bulgaria, e-mail: ivamoneva@abv.bg; iva.moneva@vfu.bg

Abstract

Digital assets are new and specific economic resources. In accounting, resources are assets, but they should be recognized as such, measurement and controlled by the enterprise. One of the big problems in accounting is how to recognize these assets. Other problems are related to their measurement, report and disclosure in the financial statements. The main question concerns the understanding of what these objects of accounting are and hence how to regulate them normatively. At the moment, there are two ways – with their inclusion in the current general accounting framework and standards as an extension or addition to already existing assets, or define them as a new group of assets and the preparation of new standards.

Keywords: digital assets, digital asset recognition

Въведение

Може да не може да се признаят активи, но те съществуват!? Дигиталните активи са нови и специфични активи, които са налични в дигитална среда. Стават все по-популярни благодарение на дигиталното присъствие на бизнеса, технологичния му напредък и блокчейн технологиите. С други думи, отличителен техен белег е създаването или съществуването им в блокчейн, а също и обезпечаването им чрез криптография. Включването на тези техни характеристики като критерии за признаване ще избегне включването

на други активи в обхвата им. Макар бъдещето на тези активи да е трудно прогнозируемо, технологията продължава да се развива. Дигиталните активи са ресурси, които съществуват в цифров формат и имат стойност и/или полезност. На въпроса какви са тези активи, може да се даде отговор като се използва следната работна *авторова* дефиниция, т.к. такава все още липсва в специализираната и нормативната литература по счетоводство, а именно **установими дигитални (цифрови) ресурси в блокчейн¹, придобити и контролирани от предприятието в резултат на минали събития, които са съхранени в някакъв вид дигитално (цифрово) пространство и са удостоверени чрез криптография, използват се в бизнеса и имат потенциала да генерират икономическа изгода за пазарните участници**. Същността им определя дефинирането им, а оттук става малко по-лесно разглеждането на въпросите за тяхното признаване, отчитане, оценяване и представяне във финансовите отчети. Фокусът на доклада е насочен към това да се разгледат вариантите за нормативно регулиране на дигиталните активи като обекти на счетоводството, изхождайки от тяхната същност. Към момента има два пътя – с включването им в действащата обща счетоводна рамка и стандарти като разширение или допълнение на съществуващи вече активи или с дефинирането им като нова група активи и изготвянето на нови счетоводни стандарти.

Първият път

В дневния ред на заседанията на Съвета по МСС/МСФО, от 17.10.2017 г. до 18.02.2025 г., темата за дигиталните активи се обсъжда и/или маркира няколко пъти².

Дата	Документ
17.10.2017	AP1A: Презентация на Антъни Дженкинс (Presentation by Antony Jenkins)
10.12.2020	AP2: Счетоводство за криптоактиви (пасиви) Дискусионен документ на Европейската консултативна група за финансово отчитане (Accounting for Crypto-assets (Liabilities) Discussion Paper [EFRAG presentation]) AP2A: Счетоводство за криптоактиви (пасиви) Дискусионен подкрепящ документ на Европейската консултативна група за финансово отчитане (EFRAG Discussion Paper Accounting for Crypto-assets (Liabilities) [Background material])
09.12.2021	AP2H: Консултация по дневния ред (FASB Agenda Consultation [FASB Presentation])
22.03.2022	AP24B: Потенциални проекти – Предложени проекти в краткия списък (Potential projects—Proposed short-listed projects)
01.04.2022	AP5: Планиране на дневния ред и обратна връзка от предишната среща на ASAF (Agenda planning and feedback from the previous ASAF meeting)
25.04.2022	AP24: Работен документ (Cover paper)
12.07.2022	AP9: Планиране на дневния ред и обратна връзка от предишната среща на ASAF (Agenda planning and feedback from previous ASAF meetings)
30.09.2022	AP21C: Дезагрегиране – Разходи в отчета за доходите (DISE) – История на проекта и следващи стъпки (Disaggregation—Income Statement Expenses (DISE)—Project background and next steps) AP12B: Разглеждане на IASB на криптовалути и свързани транзакции. Дневен ред на съвместната образователна среща на FASB–IASB (IASB)

¹ Блокчейн е децентрализирана технология за съхранение и управление на данни, която функционира като цифрова счетоводна книга.

² <https://www.ifrs.org/search-results/?query=digital%20assets&group=ap#> (последно посещение 10.01.2025)

	consideration of cryptocurrencies and related transactions Joint FASB–IASB education meeting agenda) AP24A: Консултация по дневния ред на FASB за 2021 г. — Общ преглед (2021 FASB Agenda Consultation—Overview) AP12A: Отчитане и разкриване на крипто активи—актуализация на проекта (Accounting for and Disclosure of Crypto Assets—Project update)
29.09.2023	AP21A: Финансови КПИ за бизнес субекти (FASB и IASB)) (Financial KPIs for business entities (FASB and IASB))
11.10.2024	AP42: Ключови финансови показатели за ефективност за бизнес субекти (финансови КПИ) (FASB)) (Financial Key Performance Indicators for Business Entities (Financial KPIs) (FASB))
18.02.2025	AP17C: Обобщение на отзивите от потребителското проучване (Summary of feedback from user survey)

На 17.10.2017 г. дигиталните активи се разглеждат в доклада „Ефектът на технологиите върху счетоводството и отчетността“ (Jenkins, 2017), където им се обръща внимание. Три години по-късно са налице два документа^{3,4}, които касаят счетоводството на криптоактивите. След още две години темата се доразвива с други два документа^{5,6}. В обобщение, до момента и за 7-8 г., съществуват четири основни документа, и то в съдържателно отношение за дигитални активи и/или криптоактиви. Понятието криптоактиви се въвежда официално с Регламент (ЕС) 2023/1114 на Европейския парламент и на Съвета от 31 май 2023 година относно пазарите на криптоактиви и за изменение на регламенти (ЕС) № 1093/2010 и (ЕС) № 1095/2010 и на директиви 2013/36/ЕС и (ЕС) 2019/1937 (MiCAR), и е в приложение от 30 декември 2024 г.^{7,8}. Неминуемо възникват въпроси относно същността на криптоактивите и дигиталните активи и дали дигиталните активи и криптоактивите са едни и същи активи или криптоактивите са част от дигиталните активи. Отговорите изобщо не са лесни. В специализираната чуждестранна и българска литература по счетоводство понятията криптоактиви и дигитални активи и тяхната йерархия не са все още докрай изяснени. Нещо повече, те се смесват.

Криптоактивите / Дигиталните активи попадат в познатата рамка на счетоводната отчетност и се класифицират като активи. Въпреки уникалността и модерността им в МСС/МСФО понастоящем няма дефиниция или стандарт, който да предоставя насоки и/или изисквания за тяхното третиране. *Първият път за тяхното регламентиране е с препратката към съществуващи стандарти или евентуално изменения на техните изисквания.* Например:

- В МСС 2 – чрез изключване от обхвата на материалните запаси или чрез евентуално изменение на изисквания;

³ <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2020/december/asaf/02-asaf-paper-on-crypto-assets-efrag-presentation.pdf> (последно посещение 10.01.2025)

⁴ <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2020/december/asaf/02a-asaf-paper-on-efrag-discussion-paper-accounting-for-crypto-assets-liabilities.pdf> (последно посещение 10.01.2025)

⁵ <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2022/september/fasb-iasb/ap12a-digital-assets-fasb-accounting-for-and-disclosure-of-crypto-assets-project-update.pdf> (последно посещение 10.01.2025)

⁶ <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2022/september/fasb-iasb/ap12a-digital-assets-fasb-accounting-for-and-disclosure-of-crypto-assets-project-update.pdf> (последно посещение 10.01.2025)

⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1114> (последно посещение 12.01.2025)

⁸ Криптоактивите представляват цифрово представяне на стойност или на права, които имат потенциала да генерират значителни ползи за пазарните участници, включително за непрофесионалните държатели на криптоактиви

- В МСС 38 – чрез изключване от обхвата на нематериалните активи или чрез евентуално изменение на изисквания;
- В МСС 7 – чрез възможна актуализация на определението за пари и парични еквиваленти;
- В МСС 32 – чрез възможна актуализация на определението за финансови инструменти, финансови активи, финансови задължения;
- В МСС 37, МСФО 5, МСФО 9, МСФО 13, МСФО 15 и други – чрез изясняване на изискванията в различните стандарти.

Дигиталните активи имат характеристики на финансови активи, но не са докрай финансови активи. Имат характеристики на нематериални активи, но не са докрай и нематериални активи. Същите твърдения са валидни и за паричните средства, материалните запаси и за активите, държани за търгуване. От една страна, счетоводният скептицизъм и предпазливост на регулатори и икономисти възпрепятстват разработването на нов стандарт. Приема се, че адаптирането и интерпретирането на съществуващи регламенти е едно добро решение към момента. От друга страна, препоръките за отчитане на дигиталните активи не са докрай релеванти с тяхната същност.

Вторият път

Стана ясно, че Рамката на МСС/МСФО и съществуващите стандарти не предоставят конкретни насоки за третиране на дигиталните активи. Това води до различни подходи при тяхното отчитане и множество несъответствия в практиката. Изследването на същността и уникалността на дигиталните активи позволява да се направят няколко извода:

- дигиталните активи са нов феномен, който се развива с висока скорост;
- дигиталните активи могат да бъдат използвани и трансферирани по целия свят без ограничения;
- дигиталните активи са базирани на математика и информатика и са създадени чрез блокчейн;
- дигиталните активи са уникално идентифицирани чрез криптографски технологии и могат да се дефинират като активи;
- използването на конкретните технически способности на счетоводството при отчитането на дигиталните активи е невъзможно;
- дигиталните активи изискват прилагането на абстрактно счетоводно-правни способности, които се създават с времето от счетоводството, когато е невъзможно използването на технически способности.

Следователно, същността и уникалността на дигиталните активи, формата им на проявление и редицата особености, които ги отличават от останалите активи могат да наложат разбирането за по-различен ред на тяхното признаване, съответно оценяване, счетоводно отчитане и представяне на информацията за тях във финансовите отчети. Или да се поеме по *втория път за отчитането на дигиталните активи и да се разработи нов счетоводен стандарт (нови счетоводни стандарти)*. В крайна сметка, счетоводните стандарти трябва да отразяват бизнес – дигиталната реалност. Това е следването на логическия ход на развитието на бизнеса и влиянието му върху счетоводството.

Заклучение

Дигиталните активи революционизират традиционните финансови и технологични системи, те са иновативни и силно приложими в модерния свят. *Сложността на*

регулацията – един унифициран стандарт може да не разгледа всички възможни сценарии с дигитални активи, *разнообразието на юрисдикциите* – различните държави имат различни регулаторни подходи към дигиталните активи, *разходи и време* – разработването, въвеждането и прилагането на нов стандарт изисква значителни ресурси, които може да не оправдаят резултатите, *наличие на съществуващи насоки* – текущите стандарти, макар и не перфектни, могат да бъдат използвани за отчитане на дигитални активи, са аргументи в полза на това да се върви по първия път. *Липсата на яснота* – съществуващите счетоводни стандарти не предоставят конкретни регламенти за отчитане на дигитални активи, *бързото развитие на технологиите* – счетоводните стандарти следва да са актуални и приложими, *точност на финансовите отчети* – липсата на стандарти може да доведе до неточности в представянето на информацията във финансовите отчети, което затруднява инвеститорите и регулаторите да вземат информирани решения, *глобална съгласуваност* – единен стандарт би улеснил международните компании и инвеститори, като намали несъответствията между различните юрисдикции са аргументи за втория път, който съответства на авторовата позиция по въпроса.

Използвана литература

1. JENKINS, A. (2017). The Effect of Technology on the Future of Accounting and Corporate Reporting.

2. <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2017/october/advisory-council/agenda-papers/ap1a-presentation-by-antony-jenkins.pdf> (последно посещение 16.12.2024)

Отчитането на ESG: предизвикателства и възможности

Петя Петрова¹

¹ Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ / Катедра „Финанси и счетоводство“, гр. Велико Търново, България, e-mail: p.petrova@ts.uni-vt.bg

Резюме

Глобалните тенденции и нарастващото съзнание за устойчивост изискват промени в обществото и бизнеса. Трансформацията започна и в нея са въввлечени преди всичко компаниите, които преосмислят своите стратегии и цели за да могат да осигурят екологично, социално и икономическо благосъстояние. Целта на настоящата разработка е да се изведат предимствата и да се очертаят пречките пред интегриране на финансовата отчетност в българските компании, прилагащи рамката на UN Global Compact.

Ключови думи: ESG, ESG отчетност, Un Global Compact, български компании

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.65>

The ESG reporting: challenges and opportunities

Petya Petrova¹

¹ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo/ Department of Finance and Accounting, Veliko Tarnovo, Bulgaria, e-mail: p.petrova@ts.uni-vt.bg

Abstract

Global trends and a growing awareness of sustainability are driving change in society and business. The transformation has already begun and primarily involves companies, which are rethinking their strategies and goals to ensure environmental, social and economic resilience. This paper aims to highlight the opportunities and outline the challenges of integrating financial reporting for the Bulgarian companies adopting the principles of the UN Global Compact

Keywords: ESG, ESG reporting, Un Global Compact, Bulgarian companies

Въведение

Глобалните проблеми като климатичните промени, социалното неравенство, недостига на ресурси, заедно с промяната в инвестиционните нагласи, регулаторните промени и натискът от заинтересованите лица, в последните две десетилетия премениха възприятието на компаниите за корпоративна устойчивост и превърнаха ESG в императив на успешен и отговорен бизнес. С нарастване на потребностите от осведоменост на обществото за екологичните и социални проблеми, както и свързаните с тях въздействия и рискове, подтикнаха компаниите все по-активно да демонстрират своят ангажимент и отговорност към околната среда, служителите, контрагенти и общности. ESG отчитането от възможност се превърна в задължение. Тази статия изследва ESG отчитането с фокус предизвикателствата и възможностите за българските компании. Методиката на изследване се основа на холистичен подход, който съчетава системния анализ и логическата дедукция с количествен и качествен методи.

Esg отчитането в контекста на esg концепцията

ESG: Environmental (екологичен) Social (социален) Governance (управленски)¹ е инициатива на ООН за насърчаване отговорно корпоративно поведение на финансовите институции, която се превърна в необходимост за всяка една компания. Това е рамка, която оценява устойчивостта в три измерения: екологична отговорност, социално въздействие и корпоративно управление (Gillis et. al., 2024; Kurbanova, M., Caliyurt, Kq 2024, p. 3; Eskantar et al. 2024, Jiang et al., 2023) и има потенциала и да повлияе на способността на компанията да изпълнява бизнес стратегия и да създава дългосрочна стойност. (Noeth, 2024, p.1). Чрез нея се измерва въздействието на бизнеса върху околната среда, служителите, контрагентите, общността и управлението.

ESG е концепция за стимулиране и поддържане на устойчиви практики в бизнеса в следните три аспекта:

ESG стратегии: плановете за интегриране на екологичните, социалните и управленски практики в бизнес моделите на компанията. Те са „компас“, който насочва компаниите към устойчивост, отговорно поведение и просперитет като има помощ да се приспособят към променящата се среда.

ESG инвестиции: отговорно инвестиране, което се фокусира върху екологичните, социални и управленски въздействия. Това включва както вложения с екологичен или социален отпечатък като инвестиции в зелени активи (вложения във възобновяеми енергийни източници, зелена инфраструктура, енергийна ефективност, управление на отпадъци, и др.), така и инвестиции в компании с ESG практики (екологично производство, прозрачно управление, добри трудови практики и др.).

ESG отчитане: разкриване на информация за екологичните, социални и управленски въздействия, рискове и възможности. То е а) механизъм за отчетност на практиките, инициативите и представянето на компанията в тези три области; б) средство за комуникация със заинтересованите лица; и в) модел за създаване на дългосрочна стойност за компанията.

За успешното прилагане на ESG концепцията разглеждането на тези три аспекта в синергия има ключово значение. Връзките и зависимостите между тях разкриват, че ESG стратегиите, инвестициите и отчитането са интегрирана система от взаимосвързани елементи (фиг. 1), които работят заедно за постигане на устойчивост и отговорно корпоративно поведение. В нея ESG стратегиите са основата, която формира визията на компаниите за устойчивост. Тя определя средствата (ESG инвестициите), инициативите и практики (действията) за и действията за постигането на целите за устойчивост. ESG отчетността предоставя информация за напредъка и резултатите от стратегиите и инвестициите на заинтересованите лица и позволява те да вземат информирани решения. В своята цялост тези три аспекта на ESG създават условия за устойчиво развитие и допринасят за изграждане на дългосрочна стойност на компаниите.

¹ ESG е понятие, което е въведено през 2004 г. с доклада "Who Cares Wins: Connecting Financial Markets to the Changing World" на ООН.

Фигура 1. ESG интегрирана система

Източник: авторът

Нарастващите изисквания за прозрачност (PwC, 2020, р. 13) превърнаха ESG отчитането в инструмент за изграждане на доверие сред заинтересованите лица: инвеститори, клиенти, служители, регулатори. Нефинансовото отчитане на ESG предоставя интегриран поглед върху представянето на компанията, като се има предвид нейното дългосрочно въздействие върху обществото, околната среда и управлението (Bucurean, R. and Bucurean R. (Roiban), 2024). Като систематичен подход за оповестяване на екологичните, социалните и управленски резултати от взаимодействието на компанията с обкръжаващата го среда, ESG отчитането има ключово значение за постигане на устойчивост и демонстриране на социална отговорност от компаниите. Това се потвърждава от нарастващия брой на компаниите, които публикуват ESG отчети (Aziz and Alshdaifat, 2024, р. 70), за които отчитането на ESG вече е обичайна практика (KPMG, 2024, р.26). Доколкото това е практика, която тепърва се утвърждава за повечето предприятия, тя представлява предизвикателство, което има потенциал да донесе значителни ползи.

Предизвикателства в ESG отчитането

ESG отчитането е интегриран модел за разкриване на информация, който съчетава дългосрочния корпоративен ангажимент, общественият интерес и измеримия ефект върху околната среда и социалното развитие. Балансирането на тези различни интереси, особено в контекст на динамично променяща се среда, е предизвикателство, което в ESG отчитането има различни измерения. Основните трудности се свързват с:

Разнообразието в практиките за оповестяване и липсата на стандартизация на отчетната рамка (Aziz and Alshdaifat, 2024, р.73; Abhishek et al., 2024, р. 197; Telukdarie, et al. 2024, р. 808)

Според PwC (2020, р. 3), в областта на ESG оповестяването съществуват над 360 различни насоки и 1700 показателя. Сред тях се открояват:

GRI (Global Reporting Initiative) стандарти: ръководство как организациите за докладване за въздействието си върху икономиката, околната среда и хората по сравним и надежден начин, като по този начин увеличава прозрачността на техния принос към устойчивото развитие. (GRI)

ISSB (International Sustainability Standards Board) стандарти: интегрират екологичните и социални въздействия с финансовите резултати в глобална рамка за оповестяване. (ISSB)

Принципите на UN Global Compact предоставят рамка за възприемане на добри бизнес практики, които включват спазване на трудовите стандарти, защита на човешките

права, опазване на околната среда и борба с корупцията. (UN Global Compact). Те стимулират действията на бизнеса в подкрепа на постигането на Целите за устойчиво развитие на ООН.

Нарастваща е значимостта на Европейските стандарти за отчитане на устойчивостта (ESRS), които предстои да имат доминираща роля предвид регулаторната рамка за отчитане на устойчивостта в ЕС (Регламент (ЕС) 2023/2772, Директива (ЕС) 2022/2464, Регламент (ЕС) 2020/852 и др.). ЕСОУ са рамка за оповестяване на съществени въздействия, рискове и възможности на предприятията по отношение на екологичните, социалните и управленски въпроси на устойчивостта.

Многообразието и фрагментацията на съществуващите рамки, стандарти и насоки, разработени от различните организации и инициативи, води до разнообразие в подходите и методологиите на отчитане на ESG. Това позволява предприятията да приложат индивидуален подход към оповестяване на екологични, социални и управленски въздействия, рискове и възможности, като същевременно затрудняват заинтересованите лица да сравняват ESG представянето на отделните компании и намалят полезността на информацията за тях. Липсата на стандартизация се разглежда като съществен фактор, възпрепятстващ ефективното ESG отчитане.

Качеството на ESG данните оценяване на esg представянето (Aziz and Alshdaifat, 2024, p.73; Yadav, et al. 2025; Liu et al., 2020, p. 403; Sakiewicz, et al., 2024, p. 239)

Съществеността, надеждността и сравнимостта са сред основните предизвикателства, свързани с ESG данните (Ydav, 2024, p.3). Наред с това, осигуряването на автентичност, методологична последователност и прозрачност са изисквания, които също трудно се удовлетворят. (Liu et al.). Компаниите се сблъскват с проблеми при събирането, верификацията и валидирането на ESG данни, което ограничава точността на отчетените резултати и тяхната приложимост.

Постоянно променящите се регулации и изисквания за ESG отчитане създават допълнителни предизвикателства за компаниите, които трябва да се адаптират бързо и ефективно; липсата на знания, умения и експертиза както и недостатъчна ангажираност и подкрепа, възприетият модел на организация на отчитането на ESG и начина на интегрирането му с новите технологии.

Предизвикателствата, свързани с ESG отчитането, са разнообразни по своята същност и съдържание. Те се влияят както от процесите и дейностите вътре в компанията, така и от отношенията на компанията със заинтересованите лица. Проявяват се както в самия процес на отчитане и организация, така и спрямо ESG информацията. Първата група предизвикателства се отнася до начина, по който се събира, обработва и представя ESG информацията. Те включват проблеми с методиката на отчитане, организацията на процеса на отчитане, използването на подходящи инструменти и технологии, степента на експертиза, знания и умения за ESG отчитане и други. Втората група предизвикателства се отнася до качеството, достоверността, прозрачността и надеждността на ESG данните.

Според характера си, те може да бъдат класифицирани като: технически: свързани с технологията и методологията на ESG отчитането; организационни: произтичат от вътрешните процеси, култура и управление на предприятието; етични: ESG washing, достоверност и истинност на ESG информацията; регулаторни: свързани с адаптирането към новите стандарти и регулации.

Стандартизиране и въвеждане на задължителни изисквания; инвестиции в технологии и системи за събиране, обработка и анализ на ESG данни; обучение на служителите и повишаване на осведомеността относно значението на ESG отчитането са решения, които в значителна степен ще доведат до справяне с трудностите и проблемите в ESG отчитането. Както компании, така и регулаторните органи вече предприемат първите стъпки за преодоляването им. Въвеждането на унифицирани изисквания за отчитане на устойчивостта в Европейския съюз е показателно за тази тенденция. Ефективността на тези мерки тепърва ще бъдат оценявани.

ESG отчитането, въпреки предизвикателствата, носи значителни ползи за бизнеса и обществото, подкрепяйки устойчивостта и отговорността.

Възможности, произтичащи от ESG отчитането

ESG отчитането все повече придобива ключово значение в корпоративната практика. Демонстрирайки своя екологичен, социален и управленски ангажимент и взаимодействие с обкръжаваща среда, предприятията:

- а) допринасят за екологичната устойчивост като намаляват замърсяването и екологичния отпечатък; опазват екосистемите; енергийна и водна ефективност;
- б) създават социални ползи, които се изразяват в подобряване условия на труд, насърчава на равнопоставеността, създаване на възможности за местни общности и др.;
- в) извличат икономически полза за себе си, които се изразяват в подобряване на финансовото представяне на компанията чрез:

Привличане на инвеститори: Проучване на Morgan Stanley (2024, р. 5-6) показва, че интересът на инвеститорите в устойчиво инвестиране е голям и нараства. Според него на глобално ниво 77% (85 % за Европа, общо) от индивидуалните инвеститори се интересуват от инвестиции, които имат положително социално и/или екологично въздействие. Като с това нараства и очакването за по-голяма прозрачност. Изследване на EY Global Institutional Investor Survey (2024, р.2) показва, че инвеститорите използват ESG информация.

Конкурентно предимство чрез засилване на доверието на потребителите в тях. Всъщност, клиентите ги е грижа за устойчивостта и 80% от тях се готови да платят за устойчиво произведени или добити стоки според проучване на PwC 2024 Voice of the Consumer Survey (PwC, 2024). Предоставянето на достоверна и прозрачна информация позволява на потребителите да вземат информирани решения и да подкрепят компаниите, които споделят техните ценности. Това от своя страна позволява на компаниите да привлекат нови клиенти и/или да задържат съществуващите; да повишат цените на активите и услугите, които предлагат; или чрез увеличен пазарен дял да постигнат по-добра рентабилност.

Управление на рисковете: ESG отчитането помага на компаниите да идентифицират и управляват рисковете, свързани с околната среда, социалните въпроси и управлението като оценят вероятността и въздействието на тези рискове; разработят стратегии за ограничаване и/или елиминиране на тези рискове; оценка на ефективността от проведените политики по управление на рисковете.

Подобряване на репутацията: ESG отчитането дава възможност на компаниите да демонстрират своята отговорност и ангажимент към околната среда и обществото като тази прозрачност изгражда доверие и подобрява комуникацията на предприятието със заинтересованите лица.

Генериране на оперативни ползи: ESG отчитането оптимизира използването на ресурсите и което допринася за цялостната устойчивост и конкурентоспособност на компанията чрез: намаление на разходите и подобряване на производителността и оперативната ефективност на процесите и операциите.

Създава дългосрочна стойност чрез устойчив растеж и иновации. ESG отчитането укрепва устойчивостта и представянето на бизнеса (Aziz and Alshdaifat, 2024, p. 72)

ESG отчитането има потенциал да донесе значителни ползи за бизнеса и обществото, като допринесе за трансформирането на бизнес практиките към по-отговорна и устойчива среда. В този контекст, то служи като катализатор за устойчивата трансформация на компаниите.

ESG отчитане: Състояние и перспективи в българските компании

ESG отчитането в България е практика, която започна да се прилага по-осезаемо след 2017, когато в Закона за счетоводството се имплементира Директива (ЕС) 2014/95 и се въведе изискването големите предприятия с над 500 служители да изготвя Нефинансова декларация. В нея компаниите трябваше да докладват екологични, социални и управленски въпроси, свързани с дейността си. След приемането на Директива (ЕС) 2022/2464 и Регламент (ЕС) 2023/2772 се въведе нова регулаторна рамка. Последниците от тези промени тепърва ще бъдат наблюдавани и анализирани.

Настоящото изследване има за цел да оцени текущото състояние на ESG отчитането в българските компании като установи основни предизвикателства и възможности, свързани с оповестяване на ESG данни. При неговото провеждане са поставени следните ограничения, които определят обхвата и методологията му: а) изследването анализира практиките на компаниите, които следват принципите UN Global Compact; б) допуска се, че дъщерните предприятия имат същите ценности и отговорности като предприятието-майка, доколкото се оповестява само консолидирана ESG информация; в) обхватът на изследването е ограничен до последната публикувана ESG информация (за 2023 година) за да се гарантира сравнимост на сравнимост на данните между предприятията.

Разкриването на ESG информация е практика вече 20 години. Извън задължителната рамка, то остава доброволно. Поради липсата на универсален подход българските компании използват различни насоки и стандарти за ESG докладване. Най-разпознаваема е рамката на UN Global Compact, която включва десетте принципа на Глобалния договор на ООН и следва стандартите на Глобалната инициатива за отчитане (GRI). Към момента 50 български компании и организации са декларирали своята подкрепа за Десетте принципа на Глобалния договор на ООН в областта на правата на човек, труда, околната среда и борбата с корупцията. От тях 42² изготвят Съобщение за напредъка (Communication on Progress, CoP), с което разкриват усилията си в изпълнение на Целите за устойчиво развитие. 61 % от всички анализирани участници³, които изготвят ESG отчети са компании, като сред тях малко повече от половината (54%) са големи предприятия, останалите се категоризират като малки и средни предприятия. В извадката са включени предприятия от различни сектори (Фиг. 2)

² От 2024 година до сега, 10 компании са се присъединили. От тях две са част от икономическа група, чието предприятие-майка изготвя консолидиран отчет за напредъка. Останалите компании предстои да ESG отчети (<https://unglobalcompact.org/>).

³ Останалата 1/3 са неправителствени организации, асоциации, фондации и висши учебни заведения.

Фигура 2. Сегментиране по сектори

Източник: Данни, анализирани от автора, на база информация от <https://unglobalcompact.org/>

Анализът на данните разкри/установи: Първо, наблюдава се положителна тенденция към нарастване на броя на компаниите. От 2023 година до момента 12 компании са се присъединили към „семейството на“ UN Global Compact или това е $\frac{1}{4}$ от общия брой на всички участници. Второ, последователност на ESG отчитането. От 2011 година насам компаниите, в зависимост от датата на присъединяването си, системно разкриват информация за своя напредък в областите на правата на човека, трудовите практики, опазването на околната среда и борбата с корупцията. Трето, отчетният период е фиксиран по отношение на продължителността му: 12 месеца, но е гъвкав по отношение на обхвата и не винаги съвпада с календарната година (отчетният период на годишния финансов отчет). Четвърто, компаниите прилагат индивидуален подход към начина и естеството на ESG оповестяванията. Половината от тях разкриват единствено данни, свързани с петте ключови области: управление, права на човека, труд, околна среда и антикорупция като се придържат към установени показатели и метрики. 26 % от компаниите в извадката правят са подробни ESG оповестявания: изготвят отчет за устойчивост (нефинансов отчет) и разкриват информация за напредъка в съответствие с принципите на Глобалния договор на ООН. Останалите компании публикуват ESG информация в отчет: 15% предпочитат да изготвят интегрален отчет, в който разкриват финансовата и нефинансова информация за компанията; и две компании изготвят само отчет за устойчивост. Пето, само една компания разкрива информация за ключовите показатели за ефективност на устойчивостта (Sustainability KPI).

Резултатите от анализа показват, че въпреки нарастваща роля и значение на ESG отчитането, българските компании все още се намират в начален етап на устойчива трансформация. Процесът протича бавно и е свързан с предизвикателства като разнообразието в разкриването на информация, което затруднява сравнението на данните между отделните компании и по отчетни периоди; недостатъчната прозрачност на ESG данните поради ограниченото разкриване на информация и преобладаващата самооценка на постигнатия напредък; липсата на стандартизация. Възможности за подобряване на ESG отчитането се откриват чрез насърчаване на осведомеността и образованието, както и чрез въвеждане на новите регулаторни изисквания. Прилагането на новите регулативни норми, се очаква да доведе до трудности, произтичащи от ограничени ресурси и опит, проблеми при събирането на данни и недостатъчно разбиране на концепцията за двойна същественост. Независимо от това, ESG отчитането е необходима практика за бизнеса, околната среда и обществото.

Заклучение

ESG отчитането е инструмент за измерване, управление и оповестяване на ефективността на компаниите в екологична отговорност, социално въздействие и корпоративно управление. Настоящата статия разглежда предимствата и идентифицира трудностите при ESG отчитането, с фокус върху българските компании, прилагащи принципите на UN Global Compact. Основните предизвикателства пред тях са: липсата на стандартизация, разнообразието в практиките за оповестяване и качеството на ESG данните. Въпреки тези трудности, ESG отчитането носи значителни ползи за бизнеса и обществото, като насърчава устойчивостта и отговорността. За неговото развитие са необходими повишаване на осведомеността, въвеждане на по-ясни регулаторни изисквания и инвестиции в технологии за събиране и анализ на данни. ESG отчитането има потенциал да трансформира бизнес практиките, водейки към по-отговорна и устойчива икономическа среда.

Използвана литература

1. ABHISHEK, N., SURAJ, N., and DIVYASHREE, M (2024) *Quality of ESG reporting and disclosure practices of Indian companies*, In book ESG and Ecosystem Services for Sustainability, IGI Global. Pp. 197 – 234. Available at: <https://www.igi-global.com/chapter/quality-of-esg-reporting-and-disclosure-practices-of-indian-companies/356217#>
2. AZIZ, N., and ALSHDAIFAT, S., (2024) *ESG Reporting: Impacts, Benefits and Challenges*, In book: Sustainable Horizons for Business, Education, and Technology pp.69-76 DOI:[10.1007/978-981-97-2981-4_5](https://doi.org/10.1007/978-981-97-2981-4_5)
3. BUCUREAN, R. and BUCUREAN R. (Roiban). (2024) *ESG Reporting in Romania – A Challenge of Ensuring a Greener Financial System*, In book: Exploring ESG Challenges and Opportunities: Navigating Towards a Better Future pp.113-125, <http://dx.doi.org/10.1108/S1569-375920240000116007>
4. ESKANTAR, M., ZOPOUNIDIS, C., DOUMPOS, M., GALARIOTIS, E., and GUESMI, Kh. (2024) *Navigating ESG complexity: An in-depth analysis of sustainability criteria, frameworks, and impact assessment*, International Review of Financial Analysis, Volume 95, Part A, 103380, <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2024.103380>
5. EY (2024) The EY 2024 Institutional Investor Survey, p.2 https://www.ey.com/en_gl/insights/climate-change-sustainability-services/institutional-investor-survey
6. GILLIS, A., MATHIS, S., and STEDMAN, G., (2024) *What is ESG (environmental, social and governance)?* 2024 TechTarget, Available at: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/environmental-social-and-governance-ESG>
- KURBANOVA, M., CALIYURT, K., (2024) *The Concept of ESG in a global journey: bibliometric analysis*, Chapter in book: New Approaches to CSR, Sustainability and Accountability, Volume V. Accounting, Finance, Sustainability, Governance & Fraud: Theory and Application., Springer, Singapore pp.3-34, http://dx.doi.org/10.1007/978-981-99-9145-7_1
7. GRI. The global standards for sustainability impacts Available at: <https://www.globalreporting.org/standards/>
8. ISSB, <https://www.ifrs.org/groups/international-sustainability-standards-board/>)
9. JIANG, Y., NI, H., GUO X., and NI, Y., (2023) *Integrating ESG practices and natural resources management for sustainable economic development in SMEs under the*

double-carbon target of China, Resources Policy, Volume 87, Part A, 104348, <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.104348>

10. KPMG (2024) The move to mandatory reporting: Survey of Sustainability Reporting 2024, Available at: <https://kpmg.com/xx/en/our-insights/esg/the-move-to-mandatory-reporting.html#accordion-57530f0dfc-item-b09872126f>

11. LIU, X., WU, H., WU, W., FU, Y and HUANG, G., (2020) *Blockchain-Enabled ESG Reporting Framework for Sustainable Supply Chain*, Smart Innovation In book: Sustainable Design and Manufacturing 2020, Proceedings of the 7th International Conference on Sustainable Design and Manufacturing (KES-SDM 2020) pp.403-413 Available at: [https://www.researchgate.net/publication/344274654_Blockchain-Enabled ESG Reporting Framework for Sustainable Supply Chain](https://www.researchgate.net/publication/344274654_Blockchain-Enabled_ESG_Reporting_Framework_for_Sustainable_Supply_Chain)

12. MORGAN STANLEY (2024) Sustainable Signals: Understanding Individual Investors' Interests and Priorities, Morgan Stanley Institute For Sustainable Investing Available at: <https://www.morganstanley.com/content/dam/msdotcom/en/assets/pdfs/MSInstituteForSustainableInvesting-SustainableSignals-Individuals-2024.pdf>

13. NOETH, K., (2024) The ESG and sustainability deskbook for business, Apress, Available at: <https://link.springer.com/book/10.1007/979-8-8688-0261-4>

14. PwC (2020) *ESG Matters: Driving change through financial reporting*, Malaysia Available at: <https://www.pwc.com/my/en/publications/2020/esg-matters-driving-change-through-financial-reporting.html>

15. PwC (2024) Voice of the Consumer Survey, Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/c-suite-insights/voice-of-the-consumer-survey.html>).

16. SAKIEWICZ, P., OBER, J., and KOPIEC, M. (2024) *Challenges and opportunities of ERP and SCADA systems in ESG reporting*, Scientific Papers of Silesian University of Technology Organization and Management Series 214, pp. 235-254 <http://dx.doi.org/10.29119/1641-3466.2024.214.17>

17. TELUKDARIE, A., MAHURE, H., and SISHI, M., (2024) *The digitization of ESG matrix*, Procedia Computer Science, Volume 239, pp. 808-815, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2024.06.436>

18. UN Global Compact, <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>

19. YADAV, S., SAMADHIYA, A., KUMAR, A., LUTHRA, S. and PANDEY, K.K. (2025), *Environmental, Social, and Governance (ESG) Reporting and Missing (M) Scores in the Industry 5.0 Era: Broadening Firms' and Investors' Decisions to Achieve Sustainable Development Goals*. Sustainable Development. <https://doi.org/10.1002/sd.3306>

Счетоводни модели за отчитане на управленския аспект на устойчивостта на предприятието

Росица Иванова¹

¹Университет за национално и световно стопанство/Катедра „Счетоводство и анализ“, София, България, e-mail: RIvanova@unwe.bg

Резюме

Постигането на устойчиво развитие изисква екологичните, социалните и управленските аспекти да бъдат поставени в центъра на стратегията на предприятията, като проблемите, свързани с тях, са с първостепенно значение в съвременните условия на глобализация, кризи, различни рискове, дигитализация и навлизане на изкуствения интелект в бизнеса. Това превръща оповестяването на информацията за екологичните, социалните и управленските аспекти на устойчивостта в основно предизвикателство за предприятията, функциониращи във всички сектори и прилежащите им отрасли в икономиката на страната – предизвикателство, което изисква спазване на европейските стандарти и добрите международни практики за устойчиво развитие.

Ключови думи: устойчиво развитие, счетоводни модели, оповестяване, информация, управление

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.74>

Accounting models for reporting the management aspect of enterprise sustainability

Rositsa Ivanova¹

¹University of National and World Economy/ Department: Accounting and Analysis, Sofia, Bulgaria, e-mail: RIvanova@unwe.bg

Abstract

Achieving sustainable development requires that environmental, social and governance aspects be placed at the centre of the strategy of enterprises, as the problems related to them are of paramount importance in the modern conditions of globalization, crises, various risks, digitalization and the penetration of artificial intelligence into business. This makes the disclosure of information on the environmental, social and governance aspects of sustainability a major challenge for enterprises operating in all sectors and related industries in the country's economy – a challenge that requires compliance with European standards and good international practices for sustainable development.

Keywords: sustainable development, accounting models, disclosure, information, management

Въведение

Оповестяването на информация за екологичните, социалните и управленските аспекти на устойчивостта (ESG – the Environmental, Social and Governance aspects of sustainability) има огромно значение и важна роля в цялостната стратегия на всяко предприятие. Тази информация е важна за потребителите за поетите от него ангажменти,

усилия и постигнати резултати в областта на екологичното развитие на дейността, социалната отговорност и мениджмънта. Оповестената информация за екологичните, социалните и управленските измерения на устойчивостта следва да бъде достатъчна в количествено отношение и да притежава необходимото качество, да бъде ясна, разбираема и прозрачна за потребителите, за да могат те разберат дейностите на предприятията в областта на ESG аспектите, които обхващат редица важни въпроси, като например изменението на климата, правата на човека, грижата за персонала, възнаграждението на ръководството и др.

С въвеждането на Директивата (ЕС) 2022/2464 Европейският съюз предприе важна стъпка към подобряване отчитането на устойчивостта на предприятията посредством повишаване на изискванията за това. В Директивата се подчертава необходимостта от създаването и оповестяването на прозрачна нефинансова информация, в т.ч. за факторите, свързани с ESG аспектите на устойчивостта. Поставената в Директивата цел е да се предоставят достатъчни гаранции, че предприятията оповестяват съществена, значима и надеждна информация за своите дейности в областта на устойчивото развитие, което позволява заинтересованите страни да вземат информирани и обективни решения.

Обект на разглеждане в статията е счетоводното отчитане и оповестяване в отчета за устойчивостта на предприятието на направените от него разходи за постигане на устойчив мениджмънт в изпълнение на основните изисквания на Директивата на Европейския съюз (ЕС) за отчитане на корпоративната устойчивост (CSRD), приета през 2022 г.

1. Оповестяване на информация за устойчивостта в отчета за устойчивостта

Устойчивото управление на бизнеса е стратегия, насочена към дългосрочен успех и устойчиво развитие на предприятията. Създаването на иновативни продукти и услуги, които са съобразени с екологичните и социалните изисквания, позволява на предприятията да поддържат своята конкурентоспособност, като същевременно с това предоставят по-добро качество на живот на всички заинтересовани страни. Устойчивостта на управлението на предприятията е обективна предпоставка за подобряване на техните корпоративна отговорност към околната среда и персонала, увеличаване на иновационния потенциал, иновациите и конкурентоспособността. Съгласно изискванията на Директива 2013/34/ЕС е необходимо да се оповестява не само информация „дотолюбва, доколкото е необходимо за оценката на развитието, резултата от дейността или състоянието на предприятието“, но така също и на информация, която е необходима за разбиране на въздействието на дейностите на предприятието върху екологичните и социалните въпроси, както и върху въпросите, свързани с персонала, зачитането на правата на човека, борбата с корупцията и подкупите.“ М. Начкова посочва, че „предприятията, попадащи в обхвата на тази Директива (за отчитане на корпоративната устойчивост – доб. Р.И.), са задължени от нея да оповестяват в отчетите си за устойчивостта информация за реализацията на трите елемента на устойчивостта (ESG) в тяхната дейност, т.е. за проведените от тях екологични, социални и корпоративни политики.“ (Начкова, 2024а, с.1) С важно значение е оповестяването на информация за извършените от предприятията разходи за управление на дейностите, свързани с борбата с корупцията, подкупите, прането на пари, тероризма и неговото финансиране, също така за изграждането и поддържането на качествена и с висока степен на ефективност система за киберсигурност както на информационните масиви, така и на цялостната им дейност.

Потребителите на финансовите отчети имат необходимост от информация за факторите, касаещи управлението на предприятието. Тази информация следва да обхваща

ролята на техните административни, управителни и надзорни органи по въпросите на устойчивостта, експертния опит и умения, които те притежават, за да могат да изпълняват тази роля, както и за възможностите им за достъп до експертен опит и умения. Необходимо е също така информация за политиката на предприятието относно предлагането на стимули на членовете на ръководните управленски органи за предлагането, обсъждането и вземането на съответни обосновани решения във връзка с устойчивостта, за системите за вътрешен контрол, анализ и управление на рисковете на предприятието при отчитане на устойчивостта. Считаме за уместно да допълним, че потребителите имат необходимост от информация за бизнес етиката и културата на предприятията при осъществяването на техните бизнес контакти с различни контрагенти – клиенти, доставчици, инвеститори, кредитори и др. Ползите за предприятията от оповестяване на информация за ESG аспектите на устойчивостта могат да се систематизират в следните насоки: подобрява се прозрачността на информацията и доверието на заинтересованите страни, на основата на което става възможно постигането на дългосрочен успех на взаимоотношенията с тях; подобрява се идентифицирането на различните видове рискове, свързани с изменението на климата, социалната отговорност и мениджмънта, както и на системата за управление на рисковете; утвърждава се репутацията на предприятията, в резултат на което се привличат нови клиенти, партньори и инвеститори; постига се видимост на дейностите за отговорно развитие на бизнеса и управлението на предприятията.

Споделяме становището, че „съвременният мениджмънт трябва да провежда ефективна стратегия като разкрива нови източници на ресурси за устойчив икономически растеж, внедрява производствени и организационни иновации, поддържа рентабилно производство, разширява пазарните позиции, опазва околната среда.” (Ковачев и кол., 1999, с. 125) Според нас е необходимо да се постигне ефективно интегриране на добрите екологични, социални и управленски практики в мениджмънта на предприятията и в тяхната бизнес стратегия. От гледна точка на управленския аспект на устойчивостта е необходимо вниманието на административните, управителните и надзорни органи на предприятията да бъде насочено перманентно към редица важни въпроси, като например: численост, структура и разнообразие (пол, възраст, образование, трудов стаж, опит, знания, умения, компетентности) на административно-управленския персонал; анализ и оценка на разходите за жив труд (работни заплати и осигуровки) на административно-управленския персонал; разходи за борба с корупцията, подкупите, прането на пари, тероризма и неговото финансиране, разходи за киберсигурност и др.

Споделяме мнението, че „информацията, която предприятията трябва да оповестят в отчета за устойчивостта, касае видовете рискове, влияещи върху (управленския аспект – доб. Р.И.) на устойчивостта; оценката, управлението и въздействието върху тези рискове с конкретни мерки, които водят до изразходването на активи за (постигането – бел. Р.И.) на (техните управленски – бел. Р.И.) цели и политики. Изразходването на активи, от своя страна, налага адекватно, вярно и точно счетоводно отчитане в счетоводните регистри на предприятията на направените от тях (разходи за управлението за постигане – доб. Р.И.) на устойчив мениджмънт. (Начкова, 2024, с.1).

2. Счетоводни модели за отчитане на управленския аспект на устойчивостта

В литературата са предложени счетоводни модели за отчитане на икономическия, екологичния и социалния компонент на устойчивостта на предприятията. (Начкова, 2024b, с.1060). Така например за отчитане на икономическия компонент на устойчивостта са предложени следните счетоводни статии (Начкова, 2024b, с.1060):

Дт сметка Разходи за борба с корупцията, подкупите и прането на пари

Кт сметка Парични средства

Дт сметка Разходи за киберсигурност

Кт сметка Парични средства

Според нас предложените модели са подходящи за отчитане на разходите за управленския аспект на устойчивостта.

По наше мнение счетоводното отчитане на извършените разходи за управленския аспект на устойчивостта може да се организира като се вземат под внимание нормативните изисквания за отчитането на разходите за дейността както по икономически елементи, така и по видове дейности. Тук следва да се обърне внимание на административните разходи, които по същество са свързани с общото управление и функционирането на всяко предприятие. Административните разходи са допълнителни, непреки (косвени) разходи, които се включват в пълните разходи на предприятието, в съответствие с предмета на неговата основна дейност (например в пълната себестойност на продукцията за предприятия с основна промишлена дейност).

Според нас счетоводното отчитане на управленския аспект на устойчивостта може да се осъществи по следния модел:

1. На **първо ниво** разходите за борба с корупцията, подкупите, прането на пари, тероризма и неговото финансиране, както и за създаване и поддържане на киберсигурност се отчитат по **икономически елементи**. Считаме за възможно и целесъобразно в предприятието да се обособи самостоятелна сметка в група „Разходи по икономически елементи“ (група 60)“, например с наименование „Разходи за устойчивост“ (например сметка 607), в която да се отчитат разходите, които предприятието извършва за своето устойчиво развитие. Според нас към тази сметка може да се организира система от подсметки за отчитане на компонентите на устойчивостта. Например:

6071 Разходи за екологичния компонент на устойчивостта

6072 Разходи за социалния компонент на устойчивостта

6073 Разходи за управленския (икономическия) аспект на устойчивостта

Към подсметка 6073 Разходи за управленския аспект на устойчивостта може да се организира аналитично отчитане по отделни видове разходи, произтичащи и свързани с управленския аспект на устойчивостта. Например:

анал. сметка Разходи за борба с корупцията, подкупите и прането на пари

анал. сметка Разходи за борба с тероризма и неговото финансиране

анал. сметка Разходи за киберсигурност на информационните системи и масиви

анал. сметка Други разходи за управленския аспект на устойчивостта

Възможно е вместо посочените аналитични сметки в предприятието да се организира използването на още едно ниво на подсметки към подсметката 6073. Например:

сметка 6073 1 Разходи за борба с корупцията, подкупите и прането на пари

сметка 6073 2 Разходи за борба с тероризма и неговото финансиране

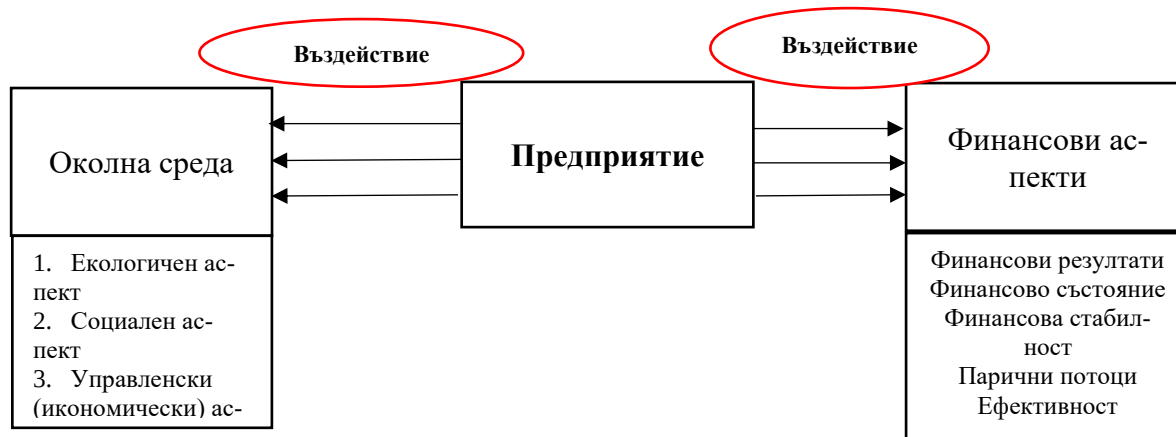
сметка 6073 3 Разходи за киберсигурност на информационните системи и масиви

сметка 6073 4 Други разходи за управленския аспект на устойчивостта

Предприятието има възможност на самостоятелна преценка при избора на модел за отчитане на разходите по икономически елементи в различните аспекти на устойчивостта.

Според нас разходите за устойчивост следва да се отчитат по икономически елементи, в резултат на което те ще се включат в общата сума на разходите за дейността,

т.е. те оказват влияние върху финансовите резултати на предприятието за текущия период. По този начин на практика ще се приложи принципа на „двойна същественост“, а именно установяване на рамка за същественост която, от една страна, показва начинът, по който бизнес стратегията и представянето на предприятието се привеждат в съответствие с екологичните, социалните и управленските (икономическите) аспекти на устойчивостта във взаимните връзки и зависимости между тях, а от друга страна – показва финансовите аспекти на устойчивостта за предприятието (вж. фигура 1).

Фигура 1. „Двойна същественост“

2. На **второ ниво** разходите за борба с корупцията, подкупите, прането на пари, тероризма и неговото финансиране, както и за създаване и поддържане на киберсигурност следва да се отчитат по **видове дейности** по сметките от група „Разходи за дейността“ (група 61). Считаме, че счетоводното отчитане на посочените по-горе разходи по видове дейности може да се организира, според нас, по два начина.

- **първи начин** – чрез използване на сметка „Административни разходи“ (сметка 614), която по структура и предназначение е събирателно-разпределителна сметка. Основанието за това наше виждане е, че разходите за управленския (икономическия) аспект на устойчивостта, също както управленските разходи, са допълнителни разходи и не са технологично свързани с производството на определена продукция, продажбата на определени стоки или извършването на определени услуги. По същество размерът и съставът на административните разходи зависят от възприетата от предприятието производствена и организационно-управленска структура. Посоченото прави възможно разходите за управленския аспект на устойчивостта да се отчитат по сметка 614, като това може да стане по следните начини: а) по сметка 614 могат да се организират съответни статии на калкулацията, като например: разходи за борба с корупцията, подкупите и прането на пари; разходи за борба с тероризма и неговото финансиране; разходи за киберсигурност на информационните системи и масиви; други разходи за управленския аспект на устойчивостта, и б) като по сметка 614 могат да се разкрият подсметки, като например: 6141 Разходи за борба с корупцията, подкупите и прането на пари; 6142 Разходи за борба с тероризма и неговото финансиране; 6143 Разходи за киберсигурност на информационните системи и масиви; 6144 Други разходи за управленския аспект на устойчивостта. Предприятието има възможност да прецени и избере модел за отчитане на разходите за управленския аспект на

устойчивостта по видове дейности в съответствие с предмета на неговата дейност и характерните му особености, както и с неговите стратегии и политики.

- **втори начин** – чрез използване на самостоятелна сметка от група „Разходи за дейността“ (група 61), например сметка 617, в която да се отчитат разходите за дейността, които предприятието извършва за своето устойчиво развитие.

Според нас към тази сметка може да се организира система от подсметки за отчитане на компонентите на устойчивостта. Например:

6171 Разходи за екологичния компонент на устойчивостта

6172 Разходи за социалния компонент на устойчивостта

6173 Разходи за управленския (икономическия) аспект на устойчивостта.

Към всяка една от тези сметки може да се организира аналитично отчитане на разходите в съответния аспект на устойчивостта. Така например към подсметка 6173 Разходи за управленския аспект на устойчивостта може да се организира аналитично отчитане по отделни видове разходи, свързани с управленския аспект на устойчивостта:

анал. сметка Разходи за борба с корупцията, подкупите и прането на пари

анал. сметка Разходи за борба с тероризма и неговото финансиране

анал. сметка Разходи за киберсигурност на информационните системи и масиви

анал. сметка Други разходи за управленския аспект на устойчивостта

Възможно е вместо посочените аналитични сметки в предприятието да се организира използването на още едно ниво на подсметки към подсметката 6173. Например:

сметка 6173 1 Разходи за борба с корупцията, подкупите и прането на пари

сметка 6173 2 Разходи за борба с тероризма и неговото финансиране

сметка 6173 3 Разходи за киберсигурност на информационните системи и масиви

сметка 6173 4 Други разходи за управленския аспект на устойчивостта

По своя преценка предприятието може да избере модел за отчитане на разходите по видове дейности в различните аспекти на устойчивостта.

Разграничаването на разходите за устойчивостта – общо и по отделни нейни аспекти, позволява провеждането на задълбочен анализ на тези разходи. В случая задача на анализа е да се определи абсолютната икономия или абсолютния преразход както по отношение на общата сума на разходите за управленския аспект на устойчивостта (сметка 607), така и по статии на калкулацията на административните разходи (сметка 614) или по подсметките към сметка 617. За целта се сравняват фактическите с предвидените (или с тези от предходния отчетен период) разходи във връзка с управленския аспект на устойчивостта. На тази основа може да се извършва вътрешен контрол на тези разходи, както и да се вземат своевременни, обосновани и правилни решения за управление на разходите за устойчивост на предприятието. Задача на анализа, също така, е да се определи относителния дял на разходите за устойчивост – общо и по отделните нейни аспекти, в общия стойностен размер на разходите на предприятието, както и на административните разходи.

За проследяване на ефективността на разходите за устойчивост, както и на нейната динамика, могат да се използват следните два обобщаващи показателя:

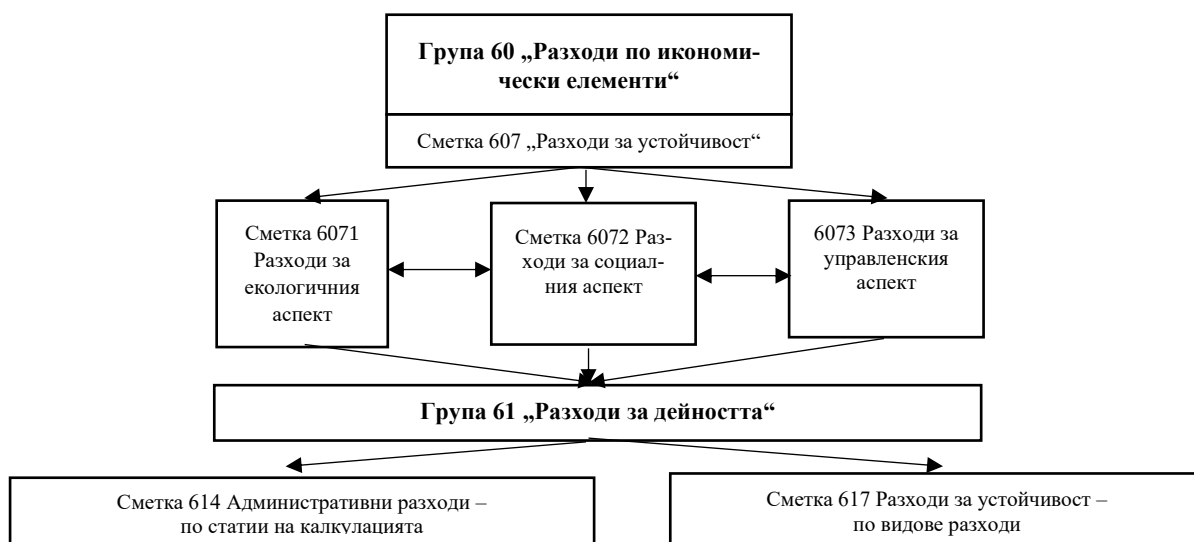
- Коефициент на ефективност на разходите за устойчивост (KE^{ru}), който може да се изчислява по формулата:

$$KE^{ru} = \frac{\text{Обща сума на приходите на предприятието}}{\text{Обща сума на разходите за устойчивост}} (1)$$

- Стойността на коефициента показва размера на постигнатите приходи с един лев извършени от предприятието разходи за устойчивост. Увеличаването на стойността на показателя означава, че се е повишила ефективността на извършените разходи за устойчивост.
- Коефициент на ефективност на приходите на база разходите за устойчивост (KE^i), който може да се изчислява по формулата:

$$KE^i = \frac{\text{Обща сума на разходите за устойчивост}}{\text{Обща сума на приходите на предприятието}} \quad (2)$$

- Стойността на коефициента показва размера на извършените от предприятието разходи за устойчивост за постигането на един лев приходи. Намалването на стойността на този коефициент означава, че се е повишила ефективността на извършените разходи за устойчивост, тъй като един лев приходи се постига с по-малък по размер разходи за устойчивост.
- Според нас представените показатели могат да се изчисляват и за анализ и оценка на ефективността на разходите за устойчивост в различните й аспекти – екологичния, социалния и управленския (икономическия). Тази възможност се дължи именно на предложените модели за счетоводно отчитане на разходите за устойчивост – както общо, така и в отделните й аспекти. Тук следва да се вземат под внимание както потребностите на потребителите на финансовите отчети, така и на другите заинтересовани лица от информация за разбиране на дейностите на предприятието за устойчиво развитие. Не са за пренебрегване, също така, поставените цели и задачи на мениджмънта на предприятието за оптимизиране на дейностите и на свързаните с тях разходи за постигане на устойчивост и устойчиво развитие на бизнеса и на предприятието в краткосрочна и дългосрочна перспектива.
- Предлаганите модели за счетоводно отчитане на разходите за устойчивостта, които предприятието извършва, могат да се представят на фигура 2.

Фигура 2. Счетоводни модели за отчитане на разходите за устойчивост

Заклучение

В заключение следва да се посочи, че „специфични оповестявания в (Отчета – бел. Р.И.) за устойчивост на (предприятието – бел. Р.И.) за предприетите мерки срещу прането на пари, борбата с корупцията и осигуряване на киберсигурност от (предприятието са важни за заинтересованите страни – бел. Р.И.)“ (Начкова, 2024b, с.1060). Както посочва Начкова „Финансовата информация за изразходените икономически ресурси и възникналите задължения на (предприятията – бел. Р.И.) за постигане на предприетите от тях политики по трите елемента на устойчивото развитие трябва да бъдат оповестени на лицевата страна на финансовите им отчети или в пояснителните приложения към тях. Съдържанието на докладваната информация трябва да включва: А) Общи оповестявания – оповестяват се структурата на управление, оценката на риска, етичното поведение, участието на заинтересовани страни, матрицата на същественост, бизнес модела и стратегията им по основните компоненти на устойчивостта; Б) Икономически оповестявания – оповестяват се предприетите мерки за борба с корупцията, подкупите и прането на пари и за осигуряване на киберсигурност, както и напредъка, постигнат за реализирането на тези цели; ... информация за съществуващи схеми за стимулиране, свързани с устойчивостта; идентифицираните действителни или потенциални неблагоприятни въздействия върху дейността на предприятието – бел. Р.И.) и (върху „веригата за създаване на стойност“ – бел. Р.И.) и рисковете от тероризъм и киберзаплахи и предприетите действия за смекчаване на тези неблагоприятни въздействия; В) Екологични оповестявания – оповестяват се разходите за енергийна ефективност, ефективно използване на материалите, отпадъци, биологично разнообразие и емисии на (предприятието – бел. Р.И.).

Използвана литература

1. DIREKTIVA 2013/34/ES. (2013), par.1, chl.19a i chl. 29a
2. DIREKTIVA (ES) 2022/2464 na Evropeyskiya parlament i na Saveta ot 14 dekemvri 2022 godina za izmenenie na Reglament (ES) № 537/2014, Direktiva 2004/109/EO, Direktiva 2006/43/EO i Direktiva 2013/34/ES, po otношение na otchitaneto na predpriyatiyata vav vrazka s ustoychivostta, Direktiva – 2022/2464 – EN – EUR-Lex
3. IVANOVA, R. (2011) Optimizirane na sadarzhaniето na godishniya doklad za deynostta na predpriyatiyata za nuzhdite na finansovo-stopanskiya (biznes) analiz na inteligentniya, ustoychiv i priobshtavasht rastezh , sp. „Upravlenie i ustoychivo razvitie „, LTU, Sofiya, br.3.
4. KOVACHEV, A., K. KAMENOV, N. GATEVA, A. ASENOV, A. (1999) Biznes sreda i ustoychivo razvitie. Svishtov: AI Tsenov.
5. NATCHKOVA, M. (2024a) Schetovodno otchitane i opovestyavane na sotsialnite razhodi, vazniknali v rezultat ot prilagani sotsialni politiki ot predpriyatiyata v otcheta za ustoychivostta. El. spisanie na IDES, br.4
6. NATCHKOVA, M. (2024b) Schetovodno otchitane i opovestyavane na razhodite za kibersigurnost, borba s koruptsiyata i prането na pari na zastrahovatelите. Skopje: IKM, KNOWLEDGE – International Journal, Vol.67.6
7. NATCHKOVA, M. (2024c) Specific disclosures in the pension fund sustainability report, 17 conference „Vanguard scientific instruments in management”, 10 – 15 September 2024, Ravda, Bulgaria, <http://vsim-conf.info>

Лизингови и нелизингови компоненти в договорите за лизинг

Слави Генов¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: sdg@ue-varna.bg

Резюме:

В доклада се разглеждат въпросите, свързани със счетоводните аспекти на третирането на лизинговите и нелизинговите компоненти в предприятията, които съставят финансовите си отчети на базата на Международните счетоводни стандарти. Анализирана е класификацията на компонентите в лизинговите договори, като предпоставка за тяхното правилно отчитане от страна на лизингополучателите и лизингодателите.

Ключови думи: лизингов договор, лизинг, лизингови компоненти, нелизингови компоненти;

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.82>

Leasing and non-leasing components in leasing contracts

Slavi Genov¹

¹University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,
e-mail: sdg@ue-varna.bg

Abstract

The report examines the issues related to the accounting aspects of the treatment of leasing and non-leasing components in enterprises that prepare their financial statements on the basis of International Accounting Standards. The classification of components in lease contracts is analyzed as a prerequisite for their proper reporting by lessees and lessors.

Key words: lease agreement, leasing, leasing components, non-leasing components;

Въведение

Лизинговите договори могат да съдържат както лизингови, така и нелизингови компоненти. Само компонентите, които са неразделна част от правото на използване на базов актив, са лизингови компоненти, които са свързани с основната цел на договора за лизинг – прехвърляне на правото на ползване на актив срещу заплащане на вноски с периодичен характер.

Договорите за лизинг, които съдържат лизингови и нелизингови компоненти, изискват различно счетоводно отчитане. Компонентите, които не са част от договорения наем, са елементи или дейности, които са свързани с прехвърляне на стока или услуга на лизингополучателя. Само компонентите, които са неразделна част от правото на използване на базов актив, се считат за лизингови компоненти.

В тази връзка, целта на настоящия доклад е:

- Да се изследва класифицирането на компонентите в лизинговите договори;

- Да се анализират счетоводните аспекти, произтичащи от отчитането на отделните компоненти при лизингодателите и при лизингополучателите, прилагащи при съставяне на финансовите си отчети Международните счетоводни стандарти (МСС) и Международните стандарти за финансово отчитане (МСФО).

1. Компоненти на лизинговия договор

Правото на използване на наетия актив се счита, че е отделен лизингов компонент, когато са изпълнени следните условия:

Лизингополучателят може да извлече полза от актива самостоятелно или чрез леснодостъпни ресурси;

Активът не зависи в голяма степен от други активи в договора, нито е тясно свързан с тях (МСФО 16.Б32).

Прилагането на тези изисквания е илюстрирано в пример 12, придружаващ Международен стандарт за финансово отчитане 16 Лизинг (МСФО 16). Разискваните условия са подобни на критериите, съдържащи се в Международен стандарт за финансово отчитане 15 Приходи от договори с клиенти (МСФО 15) и илюстративните примери към него, за анализ на това дали стоките или услугите, предоставяни на клиентите, са разграничими.

МСФО 16.12 изисква всеки компонент на лизинговия договор да бъде идентифициран и да се отчита отделно. Нелизинговите компоненти в договора за лизинг се отнасят до услуги или условия, които не са част от основното право на ползване на актива, но са част от сделката (KPMG.(2019), стр. 6) Компоненти на договора са само елементи или дейности, които прехвърлят стока или услуга на лизингополучателя. Следователно, определени плащания не са компоненти на лизинговия договор и не следва да участват в разпределението на насрещната престация по договора. Такива ще бъдат разходите, свързани с данъци върху недвижимите имоти и застраховка им, тъй като не са свързани с прехвърляне на стока или услуга и съответно не са компоненти на договора. Като такива, тези разходи не представляват плащания за стоки и услуги и единствено са част от общото възнаграждение.

Като нелизингови компоненти обичайно се третират, например: обучение на персонала на лизингополучателя за работа с актива; експлоатация на лизинговия актив от името на лизингополучателя; услуги по охрана; услуги за ремонт, обслужване или поддръжка на наетия актив; осигуряване на консумативи и материали; управленски услуги; гаранции за ефективността и производителността на актива или други условия, които не са пряко свързани с лизинговото плащане и др.

Като лизингови компоненти могат да се третират: фиксирани лизингови плащания; лизингови плащания, които варират в зависимост от индекс или лихвен процент; фиксирана или минимална сума за променливо лизингово плащане; депозити, неподлежащи на връщане; такси за предсрочно прекратяване, ако е сигурно, че лизинговия договор ще бъде прекратен преди крайния срок; гаранции за остатъчна стойност и др.

Сумите, дължими от наемателя за дейности и разходи, които не прехвърлят стока или услуга на наемателя, според МСФО 16, не са отделни компоненти на договора. Тези суми не водят до отделен компонент на договора, а се считат за част от общата сума по договора.

Договорите могат да включват плащания за лизингови компоненти, нелизингови компоненти и елементи, които не се считат за договорни компоненти. Идентифицирането на тези елементи е важно, тъй като възнаграждението в договора се разпределя само

за лизинговите и нелизинговите компоненти. За да се счита за компонент, дадена дейност трябва да е свързан с прехвърлянето на стока или услуга.

След като компонентите са идентифицирани като лизингови и нелизингови, договореното възнаграждение следва да се разпредели за всеки компонент.

2. Счетоводни аспекти при отчитане на лизингови и нелизингови компоненти – лизингодатели и лизингополучатели

МСФО 16 предоставя насоки, както за наемателите, така и за наемодателите.

Наемателите трябва да разпределят възнаграждението по договора на основата на:

- относителната самостоятелна цена на всеки компонент на лизинга; и
- общата самостоятелна цена на компонентите, които не са лизинг.

При определянето на цените се взема предвид цената, която би оферирал лизингодател или подобен доставчик като цена за този компонент. Ако наблюдаваната цена не е лесно достъпна, наемателят я оценява, като максимизира използването на наблюдаема информация. Наемодателите трябва да разпределят възнаграждението по договора за лизинга и нелизинговите компоненти в съответствие с изискванията за разпределение на цените на сделката в МСФО 15.

Лизинговите компоненти се отчитат в съответствие с МСФО 16, докато компонентите, които не са лизингови, се отчитат чрез прилагане на съответни други стандарти. Лизингодателят ще отчита компонентите на услуги, които не са лизингови, прилагайки МСФО 15.

Ако е сключен лизингов договор, предприятието е длъжно да отчита всеки лизингов компонент в договора, отделно от нелизинговите компоненти, освен ако не прилага практическата целесъобразност.

Идентифицирането на отделни компоненти на лизинговия договор е подобно на идентифицирането на задълженията за изпълнение в договор с клиенти за признаване на приход (МСФО 15) – следва да се установи дали се сключва договор за определен брой отделни продукти или услуги, или се договаря доставка на един продукт, който може да включва редица различни активи и елементи. Вместо да се разработват нови изисквания за определяне на отделните компоненти на лизинга, МСФО 16 третира разделянето на компонентите на договора по същия начин.

Идентифицираните отделни компоненти на договора за лизинг, които имат сходни характеристики, могат да бъдат отчетени като един портфейл, съгласно МСФО 16.Б1. Прилагането на това разбиране е възпроизведено в илюстративните примери, придружаващи МСФО 16.

Разделяне на компоненти на договора – Лизинго-получатели

Лизингодателите разпределят възнаграждението в договора за всеки отделен лизингов и нелизингов компонент въз основа на относителната самостоятелна цена на всеки компонент, в съответствие с МСФО 15. Компонентите, които не са лизингови компоненти, се агрегират от лизингополучателят за да се определят първоначалните суми, разпределени към компонентите на лизинга. След това лизингополучателят отчита нелизинговите компоненти в рамките на лизинговия договор в съответствие с други приложими стандарти, които могат да имат различни изисквания за оценка или разпределение.

В МСФО 15.79.в се посочва, че предприятието може да оцени единичната продажна цена по отношение на общата цена на сделката, намалена със сумата на наблюдаемата единична продажна цена на други стоки или услуги (остатъчен подход).

Остатъчният подход е подходящ, ако могат да бъдат установени наблюдаеми самостоятелни продажни цени за другите стоки или услуги, обещани в договора (вж. Генов, С. (2021), стр.45). Ако са изпълнени критериите, подобни на тези в МСФО 15, тогава лизингополучателят може да използва остатъчния подход за оценка на самостоятелната цена на лизинговия компонент, но следва да бъде изпълнен един от следните критерии:

Цената, на която лизингополучателят би могъл да закупи същата или по същество подобна стока или услуга за същия период от време, е силно променлива, като предприятието продава една и съща стока или услуга на различни клиенти по същото време при силна променливост на продажната цена; или

Предприятието все още не е установило цена за тази стока или услуга и стоката или услугата преди това не са били продавани самостоятелно (т.е. продажната цена е несигурна).

Лизингополучателят не следва да използва остатъчния подход, ако:

1. Друг разумен подход за оценка, който увеличава максимално използването на наблюдаеми хипотези може да бъде приложен от лизингополучателя; или

2. Остатъчният подход води до нулева самостоятелна цена, което би било нелогично, тъй като компонентът по същество прехвърля стока или услуга.

Следва да се има предвид, че остатъчният подход изисква наличието на наблюдаеми самостоятелни цени за другите компоненти.

МСФО 16.14 позволява на лизингополучателя да оцени самостоятелните цени на лизинговите компоненти, тъй като същият може да не разполага с необходимата информация за самостоятелните цени на лизингодателя. Стандартът изисква от него да използва максимално наблюдаема информация – например цената, начислена от други доставчици, или цената, начислена от доставчика на други клиенти. Освен това, като се има предвид вероятността лизингополучателят да не разполага с пълна информация за модела на ценообразуване на лизингодателя, се предоставя възможността за освобождаване от изискването за отделяне на компоненти, които не са лизингови. От практическа гледна точка на лизингополучателите е позволено да не отделят лизинга и свързаните с него нелизингови компоненти, а вместо това да отчитат и двата компонента като един единствен лизингов компонент. Този избор на политика трябва да се направи според класа на базовия актив. Ако компонентите не са разделени, лизингополучателят ще признае по-голямо лизингово задължение и е вероятно този вариант на целесъобразност да се използва само тогава, когато компонентите на услугите не са съществени.

Лизингополучателите следва да преценяват, дали да приложат практическата целесъобразност на неразделяне на лизинговите и нелизинговите компоненти. Нейното прилагане ще доведе до нарастване на лизинговите задължения и стойността на активите за правото на ползване, отразени в отчета за финансовото състояние. Лизингополучателите могат да анализират значението на неразделянето на компонентите за даден клас активи, за да определят дали е оправдано те да не се разделят.

При наличие на практическата целесъобразност, предприятието отчита комбинирания лизинг и нелизинговия компонент като единен лизингов компонент. Не е допустимо отчитането на комбинирания лизинг и нелизинговия компонент като услуга.

Разделяне на компоненти на договора – лизингодатели

В случай, че договорът съдържа лизингов компонент и един или повече допълнителни нелизингови компоненти, лизингодателят трябва да разпредели възнаграждението в договора, като приложи МСФО 15. Следователно от лизингодателите се изисква да

разпределят възнаграждението в договора между лизинговите и нелизинговите компоненти, като използват изискванията на МСФО 15 относно разпределението на цената на сделката към задълженията за изпълнение. Този подход осигурява възможност за предпочитанията, които са едновременно лизингодатели и продавачи на стоки или услуги да ги отчетат независимо.

Въпреки че, МСФО 16 включва практическа целесъобразност, позволяваща на лизингополучателите да не разделят компоненти, които не са лизингови, от лизинговите компоненти, не съществува еквивалентна практическа целесъобразност за лизингодателите. Счита се, че лизингодателят трябва да може да раздели лизинговите и нелизинговите компоненти, тъй като той разполага с информация за цената на всеки компонент или за неговата разумна оценка.

Съгласно МСФО 15.84-86 променливото възнаграждение се разпределя изцяло към едно или повече, но не всички задължения за изпълнение по договора, ако са изпълнени следните критерии:

Условията на променливо плащане се отнасят конкретно до усилията на дружеството да изпълни задължението за изпълнение; и

Разпределянето на променливия размер на възнаграждението изцяло към задължението за изпълнение е в съответствие с целта за разпределение, когато се вземат предвид всички задължения за изпълнение и условията за плащане в договора.

Тези насоки се отнасят пряко за лизингодателите. Освен това, при липсата на конкретни насоки (вж. МСФО 16.14, и пример 12), изглежда, че е допустимо лизингополучателят да прилага този подход при разпределяне на променливи плащания в договор, който съдържа лизингов компонент, както следва:

1. Ако променливите плащания представляват самостоятелната цена на конкретен компонент, а другите плащания представляват самостоятелните цени на други компоненти, тогава променливите плащания следва да бъдат разпределени към този конкретен компонент;

2. Ако променливите плащания не представляват самостоятелната цена на конкретен компонент или други плащания не представляват самостоятелните цени на други компоненти, тогава общото възнаграждение, включително фиксираните и променливите суми, следва да бъде разпределено за всички компоненти в договора.

Лизинговите плащания могат да приемат различни форми. От наемателя може да се изисква да плаща еднакви фиксирани суми или да извършва фиксирани плащания плюс индекс. Тези лизингови плащания ще бъдат включени в първоначалната оценка на лизинговото задължение. Фиксираните плащания ще бъдат включени в първоначалната оценка на лизинговото задължение, докато променливите лизингови плащания въз основа на индекс ще бъдат включени в оценката на лизинговото задължение с помощта на индекса към началната дата. Това означава, че наемателите няма да прогнозира бъдещите стойности на заложения в договора индекс, но ще включат първоначалните лизингови плащания, въз основа на неговата стойност към датата на първоначалното признаване.

Някои договорености може да изискват от наемателя да плати въз основа на действителните резултати на наемателя. Може да е договорено, че наемателят е длъжен да плати определена сума на основата на постигнатата печалба или да плати фиксирана сума плюс определен процент от печалбата. В този случай само фиксираните плащания ще бъдат включени в първоначалната оценка на задължението по лизинговия договор. Плащанията за споделяне на печалбата са променливи плащания и те се

признават във финансовия резултат през периода в който настъпва събитието или условието, което обуславя тези плащания.

Променливите плащания, които зависят от индекс или лихвен процент, следва първоначално да се оценяват с помощта на индекса или лихвения процент към началната дата. Според МСФО 16 лизингът се преоценява в бъдеще по новия лихвен процент, тогава когато лихвеният процент се промени.

Променливите плащания, които не зависят от индекс или лихвен процент, не следва да бъдат включени при първоначалната оценка на лизинговия актив и лизинговото задължение. Плащания, които се основават на постигането на определена цел, като например обем на продажбите, се признават като променлив лизингов разход в момента, в който постигането на обема е вероятно. Важно е да се отбележи, че ако е договорен минимален дял от променливо плащане той ще бъде включен като част лизинговия компонент.

Заклучение

Лизинговите договори могат да съдържат както лизингови, така и нелизингови компоненти. Правилното класифициране на компонентите на лизинговия договор ще способства за тяхното правилно отчитане от страна на лизингополучателите и лизингодателите. Въведената практическа целесъобразност за лизингополучателите е разумна, тъй като е възможно те да не разполагат с необходимата наблюдаема информация за самостоятелните цени на лизингодателя, особено когато усилията за разделянето не са оправдани, поради факта, че нелизинговите компоненти са несъществени.

Използвана литература

1. GENOV S. (2021). Revenue from contracts under multiple-element arrangements *Yearbook*, 2021, Issue CXXIV.

2. IASB. (2014). Illustrative Examples: IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. Available at: https://philcpa.org/wp-content/uploads/2014/05/IFRS15_Illustrative-Examples.pdf [Accessed 17 Mar. 2025].

3. IASB. (2016). Illustrative Examples: IFRS 16 Leases. Available at: <http://www.bing.com/ck/a?!&&p=ea57d6ed1a8fa2c1cb54bfc43fd86059b2257c25aba73b32f660a064264ca19cJmltdHM9MTc0NzM1MzYwMA&ptn=3&ver=2&hsh=4&fclid=00c1721f-98a9-6420-397e-67f499dc65a6&psq=illustrative+examples%3a+ifrs+16+leases&u=a1aHR0cHM6Ly93d3cuaWZyZy5vcmcvY29udGVudC9kYW0vaWZyZy9wdWJsaWNhdGlvbnMvaHRtbC1zdGFuZGFyZHMvZW5nbGlzaC8yMDIzL2lzc3VlZC9pZnJzMTYtaWUuaHRtbA&ntb=1> [Accessed 17 Mar. 2025].

4. IASB. (2018). IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. <http://ekspertis.bg> [Accessed 17 Mar. 2025].

5. IASB. (2019). IFRS 16 Leases. <http://ekspertis.bg> [Accessed 17 Mar. 2025].

6. KPMG. (2019). *IFRS 16 – Lease Components*. Available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/be/pdf/2019/10/leases-components-2019.pdf> [Accessed 23 Mar. 2025].

Приложение на модела на ДюПонт за оценка на рентабилността на университетските болници в България

Любомира Коева-Димитрова¹, Минчо Минев²

¹ Медицински университет – Варна/Катедра „Икономика и управление на здравеопазването“, България, e-mail: Liubomira.koeva@mu-varna.bg

² Медицински университет – Варна/Катедра „Икономика и управление на здравеопазването“, България, e-mail: mincho.minev@mu-varna.bg

Резюме

Въведение: Финансовият анализ е ключов инструмент в управлението на лечебните заведения, подпомагащ стратегическите решения.

Цел: Изследването оценява рентабилността на университетските болници в България.

Материал и методи: Анализирани са финансовите отчети на 13 университетски болници за периода 2017-2023, като е приложен тристъпковият модел на ДюПонт.

Резултати и дискусия: Средният показател за целия период е -7,43, като стойностите значително варират между различните лечебни заведения. Девет болници отчитат подобрене, докато четири – намаление на възвръщаемостта на капитала. Въпреки това, медианата се подобрява – от 0,02 през 2017 г. до 1,49 през 2023 г.

Заклучение: Нестабилността в показателите показва предизвикателства при поддържане на устойчиви финансови резултати. Интегрирането на финансов анализ в управлението може да подобри ефективността и устойчивия растеж на лечебните заведения.

Ключови думи: финансов анализ, финансово здраве, анализ на рентабилността, възвръщаемост на капитала, университетски болници

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.88>

Application of the DuPont Model for Assessing the Profitability of the Bulgarian University Hospitals

Lyubomira Koeva-Dimitrova¹, Mincho Minev¹

¹ Medical University – Varna/ Department of Economics and Health Care Management, Bulgaria, e-mail: Liubomira.koeva@mu-varna.bg

² Medical University – Varna/ Department of Economics and Health Care Management, Bulgaria, e-mail: mincho.minev@mu-varna.bg

Abstract

Introduction: Financial analysis is a fundamental tool in the management of healthcare institutions, supporting strategic decision-making and the assessment of financial health.

Objective: This study evaluates the profitability of university hospitals in Bulgaria.

Materials and Methods: The financial statements of 13 university hospitals were analyzed for the period 2017–2023, applying the three-step DuPont model.

Results and Discussion: The average profitability indicator for the entire period was -7.43, with values varying significantly among different healthcare institutions. Nine hospitals reported

improvement, while four experienced a decline in return on equity. Nevertheless, the median value improved from 0.02 in 2017 to 1.49 in 2023.

Conclusion: The significant variations in the indicator's values highlights challenges in maintaining sustainable financial performance. Integrating financial analysis into management practices can enhance efficiency and contribute to the long-term growth of healthcare institutions.

Keywords: Financial Analysis, Financial Health, Profitability Analysis, Return on Equity (ROE), University Hospitals

Въведение

Финансовият анализ е незаменим инструмент в управлението на лечебните заведения, тъй като подпомага вземането на стратегически решения, повишава оперативната ефективност, служи за оценка на финансовото здраве и подпомага повишаването на конкурентоспособността. Анализът на рентабилността е ключов компонент в общата оценка за финансовото представяне на едно лечебно заведение. Настоящото изследване представлява съставна част от по-широко, многоаспектно проучване, свързано с оценка на финансовото състояние на лечебните заведения в България. Идеята е, да се прилагат и тестват различни методи и подходи, да се обхванат различни групи сравними лечебни заведения, да се използват комплексни инструменти за анализ, с цел осигуряване на всестранно разбиране на факторите, влияещи върху финансовата устойчивост на лечебните заведения в България. Този подход позволява извършването на сравнителни анализи, с резултати от наши предишни проучвания, както и на други автори, за други страни. Изборът на модела на ДюПонт за оценка на рентабилността на българските болници, е свързан с липсата на подобни разработки у нас, а получените резултатите, подчертават значението му за стратегическото управление и финансовите анализи в здравеопазването (Turner et al., 2015; Chang, K.J., et al., 2013; Bai G et al., 2022; Heryan et al., 2024).

Прегледът на научната литература показва, че ДюПонт анализът се счита за ефективен метод за оценка на рентабилността в различни индустрии, като предоставя детайлна картина на взаимодействието между оперативната ефективност, рентабилността и капиталовата структура на организациите (Fairfield и Yohn, 2001; Soliman, 2008; Turner et al., 2015). Въпреки, че анализът на ДюПонт се оценява като полезен за предвиждане на бъдеща рентабилност, той не получава достатъчно внимание в здравния сектор. Липсата на интерес, може би се дължи на това, че се прилага главно за производствени предприятия и рядко в сферата на услугите (Chang K. et al., 2013). Важно е да се отбележи, че различията в системите на здравеопазване, моделите на финансиране, вида и обхвата на лечебните заведения, вида и структурата на собствеността, могат да имат значително влияние върху финансовите резултати и респективно върху рентабилността (Heryan et al., 2024).

С настоящото изследване, предлагаме анализ, който допълва съществуващите проучвания и предоставя база за стратегически решения в управлението на университетските болници в България, основана на утвърдената методология на ДюПонт.

1. Материал и методи

Обект на изследването са **13 университетски многопрофилни болници за активно лечение (УМБАЛ)**, представляващи 68,4% от всички, общо 19 УМБАЛ в България. На база на информацията от техните годишни финансови отчети за периода 2017-

2023 г. е приложен три-стъпковия модел на ДюПонт за изчисляване на тяхната рентабилност.

Изборът на модела на ДюПонт за нашето изследване се дължи на неговата способност да разглежда детайлно, както оперативната ефективност, така и финансовата структура на болниците, което е критично за разбирането на тяхната устойчивост и финансово здраве в динамичната среда на здравеопазването.

Концептуална рамка на модела на ДюПонт

Моделът на ДюПонт, първоначално въведен от корпорацията Дюпон през 1914 година, известен още като „уравнението на ДюПонт“, представлява инструмент за подробен финансов анализ, който разделя възвръщаемостта на собствения капитал на три основни компонента: рентабилност на приходите, ефективност на активите (ТАТО) и финансов ливъридж (ЕМ):

Уравнение на DuPont:

$$ROE = (\text{Net Income} / \text{Total Equity}) = (\text{Net Income} / \text{Total Revenue}) * (\text{Total Revenue} / \text{Total Assets}) * (\text{Total Assets} / \text{Total Equity})$$

$$ROE = \text{Profit Margin (Profitability)} * \text{ТАТО (Efficiency)} * \text{Capital Structure (Equity Multiplier)}$$

Рентабилност. Измерена чрез маржа на печалбата, рентабилността се определя като нетен доход/общи приходи и показва процента от приходите, който се насочва към „крайния резултат“ от всеки лев приходи. По-високи маржове могат да се наблюдават в болници, които предлагат „нишови услуги и с по-високо качество на услугите, в сравнение с други подобни болници и следователно могат да изискват по-високо заплащане за своите услуги, или които имат силен контрол върху структурата на разходите си.“ (Turner et. al., 2015).

Ефективност. Измерва се чрез коефициента на обръщаемостта на активите, като съотношение между сумата на приходите от продажби и общата сума на активите и показва до колко ефективно се използват активите на болницата за генериране на приходи. Според Търнър, че в среда, в която маржовете са ниски, болниците все още могат да генерират значителни печалби чрез увеличаване на обема на предоставяните услуги при запазване на същите нива на активите. Той посочва още, че в условия на силна конкуренция в ценообразуването, където гъвкавостта на ценообразуването и маржовете на печалба са ниски, болниците често се стремят да повишат ефективността като средство за запазване или увеличаване на възвръщаемостта на собствения капитал (Turner et. al., 2015).

Капиталова структура. Използването на дълг може да повлияе на възвръщаемостта на собствения капитал, както в положителна, така и в отрицателна посока. Когато болницата генерира възвръщаемост на активите, която е по-висока от възвръщаемостта, изисквана от кредиторите, разликата над плащанията по дълга, се разпределя между собствениците на капитала. Показателят се нарича още мултипликатор на собствения капитал (ЕМ; активи/собствен капитал). Според Търнър, болниците могат да имат значителни различия в своята рентабилност, когато променят своята капиталова структура, дори ако маржът на печалбата и ефективността на болницата остават непроменени. Въпреки това, обратното също е вярно. Когато не се генерира достатъчен доход, за удовлетворяване на кредиторите, собствениците на капитала трябва да компенсират разликата, като платят задълженията си с наличния собствен капитал на предприятието (Turner et. al., 2015).

Следва да се има предвид, че поради мултиплокационният ефект на уравнието на ДюПонт, малки промени във всяка категория могат да имат значително въздействие върху възвръщаемостта за собствениците на капитала. Данните от проведени изследвания по отношение на американските болници, показват, че дори малки изменения в ROE, водят до съществени промени в показателите на лечебните заведения – промяна само от 1% в ROE се равнява на повече от 2.1 милиона долара изменение в печалбите за средната американска болница (Turner et al., 2015).

2. Резултати и дискусия

В таблица 1 са представени резултатите от приложението на тристъпковия модел на ДюПонт. Данните съдържат изчислената възвръщаемост на капитала на лечебните заведения за първата и последната от годините, обхванати в периода 2017-2023 година. Представени са данни за абсолютното изменение в стойността на показателя в края спрямо началото на периода, медианата на показателя за целия период, както и стандартното отклонение в стойностите на показателя през периода.

Таблица 1.

Възвръщаемост на капитала, на базата на тристъпковия модел на ДюПонт

Лечебно заведение	2017	2023	Изменение	Медиана	Стандартно отклонение
УМБАЛ "Александровска" ЕАД	-39,21	-96,99	-57,78	-65,58	28,15
УМБАЛ "Св. Ив. Рилски" ЕАД	8,68	11,63	2,95	7,69	3,04
УМБАЛ "Царица Йоанна – ИСУЛ" ЕАД	21,04	-10,01	-31,05	-1,14	13,40
УМБАЛСМ "Н.И. ПИРОГОВ" ЕАД	-163,85	-22,34	141,51	-44,85	68,19
УМБАЛ "Св. Екатерина" ЕАД	0,14	-11,00	-11,14	-3,36	3,79
УМБАЛ "Св. Георги" – Пловдив ЕАД	5,79	9,14	3,35	6,61	1,55
УМБАЛ "Канев" АД, Русе	0,14	5,14	5,00	2,70	4,82
УМБАЛ "Пловдив" АД	24,62	37,88	62,50	-17,06	147,01
УМБАЛ "Бургас" АД	4,10	1,28	5,38	3,84	4,68
УМБАЛ "Св.Марина" – Варна ЕАД	-2,24	1,49	3,73	5,11	4,03
УМБАЛ "Георги Странски" – Плевен ЕАД	0,43	-17,71	-18,15	-11,14	9,83
УМБАЛ "Д-р Ст. Киркович" АД, Стара Загора	13,45	32,17	45,62	13,09	83,50
УМБАЛ "Св. Анна" АД, София	0,02	13,43	13,41	7,45	5,20
Медиана	0,02	1,49	-	2,70	5,20
Стандартно отклонение	44,99	31,84	-	-	-

Средната стойност на показателя за целия период и за всички болници в извадката е отрицателна величина -7,43. Стандартното отклонение варира значително между различните болници, което показва сериозна волатилност в нивата на коефициента на ДюПонт за изследваните лечебни заведения през анализирания период. Високите стойности на стандартното отклонение между стойностите на показателя за почти всички (без

една) болници в извадката, показва, че лечебните заведения срещат трудности в поддържането на устойчиви нива на рентабилност на капитала.

Девет от болниците в извадката отбелязват подобрене в показателя, докато при останалите четири моделът показва намаление във възвръщаемостта на капитала. Стойността на показателя за извадката от лечебни заведения се подобрява през периода като за 2017 медианата е 0,02, а за 2023 е в размер на 1,49. Въпреки това увеличение в рамките на периода, стойностите на възвръщаемост на собствения капитал остават по-ниски от тези, докладвани в други изследвания. На базата на извадка от 3255 болници в САЩ, Търнър и колектив измерват медиана на показателя от 9% за цялата извадка, и 3% за държавните болници, попадащи в нея (Turner et. al., 2015).

В таблица 2 са представени обобщените данни, за периода 2017-2023, за трите фактора, които попадат в тристъпковия модел на ДюПонт – рентабилност на приходите, обръщаемост на активите и финансов ливъридж.

Таблица 2.

Медиана и изменение на трите показателя от формулата за тристъпковия модел на ДюПонт (2017-2023)

Лечебно заведение	Рентабилност на приходите		Обръщаемост на активите		Активи към Собствен капитал	
	Медиана	Изменение	Медиана	Изменение	Медиана	Изменение
УМБАЛ "Александровска" ЕАД	-8,69	5,97	0,79	0,13	11,07	16,16
УМБАЛ "Св. Ив. Рилски" ЕАД	2,97	-0,50	1,57	0,70	1,97	0,06
УМБАЛ "Царица Йоанна – ИСУЛ" ЕАД	0,09	-4,59	1,53	1,05	3,89	-0,79
УМБАЛСМ "Н.И. ПИРОГОВ" ЕАД	-1,48	0,65	1,23	-0,29	4,25	24,70
УМБАЛ "Св. Екатерина" ЕАД	-6,08	-19,41	0,45	-0,52	1,25	0,39
УМБАЛ "Св. Георги" – Пловдив ЕАД	2,89	1,96	1,22	0,01	1,67	-0,20
УМБАЛ "Канев" АД, Русе	2,73	2,77	1,13	0,30	1,37	0,17
УМБАЛ "Пловдив" АД	3,99	13,40	2,36	0,19	-1,30	4,95
УМБАЛ "Бургас" АД	0,89	2,23	1,00	0,19	4,03	5,04
УМБАЛ "Св.Марина" – Варна ЕАД	2,26	1,51	1,69	0,68	1,45	-0,25
УМБАЛ "Георги Странски" – Плевен ЕАД	-2,65	-2,86	1,75	1,23	1,92	1,04
УМБАЛ "Д-р Ст. Киркович" АД, Стара Загора	8,36	17,53	1,68	0,34	-1,18	3,43
УМБАЛ "Св. Анна" АД, София	1,77	5,17	1,78	0,30	1,73	-1,12
Медиана по години	1,77	1,96	1,53	0,30	1,73	0,39

Резултатите показват, че девет от лечебните заведения подобряват своята рентабилност на приходите, десет от тях подобряват ефективността на използване на ресурсите (измерена чрез обръщаемостта на активите), а девет от университетските болници са увеличили съотношението на общите си активи към собствения капитал.

Анализът на тези обобщени данни сочи, че за извадката като цяло, най-голям принос за постигнатото общо подобрене във възвръщаемостта на капитала, има рентабилността на приходите. Този показател има най-висока медиана (1,77%) и при него се регистрира най-голямо положително изменение за периода (1,96%). На второ място сред факторите за повишаване на общата възвращаемост на капитала се нарежда финансовия ливъридж (медиана 1,73 и средно изменение 0,39), а на трето остава обръщаемостта на активите (медиана 1,53, средно изменение 0,3).

Заклучение

Нестабилността в стойностите на възвръщаемостта на собствения капитал за много от лечебните заведения предполага предизвикателства при поддържането на устойчиви положителни финансови резултати, което подчертава значението на финансово управление. Чрез интегриране на финансовия анализ в управленските си практики, доставчиците на здравни услуги могат да постигнат устойчив растеж и да подобрят ефективността при предоставянето на висококачествени грижи.

Използвана литература

1. BAI G, RAJGOPAL S, SRIVASTAVA A, ZHAO R (2022) Profitability and risk-return comparison across health care industries, evidence from publicly traded companies 2010–2019. PLoS ONE 17(11): e0275245. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275245>.
2. BREALEY RA, MYERS SC, ALLEN F. Principles of Corporate Finance (11th Edition). New York, NY: McGraw-Hill/Irwin; 2011.
3. CHANG, K.J., et al. On the DuPont analysis in the health care industry. J. Account. Public Policy (2013), <http://dx.doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2013.10.002>.
4. DALE E, GREENWOOD R, GREENWOOD R. DONALDSON BROWN: GM's Pioneer Management Theorist and Practitioner. Acad Manag Proc. 1980;(1):119-123.
5. HERYAN T, GAYDOVA K. DuPont analysis among European dentistry companies to measure the impact of the COVID-19 pandemic, E & M EKONOMIE A MANAGEMENT, 27 (1), 2024, pp.161-174.
6. TURNER J, BROOM K, ELLIOTT M, LEE JF. A Decomposition of Hospital Profitability: An Application of DuPont Analysis to the US Market. Health Serv Res Manag Epidemiol. 2015 Jul 22; 2:2333392815590397. doi: 10.1177/2333392815590397. PMID: 28462258; PMCID: PMC5266468.

Концептуални проблеми на усъвършенстване на образователния процес по счетоводен бизнес анализ

Марко Тимчев¹

¹Университет за национално и световно стопанство/Катедра „Счетоводство и анализ“, София, България, e-mail: timchev_analysis@abv.bg

Резюме

В доклада се предлагат, подходи, модели и методи за усъвършенстване на образователния процес по счетоводен бизнес анализ на предприятието. Аргументира се необходимостта от усъвършенстване на учебното съдържание и методите за преподаване. Изследват се възможности за използване на нетрадиционни, активни и интерактивни методи на обучение в условия на дигитализация на образователния процес.

Ключови думи: счетоводен бизнес анализ, обучение, интерактивни методи, игри, дигитализация

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.94>

Conceptual issues of improving the educational process in accounting business analysis

Marko Timchev¹

¹University of National and World Economy/Department: Accounting and Analysis, Sofia, Bulgaria, e-mail: timchev_analysis@abv.bg

Abstract

The report offers approaches, models and methods for improving accounting business analysis of the enterprise. The need to improve the educational content and teaching methods is argued. Possibilities for using non-traditional, active and interactive learning methods in conditions of digitization of the educational process are explored.

Keywords: accounting business analysis, training, interactive methods, games, digitalization

Въведение

Счетоводният бизнес анализ (СБА) е специфична функция на управлението, методология и приложна икономическа наука. Във функционален аспект СБА е вътрешноприсъщ на управленските бизнес функции: бюджетиране, отчитане, контрол, мотивиране, организиране и регулиране. Научната рамка на СБА се базира на специфични теоретични основи: предмет, обект и метод [3].

Предмет на СБА на предприятието са микроикономическите, финансови, счетоводни и вътрешни процеси, свързани с трансформациите на капитала във фазите на маркетинговата, инвестиционната, оперативната, търговската и финансовата дейност на предприятието [3].

Обект на СБА са активите, капитала, дейността и бизнес капацитетът на предприятието. Методът на СБА от епистемологична и гносеологична гледна точка представлява система от способности, позиционирана между научния предмет и обект [3].

1. Знания, умения и компетентности по счетоводен бизнес анализ на предприятието

Динамичната пазарна и бизнес среда предполага интегриране на видовете и под-системите на СБА – предварителен, оперативен, текущ, последващ, перспективен, вариантен и ситуационен. Видовете СБА се интегрират във времето и пространството в единна методическа система. Методиката на СБА е ориентирана към пазарните позиции, оперативната дейност, вътрешните бизнес процеси и финансовата стабилност на предприятието. Необходимо е интегриране на видовете, обектите и насоките на СБА в единна методическа система. Специфичният научен метод на СБА се базира на философските принципи – анализ, синтез, индукция, дедукция и традукция.

Сложната и променлива бизнес среда предполага усъвършенстване на образователния процес по счетоводен бизнес анализ и счетоводните дисциплини в икономическите ВУЗ [5]. Според потребностите и изискванията на бизнеса, финансовите институции и международните одиторски компании управленският счетоводител и финансовият одитор следва да притежават специални умения и професионални качества [5]. Според Международната федерация на счетоводителите, управленският счетоводител, одитор, финансов директор и финансов анализатор трябва да притежава определени качества, умения и компетенции:

- Да бъде лидер и определящ член на висшето ръководство;
- Да носи отговорности за собствеността и партньорските съучастия;
- Да бъде обединяваща фигура в предприятието;
- Да бъде с водеща роля при реализация на финансовите и счетоводните функции.

Функциите на управленския счетоводител предполагат [1]:

- Да умее да създава стойност (creating value) – чрез анализ при разработване и участие във фирмените стратегии.
- Да подпомага и стимулира процесите по създаване на стойност (enabling value) – чрез счетоводно информационно осигуряване и счетоводен анализ при мотивиране и вземане на решения.
- Да опазва стойността (preserving value) – посредством счетоводен анализ на активите и пасивите; управленски анализ на риска и вътрешен контрол.
- Да отчита създаването на стойност (reporting value) – посредством уместно счетоводно отчитане, вътрешни доклади, външни доклади и счетоводен анализ.

Според американския институт на сертифицираните счетоводители (AICPA), ключовите компетенции и умения на управленския счетоводител, одитор и финансов анализатор в динамична пазарна среда са посочени в публикувания през 2011 г. документ „CPA Horizons 2025” (AICPA, 2011). Те са следните [7]:

- Комуникационни умения;
- Ръководни и лидерски умения;
- Критично мислене, способност за анализ при решаване на проблеми;
- Способности за анализ, прогнозиране и решаване на нестандартни проблеми;
- Потенциал за интеграция, сътрудничество и бизнес партньорство.

2. Интерактивни методи в образователния процес по счетоводен бизнес анализ

Формирането на основните професионални компетентности и качества на управленския счетоводител е свързано с придобиване на специални познания по счетоводен бизнес анализ във ВУЗ.

Обучението по счетоводен бизнес анализ в икономическите ВУЗ е сложен, многопланов и отговорен процес. Съществуват два ключови подхода на преподаване – традиционен подход, при което активна роля има преподавателят, и съвременен подход, при който активната роля играе студентът. Съвременният подход към обучението по СБА във ВУЗ предполага използване на интерактивни и иновационни методи на преподаване посредством перманентен контакт между преподавателя и аудиторията.

Традиционният и интерактивният подходи имат своите предимства и недостатъци, но предимствата на новите технологии и активните методи са по-големи.

Към традиционните методи на обучение по СБА могат да се отнесат:

Лекция – монолог и презентация на преподавателя;

Лекция – диалогична беседа със студентите;

Лекция – консултация;

Лекция – по избрани теми и по определени въпроси.

Семинарните занимания по СБА при традиционния подход имат за цел упражнение, осмисляне и затвърждаване на изучавания материал. Предимствата на методите от традиционния подход се състоят в това, че преподавателят може да предостави голям обем учебна информация, а студентът сравнително лесно възприема учебния материал. Недостатъците на традиционния подход се изразяват в това, че студентът често остава пасивен и няма мотивация за творчески подход [2]. Слабостите на традиционния подход на обучение по СБА се преодоляват в значителна степен при преход към интерактивни методи на обучение. Необходимо е преход от традиционен към интерактивен образователен модел в обучението по стопански счетоводен анализ (Вж. Таблица 1).

Таблица 1

Модел на преход от традиционен към интерактивен образователен модел по счетоводен бизнес анализ

Традиционен образователен модел	Интерактивен образователен модел
Традиционно усвояване на информация	Осъзната необходимост от информация
Идентификация на проблеми в статична среда	Идентификация на проблеми в стохастична и динамична среда
Прилагане на знания към специални случаи и ситуации	Адаптиране на информационните ресурси.
Базиран на взаимодействие „преподавател – обучаем“	Базиран на екипно взаимодействие „обучаем – преподавател“
Преподавателят оценява и подsigурява обратна връзка	Преподавателят и обучаемите съвместно оценяват и осигуряват обратна връзка.

Интерактивните методи, които могат да се използват в научно-преподавателската работа и обучението по СБА, са следните [3]:

- Проблемна лекция;
- Лекция визуализация;
- Лекция с предварително планирани грешки;
- Лекция с разбор на конкретна ситуация;
- Контекстно обучение с ролеви игри, имитации, делови ситуации;

- Метод на групови решения;
- Проект-базирано обучение;
- Проблемни творческите задания;
- Анализ на проблемни ситуации в малки групи;
- Проблемно ориентиран брейнсторминг (мозъчен шурм);
- Интерактивна лекция с видео и аудио материали;
- Творческа дискусия;
- Анализ и решение на казуси;
- Анализ на проблемни ситуации и ситуационно моделиране;
- Имитационно моделиране.

Проблемната лекция-беседа е основен интерактивен метод за обучение по СБА. При проблемната лекция могат да бъдат използвани опит и базови умения на студентите, придобити от обучението по финансово счетоводство, управленско счетоводство, математика и икономическа статистика. Лекцията-беседа има потенциал за максимална визуализация и стимулиране на груповото участие на студентите. В рамките на лекцията-беседа може да бъде направен анализ на конкретна бизнес ситуация с конкретни счетоводни модели и казуси. В образователната среда на интерактивната лекция-беседа може да се стимулират умения за работа в екип във връзка с решаване на проблемни казуси и бизнес ситуации. Лекциите и семинарните занятия по СБА могат да се реализират нетрадиционно в комбинация с визуализация, планирани грешки, имитационни модели, делови игри, ситуационно моделиране и др.

Прилагането на нови и иновативни методи на обучение по СБА е възможно посредством дигитализация и прилагане на информационни технологии – онлайн обучение с виртуална класна стая. Добри резултати в обучението по СБА се постигат с разделяне на студентите на ролеви групи, имитиращи управленски екипи на различни равнища в предприятието. В рамките на деловата игра се определят лидери и супервайзори. Творческите екипи могат да се поставят в режим на променящи се пазарни и вътрешни ситуации, които да бъдат анализирани посредством методи за ситуационен анализ. Работата със студентите трябва да осигурява възможности за оценка и самооценка. Лидерът в деловата игра трябва да се оценява и подбира от преподавателя по интелект, инициативност, увереност според т. нар. „хеликоптерни качества” (способност за нестандартно „издигане” над ситуацията).

Информационните технологии (ИТ) в обучението по СБА дават положително отражение върху мотивацията и ангажираността на студентите. По време на упражненията и семинарите, студентите, прилагащи ИТ, могат взаимно да се подпомагат по пътя към обща цел. Това се постига посредством реализацията на следните задачи:

1. Използването на информационни технологии в обучението по СБА трябва да надхвърли традиционните рамки на работата с рутинни счетоводни програми от типа електронни таблици. Възможно е използване например на пакета от приложения „Бизнес анализ на MS EXCEL”.

2. Преподаватели и студенти трябва да работят в диалогов режим не само с електронни таблици, но и със специализиран софтуер, модули и специфични приложения, даващи възможност за решаването на широк кръг от задачи по СБА – анализ на финансовото състояние, анализ на финансовата стабилност и риска, анализ на зависимостта „Разходи – обем – печалба“ и др.

3. Възлагането на работа в екип, както и на курсови работи, трябва да става в условията на диалогов софтуерен режим на работа между студенти и преподаватели. Важно е използването на специализиран софтуер по счетоводство и СБА [7] в дистанционната форма на обучение, както и в курса на ОКС „Магистър“. При дистанционната форма на обучение трябва да се залага на казуси, делови игри, ситуации, имитационно моделиране. Всички тези методи и форми на работа при дистанционното обучение предполагат дигитализация.

4. Мултимедийното обучение е подходящо при подготовката на студенти по стопански счетоводен анализ. Мултимедийното представяне стимулира аналитично мислене с делови ситуации, казуси и компютърни симулации.

Интерактивното обучение по СБА дава възможност за усъвършенстване на образователния процес в следните насоки:

- Илюстриране на различни сценарии на пазарно позициониране и поведение на предприятията в условия на рискова бизнес среда;
- Визуализиране на ситуационни модели и схеми, моделиране на функционални зависимости и факторни системи.
- Многовариантно представяне на информационните източници и на финансовия отчет на предприятието;
- Интерактивното обучение по СБА позволява онлайн представяне на учебното съдържание, тестване на степента на усвояване и консултации с преподавателя – дистанционно, посредством видео и конферентна връзка.

Заклучение

Интерактивните методи в образователния процес по СБА създават възможности за стимулиране на творческото мислене и умения в студентите. Студентите придобиват умения и навици за самостоятелна работа, работа в екип и творчески изяви в съответствие с нарастващите изисквания и потребности на бизнес организациите, одиторските предприятия и финансовите институции, които са потребители на счетоводни кадри с висша квалификация.

Използвана литература

1. Materiali ot konferentsiya „Znachenieto na schetovodnoto obrazovanie v globaliziraniya svyat“ (2022). Available at: http://world-financeconference.com/papers_wfc.
2. STEEL, DZH., MEREDITH, K. AND TEMPLE, CH. (2003) Model za kriticheskoto mislene v ramkite na uchebnata programa. Kn. 1-8. Sofia.
3. TIMCHEV, M. (2011) Finansovo-stopanski analiz. Sofia: Nova Zvezda.
4. TRIFONOVA, S., PETROVA, D. AND SAVOVA, K. (2010) Obrazovatelni standarti na vissheto obrazovanie po finansi, schetovodstvo i kontrol. Sofia: Trakia-M.
5. GALLESTAIN, N. The Group Investigation: Technique and the student concerns over Y2K. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education Vol.1 No.2 (2010), 166-186
6. ACCENTURE (2012) Turning the Tide: How Europe can Rebuild Skills and Generate Growth.
7. AMERICAN INSTITUTE OF CPAS (AICPA) CPA Horizons 2025 Report.
8. AMERICAN INSTITUTE OF CPAS (AICPA) (2015) Maintaining

Проблеми на счетоводния бизнес анализ в балансирана система от показатели

Марко Тимчев¹

¹Университет за национално и световно стопанство/ Катедра „Счетоводство и анализ“,
София, България, e-mail: timchev_analysis@abv.bg

Резюме

В научния доклад са предствени насоки за усъвършенстване на научната рамка, методологията и организацията на счетоводния бизнес анализ на предприятието. Изследвани са проблеми и модели за анализ на ключови показатели, характеризиращи вътрешните бизнес процеси и ефективността. Предложен е концентричен модел на счетоводен бизнес анализ в балансирана система от показатели с възможности за модификация. Представени са модели и методи за маржинален анализ на себестойността, анализ на финансовата стратегия и анализ на зависимостта „Разходи – Обем – Печалба“ в балансирана система от показатели за ефективност.

Ключови думи: счетоводен бизнес анализ, ефективност, балансирана система от показатели

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.99>

Problems of accounting business analysis in a balanced system of indicators

Marko Timchev¹

¹University of National and World Economy/ Department: Accounting and Analysis, Sofia,
Bulgaria, e-mail: timchev_analysis@abv.bg

Abstract

In the scientific report, the main directions are improvement of the scientific framework, methodology and organization of the accounting business analysis of the enterprise. Problems and models for analysis of key indicators characterizing the internal business processes and efficiency are presented. A concentric model of accounting business analysis in a balanced system of indicators with the possibility of modification is proposed. Models and methods for marginal cost analysis, financial strategy analysis, and Cost-Volume-Profit dependency analysis in a balanced system of performance indicators are presented.

Keywords: accounting business analysis, efficiency, balanced system of indicators

Въведение

Счетоводният бизнес анализ (СБА) е специализирана бизнес функция, методология и приложна наука. Във функционален аспект СБА е иманентен на ключовите бизнес функции: бюджетиране, отчитане, контрол, мотивиране и регулиране. Научната рамка на СБА се базира на параметрите: предмет, обект и метод. Предмет на СБА на предприятието са микроикономическите, финансовите, счетоводните и вътрешните бизнес процеси, свързани с трансформациите на капитала във фазите на маркетинговата, инвестиционната, оперативната, търговската и финансовата дейност на предприятието. Обект на СБА е финансово – стопанската дейност във връзка с активите, капиталите и

производствения капацитет на предприятието. Метод на СБА, в гносеологичен аспект, представлява система от способности, позиционирана между научния предмет и обект. Методът на СБА се базира на епистемологични принципи – анализ, синтез, индукция и дедукция. Динамичната, неопределена и конкурентна пазарна среда, предполага развитие на основните видове, модули и подсистеми на СБА: предварителен, оперативен, текущ, ретроспективен и ситуационен. Видовете счетоводен бизнес анализ следва да се интегрират в хоризонтален, вертикален и интегрален аспект. Показателите от системата на СБА се характеризират с индивидуален информационен капацитет, информационен праг и информационно съдържание. Ключовите показатели и бизнес индикатори имат различно информационно съдържание в отделните моменти от логистичния цикъл на бизнес процесите и дейността на предприятието. Съществена част от ключовите бизнес индикатори и показатели генерират оптимално съдържание след изпълнен и завършен счетоводен цикъл във времето.

1. Проблеми на стратегическия счетоводен бизнес анализ по направление „вътрешни процеси“

Методологията, методиката и организацията на СБА предполагат системен, комплексен, балансов, технико-икономически, счетоводен и финансов подходи. Балансираната система от показатели и стратегическите карти за счетоводен бизнес анализ предполагат интегриране на финансови и нефинансови бизнес индикатори в четири ключови направления [1],[6], [8], [9], (Таблица 1), (Фигура 1).

Таблица 1

Балансирана система от показатели и счетоводен бизнес анализ

Направления на балансираната система от показатели	Ключови насоки на счетоводния бизнес анализ
Финанси и счетоводни бизнес процеси	Анализ на финансовата стратегия, финансовото състояние, финансовата стабилност и риска от несъстоятелност
Пазарна среда, маркетинг и клиенти	Анализ на пазарната стратегия, риска и конкурентоспособността.
Вътрешни процеси и бизнес среда	Анализ на доставните, оперативните и информационни процеси.
Иновации, обучение и развитие	Анализ на човешкия капитал.

Фигура 1. Концентричен модел на счетоводен бизнес анализ в балансирана система от показатели

Балансираната система от показатели за счетоводен бизнес анализ е отворена и включва както нефинансови, така и финансови бизнес индикатори [2], [5]. Балансираната

система за СБА се интегрира в системата за управление на предприятието [6]. Балансираната система трансформира бизнес стратегията в система от показатели, свързани със стратегическите цели и с механизмите на тяхното постигане.

Балансираната система от показатели за СБА е базирана на следните принципи [5], [6]:

- 1) Трансформиране на бизнес стратегията в оперативни бюджети и индикатори;
- 2) Ориентация на бизнес организацията в съответствие с бизнес стратегията;
- 3) Перманентна реализация на стратегията от елементите на човешкия капитал;
- 4) Подсигуряване на позитивна промяна в бизнес организацията посредством лидерство на всички управленски равнища.

Интегрирането на счетоводния бизнес анализ и балансираната система от показатели в концентричен модел (Фиг.1) дава възможност за ефективно управление на стратегията и тактиката на бизнес организацията.

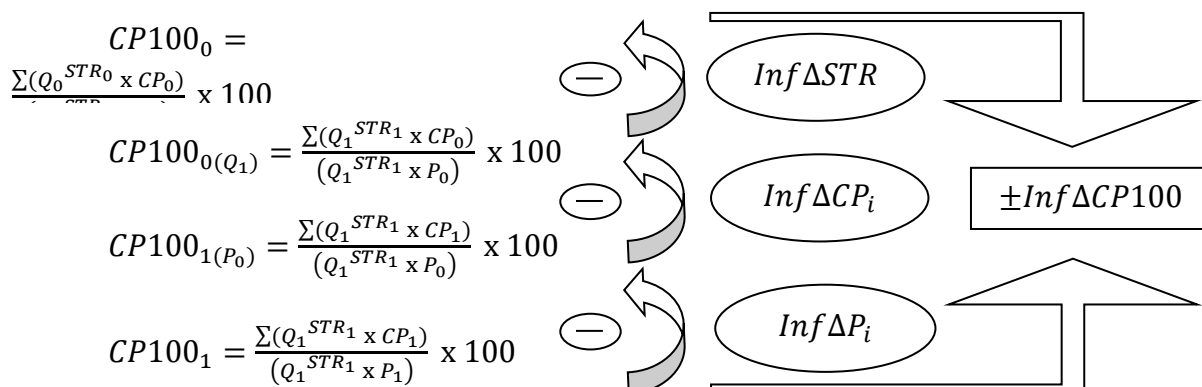
Направление „Вътрешни процеси“ е ключов компонент на балансираната система от показатели за анализ. Вътрешните бизнес процеси се управляват на база на анализ на разходите и себестойността. Водеща роля при решаването на задачите в направление „Вътрешни процеси“ има методологията и методиката за анализ на разходите и себестойността. Определящо значение за управлението на вътрешните бизнес процеси има анализа на показателя „Разходи на 100 лв. приходи“ във връзка с показателите „Рентабилност на 100 лв. приходи“ („Марж на печалбата“) и „Себестойност на 100 лв. продукция“ („Себестойност на 100 лв. нетни приходи от продажби“ – **CP100**). Себестойността на 100 лв. продукция е ключов обект на анализа поради връзката с бизнес индикатора – „Рентабилност на продукцията“ (POP) –

$$POP = \frac{Pf}{PRD} \times 100 \quad (1)$$

$$CP100 + POP = 100\% \quad (2)$$

$$POP = 100\% - CP100 \quad (3)$$

На фигура 2 е представен маржинален модел на методиката за счетоводен бизнес анализ на себестойността на 100 лв. нетни приходи от продажби.

Фигура 2. Маржинален модел на методиката за счетоводен бизнес анализ на себестойността на 100 лв. нетни приходи от продажби

където:

$\pm \Delta CP100$ – абсолютно изменение на себестойността на 100 лв. продукция;

Q^{STR} – физически обем и асортиментна структура на продукцията;

CP_1 – себестойност на единица продукция (основни и допълнителни разходи);

P_1 – продажна цена на единица продукция без ДДС;

$Inf\Delta STR$ – влияние на промените във физическия обем и асортиментната структура на продукцията (структурни промени);

$Inf\Delta CP_i$ – влияние на промените в себестойността на единица продукция (основни и допълнителни разходи);

$Inf\Delta P_i$ – влияние на промените в продажната цена на единица продукция.

Счетоводният бизнес анализ на показателя „Себестойност на 100 лв. продукция“ може да бъде реализиран посредством балансирана стратегическа карта за анализ:

Анализът може да бъде детайлизиран по отношение на влиянието на променливите, условно постоянните разходи, обема, асортиментната структура и средните цени на единица продукция.

На база на счетоводен анализ, детайлизация и счетоводно моделиране се дефинират следните факторни модели:

$$CP100 = \frac{\sum(Q^{STR} \times VE_i) + CE}{\sum(Q^{STR} \times P_i)} \times 100 \quad (4)$$

$$CP100 = \frac{\sum(VE + FE)}{\sum(Q^{STR} \times P_i)} \times 100, \quad (5)$$

където:

Q и STR – физически обем и асортиментна структура на продукцията;

VE_i и P_i – променливи разходи и средна цена на единица изделие.

Съществува зависимост между себестойността на 100 лв. продукция, приходите и финансовия резултат (печалба/загуба) на предприятието, като тя може да се дефинира и предложи следният модел за детерминиран факторен анализ:

$$Prf(LS) = \frac{ISLS \times (100 - CP100)}{100}, \quad (6)$$

където:

- $Prf(LS)$ – финансов резултат (печалба/загуба);
- $ISLS$ – приходи от продажби;
- $CP100$ – себестойност на 100 лв. приходи.

Балансираната система от показатели предполага обвързване на анализа във всички ключови направления: „Клиенти“, „Финанси“, „Вътрешни бизнес процеси“, „Иновации, обучение и развитие“ [7], [9]. Показателите, които се включват в обхвата на балансираната система за анализ трябва да имат каскадна субординация.

2. Стратегически счетоводен анализ на финансовата стратегия на предприятието в балансирана система от показатели

Като обект на стратегическия счетоводен анализ в направление „Финанси“ на балансираната система от показатели, финансовият риск е свързан със степента на вариация на печалбата, представляваща следствие от определена структура на финансиране (съотношение „дълг/собствен капитал“). Посредством счетоводен бизнес анализ на финансовия риск се решават следните задачи:

1) Анализ на източниците на риск посредством прилагането на анализ на чувствителността (*Sensitivity Analysis*) или чрез т. нар. „анализ на сценариите“.

2) Анализ на риска чрез групи индикатори: изменчивост на печалбата в резултат на различни фактори, чийто количествен израз е коефициентът на еластичност на печалбата, стандартното отклонение или коефициентът на вариация.

3) Анализ на способността на предприятието да посрещне задълженията си и да покрие пасивите: платежоспособност, финансова автономност, задлъжнялост, финансова маневреност, лихвено покритие, финансов ливъридж „*Leverage Effect*”, ликвидност – обща, междинна и незабавна.

4) Анализ на способността за елиминиране на риска: възможности за регулиране на дисконтовия процент, скоростта на движение на паричните потоци при различни инвестиционни решения и режими.

При обосноваване на финансовата стратегия на предприятието величината и структурата на капитала трябва да се анализира и посредством методите за анализ, отчитащи промяната на стойността във времето.

$$NFV_E = CAP_0(1 + r)^n \quad (7)$$

$$NPV_E = \frac{EISLS}{(1+r)^n}, \quad (8)$$

където:

NFV_E и NPV_E – респ. бъдеща и настояща нетна стойност на капитала на предприятието;

CAP_0 – начален капитал от пасива на счетоводния баланс;

$EISLS$ (Expected Income Sales) – очаквани приходи от продажби;

$(1+r)^n$ – сложнолихвен фактор;

n – брой на годините в аналитичния хоризонт.

Детерминирани модели за счетоводен бизнес анализ на промяната на стойността във времето дава възможност за предвиждане на възможните бъдещи приходи и печалби.

$$NFV_E \times CAP_0 = EISLS \quad (9)$$

$$EPrf_e = \frac{NFV_E \times CAP_0 \times ROS}{100} \quad (10)$$

$$S(D)_{cap} = GE_0, \quad (11)$$

където:

ROS – рентабилност на база продажби;

$EPrf_e$ – очаквана оперативна печалба;

$S(D)_{cap}$ – излишък (недостиг) на капитал;

GE_0 – очаквано капиталоотдаване.

Счетоводният бизнес анализ на производствената и продуктовата стратегия на предприятието следва да се базира на изследване на динамичното равновесие между разходите и приходите, респ. себестоимостта и приходите от продажби [3]. Целесъобразно е да се използва методология за оценка и анализ на критичния обем на продажбите:

$$Q \times (P_i - VE_i) - CE = Prf(LS) \quad (12)$$

$$BEP \rightarrow Prf(SLS) = 0 \quad (13)$$

$$Q^{BEP} \times (P_i - VE_i) - CE = 0 \quad (14)$$

$$Q^{BEP} \times (P_i - VE_i) = CE \quad (15)$$

$$(P_i - VE_i) = M_i \quad (16)$$

$$Q^{BEP} = \frac{CE}{P_i - VE_i} \text{ или } Q^{BEP} = \frac{CE}{M_i}, \quad (17)$$

където:

VE_i - променливи разходи на единица продукция

P_i - цена на единица продукция;

M_i - маржинален доход на единица (печалба – променливи разходи);

Q^{BEP} – критичен обем на продажбите.

Пример за предварителен анализ чрез графичен метод:

Предприятието произвежда два вида изделия – X_1 и X_2 . Изделията се произвеждат в три основни звена при норми за разход на машиновреме на материалните дълготрайни активи, представени в Таблица 2.

Печалбата на единица изделие е съответно:

а) за изделие X_1 – 9 хил. лв.;

б) за изделие X_2 – 6 хил. лв.

Таблица 2

Базисен модел за разпределение по функционални центрове на отговорност

Показатели	Разход на машиночасове по изделия		Разполагам максимален фонд машиновреме според производствения капацитет в машиночасове
Център отговорност	Изделие X_1	Изделие X_2	
I	30	60	180
II	50	40	200
III	70	0	280

Чрез графичен метод за предварителен анализ може да се установи оптималното количество от всяко едно изделие, което би осигурило максимална печалба за предприятието при съществуващите ограничителни условия:

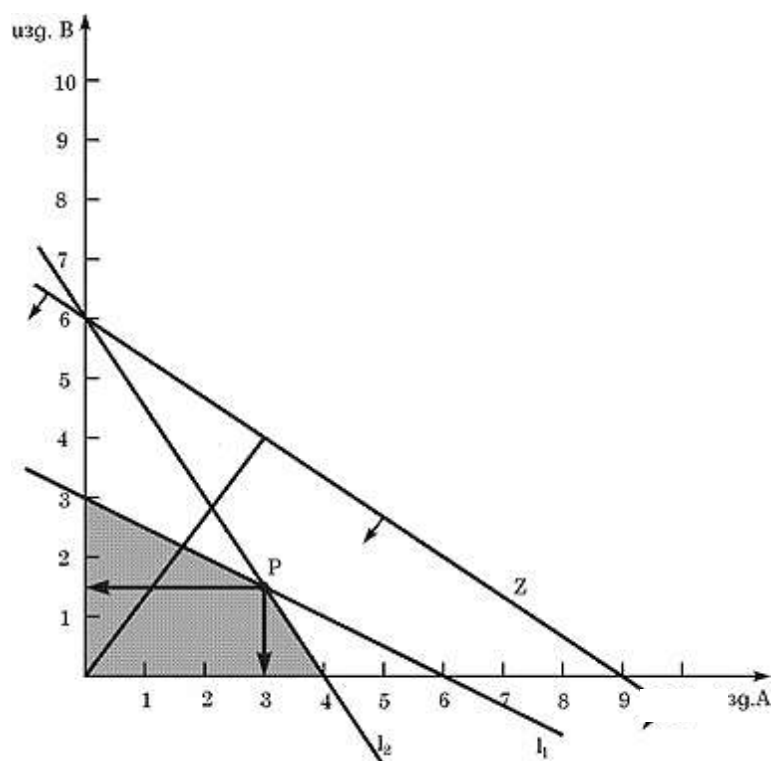
$$Lev = 9x_1 + 6x_2 = Prf \rightarrow \max$$

$$30x_1 + 60x_2 \leq 180l_1 (180/30, 180/60) = (6.3)$$

$$50x_1 + 40x_2 \leq 200l_1 (200/50, 200/40) = (4.6)$$

$$70x_1 + 0x_2 \leq 280l_1 (280/70, 0/40) = (4.0)$$

$$x_1 > 0, x_2 > 0.$$

Фигура 4. Оптимизационен модел за графичен анализ

Правата на целевата функция се транслира в посока към началото на координатната система. В т. Р правата Lev пресича за първи път зоната на оптималните решения. Спускат се перпендикуляри от т. Р към координатните оси. Координатите на т. Р са 3 и 1,5. Това показва, че за да се получи максимална печалба при съществуващите ограничителни условия, предприятието трябва да произведе 3000 бр. от X_1 и 1500 бр. от X_2 . Оптималната асортиментна структура, гарантираща максимална печалба ($\max Prf$), е представена в Таблица 3:

Таблица 3

Оптимален производствен бизнес план

Изделие	Физически обем – Q	Асортиментна структура – STR (%)
X_1	3000	77
X_2	1500	33
Всичко	4500	100

Бизнес организацията трябва да произведе 77% и 33% съответно X_1 и X_2 в рамките на целия обем от 4500 бр. изделия при максимално възможна печалба от 36 000 хил. лв. ($9.3000 + 6.1500$).

Заклучение

Счетоводният бизнес анализ в балансирана система от показатели трябва да се моделира в пространствен, ситуационен и в динамичен аспект, съобразно характера на пазарно-конкурентните ситуации. Трябва да се търсят възможности за хармонизация на видовете анализ по правилата на съвременния счетоводен анализ и бизнесметрика [7] Методите на индукция, дедукция, анализ и синтез трябва да се хармонизират с метода на икономическата интуиция в режим на синхронизация със счетоводните и извънсчетоводните индикатори от подсистемите за интегрирано отчитане.

Използвана литература

1. BRAGG, S. (2019) Financial Analysis: Third Edition. Accounting Tools (R).
2. BLOKDYK, G. (2019) Balanced Scorecard: A Complete Guide. Amazon.co.uk; Amazon.com.
3. CAFFERKY, M. AND WENTWORTH, J. (2010) Breakeven Analysis: The Definitive Guide to Cost-Volume-Profit Analysis. Business Expert Press.
4. CHUKOV, K. AND IVANOVA, R. (2017) Finansovo-stopanski analiz. Sofia: Izdatelski kompleks – UNWE.
5. KAPLAN, R. AND NORTON, D. (2004) Strategy Maps: Converting Intangible Assets into Tangible Outcomes. Harvard Business Review Press.
6. KAPLAN, R. S. AND NORTON, D. (2008) The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action.
7. KENNEDY, B. D. (2003) Analysis and Interpretation.
8. NEELY, A., KENNERLEY, M., AND ADAMS, C. (2007) 'Performance Measurement Frameworks: A Review', in Neely, A. (ed.) Business Performance Measurement: Unifying Theories and Integrating Practice. 2nd edn.
9. NEELY, A. (2007) Business Performance Measurement: Unifying Theory and Integrating Practice. Cambridge University Press.
10. NEELY, A., ADAMS, C., AND KENNERLEY, M. (2009) The Scorecard for Measuring and Managing: The Performance Prism.

За необходимостта от създаване на Орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма на Европейския съюз (AMLA)

Емил Асенов¹

¹Университет за национално и световно стопанство/Катедра „Финансов контрол“,
София, България, e-mail: emilassenov@gbg.bg

Резюме

Анализът на резултатите от прилагането на правилата за противодействие на прането на пари и финансиране на тероризма в Европейския съюз показва, че то е както неефективно, така и недостатъчно, което налага превенцията и надзорът да бъдат изведени на по-високо, единно равнище в рамките на целия Европейски съюз. За реализация на тази цел през 2024 год. бе създаден „Орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма“ (Anti-Money Laundering Authority (AMLA)). В статията са анализирани неговите правомощия относно упражняването на надзор върху субекти от финансовия сектор; наблюдение, анализ и обмен на информация относно потенциалните рискове; координация и надзор върху дейността на надзорните институции и структури за финансови разузнаване в ЕС.

Ключови думи: изпиране на пари, финансиране на тероризма, Орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма на Европейския съюз (AMLA)

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.107>

On the Need to Establish a European Union Authority for Combating Money Laundering and Terrorist Financing (AMLA)

Emil Asenov¹

¹University of National and World Economy/Department „Financial Control“, Sofia,
Bulgaria, e-mail: emilassenov@gbg.bg

Abstract

The analysis of the results from the implementation of the rules for combating money laundering and terrorist financing in the European Union shows that the current system is both ineffective and insufficient. This necessitates that prevention and supervision be elevated to a higher, unified level across the entire European Union. To achieve this goal, in 2024, the Anti-Money Laundering Authority (AMLA) was established. The article analyzes its powers regarding the supervision of entities in the financial sector; the monitoring, analysis, and exchange of information on potential risks; as well as the coordination and oversight of the activities of supervisory institutions and financial intelligence units within the EU.

Keywords: money laundering, terrorist financing, Anti-Money Laundering Authority (AMLA) of the European Union

Въведение

Борбата с прането на пари и финансирането на тероризма (Laundering and countering the financing of terrorism (AML/CFT)) е важна част от политическата и регула-

торна практика на Европейския съюз в продължение на повече от тридесет години. Европейския съюз успя да разработи регулаторна рамка, която значително надхвърля изискванията и обхвата на международните стандарти, приети от Специалната група за финансови действия (FATF-1986). Тази рамка трябва непрекъснато да се развива за да бъде адекватна на нарастващата сложност на финансовите престъпления, технологичното развитие, които позволяват прилагането на нови подходи и средства за пране на пари и финансирането на тероризма.

През последните години обаче станаха известни редица случаи за пране на пари в Европейския съюз със значимо трансгранично измерение. Те се измерваха в милиарди евро, като бяха изпрани чрез посредничеството на кредитни институции или с участието на професионалисти и предприятия, работещи извън финансовия сектор като одитори, данъчни консултанти и доставчици на услуги на тръстове и компании. Обществения отзвук даде повод за задълбочени дебати относно необходимостта от укрепването на институционалния капацитет на Европейския съюз относно противодействието на прането на пари и финансирането на тероризма (LoSchiavoG.2002). Последващият анализ на съществуващите практики и конкретни случаи (FATF-1986) разкриха структурни слабости на прилаганата правна и институционална рамка. Резултатите от тези анализи бяха обобщени в пакета от документи на Европейската комисия от юли 2019 г. (EU COM/2019/360).Получените доказателства сочеха фрагментирано, непоследователно и неkoordinирано изпълнение и прилагане на съществуващите правилата на Европейския съюз. Ето защо в съобщението от 2019 г. на Европейската комисия се посочваше, че установените проблеми са от структурно естество и не могат да бъдат коригирани чрез само чрез преглед и корекция на правната рамка.

Изложение

С оглед на решаване на констатираните тежки проблеми Европейската комисия представи на 7 май 2020 г. План за действие (EU-C(2020)2800) осъществяването за всеобхватна политика на Съюза за предотвратяване на изпирането на пари и финансирането на тероризма.

Реализацията на предложения план даде повод през юли 2021 г. Европейската комисия официално да предложи създаване на Орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма. (EU- 1093/2010) който прилага надзор на общото ниво на Европейския съюз Реализацията на тази идея бе реализиране чрез приемането на нов пакет от нормативни актове относно противодействието на AML/CFT.

1. Новото законодателство на ес в областта на борбата с изпирането на пари и борбата с тероризма

На 19 юни 2024 г. бе публикуван един мащабен законодателен пакет, насочен към засилване на борбата срещу изпирането на пари (AML) и противодействието на финансирането на тероризма (CFT) в Европейския съюз. В основата на тези реформи е създаването на Орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (AMLA), заедно с набор от регламенти и директиви, разширяващи задълженията за AML/CFT в целия Съюз. Тези промени бележат значителна промяна в начина, по който се разглеждат финансовите престъпления, тъй като се стремят да хармонизират и консолидират мерките срещу изпирането на пари във всички държави-членки. Законодателният пакет се състои от четири основни компонента:

Регламент (ЕС) 2024/1620 на Европейския парламент и на Съвета от 31 май 2024 г. за създаване на Орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма и за изменение на регламенти (ЕС № 1093/2010), (ЕС № 1094/2010) и (ЕС № 1095/2010) („AMLR „).

Този регламент полага основата за AMLA, който ще започне да функционира до юли 2025 г. AMLA е определен да играе основна роля в разработването на регулаторни стандарти, координирането на националните звена за финансово разузнаване (FIU) и прякото наблюдение на високорискови финансови субекти, опериращи в множество държави членки.

Регламент (ЕС) 2024/1624 на Европейския парламент и на Съвета от 31 май 2024 г. относно предотвратяването на използването на финансовата система за целите на изпирането на пари или финансирането на тероризма („AMLR „).

Този регламент, влязъл в сила от юли 2027 г., се фокусира върху предотвратяването на прането на пари и финансирането на тероризма чрез въвеждане на засилени задължения за надлежна проверка и процедури за опознаване на клиента (KYC) за по-широк кръг от сектори, включително доставчици на услуги за криптоактиви и търговци на луксозни стоки с висока стойност.

Директива (ЕС) 2024/1640 на Европейския парламент и на Съвета от 31 май 2024 г. относно механизмите, които трябва да бъдат въведени от държавите членки за предотвратяване на използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма („AMLD 6 „).

За да бъде транспонирана в националното законодателство до юли 2027 г., тази директива гарантира, че държавите членки установяват всеобхватни рамки за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма. Той актуализира предишни директиви на ЕС и въвежда механизми за подобрен национален надзор и правоприлагане.

Директива (ЕС) 2024/1654 на Европейския парламент и на Съвета от 31 май 2024 г. за изменение на Директива (ЕС) 2019/1153 по отношение на достъпа на компетентните органи до централизирани регистри на банкови сметки чрез системата за взаимно свързване и технически мерки за улесняване на използването на записи на транзакции. Тази директива има за цел да подобри достъпа на властите до централизирани регистри на банкови сметки в целия ЕС. До 2029 г. тази система ще даде възможност за ефективно споделяне на данни между държавите членки, повишавайки прозрачността на финансовите транзакции.

Тези регламенти и директиви въвеждат по-единен подход към спазването на изискванията за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма в рамките на ЕС, като се отдалечават от фрагментираните национални закони. Въпреки че тези изисквания са съществени, поетапното внедряване позволява на бизнеса да адаптира и приведе в съответствие операциите си с актуализираните правила.

2. Мисия, функции и обхват на органа за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (amla)

Мисията на Органът за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (Anti-Money Laundering Authority (AMLA)) е да бъде център на интегрирана система от национални надзорни органи за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма на Европейския съюз. Гарантирането на взаимна подкрепа и сътрудничество, както и сближаването на надзора и общата култура на надзор ще бъдат основни характеристики на системата. Във финансовия сектор новият орган ще упражнява пряк надзор

върху редица избрани субекти от финансовия сектор, които са изложени на висок риск от изпиране на пари и финансиране на тероризма и оперират трансгранично в най-малко шест държави членки. Освен това той ще може да поеме надзора на всеки задължен субект по искане на националния надзорен орган или по своя собствена инициатива.

Предвижда се Органът за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (AMLA) да осъществява своята дейност в две основни области: надзор на AML/CFT и подкрепа на звената за финансово разузнаване на страните от Европейския съюз (FIU).

Европейския орган трябва с дейността си да улесни сътрудничеството между звената за финансово разузнаване, обмена на информация и идентифицирането на най-добрите практики. Той ще изпълнява тези задачи чрез установяване на стандарти за докладване и обмен на информация, чрез инициране или организиране и подкрепа на съвместни оперативни анализи, организиране и провеждане на партньорски проверки между структурите за финансово разузнаване.

Дейността на Европейския орган не припокрива обхвата на дейност на националните надзорни органи, които ще продължат да играят ролята си на ключови елементи в политиката на Европейския съюз за противодействие на прането на пари и финансиране на тероризма.

Европейския орган ще има важна роля в иницирането и предоставянето на оперативна подкрепа на националните звена за финансово разузнаване при провеждането на съвместни анализи. Той няма да замени националните звена за финансово разузнаване, които ще продължат да бъдат единствените получатели на доклади за подозрителни трансакции и ще отговарят за националното разпространение на аналитичните резултати от такива доклади.

Финансовите институции, които ще бъдат поставени под прекия надзор Европейския орган ще бъдат определени по три начина:

Задължените субекти от финансовия сектор, които са активни в най-малко шест държави членки и имат висок остатъчен рисков профил Техния подбор ще се основава на обективни критерии, фокусирани върху голяма трансгранична дейност и категоризиране на риска. Списъкът ще се преразглежда периодично на всеки три години. Първият процес на подбор въз основа на хармонизирана методология ще бъде извършен през 2027 г., като избраните субекти ще бъдат прехвърлени към надзор на ниво Европейския съюз от 2028 г.

Органът ще има правомощието да поиска от Европейската комисията поставяне на задължен субект от финансовия сектор под негов пряк надзор, независимо за ограничен период от време. Реализацията на тази хипотеза е възможна, ако съществува индикация, че даден субект систематично не отговаря на нормативните изисквания и може да се материализира значителен риск свързан с изпирането на пари и финансирането на тероризма и ако националният надзорен орган не е в състояние да предприеме бързи и ефективни действия за справяне с такива рискове.

Всеки национален надзорен орган на страна членка на съюза може да поиска от Европейския орган да поеме прекия надзор на задължен субект при изключителни обстоятелства с цел справяне с повишен риск от изпиране на пари/финансиране на терористите на равнището на Европейския съюз. Европейския орган след анализ на обстоятелствата, може да се съгласи да поеме пряк надзор върху задълженото лице за ограничен период от време.

Надзорът от осъществяван от Европейския орган ще се извършва от съвместни надзорни екипи, ръководени от служители на Органа и включващи служители на съответните национални надзорни органи. Този модел е съответства от съществуващата практика на Единния надзорен механизъм на Европейския съюз за надзор върху дейността на банковите институции.

3. Регулаторни функции на органа за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (amla)

В допълнение към своите надзорни правомощия AMLA ще има и регулаторна роля. Той ще бъде упълномощен да приеме различни инструменти с общ обхват на приложение, определящи как трябва да се тълкуват и/или прилагат изискванията за AML/CFT, разработване на методологии за извършване на оценки на риска в целия бизнес), като регулаторни и изпълнителни технически стандарти , насоки, препоръки и становища – като по този начин се приемат регулаторни правомощия, предоставени преди това на Европейския банков орган (Allegrezza S.,2022). Въз основа на тези инструменти AMLA трябва също да приеме хармонизирана методология за надзор, включително за извършване на оценки на риска и определяне на профила на риска от AML/CFT и категоризиране на задължените субекти.

4. Органи на управление на европейския орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (amla)

За да упражнява своите надзорни и регулаторни правомощия Органът за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (AMLA) ще приема своите решения чрез два колегиални управителни органа Изпълнителен и Генерален съвет (Pavlidis G.2023).

1.Изпълнителен съвет, състоящ се от Председател и петима постоянни независими членове. Изпълнителният съвет ще взема всички решения спрямо отделни задължени субекти или отделни надзорни органи, когато е приложимо.

2.Генералният съвет, който ще има два възможни състава. В надзорния състав са включени ръководители на публични органи, които отговарят за надзора на върху прането на пари и финансиране на тероризма. Този надзорен състав ще може да дава становище по всяко решение относно пряко под надзорни задължени лица,

Другият състав на Генералния съвет се отнася до структурите на финансовото разузнаване и включва ръководители на тези структури на национално ниво от всички държави членки на Европейския съюз.

Генералният съвет приема всички регулаторни инструменти. В своя надзорен състав той може също така да даде своето становище по всяко решение относно пряко под надзорни задължени лица, изготвено от Съвместен надзорен екип преди приемането на окончателното решение от Изпълнителния съвет.

Изпълнителният съвет ще взема всички решения спрямо конкретни задължени субекти или отделни надзорни органи, когато е приложимо. Изпълнителният съвет също така ще взема решения относно проектобюджета и други въпроси, свързани с операциите и функционирането на Органа. За тази последна категория решения Комисията ще има право на глас в Изпълнителния съвет.

В своите контакти Европейският орган за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма ще се представлява от своя Председател. Седалището на AMLA е във Франкфурт на Майн, Германия. Очаква той се да започне повечето от дейностите си

в средата на 2025 г. и да достигне пълен персонал през 2027 г. Той ще започне пряк надзор върху определени високорискови финансови субекти през 2028 г. До 31 декември 2030 г. и на всеки пет години след това Европейската комисията ще изготвя доклад за ефективността на AMLA.

5. Централна база данни относно aml/cft

Ключова задача на AMLA ще бъде създаването и поддържането на актуална централна база данни с информация. Надзорните органи на държавите членки ще трябва да предават на AMLA определена информация, която е допълнително уточнена в член 11 от Регламента за AMLA, включително данни, свързани с отделни задължени субекти. Тези данни включват резултатите и докладите от тематични прегледи и други хоризонтални надзорни действия по отношение на високорискови области или дейности. AMLA трябва да разработи проекти на технически стандарти, уточняващи, наред с други неща, обхвата и нивото на необходимата детайлност и процедурата, форматите и сроковете за предаване (Vereinigtes Königreich 2024).

6. Координация с национални органи за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма

Въпреки че новият пакет за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма е значителна стъпка напред в уеднаквяването на подхода на ЕС към финансовите престъпления, успешното му прилагане зависи от координацията между националните органи и AMLA. Държавите членки са длъжни да създадат стабилни механизми за надзор и обмен на информация, със специален акцент върху навременното транспониране на директивите в националното законодателство.

Освен това някои разпоредби, като например прекият надзор на високорискови субекти от AMLA, отбелязват радикална промяна в начина, по който се налага спазването на изискванията за AML/CFT в рамките на Европейския съюз. Този нов модел въвежда възможността за санкции за неспазване на ниво ЕС, заобикаляйки националните механизми за правоприлагане във високорискови ситуации.

7. Административни и имуществени санкции от органа за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма (amla)

Ако се установи, че задължен субект нарушава правилата на Европейския съюз за AML/CFT, AMLA може да предприеме различни административни мерки. Тези мерки включват:

- Разпореждане на задължените субекти да спазват и прилагат конкретни коригиращи мерки;

- Ограничаване или ограничаване на бизнеса, операциите или мрежата от институции, включващи избрания задължен субект;

- Изискване за промени в структурата на управление (включително отстраняване на член на управителния орган).

В допълнение към тези административни мерки може да се налагат имуществени санкции за сериозно, многократно или системно нарушение на пряко приложимите изисквания на правната рамка за AML/CFT от избраните задължени субекти. Основния размер на имуществените санкции ще се определя, като взема предвид естеството на изискванията, които са нарушени. Например, основните суми могат да бъдат до 2 милиона евро или 1% от годишния оборот (което от двете е по-високо) за сериозни, многократни

или системни нарушения на едно или повече изисквания, които са били идентифицирани в две или повече държави членки. Корекции на основния размер могат да бъдат направени при отчитане на утежняващи или смекчаващи обстоятелства.

Изпълнителният съвет на AMLA може също така да приеме периодични наказателни плащания, ако задължен субект не спазва определени административни мерки или дадено лице отказва да сътрудничи.

Съдът на ЕС ще има неограничена юрисдикция да преразглежда решенията на Органа за налагане на имуществена санкция или периодично плащане на санкция. Той може да отмени, да намали или увеличи размера на наложената имуществена санкция или периодична имуществена санкция (Tosza S., Voordeckers O. 2024).

8. Сътрудничество с други органи, служби и агенции на европейския съюз

AMLA трябва да бъде институционално интегрирана в съществуващата структура за сигурност и правоприлагане както на равнището на Европейския съюз, така и на национално ниво. Регламентът определя рамката, в която AMLA следва да си сътрудничи с други правоохранителни органи в бъдеще. Реализацията на подобно сътрудничество включва възможността за сключване на споразумения или меморандуми за разбирателство с европейските надзорни органи (ESA) и с други национални органи и органи, компетентни да гарантират спазването на правилата за AML/CFT.

Предвижда се също така сключването на конкретни работни договорености или меморандуми за разбирателство по отношение на OLAF, Европол, Евроюст и Европейската прокуратура. С тези органи трябва да се установят и поддържат близки отношения. Регламентът изрично предвижда, че резултатите от съвместни анализи на трансгранични случаи се докладват на Европейската прокуратура и OLAF, когато резултатите показват престъпления/измама са в рамките на тяхната компетентност. AMLA също има възможност да обменя стратегическа информация, като типологии и индикатори за риск, с Европейската прокуратура, OLAF, Европол и Евроюст (Wahl T. [2024](#)).

Заклучение

Новият режим на Европейския съюз за борба с изпирането на пари и финансирането на тероризма е като предлага радикална промяна в законодателството относно финансовите услуги (Tosza, S., Voordeckers, O. 2024) За първи път се предлага осъществяването на общ надзор на ниво Европейски съюз и директно регулиране на проблемите свързани с AML/CFT. Създаването на AMLA, наред с другите нормативни актове включени в приетия законодателен пакет (Schlarb D. 2022) са важни стъпки за постигането на по-висока ефективност в борбата с прането на пари и финансирането на тероризма в Европа. Чрез прилагането на силата на наднационалния надзор, както и чрез изграждането на интегрирана система, която обединява националните надзорни органи за борба с AML/CFT значително ще подобри капацитета на Европейския съюз да противодейства на финансовите престъпления. AMLA ще улесни по-голямото сътрудничество между държавите-членки и ще създаде гаранции, че Европейския съюз остава в челните редици на борбата срещу финансовите престъпления. Със своята важна и отговорна дейност тази европейска институция ще спомогне за поддържане на репутацията на Европейския съюз като безопасно и надеждно място за осъществяване на легални икономически дейности и за постигане на икономически растеж и просперитет.

(Настоящата публикация се осъществява с финансовата подкрепа на НИД/10/2025 на УНСС)

Исползвана литература

1. LO SCHIAVO G, *The Single Supervisory Mechanism (SSM) and the EU Anti-Money Laundering framework compared: governance, rules, challenges and opportunities* (2002) 23 Journal of Banking Regulation p.91
2. COMUNICACION FROM THE COMMISSION – *Towards better implementation of the EU's anti-money laundering and countering the financing of terrorism framework* (COM/2019/360 final), „post-mortem report” referred to in the next footnote, Supranational Risk Assessment (COM/2019/370 final), and report on FIU cooperation COM/2019/371).
3. COMUNICACION FROM THE COMMISSION – *Action plan for a comprehensive Union policy on preventing money laundering and terrorism financing* (C(2020) 2800 final)
4. PROPOSALFOR A REGULATIONS of the European Parliament and of the Council establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism and amending Regulations (EU) No 1093/2010, (EU) 1094/2010, (EU) 1095/2010 (COM/2021/421 final) (AMLA Proposal).
5. REGULATIONS(EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council of 31.5.2024 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism and amending Regulations (EU) No 1093/2010, (EU) No 1094/2010 and (EU) No 1095/2010 [2024] OJ L2024/1620 (AMLA Regulation; AMLAR).
6. ALLEGREZZA S, *‘The proposed Anti-Money Laundering Authority, FIU cooperation, powers and exchanges of information. A critical assessment’* (2022) ,p.16.
7. PAVLIDIS G, *‘The birth of the new anti-money laundering authority: harnessing the power of EU-wide supervision’* (2023) Journal of Financial Crime.
8. VEREINIGTENS KONINGREICH, *The new EU AML/CFT regime has arrived – are you ready?* Juli 2024 https://www-nortonrosefulbright-com.translate.goog/de/wissen/publications/644c5392/the-new-eu-amlcft-regime-has-arrived-are-you-ready? x_tr_sl=en& x_tr_tl=bg& x_tr_hl=bg& x_tr_pto=sc
9. TOSSZA S., VOORDECKERS, O. *An anti-money laundering authority for the European Union: a new center of gravity in AML enforcement*. ERA Forum 25, 405–424 (2024). <https://doi.org/10.1007/s12027-024-00805-9>
10. THOMAS WAHL, *Tasks, Powers and Structures of the New EU Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism (AMLA)* 18 July 2024 https://eucrim-eu.translate.goog/news/tasks-powers-and-structures-of-aml/? x_tr_sl=en& x_tr_tl=bg& x_tr_hl=bg& x_tr_pto=sc
11. SCHLARF, D. (2022), „Rethinking anti-money laundering supervision: the single supervisory mechanism – a model for a European anti-money laundering supervisor?”, New Journal of European Criminal Law, Vol. 13 No. 1, pp. 69-90.

Финансови измами и престъпления, извършени от предприятията в резултат на провеждани социални политики за устойчивост

Мая Начкова¹

¹Университет за национално и световно стопанство/Катедра "Счетоводство и анализ",
София, България, e-mail: maianch@mail.bg

Резюме

Докладът разглежда финансовите измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провеждани социални политики за устойчивост. Целта на доклада е да се опишат, характеризират и анализират основните видове финансови измами и престъпления, свързани със съществени нередности, отклонения и несъответствия, извършвани от предприятията в резултат на провежданите социални политики за устойчивост като се представят специфичните подходи за своевременно идентифициране и предотвратяване на такива финансови измами и престъпления.

Обект на изследването е разглеждане на основните видове финансови измами и престъпления, свързани с провежданите социални политики за устойчивост и разкриването на такива сделки във финансовите отчети на предприятията.

Предметът на изследването обхваща анализа на възможностите за идентифициране и предотвратяване на финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провежданите социални политики за устойчивост.

Ключови думи: финансови измами и престъпления, социални политики, устойчивост, финансови отчети

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.115>

Financial frauds and crimes committed by the enterprises as a result of the implemented social policies for sustainability

Maia Natchkova¹

¹University of National and World Economy/Department: Accounting and Analysis, Sofia,
Bulgaria, e-mail: maianch@mail.bg

Abstract

This report highlights the financial frauds and crimes by the enterprises as a result of the implemented social policies for sustainability. The objective of the report is to describe, characterise and analyze the main types of financial frauds and crimes related to material irregularities, deviations and non-conformities in committed by the enterprises as a result of the implemented social policies for sustainability presenting the specific approaches of the timely identification and prevention of such financial frauds and crimes.

The object of this study refers to the main types of financial frauds and crimes related to the applied social policies for sustainability and the disclosure of such transactions in the enterprises' financial statements.

The subject of the study covers the analysis of the abilities for identify and prevent financial frauds and crimes committed by the enterprises as a result of the implemented social policies for sustainability.

Key words: financial frauds and crimes, social policies, sustainability, financial statements

Въведение

Докладът разглежда финансовите измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провеждани социални политики за устойчивост. Целта на доклада е да се опишат, характеризират и анализират основните видове финансови измами и престъпления, свързани със съществени нередности, отклонения и несъответствия, извършвани от предприятията в резултат на провежданите социални политики за устойчивост като се представят специфичните подходи за своевременното идентифициране и предотвратяване на такива финансови измами и престъпления.

Обект на изследването е разглеждане на основните видове финансови измами и престъпления, свързани с провежданите социални политики за устойчивост и разкриването на такива сделки във финансовите отчети на предприятията.

Предметът на изследването обхваща анализа на възможностите за идентифициране и предотвратяване на финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провежданите социални политики за устойчивост.

Основните задачи на настоящото изследване са:

1. Да се характеризира същността на финансовите измами и престъпления;
2. Да се представят основните видове финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провеждани социални политики за устойчивост;
3. Да се определят основните начини за превенция и разкриване от страна на дипломираните експерт-счетоводители, регистрирани одитори, на вътрешните одитори и на надзорните, финансовите, данъчните, следствените и другите държавни органи на финансовите измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провеждани социални политики за устойчивост.

Представената разработка може да се използва за провеждане на различни видове финансов одит – вътрешен одит, осъществяван от вътрешните управленски структури на предприятията; независим финансов одит, осъществяван от дипломираните експерт-счетоводители, регистрирани одитори и външен одит, осъществяван от държавните надзорни, финансови, данъчни, следствени и други органи.

1. Характеристика на финансовите измами и престъпления

В научната литература и в нормативните актове се срещат различни определения за финансови измами и престъпления. Някои от тях касаят измамата като категория от наказателното право. Измамата е престъпление, според Наказателния кодекс на Република България, в който е записано, че: „който с цел да набави за себе си или за друго имотна облага, възбуди или поддържа у някого заблуждение и с това причини нему или другиму имотна вреда, се наказва за измама с лишаване от свобода...” и „който със същата цел използва заблуждението, неопитността или неосведомеността на някого и с това причини нему или другиму имотна вреда, се наказва с лишаване от свобода...” (Nakazatelen kodeks, 2024, chл. 209, ал.1) Според Davies, D., (2002, s.2) измама е „всяка дейност, включваща нечестност или заблуда, имащи пряко или косвено въздействие върху бизнеса, независимо дали извършителят на измами има полза от това“. В Българския тълковен речник е записано, че измама е „излъгване, лъжа с користна цел“ (Andreychin, L., 2005, s.300). За Динев, М. измамата е „умишлено деяние, извършено с користна цел.“ (2015, s.40)

Други определения, представени в научната литература касаят финансовите измами. Според Динев, Д. (2006, s.9) „всички многообразни средства, които човешката

изобретателност може да създаде и до които прибягва съответният индивид, за да получи предимство над друг чрез фалшиви предложения или скриване на истината. Те включват неочаквани действия, хитрост, коварност или лицемерие и всякакъв друг нечестен начин да се излъже човек.“ Според Accoutancy Europe, (2017) финансовата измама е „действие или бездействие, включително въвеждане в заблуждение (неправилно представяне на информацията), което съзнателно или поради небрежност подвежда или прави опит да подведе дадена страна с цел получаване на финансова или друга изгода или избягване на задължение.“ В МОС 240 „Отговорност на одитора относно измами при одита на финансови отчети“ (2019, s. 217) финансовата измама е представена като „преднамерено действие на едно или повече лица от ръководството, лицата, натоварени с общо управление, от служителите или трети страни, свързано с използване на заблуда с цел придобиване на несправедливо или незаконно предимство“. В Международни стандарти за професионална практика по вътрешен одит, (2017, s. 21) финансовата измама е определена като „всяко незаконно действие, характеризиращо се със заблуждение, прикриване или злоупотреба с доверие. Измамите се извършват от отделни лица и организации с цел: получаване на пари, собственост или услуги; за да се избегне плащане или загуба на услуги; както и с цел осигуряване на лична или бизнес изгода.“ Авторът също смята, че „финансовата измама е укриване, подправяне, изкривяване, избирателно и неточно оповестяване, спестяване и неоповестяване на определена икономическа информация. Извършването на финансови измами е свързано с намерението и фактическото действие на една от страните по определена сделка (договор) за незаконосъобразно преразпределение на формирания финансов резултат от сделката в нейна полза и във вреда на другата страна.“ (2021, s. 2) Също така авторът твърди, че съществува финансова измама, „когато някоя от страните в това правоотношение не действа законосъобразно спрямо другата страна, не изпълнява задълженията си и по този начин наруши сключения между тях ... договор, с умишъл да извлече неправомерно финансови изгоди като нанесе финансови щети на другата страна, то тя извършва финансова измама спрямо последната“ (2007, s. 201).

Предмет на финансовото престъпление, според Наказателния кодекс (2024, chл. 253) са средствата, придобити в следствие на извършено престъпление, определено по следния начин: „Който извърши финансова операция или сделка с имущество, или прикрива произхода, местонахождението, движението или действителните права върху имущество, за което знае или предполага, че е придобито чрез престъпление, се наказва за изпиране на пари с лишаване от свобода ... Наказанието се налага и на този, който придобие, получи, държи, използва, преобразува или спомогне по какъвто и да е начин за преобразуването на имущество, за което знае или предполага към момента на получаването му, че е придобито чрез престъпление. Разпоредбите се прилагат и когато чрез престъпление – финансова операция, при която е придобито имуществото, не попада под наказателната юрисдикция на Република България.“

2. Видове финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провеждани социални политики за устойчивост

В резултат на провежданите социални политики за устойчивост, предприятията извършват редица финансови измами и престъпления, които могат да бъдат разкрити от от вътрешните одитори на самите предприятия, от независимите експерт -счетоводители, регистрирани одитори, от данъчната администрация, контролорите на Сметната палата, експертите на Комисията за финансов надзор и БНБ, както следствените органи и от отдел „Икономическа полиция“ на Министерството на вътрешните работи.

Основните видове финансови измами и престъпления, свързани с провежданите социални политики за устойчивост от предприятията могат да бъдат класифицирани по следните два признака:

I. Според формата им на извършване финансовите измами и престъпления могат да бъдат:

1) Документни – свързани са с неиздаване или фалшифициране от предприятията на първични счетоводни документи, както и несъставяне на вторични счетоводни документи съгласно изискванията на Закона за счетоводството (2025, чл. 4 – чл.10);

2) Парични – свързани са с финансови злоупотреби с парични средства, платени в брой или с електронни платежни инструменти от страна на предприятията; с кражба на парични средства чрез източване на банкови сметки; прехвърляне на парични средства в банки от офшорни зони с цел пране на пари и/или финансиране на тероризма;

3) Счетоводни – свързани са с умишлено неправилно прилагане на счетоводното, трудовото, осигурителното и данъчното законодателство и/или с умишлено манипулиране на финансовите резултати и на финансовите отчети от предприятията;

4) Данъчни – свързани са с извършване от предприятията на злоупотреби със счетоводна информация; с използване на средства, срещу които трябва да се борят, а не да използват като даване на подкупи на данъчната администрация и финансово стимулиране на други държавни органи с цел осъществяване на корупция; със създаване на данъчни „чадъри“ за свои незаконосъобразно извършени съмнителни сделки; с укриване на финансова и нефинансова информация, непредставяне на счетоводни документи и умишлено възпрепятстване на данъчните и на други надзорни или следствени органи при изпълнение на служебните им задължения;

5) Програмно-информационни – свързани са с умишлено създаване на зловредни компютърни програми за провеждане на кибератаки с цел възпрепятстване на следствените органи и органите на реда, на данъчната и митническата администрация и на други държавни органи да разкрият своевременно извършените от предприятията финансови измами и престъпления; с подправка на електронни първични счетоводни и платежни документи; с промяна или унищожаване на оповестена финансова и нефинансова информация за осъществени съмнителни сделки и банкови трансакции от предприятията;

6) Одиторски – свързани са с ограничения в обхвата на одита; с умишлено въвеждане в заблуждение; с укриване на финансова и нефинансова информация от дипломираните експерт-счетоводители, регистрирани одитори, от вътрешните одитори, от контролорите на Сметната палата и на Комисията за финансов надзор, които осъществяват независим финансов, външен или вътрешен одит на техните финансови отчети с цел получаване на чисто одиторско мнение относно спазването на счетоводния принцип „Действащо предприятие“ или получаване на специални разрешителни или лицензии от регулаторните органи;

7) Социални – свързани са с умишлено въвеждане в заблуждение и с укриване на финансова и нефинансова информация от органите, осъществяващи социален одит в предприятията – Министерството на труда и социалната политика, Агенцията по заетостта, Инспекцията по труда, Бюрата по труда, Службите по трудова медицина, Службите за санитарна инспекция и др.

II. Според провежданите социални политики от предприятията финансовите измами и престъпления могат да бъдат:

1) Незачитане и нарушаване на правата на работниците и служителите и на мигрантите, работещи в предприятието – умишлено несклучване на трудови и граждански договори и на допълнителни споразумения към тях или тяхното фалшифициране с цел неизплащане на официалните доходи и на дължимите социални и здравни осигуровки и данъци върху тях; неиздаване на заповеди за назначаване или за освобождаване от длъжност, на заповеди за ползване на платен или неплатен отпуск без знанието и желанието на персонала с цел неначисляване на всички дължими доходи на персонала и свързаните с тях дължими данъци и социални осигуровки съгласно действащите нормативни актове или подписаните колективни трудови договори в предприятието;

2) Укриване на информация за използването на детски и принудителен труд в предприятията относно работещи деца на възраст до 16 години и на деца на възраст от 16 години до 18 години без разрешение на родителите или настойниците им;

3) Неначисляване и неизплащане на дължими обезщетения при пенсиониране на персонала на предприятието и на дължимите социални и здравни осигуровки и данъци върху тях;

4) Укриване на изплатени доходи на персонала на предприятието извън официално обявените в действителните разчетно-платежни ведомости с цел неизплащане на дължими социални и здравни осигуровки и данъци върху тях;

5) Незачитане и нарушаване на правата на работниците и служителите с увреждания (инвалиди), работещи в предприятието, както и укриване и неизплащане на дължими към тях социални суми и обезщетения за подпомагане;

6) Неизграждане на специални постаменти и помощни средства за инвалиди, работещи в предприятието с цел неправомерно спестяване на средства от предприятията;

7) Укриване на осъществена от предприятията неравнопоставеност и дискриминация, основана на пол, възраст, семейно положение, сексуална ориентация, религиозни или политически възгледи, членство в съюз, раса, етнос, националност, социален произход и положение, физическа и психическа инвалидност на техните работници и служители;

8) Незачитане и нарушаване на икономическите, социалните и културните права на персонала в предприятията;

9) Неосигуряване на поверителност и подходящи защиты за персонала в предприятията при обработка на личните им данни;

10) Неосигуряване на задължителни обучения за персонала в предприятията за повишаване на неговата професионална квалификация с цел неправомерно спестяване на средства или усвояване на европейски и държавни средства, предназначени за преквалификация на персонала за други цели;

11) Неосигуряване на личностно развитие на работниците и служителите в предприятията и постигане на по-висок образователен ценз и професионално развитие с цел неувеличаване и неизплащане на дължимите им възнаграждения съобразно придобития образователен ценз от тях;

12) Непредоставяне на право на персонала на свобода на сдружаване и колективното договаряне с цел несклучване на колективен трудов договор от предприятието със законово дължими социални придобивки за персонала;

13) Непредоставяне на здравословни и безопасни условия на труд на персонала от предприятията и на мерки за подобряване на здравето и благосъстоянието му с цел неправомерно спестяване на средства от предприятията;

14) Несправедливо заплащане на труда, на обезщетенията и на други условия на заетост на персонала, определени в Националното трудово и осигурително законодателство на Р България с цел неправомерно спестяване на средства от предприятията;

15) Несправедливо налагане на глоби, неустойки и санкции за недоказани документално „уж“ извършени злоупотреби от персонала с цел неплащане в пълен размер на дължимите доходи на персонала и на дължимите социални и здравни осигуровки върху тях;

16) Документално извършени фиктивни социални разходи и доходи в натура, предназначени за персонала като непредоставени реално, но изписани счетоводно ваучери за храна; сключени застрахователни договори за здравно застраховане и за допълнително медицинско обслужване, предназначени за персонала, но в полза на ръководството на предприятието; изписани, но непредоставени специални предпазни средства при лоши и вредни условия на труд; непредоставени задължителни храни и напитки за нощен труд и за труд в лоши условия; непредоставено специално работното облекло, предназначено за персонала и др. с цел неправомерно спестяване на средства от предприятията;

17) Умишлено манипулиране на финансовите резултати и на финансовите отчети от предприятията с цел постигане на по-ниска доходност и последващо намаление на възнагржденията на персонала;

18) Умишлено преобразуване на търговското предприятие или закриване на цели звена, отдели и дирекции с цел неназначаване на целия персонал от предприятията;

19) Неправомерно прекратяване на трудовите договори на персонала, подлежащ на пенсиониране с цел неизплащане на дължими обезщетения и суми при пенсиониране и на дължимите социални и здравни осигуровки и данъци върху тях;

20) Извършване на финансови злоупотреби, свързани със социални разходи, предназначени за персонала с цел прикриване на получени финансови облаги от страна на ръководството на предприятието и др.

3. Начини за превенция и разкриване на финансовите измами и престъпления, извършвани от предприятията в резултат на провеждани социални политики за устойчивост

Авторът смята (2023, s.250), че „все още правилата на Европейския съюз за финансовите измами и престъпления не се прилагат изцяло от всички страни-членки на съюза. Поради тази причина възниква необходимостта от въвеждане на интегрирана система за превенция на финансовите измами и престъпления във всички страни, за да се създадат единни правила за тяхната превенция и навременно разкриване.”

Много често финансовите измами, извършвани от предприятията във връзка с провежданите от тях социални политики са свързани със сложни и внимателно организирани схеми, които са създадени, за да ги прикрият. Затова са необходими и специални познания и умения за тяхното разкриване и превенция.

Основният начин за превенция и разкриване на тези финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията е свързан с проявата на професионален скептицизъм при осъществяване на външен, на независим финансов одит или на вътрешен одит на финансовите отчети на предприятията от страна на дипломираните експерт-счетоводители, регистрирани одитори, вътрешните одитори и контрольорите на Сметната палата, на КФН, на данъчните инспектори и на органите на реда. Одиторите трябва да оценят работата на управленските и мениджърските екипи, вземащи решения, свързани с определянето на размера и изплащането на доходите на персонала; да проверят дали е

спазен счетоводния принцип „Действащо предприятие” и дали вярно и честно е оповестено прилагането на социалните политики от предприятията в Приложението към финансовите им отчети и в Годишните им доклади за дейността. „Важно е ръководството, под надзора на лицата, натоварени с общо управление, силно да подчертава важността на предотвратяването на измамите, което може да намали възможностите за извършването им, както и да възпира измамите, което може да възпира отделните лица да не извършват измами поради вероятността от разкриване и наказване. Това изисква култура на почтено и етично поведение.“ (MOS 240, 2004)

Друг начин за превенция и разкриване на финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията е директна проверка на счетоводната им документация, тъй като точно тя е обект на манипулиране и фалшифициране. Всички проверяващи органи (външни независими и държавни и вътрешни) трябва да отчитат влиянието на риска от неразкриване на съществени неточности, отклонения, несъответствия, произтичащи от измама и от грешка, извършвани от предприятията във връзка с провежданите от тях социални политики за устойчивост. За тази цел, например, дипломираните експерт – счетоводители, регистрирани одитори трябва да разработят специални одиторски процедури за проверка на направените социални разходи за персонала, на доходите на персонала и на дължимите социални и здравни осигуровки и данъци върху тях и да положат всички необходими одиторски инструменти за разкриване на наличието на финансови измами и престъпления, осъществени от одитираните от тях предприятия във връзка с провежданите социални политики за устойчивост. Регистрираните одиторите следва да сигнализират следствените органи и прокуратурата за разкритите от тях финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията като им представят цялата събрана от тях информация за тези измами.

Провеждането на чести социални одити от социалните държавни органи също са начини за разкриване и превенция на финансовите измами и престъпления, извършвани от предприятията във връзка с провежданите от тях социални политики за устойчивост.

Следствените органи и другите държавни органи също разполагат със собствен инструментариум за разкриване финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията във връзка с провежданите от тях социални политики за устойчивост.

Заключение

Финансови измами и престъпления, извършвани от предприятията във връзка с провежданите от тях социални политики за устойчивост са изключително вредни за обществото. Ефективното им разкриване и превенция са в основата на съвместното сътрудничество на дипломираните експерт – счетоводители, регистрирани одитори и на вътрешните одитори с различни държавни органи и международни институции и организации.

Използвана литература

1. Закон za schetovodstvoto (2025), Obn., DV, br. 95 ot 8.12.2015 g., posl.izm. v DV br.26 ot 27.03.2025 g.
2. Kodeks na truda, (2024), obn. DV. br.26/01.04.1986 g., v sila ot 01.01.1987 g., posl.izm. i dop. DV, br. 70 ot 20.08.2024 g.
3. Nakazatelen kodeks, (2024), obn. DV. br.26 ot 02.04.1968 g., v sila ot 01.05.1968 g., posl.izm. i dop. DV, br. 42 ot 14.05.2024 g.

4. Mezhdunarodni standarti za finansovo otchitane (MSFO), (2019), Reglament (EO) № 1126/2008 na Komisiyata ot 3 noemvri 2008 godina za priemane na nyakoi mezhdunarodni schetovodni standarti v saotvetstvie s Reglament (EO) № 1606/2002 na Evropeyskiya parlament i na Saveta s posledno izmenenie
5. Mezhdunarodni Standarti za Kontrol varhu Kachestvoto, Odita, Pregleda, Izrazyavaneto na Sigurnost i Drugite Svarzani po Sadarzhanie Uslugi (MOS), Izdadeni ot Saveta po MOS za Izrazyavane na Sigurnost (2019)
6. ANDREYCHIN, L., (2005), Balgarskiya talkoven rechnik, S. „Nauka i izkustvo“, 2005 g.
7. DINEV, D., (2006), Ikonomicheskite izmami, chast 1, S., Bagra OOD, 2006 g.
8. DINEV, M., (2015), Kontrol i regulirane v sotsialnoto upravlenie, Trakiya-M, S., 2015 g.
9. NATCHKOVA, M., (2007), Finansovi izmami pri schetovodnoto otchitane na deynostta na zastrahovatelite, Sbornik nauchni dokladi „Teoriya i praktika na finansovite prestapleniya“, UI „Stopanstvo“, S., 2007 g., ISBN 978-954-494-957-0.
10. NATCHKOVA, M., (2020), Finansovi izmami i prestapleniya, svarzani s finansovite otcheti na predpriyatiyata, Godishnik na IDES/2020 g., izd. 05/2021 g., ISSN 1314-8990, s.2.
11. NATCHKOVA, M., (2023), Finansovi izmami i prestapleniya, izvarshvani s dohodite na personala ot predpriyatiyata, Sbornik s dokladi „Trudat i sotsialnata zashtita v usloviyata na globalni obshtestveni, ikonomicheski i sotsialni promeni“, S., IK-UNSS, p.239-250
12. ACCOUTANCY EUROPE, (2017), Rolyata na oditora v borbata s finansovi prestapleniya. Protivodeystvie na izmamite, koruptsiyata i izpiraneto na pari.
13. DAVIES, D. (2002), Fraud watch, Glasgow: Bell & Bain, 2nd Edition, 2002.

От професионална компетентност към професионална контингентност във финансовия контрол

Силвия Костова¹

¹Стопанска академия „Д. А. Ценов“ /Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“, Свищов, България, e-mail: s.kostova@uni-svishtov.bg

Резюме

В условията на динамична икономическа среда традиционният модел на финансов контрол, основан на професионалната компетентност, се оказва недостатъчен. Необходима е трансформация към професионална контингентност, която включва адаптивност, управление на риска и технологична гъвкавост. Целта на доклада е да анализира този преход и да оцени влиянието му върху ефективността на контролните системи. Резултатите показват, че контингентният подход подобрява отчетността и устойчивостта чрез интеграция на ключови елементи, позволявайки на организациите по-добре да се справят с предизвикателствата на съвременния пазар и технологично интегрирани контролни механизми.

Ключови думи: финансов контрол, професионална компетентност, професионална контингентност, технологична адаптация, гъвкавост на контрола

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.123>

From Professional Competence to Professional Contingency in Financial Control

Silviya Kostova¹

¹D. A. Tsenov Academy of Economics /Department of Control and Analysis of Economic Activity, Svishtov, Bulgaria, e-mail: s.kostova@uni-svishtov.bg

Abstract

In the context of a dynamic economic environment, the traditional model of financial control, based on professional competence, proves insufficient. A transformation toward professional contingency is necessary, which includes adaptability, risk management, and technological flexibility. The aim of the report is to analyze this transition and evaluate its impact on the effectiveness of control systems. The results indicate that the contingent approach improves accountability and sustainability through the integration of key elements, enabling organizations to better cope with the challenges of the modern market and technologically integrated control mechanisms.

Keywords: financial control, professional competence, professional contingency, technological adaptation, control flexibility

Въведение

В съвременната икономика, професионалната компетентност като съвкупност от знания, умения и опит, е ключов фактор за кариерния успех. Динамичните промени в трудовия пазар изискват от специалистите не само да бъдат компетентни, но и контингентни – адаптивни, гъвкави и готови за работа в различни условия. Изследванията на

Капитан показват, че компетентността сама по себе си не е достатъчна, ако професионалистът не може да се адаптира към нови условия и динамични промени на работното място (2022). Проучване на Колев и Архиповская установява, че най-успешните специалисти не само притежават експертни знания в една област, но и умеят да работят в различни професионални среди, използвайки умения от различни дисциплини (2024). Това е особено важно за специалистите в сфери като информационните технологии, отчетността и финансовия контрол, където новите тенденции изискват постоянно надграждане на знанията и уменията.

С разширяването на възможностите за работа от разстояние, контингентността позволява на професионалистите да работят с международни екипи и клиенти. Работодателите все по-често предпочитат служители, които могат да се адаптират към работа на различни пазари и в различни времеви зони. (Roehrich, et al., 2023). Контингентността позволява на работещите да останат конкурентоспособни, въпреки различните условия. Динамиката и прехода от Индустрия 4.0 към Индустрия 5.0, липсата на стабилност в някои икономически сектори, прави контингентните специалисти по-желани, тъй като те могат да преминават лесно от една индустрия в друга (Huang, et al., 2023). По този начин, контингентността позволява на специалистите да останат ценни за работодателите, дори в условия на силна конкуренция.

В контекста на финансовия контрол, професионалната компетентност е в основата на ефективното управление на финансовите ресурси и минимизирането на рисковете. Финансовият контрол е основен инструмент за осигуряване на стабилност, прозрачност и ефективност в организациите (Gudozhnikova & Volgina, 2021). В условията на глобализация, дигитализация и постоянно променяща се бизнес среда, специалистите в областта на финансовия контрол не само трябва да са технически компетентни, но и да са адаптивни към новите предизвикателства. Промените в регулаторните изисквания, икономическите кризи и технологиите налагат преосмисляне на традиционните подходи.

Според Барпъбаев и колектив, професионалната компетентност обединява теоретични и практически знания, както и способността за адаптиране към изискванията на професионалната среда (2022). Тези автори добавят, че професионалната компетентност не е статична величина, динамичен процес на усъвършенстване, който обединява теоретични и практически знания, както и способността за адаптиране към професионалната среда. Професионалната компетентност представлява съвкупност от знания, умения и личностни качества, позволяваща на индивида ефективно да изпълнява професионалните си задължения (Surenkaya, 2023). Прилагането на тези умения е особено важно в съвременната динамична бизнес среда, където промените изискват от финансовите контролни органи да адаптират подходите си. В допълнение, внедряването на нови технологии и иновации в управлението на финансовите данни поставя под въпрос традиционните елементи на професионалната компетентност и подчертава необходимостта от допълнителна подготовка и обучение (Wall, 2019).

Контингентията се свързва с адаптивността и гъвкавостта в променяща се среда (Calafiore, et al., 2022). Във финансовия контрол тя подчертава необходимостта от решения, базирани на контекста, които надграждат традиционните компетенции. Промените в бизнес средата, като дигитализация и глобализация, налагат необходимостта от нови подходи за управление на несигурността (Kazakov, et al., 2021). Проучванията показват, че съчетаването на професионална компетентност с адаптивни умения подобрява качеството на финансовите отчети. Въпреки използването на технологии, компетентността остава основен фактор за минимизиране на рисковете и подобряване на процесите

(Haryanto & Hidayah, 2023). С напредването на технологиите и сложността на финансовия контрол става ясно, че компетенциите трябва да бъдат разширени с нови подходи за управление на риска и адаптация към нови изисквания (Mustapha, 2020).

1. Ролята на адаптивността в контекста на финансовия контрол

Контингентният подход акцентира върху съобразяване на контролните практики с конкретния контекст на организацията и външната среда. Хориянто и колектив доказват, че комбинацията от професионална компетентност и адаптивност значително повишава качеството на финансовото отчитане (2023). Те подчертават значението на професионалния скептицизъм като средство за справяне с нововъзникнали ситуации. Технологичната интеграция във финансовия контрол позволява автоматизация на повтарящи се процеси и подобряване на управлението на данни. Традиционната концепция за професионална компетентност във финансовия контрол поставя акцент върху статичните знания, придобити чрез формално образование и опит (Вж. Таблица 1.).

С развитието на бизнеса и технологиите, този подход често се оказва недостатъчен в динамичната среда, изискваща висока адаптивност. Основните компоненти на професионалната компетентност включват: *когнитивен компонент* – знания и разбиране на професионалната сфера; *технологичен компонент* – практически умения и компетенции.; *социално-комуникативен компонент* – способност за взаимодействие в работна среда и *личностен компонент* – ценности, мотивация и отговорност (Robbins & O'Connor, 2023). Съчетаването на посочените компоненти водят до ефективно обучение на бъдещите специалисти балансира теоретични знания и практическо обучение. Професионалната контингентност трябва да допринася за натрупване на широк спектър от умения и адаптация към динамичния пазар на труда.

Таблица 1.

Сравнение на професионалната компетентност и професионалната контингентност

Критерии	Професионална компетентност	Професионална контингентност
Фокус	Формални знания и стандарти	Гъвкаво приложение на знанията
Реакция към промени	Бавна адаптация	Бърза реакция и адаптация към нови условия
Използване на технологии	Ограничено използване, главно за отчетност	Интегрирани инструменти за анализ и управление на данни
Управление на риска	Стандартни процедури	Персонализирани стратегии, базирани на анализ
Обучение и развитие	Формални курсове и сертификации	Непрекъснато обучение и адаптивно развитие

Сравнителният анализ между професионалната компетентност и професионалната контингентност (вж. Таблица 1.), разкрива преход в подхода на финансовия контрол. Традиционният фокус върху формалните знания и стандартизирани процедури, характерен за професионалната компетентност, осигурява стабилна основа, но се оказва недостатъчен при динамични и непредвидими условия. Контингентният подход въвежда гъвкавост в прилагането на знанията, като акцентира върху контекстуалното мислене и адаптацията.

Реакцията към промени е важен елемент, който при компетентността предполага бавна адаптация поради зависимост от предварително установени рамки, а контингентността насърчава бърза и проактивна реакция. Технологичната интеграция също е по-силно изразена при контингентния модел, който насърчава да се използват инструменти за анализ, прогнози и управление на данни.

По отношение на управлението на риска, стандартните процедури отстъпват пред персонализирани стратегии, съобразени с конкретната ситуация. Обучението при професионалната компетентност е формално и периодично, докато контингентността изисква непрекъснато, гъвкаво развитие. В съвкупност, професионалната контингентност отговаря по-пълноценно на нуждите на съвременната финансова практика.

Концепцията за професионална контингентност поставя акцент върху умението за гъвкаво прилагане на знанията в различни контексти. Тя се отнася до способността на професионалистите да се адаптират към променящите се изисквания на работната среда, включително гъвкавите форми на заетост, временните договори и различните начини на работа в дигиталната икономика. Тази концепция е пряко свързана с професионалната подготовка, тъй като изисква от специалистите не само задълбочени знания и умения, но и висока адаптивност и проактивност.

Съвременните финансови контролни системи са изправени пред значителни предизвикателства, произтичащи от бързите технологични промени, глобализацията и нарастващата сложност на регулаторните изисквания. Новите изисквания към тези системи са свързани със способността им да адаптират процесите си към динамичната бизнес среда, като същевременно гарантират прозрачност, ефективност и съответствие с нормативните актове. Дигитализацията играе ключова роля в модернизацията на финансовия контрол. Адаптивните системи трябва да включват механизми за проактивно идентифициране и управление на финансовите рискове. В тази връзка е от съществено значение прилагането на аналитични инструменти за прогнозиране. Финансовите контролни системи трябва да се адаптират към изискванията за устойчивост, включително управление на екологични и социални рискове.

Таблица 2.

Сравнителен анализ на традиционните и адаптивните системи при финансовия контрол

Критерий	Традиционни системи	Адаптивните системи
Технологии	Ръчни процеси, ограничени ИТ решения	Интегрирани ИТ системи, блокчейн и AI
Управление на риска	Реактивен подход	Проактивно управление на риска
Стандартизация	Локални стандарти	Прилагане на международни стандарти
Гъвкавост	Централизирано управление	Децентрализация и адаптивност
Устойчивост	Няма ясно дефинирана рамка	Фокус върху ESG (екологични, социални и управленски)

Професионалната подготовка традиционно се фокусира върху изграждането на стабилна основа от знания и практически умения (вж. Таблица 2). Новите икономически реалности изискват по-гъвкави подходи към обучението, които включват подготовка за краткосрочна заетост, гъвкави модели и работа по проекти. В този контекст, учебните програми и професионалните курсове все повече интегрират обучение по предприемачески умения, дигитална компетентност и способности за самоуправление. Развитието

на адаптивност и контингентно поведение сред професионалистите във финансовия контрол се превръща в стратегически приоритет в съвременната бизнес среда. С ускореното навлизане на дигитални технологии и автоматизирани системи, професионалната реализация изисква не само експертни знания, но и способност за бърза реакция в различни ситуации и контексти.

Икономическата нестабилност и динамичните пазарни условия налагат формирането на умения за справяне с несигурността. Организацията все по-често избира модели, основани на гъвкаво управление на човешкия капитал, което изисква от финансовите специалисти не просто да притежават знания, а да умеят да ги адаптират към конкретни обстоятелства. Това повишава както личната, така и организационната устойчивост. Подготовката за разнообразни професионални ситуации, включително чрез участие в практически програми и обучения, допринася за повишаване на конкурентоспособността и отговаря на очакванията на съвременния трудов пазар. Развитието на дистанционните и транснационалните форми на заетост също изисква от професионалистите да се адаптират към мултикултурни среди и различни регулаторни режими. Следователно, адаптивността се утвърждава като ключова компетентност за ефективен финансов контрол – такава, която надгражда традиционната професионална компетентност и я трансформира в гъвкав и устойчив управленски ресурс.

2. Модел за оценка на ефективността на прехода от професионална компетентност към контингентност

Финансовият контрол в съвременната среда трябва да съчетава професионална компетентност, адаптивност, технологични иновации и управление на риска. Това може да се формулира аналитично като баланс между ключовите елементи. **Ефективността на финансовия контрол (FC)** се измерва чрез способността на контролната система да гарантира точност, прозрачност и съответствие с регулаторните изисквания. Ефективният финансов контрол намалява риска от измами, подобрява управлението на ресурси и повишава доверието на заинтересованите страни. Следователно, добре структурираните контролни системи могат да оптимизират финансовата отчетност и управлението на ресурси. Основните показатели за ефективност включват точността на финансовите отчети, възможността за предотвратяване на измами и способността за идентифициране на отклонения. Моделът за оценка на ефективността на финансовия контрол, може да се представи по следния начин:

$$FCE = \alpha(PC) + \beta(RA) + \gamma(TA) + \delta(AD) \quad (1)$$

където:

FCE: Ефективност на финансовия контрол (*Financial Control Effectiveness*)

PC: Професионална компетентност (*Professional Competence*)

RA: Управление на риска (*Risk Assessment*)

TA: Технологична адаптация (*Technological Adaptation*)

AD: Адаптивност (*Adaptability*)

$\alpha, \beta, \gamma, \delta$: Тежест на всеки компонент (определя се в зависимост от средата).

Професионалната компетентност (PC) осигурява качество и точност и обхваща знанията, уменията и опита на специалистите във финансовия контрол. Компетентността гарантира правилно прилагане на регулаторни стандарти, идентифициране на рискове и ефективно управление на контролните процеси. Изследванията показват, че

професионалната компетентност на одиторите е критичен фактор за подобряване на качеството на финансовите отчети и намаляване на грешките (Iradukunda & Kamande, 2022). Внедряването на програми за професионално развитие, съобразени с новите регулации и технологии, увеличава капацитета на контролерите да се адаптират към динамични бизнес условия В заключение, професионалната компетентност е основа за ефективен финансов контрол и устойчиво управление.

Управлението на риска (RA) е основен компонент на финансовия контрол, насочен към идентифициране, оценка и минимизиране на финансови и оперативни рискове. Ефективното управление на риска изисква проактивен подход, основан на анализ на данни и прилагане на иновативни методи за прогнозиране. В тази връзка от съществено значение е интеграцията на управление на риска с финансовите системи за намаляване на негативните ефекти от икономически кризи. Внедряването на системи за анализ в реално време помага за ранно идентифициране на рискове и разработване на стратегии за минимизиране на загубите. Препоръчително е контролните институции да създават отделни отдели за управление на риска с добре обучен персонал и ресурси.

Технологичната адаптация (TA) е процесът на интегриране на автоматизирани системи за финансов контрол и внедряване на иновативни технологии, изкуствен интелект и аналитични инструменти, за автоматизация на контролните процедури. Използването на тези технологии може да повиши точността на контролните процедури и да намали времето за обработка на финансова и нефинансова информация. Технологичната адаптация също така подкрепя интеграцията на системи за управление на риска, позволявайки по-ефективен мониторинг и контрол. Следователно контролните институции, които инвестират в нови технологии, ще отчитат по-високи нива на ефективност и документална обоснованост.

Адаптивността (AD) във финансовия контрол се отнася до способността за бърза реакция на промени в регулациите, пазарните условия и вътрешната бизнес среда като осигуряват Гъвкавост в методите на контрол и способност за реакция към динамични условия. Високото ниво на адаптивност е критично за справяне с динамични и непредвидими ситуации. Следователно, контролните институции с гъвкави финансови системи са по-устойчиви на икономически кризи и могат по-лесно да възстановят стабилността си. Препоръчително е внедряването на персонализирани стратегии, които позволяват на контролните органи да реагират ефективно на динамичната бизнес среда.

Анализът на ключовите компоненти, определящи ефективността на финансовия контрол, ясно показва необходимостта от преминаване към по-интегриран и по-адаптивен модел на управление. Комбинирането на професионална компетентност, управление на риска, технологична адаптация и организационна адаптивност води до значително подобрене в качеството, точността и устойчивостта на контролните системи. Професионалната компетентност продължава да бъде основата, върху която се изгражда доверието в контролната функция, но в условията на дигитализация и пазарна динамика тя трябва да се надгражда с иновативни и гъвкави подходи.

За да бъде приложен създаденият модел за оценка на ефективността на финансовия контрол, е необходимо разработване на структурирана методология за събиране и обработка на данни, свързани с всеки от четирите основни компонента: професионална компетентност (PC), управление на риска (RA), технологична адаптация (TA) и адаптивност (AD). Данните могат да бъдат събирани чрез комбиниране на количествени и качествени методи – анкети сред служители на контролни органи, интервюта с мениджъри, преглед на вътрешни отчети, системни индикатори и резултати от одити.

За показателя „Професионална компетентност“ могат да се използват данни относно квалификация, стаж, участие в обучения и оценки на служителите. Управлението на риска може да бъде измервано, чрез наличие и използване на вътрешни политики, системи за прогнозиране и реални действия при възникване на рискови събития. За технологичната адаптация може да се оценява степента на автоматизация, използваните ИТ системи и тяхната интеграция в контролните процеси. Адаптивността може да бъде проследена чрез скоростта на реакция на институциите към регулаторни промени и външни фактори, както и чрез наличието на гъвкави вътрешни процедури.

Обработката на данните може да се извърши чрез статистически анализ, за да се определи тежестта на всеки компонент и неговият принос към крайната ефективност на финансовия контрол. Сравнителният анализ между различни институции ще позволи откриване на добри практики и зони за подобрене.

Предимствата на този модел са свързани с неговата **гъвкавост, приложимост в различни институционални контексти и възможност за динамична актуализация**, според спецификата на бизнес средата. Освен това, моделът подпомага стратегическото управление чрез интегрирано наблюдение върху човешкия капитал, технологиите и управленските реакции, което го прави мощен инструмент за устойчиво развитие и контролна ефективност. Внедряването на този подход ще създаде основа за по-добро прогнозиране, реакция и превенция във финансовото управление.

Заклучение

Професионалната контингентност е важен елемент на съвременната работна среда. Тя изисква от специалистите не само отлична професионална подготовка, но и способност за адаптиране към променящите се условия на пазара на труда. Развитието на гъвкави работни умения, дигитална грамотност и проактивно кариерно планиране подпомагат професионалистите да останат конкурентоспособни в динамиката в икономическа среда. Чрез контингентността се постига способността на контролните органи да се адаптират към променящи се условия, да работят в различни среди и да реагират гъвкаво на промените в организациите.

Съвременният професионалист в областта на финансовия контрол трябва не само да притежава експертни знания, но и да бъде готов за промени, за да остане конкурентоспособен на пазара на труда. Управлението на риска, подпомагано от съвременни аналитични инструменти, позволява ранна идентификация на заплахи и своевременното им адресиране. Технологичната адаптация трансформира традиционния контрол чрез автоматизация и интелигентни системи, което повишава ефикасността и прозрачността. Адаптивността, от своя страна, осигурява способност за навременна реакция спрямо регулаторни и пазарни промени, което е особено важно в контекста на глобални икономически предизвикателства. Ефективният финансов контрол в съвременната среда трябва да бъде динамична и балансирана система, която да допринася за добавена стойност и да съдейства за своевременно откриване на неблагоприятните икономически явления и процеси.

Използвана литература

1. BАРУБАЕV, T., TOKTOMAMBETOVA, J. AND KALDYBAEV, S. (2022) About the essence of professional competence. *Alatoo Academic Studies*, Volume 4.
2. CALAFIORE, G., FRACASTORO, G. & PROSKURNIKOV, A. (2022) Control of Dynamic Financial Networks. *IEEE Control Systems Letters*, Volume 6, pp. 3206-3211.

3. GUDOZHNIKOVA, E. and VOLGINA, I. (2021) Directions of optimizing financial control for management decision making. *Vestnik of the Russian University of Cooperation*, 1(43), pp. 30-33.
4. HARYANTO, A. and HIDAYAH, N. (2023) The Effect of Internal Auditor's Competence and Internal Control Effectiveness on Financial Statements Quality. *Journal of Social Science*, 4(1), pp. 1-22.
5. HUANG, K., WANG, K., LEE, P. and C.L., A. (2023) The impact of industry 4.0 on supply chain capability and supply chain resilience: A dynamic resource-based view. *International Journal of Production Economics*, Volume 262.
6. IRADUKUNDA, P. and KAMANDE, M. (2022) Internal Control System and Financial Performance in Banking Industry: A case of Guaranty Trust Bank-Rwanda. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 12(11).
7. KAPITAN, T. (2022) The essence of the concept of professional competence of a future teacher of foreign languages. *Academic Notes Series Pedagogical Science*, Volume 203, pp. 77-81.
8. KAZAKOV, A. ET AL. (2021) The effectiveness of measures aimed at improving the skills of employees of the state financial control. *Linguistics and Culture Review*, 5(S1), pp. 558-569.
9. KOLESOV, V. and ARKHIPOVSKAYA, E. (2024) The importance of professional competence of a teacher. *Scientific Review: Theory and Practice*, pp. 1-24.
10. MUSTAPHA, M. (2020) Professionalism, Staff Competency and Financial Reporting Quality in The Public Sector. *Malaysian Management Journal*, Volume 22, p. 67–86.
11. ROBBINS, P. and O'CONNOR, G. (2023) The professionalization of innovation management: evolution and implications. *The Journal of Product Innovation Management*, 40(5), pp. 593-609.
12. ROEHRICH, J., DAVIES, A. and TYLE, B. (2023) Large interorganizational projects (LIPs): Toward an integrative perspective and research agenda on interorganizational governance. *Journal of Opera*, Volume 70, pp. 4-21.
13. SURENSKAYA, N. (2023) On the Relevance of the Study of Professional Competence of Specialists: Analysis of Approaches. *Obshtestvo: sotsiologiya, psihologiya, pedagogika*. 1, pp. 1-14.
14. WALL, H. (2019) Perceptions of Professional Competence in the Context of an Office-Based Workplace. *Reinvention: an International Journal of Undergraduate Research*, 12(1), pp. 1-28.

Предизвикателства пред използването на AI при тарифното класиране на стоки за митнически цели

Момчил Антов¹

¹Стопанска академия „Д. А. Ценов“ / Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“, Свищов, България, e-mail: m.antov@uni-svishtov.bg

Резюме

Сложността на правилата на Хармонизираната система (HS) и, в частност, критерият за достатъчни преработки и обработки на стоките, както и състоянието на завършен продукт са съществено предизвикателство при тарифно класиране на стоки за митнически цели. Изкуственият интелект (AI) може да ускорява процесите и да намалява човешките грешки, но среща трудности при правилното прилагане на тези специфични и често неясни критерии. Предизвикателен аспект е и доверието в AI, като митническите власти и търговците трябва да имат увереност, че алгоритмите вземат правилни и съобразени с правните норми решения. Съществуват редица възможности за интеграция на AI в митническите процеси, за които обаче е необходимо сътрудничество между технологични експерти, митнически органи и търговски субекти.

Ключови думи: митнически контрол, тарифно класиране, изкуствен интелект, стоки с двойна употреба

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.131>

Challenges of Using AI in Tariff Classification of Goods for Customs Purposes

Momchil Antov¹

¹D. A. Tsenov Academy of Economics/ Department of Control and Analysis of Economic Activity, Svishtov, Bulgaria, e-mail: m.antov@uni-svishtov.bg

Abstract

The complexity of the rules of the Harmonised System (HS), and in particular the criterion of sufficient processing and working of goods, as well as the state of the finished product, is a major challenge in tariff classification of goods for customs purposes. Artificial Intelligence (AI) can speed up processes and reduce human error but has difficulty applying these specific and often vague criteria correctly. Trust in AI is also a challenge, as customs authorities and traders need to be confident that algorithms are making correct and legally compliant decisions. There are a number of ways to integrate AI into customs processes, but these require collaboration between technology experts, customs authorities and traders.

Keywords: customs control, tariff classification, artificial intelligence, dual-use goods

Въведение

Тарифното класиране на стоки за митнически цели е ключов аспект от международната търговия, който влияе върху правилното прилагане на тарифните и нетарифни мерки в ЕС, данъчното облагане и статистическото отчитане на международната търго-

вия. Сложността на правилата на Хармонизираната система (HS) и Комбинираната номенклатура (КН), както и необходимостта от прецизно определяне на критериите за достатъчни преработки, създават значителни предизвикателства. Изкуственият интелект (AI) предлага редица възможности за автоматизация и намаляване на грешките, но среща трудности при интерпретацията на сложни правила и изграждането на доверие сред митническите власти и търговците. Настоящият доклад разглежда особеностите на тарифното класиране, потенциала и ограниченията на AI в този процес, както и ползите и заплахите от неговото приложение.

1. Особенности на тарифното класиране на стоките

С цел точното описание и идентифициране на внасяните и изнасяни стоки в митническия контрол е въведена процедура по тяхното класиране в специално разработена за целта тарифа (процедура, позната в практиката като „тарифиране“). Тарифирането представлява основа за реализиране целите на митническия контрол съобразно установените в Съюза **тарифни мерки** (преференции и квоти) и **нетарифни мерки** (контрол върху стоки с възможна двойна употреба; стоки, имащи отношение към здравето и живота на населението или такива, попадащи в Общата селскостопанска политика, антидъмпингови мита и др.), както и на статистическото отчитане на търговията с трети страни. Като следствие от тарифното класиране митническите органи определят какви допълнителни изисквания съществуват относно вноса или износа на конкретните стоки и своевременно предприемат действия по тяхното изпълнение.

Класификационната система на Европейския съюз има два основни елемента:

1. Код по **Хармонизираната система за описание и кодиране на стоките** (Harmonised System – HS), разработена от Световната митническа организация (WCO) (WCO, 2025). HS представлява многофункционална международна продуктова номенклатура и се състои от около 5200 стокосни групи, всяка идентифицирана с **шестцифрен код**. При работата с митническата тарифа е необходимо да се съблюдава определена **логическата структура**, в която е налице отраслово разделение на стоките на селскостопански и промишлени, представени последователно като сурови материали, полуготови продукти и готови продукти. Системата се поддържа от редица правила за постигане на еднаква класификация на стоките от всички, които я използват. Официалното тълкуване на HS е дадено в **Обяснителните бележки** (5 тома на английски и френски език), публикувани от WCO, които групират всички налични инструменти на системата.

2. Код по **Комбинираната номенклатура** (КН), който се основава на Регламент (ЕИО) №2658/87 на Съвета от 23 юли 1987 година относно тарифната и статистическа номенклатура и Общата митническа тарифа (Европейски съвет, 1987). КН включва номенклатурата на първите 6 цифри от кода по Хармонизираната система и допълнителни подразделения, наричани „подпозиции“ в случаите, когато спрямо търгуваните стоки са определени ставки на мита (7-ми и 8-ми знак от тарифния номер). За целите на прилагането на Общата митническа тарифа в страните членки на ЕС и съгласно чл. 57 от Митническият кодекс на Съюза, „**тарифно класиране**“ на стоки представлява определянето на подпозицията или по-нататъшно подразделение от Комбинираната номенклатура, в която или което трябва да бъдат класирани тези стоки (Европейски парламент, 2013). В съответствие с разпоредбите на член 9, параграф 1, буква а), второ тире от Регламент (ЕИО) №2658/87, Комисията приема Обяснителни бележки към Комбинираната номенклатура (ОБКН), които могат да препращат към Обяснителните бележки на HS, но следва

да се има предвид, че те не заместват последните, а трябва да се считат като допълнителни и да бъдат консултирани заедно.

Митническото тарифно класиране на стоките има **съществено значение за функционирането на международната търговия**. Коректното тарифно класиране гарантира правилното прилагане на действащото митническо законодателство и улеснява международния стокообмен. Неправилното класиране обаче може да доведе до санкции, забавяне на доставките и неправомерни търговски предимства с всички негативни последици от това както за използвалите го вносители и износители на стоки, така и за икономиката като цяло.

Отчитайки сложността на тази митническа процедура от технологична гледна точка, може да се направи извод, че тя представлява специална зона в митническия контрол, характеризираща се с редица **присъщи рискове**. В основната си част тези рискове са продиктувани от естеството и особеностите на самите стоки, като най-силно проявление те намират при **идентифицирането на близки по вид или характеристики стоки** и точното определяне на тарифния им номер. За намаляването на грешките в процеса по тарифиране е задължително наличието на **задълбочени познания** от страна на митническите органи и на икономическите оператори относно **естеството на търгуваните стоки** (Томева, et al., 2024, р. 34). През последните години в митническия контрол на глобално ниво се имплементираха редица дигитални решения, имащи за цел да оптимизират или дори да автоматизират частично или изцяло определени митнически процедури, но тарифирането и към момента остава сериозен ангажимент на работещите в областта специалисти. Все по-широкото използване на изкуствен интелект (Artificial intelligence – AI) в редица икономически и обществени информационни системи дава някои насоки и възможности за неговото използване и в рамките на тази митническа процедура. Към момента обаче съществуват редица отворени въпроси относно неговата ефективност и последици от евентуално грешно взети решения.

2. Използване на AI при тарифното класиране на стоките

Както всеки друг бизнес модел, използващ AI, така и за постигането на ефективно машинно тарифно класиране е необходимо наличието на обширни данни за стоките. Не може да се приеме за достатъчно използването само на данните от HS, KN, обяснителните бележки към тях и съответните класификационни правила, тъй като те представляват само базата, спрямо която трябва да се наложи информацията за вида и естеството на тарифираните стоки. Имайки предвид многообразието от стоки, различията в техния външен вид, индивидуализиращи характеристики, предназначение и материали, от които са произведени, то обучението на AI модели за целите на тарифното класиране трябва да обхваща различни сценарии и специфични изключения в митническите правила и норми. Като основни източници на информация могат да се използват придружаващите стоките документи, като международни фактури, товарителници, анализни сертификати, спецификации, изображения, схеми и др. Едно от основните предизвикателства тук е, че AI моделите трябва да използват **машинно обучение и обработка на естествен език (NLP) за анализ на продукти**, чието многообразие е не само огромно, но и описанието им на различните световни езици може съществено да се различава. Това само по себе си може да доведе до объркване на AI модела и класиране на стоките в грешна тарифна позиция въпреки наличието на редица сходства в индивидуализиращите им характеристики и декларирано предназначение.

Съществено предизвикателство представлява и използваният начин за подаване на горепосочената информация за стоките към AI модела. AI може да анализира информация за стоките чрез различни методи, като **автоматично извличане на текст от електронни документи** (Optical character recognition – OCR алгоритъм), **сканиране на изображения, схеми или чертежи** и **обработка на звук** посредством интерпретация на устно предоставена информация. Всеки един от тях има потенциала да подаде към AI модела достатъчна по обем и качество информация, която той да обработи съгласно предварително разработените сценарии. В същото време обаче те могат и да го подведат, ако се пропусне дори една съществена индивидуализираща характеристика на стоката, като например нейното точно предназначение. Не бива да се подценява и възможността за подаването на невярна или непълна информация, което да е следствие от проявено пристрастие от страна на нейния подател или откровена некомпетентност и не разбиране естеството на стоките. Това показва, че качеството на информационния източник има съществено значение, тъй като ако то не е добро, вкл. от техническа гледна точка (размазан текст в използваните документи, нефокусирани снимки, снимки с допълнителни елементи или странични звуци при устно описание на стоките), то крайният резултат може да е грешно класиране.

Като друго предизвикателство пред изкуствения интелект могат да се посочат и самите правила за тарифно класиране, заложи в Хармонизираната системи и Комбинираната номенклатура. За редица продукти тези правила са неясни и противоречиви, като например това е особено видимо при различните машини и съоръжения и превозните средства. Тези стоки обикновено съдържат множество компоненти, всеки един от които е произведен от различни материали и самостоятелно или при взаимодействие с други компоненти изпълнява конкретна функция. Всичко това може да доведе до сериозно объркване на AI модела и проявлението на т.нар. „халюциниране“, в следствие на което той да посочи тарифен номер, различаващ се от коректния. За да се избегне подобен риск е необходима експертна интерпретация на резултата от страна на „естествен“ интелект и даването на допълнителни указания или данни, които да елиминират тези „халюцинации“. Това означава, че дори и при използване на AI за целите на митническото тарифно класиране, то все още не трябва напълно да се изключва човешката намеса.

За онагледяване на горните предизвикателства може да се даде един пример с тарифното класиране на **колела за ръчни колички**, които обикновено са изработени от стомана и каучук с интегрирани сачмени лагери. Ако не се уточни тяхното точно предназначение, коректният тарифен номер би бил 7326 90 98 90 (Други изделия от желязо или стомана с мито по отношение на трети страни 2,7%), тъй като водещо при тарифното им класиране ще е единствено техният първичен материал (в случая стомана). Те не могат да бъдат считани за „части“ от някакъв конкретен продукт (например Други превозни средства с тарифен номер 8716 80 00 00 с мито по отношение на трети страни 1,7%), ако липсва или респективно не се подадат към AI модела достатъчни доказателства за точно определената им употреба. На практика колкото по-опростен е продуктът, толкова по-голям е рискът от загуба на критичния фактор да бъде ясно дефиниран като предназначен за използване с конкретна машина или продукт. Ето защо, за да се намали този риск, от съществено значение е да се използват изчерпателни описания и данни за продуктите в използваните за тарифно класиране на стоките AI модели. В противен случай вероятността да се предложи грешен митнически тарифен номер е реална с всичко произтичащи от това негативни последствия за вносителя или износителя на

конкретната стока (в случая разлика от 1% в начислените мита, което може да бъде третирано като опит за митническа измама).

В практиката вече функционират редица платформи, предлагащи интеграция на AI в областта на тарифното класиране на стоки за митнически цели. Представените по-долу платформи не следва да се считат като най-използваните или най-добрите, тъй като всички те имат горепосочената слабост – толкова са добри, колкото е добра подаваната към тях информация за класираните продукти. Разбира се, остава отворен и въпросът как е проведено машинното обучение на всеки отделен модел и до колко то покрива напълно и коректно правилата за работа с HS, KN и обяснителните бележки към тях. Въпреки това, внимание заслужават следните онлайн платформи за тарифно класиране на стоки:

- **CustomsAI® (eClear)** – тази платформа комбинира AI с експертна проверка за повишаване на точността при тарифното класиране. Тя използва машинно обучение за анализ на продуктовите данни, включително описания, спецификации и изображения, и осигурява непрекъснато обновяване с актуални тарифни кодове (<https://eclear.com/product/customsai>).
- **iCustoms** – позволява автоматично търсене на HS кодове с 99% точност и поддържа интеграция с API за масова обработка на продукти. Системата обхваща над 32 държави и осигурява информация за митнически такси и регулации (<https://www.icustoms.ai/product-classification>).
- **Digicust** – тази AI-базирана платформа автоматизира обработката на митнически документи и тарифното класиране до 10-цифрен тарифен номер. Системата може да валидира митнически декларации, използвайки Обвързваща тарифна информация (BTI) и вътрешни продуктови данни (<https://www.digicust.com/taric>).
- **Quickcode** – специализиран инструмент за търговско съответствие, който предлага автоматична класификация на продукти, мониторинг на регулаторни промени и вградена база с митнически правила, включително HS, WCO бележки и CROSS решения (<https://quickcode.ai/quickcode-for-classifiers>).
- **Avalara** – софтуер за автоматично тарифно класиране, който използва машинно обучение за обработка на големи продуктови каталози. Автоматично актуализира тарифните кодове съобразно новите регулации (<https://www.avalara.com/us/en/products/tariff-code-classification.html>).
- **Tariffy** – предлага AI-базирано тарифно класиране, което осигурява бързо намиране на HS кодове за различни стоки. Системата е обучена върху над 1 милион митнически записи от различни източници (<https://www.tariffy.com>).

Всяка от посочените по-горе електронни платформи демонстрира потенциал за ускоряване на процеса по митническото тарифно класиране на стоките, но те изискват много внимателно конфигуриране и подаване на богат набор от данни за съответната стока. Набавянето на необходимата информация не винаги е възможно към даден момент или бързо от гледна точка на времето за митническо оформяне на стоките, поради което те не следва да се разглеждат като изцяло алтернативен вариант на тарифиране от страна на митническите специалисти – било то митнически служители или митнически представители. Липсата на унифицирани стандарти за подаване на информация може да се разглежда като съществена трудност при работата с подобни платформи и на практика, поне към момента, те не могат да се разглеждат като лесно заменими една с друга.

3. Ползи и заплахи от използването на AI при тарифното класиране на стоки

Искусственият интелект предлага множество възможности и предимства при управлението на редица бизнес процеси и използването му за оптимизиране на тарифното класиране на стоките е повече от логично. Сред основните **ползи** от използването на AI в тази насока, съществено внимание заслужават следните:

- **Спестяване на време** – AI моделите могат да обработват големи обеми от данни за много кратко време, което значително намалява времето за тарифно класиране на стоките. Времето за митническа обработка на товарите е един от основните критерии днес, посредством които се измерва ефективността на веригите за доставки и в тази връзка AI може значително да го съкрати и респективно да ускори движението на стоките в международния им обмен;
- **Намаляване на грешките** – общоприето е, че в преобладаващата си част автоматизираните алгоритми минимизират човешките грешки, тъй като не са подвластни на емоции и следват стриктно зададената им логика за обработка на входящата информация;
- **Интеграция с други системи** – изкуственият интелект може успешно да бъде свързан с други митнически, складови, търговски, транспортни или счетоводни платформи, което от една страна значително да улесни цялостния работен процес, а от друга да го захранва с разнообразна информация по отношение вида и естеството на внасяните или изнасяни стоки;
- **Бърза адаптация към законодателни промени** – AI моделите могат да бъдат обучени сами да следят за промени в митническото законодателство и автоматично да се актуализират при необходимост. Това би гарантирало пълното им съответствие с правилата за митническо тарифно класиране на стоките, като се елиминира възможността за пропускане или забавяне имплементирането на тези промени в дейността на митническите специалисти;
- **Намаляване на разходи** – намаляването на времето за митническа обработка на товарите и ограничаването на грешките води и до намаляване на оперативните разходи. Подобен положителен ефект може да се разглежда и като основен показател за измерване ефективността на инвестицията в подобни AI модели.

Използването на изкуствения интелект в рамките на митническите процедури може да бъде разглеждано и в някои отрицателни аспекти. От позицията на процеса по митническото тарифно класиране на стоките като най-съществени **заплахи** могат да се очертаят следните:

- **последствия при грешно определен тарифен номер** – неправилно определените тарифни номера водят до грешно прилагане на тарифните и нетарифни мерки спрямо стоките, което може да ошети техните вносители или износители. Подобен резултат може да се разглежда и като основание за налагане на санкции от страна на митническите органи, ако некоректния тарифен номер е довел до избягване плащането на митническо задължение или заобикаляне на въведени санкции или ограничения по отношение на стоките;
- **неясна отговорност от юридическа гледна точка при грешки в класирането** – съгласно действащото митническо законодателство отговорен за коректността на митническия тарифен номер за стоките е лицето, което оформя и подава митническата декларация за поставяне на стоките по

съответния режим (т.нар. „декларатор“). Когато обаче се използват автоматизирани системи за митническо оформяне на стоки, включващи и определяне на тарифния номер посредством AI, то тогава въпросът с отговорността остава неизяснен. При грешки митницата не може да санкционира разработчика на AI платформата, нито разбира се самия изкуствен интелект, но в същото време е спорно дали деклараторът може да се разглежда като извършител на съответното нарушение.

Въпреки тези потенциални заплахи и рискове, AI може да революционизира митническите процедури, като ги направи по-ефективни, по-бързи и по-прозрачни. AI моделите, използвани за тарифиране на стоки могат да бъдат подобрили чрез обучения с реални данни, разработване на специални алгоритми за сложни и специфични случаи (като например машини, съоръжения, оборудване, превозни средства и др.) и правилно интерпретиране на правилата в Хармонизираната система, Комбинираната номенклатура и обяснителните бележки към тях. Както бе отбелязано по-горе, все още не трябва да се подценява и човешката намеса в процеса, като експертните познания на митническите специалисти могат съществено да подобрят качеството на входящата информация в AI моделите.

Заклучение

Използването на AI при тарифното класиране на стоки има значителен потенциал за приложение, като посредством него тази процедура може да се оптимизира и да се съкрати времето за нейното изпълнение. В същото време обаче все още са налице редица технически, правни и организационни предизвикателства, като успехът зависи от качеството на машинното обучение и входящата информация, доверието в системите и координацията между заинтересованите страни (Bing, 2023). В тази връзка интеграцията на AI в митническите процеси изисква сериозно сътрудничество между технологични и IT експерти, митническите органи и икономическите оператори, което следва да осигури правилното интерпретиране и използване на правилата в HS и КН. Основната цел е пълното елиминиране на възможните грешки, тъй като дори резултат от порядъка на 99% коректно генерирани тарифни номера от AI би следвало да се разглежда като неудовлетворителен.

Използвана литература

1. BING, M., 2023. Artificial Intelligence in tariff classification: a breakthrough or deadly quicksand, s.l.: s.n.
2. WCO, 2025. What is the Harmonized System (HS)?. [Online] Available at: <https://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx> [Accessed 19 03 2025].
3. EVROPEYSKI PARLAMENT, 2013. Регламент (ЕС) № 952/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 9 октомври 2013 година за създаване на Митнически кодекс на Съюза. неизв.:неизв.
4. EVROPEYSKI SAVET, 1987. Регламент (ЕИО) № 2658/87 на Съвета от 23 юли 1987 година относно тарифната и статистическа номенклатура и Общата митническа тарифа. неизв.:неизв.
5. TOMEVA, GANCHEVA & ANTOV, 2024. Митнически контрол. Свистов: AI Tsenov.

Имплементиране на изкуствения интелект във финансово-отчетната дейност

Гергана Цончева-Петкова ¹

Илиян Христов ²

¹ Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: gergana.thoncheva@ue-varna.bg

² Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: ilian_hristov@ue-varna.bg

Резюме

Бурното развитие и навлизане на изкуствения интелект (ИИ) през последните няколко години във всички области на човешката дейност, обуславя неговата съществена роля в модернизацията на бизнес процесите във всяка една организация. Финансово-отчетната дейност не остава неза-сегната от тези процеси. При нея се трансформират традиционните счетоводни практики, което довежда до автоматизиране на рутинните задачи, намаляване на риска от допускане на грешки и подобрява на цялостната ефективност. Въпреки множеството неоспорими ползи, имплементи-рането на ИИ в счетоводството не е безпроблемно и пред този процес се откриват множество предизвикателства, свързани с етичните и правни въпроси, технологичните бариери, високите първоначалните разходи, защитата на данните и др. Внедряването на изкуствения интелект не-минуемо ще промени фокуса на счетоводната професия, като функциите на счетоводителите ще се насочат предимно към интерпретирането на резултатите, които се генерират от ИИ и предос-тавянето на консултантски услуги, с които ще се подобрява процесът на отчетността и планира-нето. По този начин ще се автоматизират основните (рутинни) процеси, но ще се подобри и ка-чеството на финансовите услуги, предоставяни от счетоводните специалисти.

Ключови думи: Изкуствен интелект (ИИ), финансово-отчетна дейност, иновации, ползи, пре-дизвикателства, перспективи

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.138>

Implementation of Artificial Intelligence in Financial Reporting

Gergana Tsoncheva-Petkova¹

Iliyan Hristov²

¹ University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,
e-mail: gergana.thoncheva@ue-varna.bg

² University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,
e-mail: ilian_hristov@ue-varna.bg

Abstract

The rapid development and penetration of Artificial Intelligence (AI) in the last few years in all areas of human activity, determines its essential role in the modernization of business processes in any organization. The financial reporting activity does not remain unaffected by these processes. It is transforming traditional accounting practices, resulting in the automation of routine tasks, reducing the risk of errors and improving overall efficiency. Despite the many undeniable benefits, the implementation of AI in accounting has not been seamless and the process faces numerous challenges related to ethical and legal issues, technological barriers, high initial costs, data protection, etc. The implementation of artificial intelligence will inevitably change the focus of the accounting profession, with accountants' functions

shifting primarily to interpreting the results that are generated by AI and providing advisory services that will improve the reporting and planning process. This will automate core (routine) processes but will also improve the quality of financial services provided by accounting professionals.

Keywords: artificial intelligence (AI), financial reporting, innovation, benefits, challenges, prospects

Въведение

Изкуственият интелект (ИИ) може да се дефинира накратко като способността на една „машина“, която може да изпълнява широк спектър от функции, които са присъщи на нас хората – да може да разсъждава, анализира, планира, генерира, обработва, прогнозира, обучава и др. ИИ не е нещо ново за нас, той съществува отдавна, но сега в последните години стана още по-популярен, тъй като бяха постигнати огромни постижения благодарение на разработването и внедряването на нови алгоритми, чрез които той работи. Навлизането на ИИ доведе до промени, които все още не сме осъзнали напълно, но едно съществено нещо е безспорно: поставено е началото на дигиталната трансформация в цялото ни общество, във всички сфери и дейности на работа. ИИ може да предложи по-бързи и ефективни методи за анализ на данни и генериране на хипотези (Rashidov, Al., 2024).

Целта на настоящия доклад е да се направи кратък анализ на приложението на ИИ, да се открият ползите и начертаят предизвикателствата пред неговото използване във финансово-отчетната дейност.

Обект на изследване в настоящия доклад са някои от водещите инструменти за ИИ целящи автоматизиране на финансово-счетоводната дейност.

Ограниченията, които си поставяме са породени от невъзможността да се обхванат цялостно всички аспекти на приложение на ИИ в разглежданата дейност, но това предоставя само възможност за открояване на бъдещите насоки на изследване в тази област.

Глобалната пандемия от COVID-19, в едно с развитието на модерното съвременно общество, придаде силен тласък на процесите и дейностите на дигитализация. Това от своя страна допринася до все повече възможности и перспективи пред хората в използването на технологиите в тяхна полза. През юли 2020 г. Европейската комисия е предложила единен подход към развитието на технологиите с изкуствен интелект, основан на три елемента (Данни на ЕП, 2023)¹:

- подкрепа за иновациите и насърчаване на въвеждането на новите технологии;
- подготовка за произтичащите социално-икономически промени;
- осигуряване на етическа и правна рамка.

Във връзка с този предложен подход е сформирана специална комисия за изкуствения интелект, която има за задача да проучи въздействието и предизвикателствата пред навлизането на ИИ. Насърчаването на високите постижения в ИИ ще засили потенциала на Европа да се конкурира в световен мащаб. Европейският съюз (ЕС) ще постигне това

¹<https://www.europarl.europa.eu/topics/bg/article/20200827STO85804/izkustveniiat-intelekt-kakvo-predstavliava-i-kak-se-izpolzva> 14/02/2025

чрез развитието и внедряването на ИИ, като по този начин се изгради едно добро и стратегическо лидерство в различните икономически сектори (Данни от Европейската комисия, 2024)².

Финансовата отчетност е една от многото области, която е засегната от навлизането на ИИ през последните години, тъй като се промени и начина, по който компаниите обработват, анализират и дори интерпретират финансови данни. Въпреки това, не може да говорим за заместването на счетоводната професия от изкуствения интелект, а напротив може да се възползваме от предимствата от неговото внедряване във финансово-счетоводната дейност.

Чрез интегрирането на ИИ в счетоводството и одита, професията ще премине през фундаментална промяна и нейното въздействие ще бъде по-значимо в бъдеще поради напредналото развитие на информационните технологии (Kokina J, Davenport TH., 2017). ИИ е проектиран да функционира и да се справя със задачи, които само интелигентни хората могат да изпълняват и по този начин това позволява да се правят прогнози и по този начин да може ИИ да реагира при определени ситуации. Успоредно с това се дава възможност на счетоводните специалисти да използват времето си, за да анализират честността и точността на финансовите отчети и дават по-скоро консултации, а не да вършат рутинни счетоводни операции. Според (Baldwin, 2006) разработването на ИИ във финансово-счетоводната дейност се извършва предимно от счетоводни изследователи без сътрудничеството на AI експерти. В своята статия Nur Syahmina Afifah Zamaina, Ulaganathan Subramanian анализират как изкуственият интелект (ИИ) влияе върху счетоводната и одиторската професия, както и ползите и оценката на риска от използването му. В проучването си се опитват да анализират дали рисковете превишават ползите или обратното въздействие. Направен е опит да се идентифицират възникналите проблеми при използването на ИИ, които трябва да бъдат решени (Zamaina, N., Subramanian, U., 2024).

От Докладът за Generative AI в професионалните услуги за 2024 г. (Thomson Reuters, 2024)³ от Thomson Reuters Institute ясно се вижда, че 30% от фирмите занимаващи се с данъчни и счетоводни услуги са във фаза на обмисляне дали да използват ИИ, докато 49 % няма намерения скоро да го използват.

В обобщение на представените източници, можем ясно да открием насоките на бъдещата тенденция на имплементиране и развитие на ИИ. Това е атестат за перспективите, които се разкриват и възможностите, които предстоят.

Някои от водещите ИИ инструменти във финансово-счетоводната дейност, които помагат да се автоматизират и подобрят финансовите процеси, могат да се разделят на няколко основни инструмента:

² <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence> 13/02/2025

³ https://www.thomsonreuters.com/content/dam/ewp-m/documents/thomsonreuters/en/pdf/reports/tr4322226_rgb.pdf 22/02/2025

Таблица 1.

ИИ инструменти за финансово-счетоводна дейност⁴

Инструмент	Основни функции	Предимства
NULA ⁵	Облачна платформа с изкуствен интелект за автоматизация на счетоводни процеси.	Интерактивни справки: Чат интерфейс за работа с база данни и отчети. Бизнес анализи: Лесен достъп до информация и анализи за вземане на правилните бизнес решения. Безброй приложения: Полезно за всичко от отчетност, одит и анализи до прогнози и бюджетиране.
BalanceGuru ⁶	Предоставя функции като: лесно създаване на фактури и оферти, извличане на данни от документи чрез снимки или сканиране, управление на заплати и осигуровки, автоматизирано подаване на данъчни декларации и интеграция с банкови услуги.	Интегрирано решение Автоматизация на ключови процеси Банкова интеграция Анализ и отчети Полезни ресурси: BalanceGuru включва калкулатори за заплати, проверка на ДДС номера и други инструменти, подпомагащи борбата с бюрокрацията.
InvoiceHub ⁷	Интелигентна система за управление на фактури и финансови документи, която автоматично разпознава и извлича данни от български фактури, осигурява дигитално архивиране, бързо търсене на документи и автоматична проверка на ДДС номера.	AI разпознаване на документ Дигитално архивиране Интелигентно търсене Автоматична валидация на данни Интеграция с други платформи Сигурно споделяне на документи Мобилна достъпност:
QuickBooks AI ⁸	Автоматизира и оптимизира финансовите процеси за малките и средните бизнеси	Лесен за използване, интеграция с банкови и други платформи, ИИ за фактури, прогнози и финансови анализи, виртуален асистент и чат бот.
Xero ⁹	Облачна счетоводна платформа, предназначена предимно за малки и средни бизнеси, която предлага мощни инструменти за управление на финансите, автоматизация и интеграции с други бизнес приложения	Достъпност от всяко устройство (компютри и мобилни апарати), добър за малък бизнес, широка интеграция (над 1000 приложения), ИИ за фактури и транзакции, известия за нетипични операции
Botkeeper ¹⁰	ИИ-базиран виртуален счетоводител, като комбинира ИИ със счетоводни екипи от хора, предлагайки хибридно	Автоматизирани операции, хибриден модел, изготвяне на финансови отчети.

⁴ Информацията е събрана от фирмените сайтове на програмите.⁵ За повече информация: <https://nula.bg> 02/04/2025⁶ За повече информация: <https://balanceguru.bg/> 15/03/2025⁷ За повече информация: <https://invoicehub.work>⁸ <https://quickbooks.intuit.com/ai-accounting/> 31/03/2025⁹ За повече информация: <https://www.xero.com> <https://quickbooks.intuit.com/ai-accounting/> 29/03/2025¹⁰ За повече информация: <https://www.botkeeper.com/> 28/03/2025

Инструмент	Основни функции	Предимства
	решение за точни и ефективни финансови отчети.	
Docyt AI ¹¹	Напълно автономна система, която обработва финансовите данни в реално време, използвайки ИИ и машинно обучение.	Автоматично осчетоводяване в реално време, ИИ за обработка на фактури, банкови транзакции, облачна услуга, автоматизирано изчисляване на данъци и попълване на декларации.
BlackLine ¹²	Облачна платформа за автоматизация на финансовите процеси, предназначена предимно за средни и големи предприятия. Тя се фокусира върху повишаване на точността, ефективността и прозрачността в счетоводството.	Подобрява одитните процеси, елиминира човешки грешки, финансово съгласуване, контрол на разходите.
Sage Intacct ¹³	Облачна счетоводна и ERP платформа, фокусирана върху автоматизация на финансовите процеси.	Подходящ за големи компании, детайлни анализи, финансови прогнози, автоматизация на отчети.

Всички представени инструменти използват ИИ, за да автоматизират отчетния процес в различна степен. Едни от тях автоматизират базови процеси като фактуриране, извличане на данни от документи и анализиране на разходите, докато други предоставят по-сложни ИИ възможности за верификация, анализи и откриване на грешки. Откъм достъпност и удобство някои приложения са най-подходящи за малкия и средния бизнес поради лесната употреба и достъпността от различни устройства, докато други са ориентирани към големи предприятия, които търсят по-детайлни анализи и контрол. Основните ограничения в приложението на инструментите е необходимостта от обучение за работа с тях, високата първоначална инвестиция и изборът на подходящ софтуер според размера и нуждите на предприятието. Следователно изборът на инструмент зависи от нуждите на конкретната бизнес единица, като по-малките компании се насочват към по-опростени и достъпни решения, а големите предприятия се стремят да автоматизират сложни процеси и извлекат повече ползи от разширените възможности на ИИ.

Основните предимства предоставяни от ИИ във финансово-счетоводната сфера, които подобряват ефективността, точността и сигурността могат да бъдат систематизирани по следния начин:

- намалява времето за обработка на счетоводните документи;
- автоматично въвеждане;
- оптимизиране на счетоводните процеси чрез бърза обработка на фактури, разходи и банкови извлечения и др.
- намаляване на човешките грешки при ръчното въвеждане на данни;
- откриване несъответствия в счетоводните записи и коригиране малки грешки;
- откриване на измами и нередности чрез използването на различни модели за откриване на съмнителни транзакции;
- откриване на необичайни модели на разходи и дори потенциални рискове;

¹¹ За повече информация: <https://docyt.com/ 28/03/2025>

¹² За повече информация: <https://www.blackline.com/ 27/03/2025>

¹³ За повече информация: <https://www.sage.com/en-us/sage-business-cloud/intacct/ 31/03/2025>

- възможност за повишаване на съответствието с нормативните изисквания;
- анализират се огромни бази от данни, за да се прогнозира напр. приходи и разходи, печалби и загуби, инвестиции и дори да предвижда потенциални финансови проблеми;
- спестява се време и разходи – като тук основната цел е намаляването на нуждата от ръчен труд, като по този начин се дава възможност на специалистите да се фокусират върху по-стратегически анализи, а това би довело и до снижаването на разходите за финансово-счетоводни услуги;
- автоматичното генериране на отчети, съответстващи на счетоводните стандарти и дори може да доведе до ускоряване процесите по независим финансов одит.

Въпреки всички изложени ползи и предимства от използване на ИИ не можем да говорим все още за цялостна замяна на счетоводителите с ИИ, а напротив тук става въпрос за оптимизиране на тяхното време като им се предоставя възможност да изпълняват своите задачи по-бързо и по-прецизно. Това от своя страна води до висока ефективност. Това довежда и до изместване на фокуса на работа на счетоводителите от оперативни към контролни функции.

Неминуемо внедряването на ИИ води след себе си и редица недостатъци, които можем да систематизираме по следния начин:

- закупуването, внедряването и поддръжката на ИИ системи може да бъде скъпо и по този начин малките и средни предприятия може да изпитат затруднения с финансирането;
- може да възникнат проблеми свързани със съвместимостта на ИИ с по-стари счетоводни системи;
- никои не отрича, че ИИ може да анализира големи обеми данни, но той не винаги може да вземе правилни решения в сложни ситуации;
- човешкият фактор остава най-важен при тълкуването на счетоводната и данъчната нормативна уредба;
- базата от счетоводните данни често се обекти на кибератаки и пробиви в сигурността.
- има вероятност, ако въведените данни са грешни или непълни, ИИ да генерира неверни резултати, т.е. има нужда от засилен контрол върху входящата информация и др.

Въпреки тези недостатъци, при правилно внедряване и управление, ИИ може значително да подобри ефективността на финансово-счетоводните процеси.

Заключение

Последните години се белязани с навлизане и бурно развитие на ИИ в почти всички области на човешката дейност, като трансформира индустрии и оптимизира процеси. ИИ най-широко навляза в бизнеса и финансите, здравеопазването, търговията, маркетинга и др. Това обуславя неговата съществена роля в модернизацията на бизнес процесите във всяка една организация. Навлизането на ИИ във финансово-отчетната дейност налага трансформиране на традиционните счетоводни практики, което довежда до автоматизиране на рутинните задачи, намаляване на риска от допускане на грешки и подобрява на цялостната ефективност.

Въпреки множеството неоспорими ползи, имплементирането на ИИ в счетоводството не е безпроблемно и пред този процес се очертават множество предизвикателства,

свързани с етичните и правни въпроси, технологичните бариери, високите първоначалните разходи, защитата на данните и др.

Използването на ИИ ще доведе до автоматизиране на основните рутинни процеси и повишаване на ефективността. По този начин ще се измести фокусът на счетоводната професия, от ежедневна оперативна дейност към контролни функции – мониторинг, анализ и управление на процесите. Това ще доведе до подобряване на процесът на отчетност, планирането и контрола. А всичко това ще рефлектира върху подобряване на качеството на предоставяните финансови услуги от счетоводните специалисти.

Използвана литература

1. Rashidov, Al. (2024). *Izkustveniyat intelekt v nauchnite izsledvaniya*. Strategii na obrazovatelната i nauchna politika. Tehniceski universitet – Gabrovo. p.35. Volume 32, Number 5s (Accessed 31/03/2025)
2. Kokina J, Davenport TH.(2017). *The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing*. Journal of emerging technologies in accounting.14(1):115-22
3. Baldwin AA, Brown CE, Trinkle BS. (2006). *Opportunities for artificial intelligence development in the accounting domain: the case for auditing*. Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management: International Journal.14(3):77-86.
4. Nur Syahmina Afiah Zamaina , Ulaganathan Subramanian.(2024). *The Impact of Artificial Intelligence in the Accounting Profession* . p. 850 / The 14th International Symposium on Frontiers in Ambient and Mobile Systems (FAMS 2024) April 23-25, Hasselt, Belgium
5. <https://www.europarl.europa.eu/topics/bg/article/20200827STO85804/izkustveniiat-intelekt-kakvo-predstavliava-i-kak-se-izpolzva> (Available at: 14/02/2025)
6. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence> (Available at: 13/02/2025)
7. https://www.thomsonreuters.com/content/dam/ewp-m/documents/thomsonreuters/en/pdf/reports/tr4322226_rgb.pdf (Available at: 22/02/2025)
8. <https://quickbooks.intuit.com/ai-accounting/> (Available at: 31/03/2025)
9. <https://www.xero.com/> (Available at: 29/03/2025)
10. <https://www.xero.com/> (Available at: 29/03/2025)
11. <https://docyt.com/> (Available at: 28/03/2025)
12. <https://www.blackline.com/> (Available at: 27/03/2025)
13. <https://www.sage.com/en-us/sage-business-cloud/intacct/> (Available at: 31/03/2025)

Трансформацията на счетоводството в контекста на използване на дигиталните технологии

Ралица Данчева¹

¹ Стопанска академия „Д. А. Ценов“ / Катедра „Счетоводна отчетност“, Свищов, България, e-mail: r.dancheva@uni-svishtov.bg

Резюме

Трансформацията на счетоводството се превърна в неизбежна стъпка в съвременните условия, където дигиталните технологии променят всеки един аспект на съвременния бизнес. Технологии, които водят до най-големи промени и се превърнаха в катализатор за дигиталната революция в счетоводството са: облачните технологии, изкуственият интелект, анализът на големи бази данни, блокчейн технологиите, роботизираната автоматизация на процесите и други. Целта на настоящия доклад е да анализира ролята на дигиталните технологии върху трансформацията на счетоводната дейност и да се очертаят ключовите области за бъдещи промени.

Ключови думи: счетоводство, дигитализация, трансформация, дигитални технологии

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.145>

The transformation of accounting in the context of the use of digital technologies

Ralitsa Dancheva¹

¹D.A. Tsenov Academy of Economics/ Department of Accounting, Svishtov, Bulgaria, e-mail: r.dancheva@uni-svishtov.bg

Abstract

The transformation of accounting is becoming an inevitable step in the global environment, where digital technologies are changing every aspect of global business. Technologies that are leading to the greatest changes and have become a catalyst for the digital revolution in accounting are: cloud technologies, artificial intelligence, big data analytics, blockchain technologies, robotic process automation and others. The aim of this study is to analyze the role of digital technologies in the transformation of accounting activities and to outline the key areas for future changes.

Key words: accounting, digitalization, transformation, digital technologies

Въведение

През последните години технологичните промени засегнаха почти всички сфери на дейност. Индустрия 4.0 или четвъртата индустриална революция се откроява с внедряването на базови дигитални технологии, които променят изцяло начина, по който предприятията работят, в резултат на което са изправени пред проблема за адаптиране към новата реалност. В този контекст счетоводната дейност не остава встрани, превръщайки се в обект на радикални промени и трансформация, която е част от трансформацията на бизнеса. Трансформацията на счетоводството не е ново явление, но с навлизането на дигиталните технологии скоростта на промените се увеличава значително. Предприятията

в новата икономика обръщат все по-малко внимание на информацията, базирана на исторически данни, а изискват повече актуална информация, т.е. изискват ново бизнес счетоводство наречено „счетоводство в реално време“ (Vasarhelyi, 2008).

Основната цел на изследването е да се анализира влиянието на дигиталните технологии върху трансформацията на счетоводната дейност. Задачите за постигане на целта са: да се характеризират дигиталните технологии, които имат най-голямо влияние върху трансформацията на счетоводната дейност и да се очертаят предизвиканите промени във връзка с използването им. Обект на изследване е трансформацията на счетоводната дейност в резултат от внедряването на дигиталните технологии. Извън обхвата на изследване остават изискванията към знанията, уменията и опита на счетоводители; промяната на счетоводната методология; появата на нови счетоводни обекти и други.

В своето развитие счетоводството претърпява значителна еволюция, за да отговори на нуждите на бизнеса. Дигитализирането засегна концептуалните основи за организиране на счетоводната дейност и изпълни понятието „счетоводство“ с нов смисъл. Дигитализацията на счетоводството се дефинира като интегриране на дигитални технологии във всички аспекти на счетоводните процеси и операции, което коренно променя начина, по който се събират, обработват, съхраняват и анализират финансовите данни (Spilnyk, 2024). Технологиите оказали най-голямо влияние върху счетоводството в Индустрия 4.0 са: облачните технологии, изкуственият интелект, блокчейн технологиите, анализа на големи данни, роботизацията на автоматизирани процеси и други.

Облачни технологии

С развитието на интернет се направи нова крачка в еволюционното развитие на счетоводството, като се даде възможност за развитие на счетоводните технологии, където счетоводната програма е интернет услуга. В основата на подобни програми са облачните изчисления, от които произхожда и наименованието „облачно счетоводство“ или „онлайн счетоводство“. Концепцията за облачното счетоводство е предложена за първи път през 2011 г. и е дефинирана като използване на облачни изчисления в интернет за изграждане на виртуална счетоводна информационна система. Облачното счетоводство представлява вид софтуер, който се използва за същите цели като традиционния софтуер, инсталиран на компютър, с тази разлика, че е достъпен чрез интернет връзка и може да се ползва по всяко време и от всяко място. Облачните изчисления включват предоставяне на компютърни ресурси, като памет или мощност за обработка на информация на отдалечен сървър и са предназначени за работа през интернет. При облачните изчисления потребителите имат достъп до софтуерни приложения от разстояние през интернет или друга мрежа чрез доставчик на услуги за облачни приложения (Khanom, 2017). Следователно счетоводството в облак или облачното счетоводство се предоставя като услуга, за разлика от традиционния счетоводен софтуер, който се закупува и инсталира на компютър.

В развитите страни облачното счетоводство е един от добре познатите и използвани начини за организиране на счетоводния процес. В нашата страна предприятията използващи платени компютърни услуги в облак за 2023 г. са 17,5% от предприятията, като преобладаващата част са големите предприятия. Финансовият и счетоводният софтуер в облак, използван от тези предприятия е 36,2% (Nationalen Statistischeski institute, 2023).

Предимствата от използването на облачното счетоводство в сравнение с традиционното счетоводство са: по-малкото разходи; актуализиране на информацията в реално

време; достъп до цялата счетоводна информация; сигурност на финансовата информация; наличност на данните от целия екип; незабавни корекции; по-добра ефективност на разходите на работното място; автоматично архивиране и възстановяване на данни (Khanom, 2017) (ViaActive, 2025). Към тези предимства може да се добавят мащабируемост и гъвкавост (Shivarajappa, 2024). При традиционното счетоводство достъпът до подробната финансова информация на бизнеса беше ограничена от това счетоводителите да се намират в офиса пред настолния компютър или когато преглеждат документацията. Облачните изчислителни технологии са тясно интегрирани с концепцията за интелигентно счетоводство, осигурявайки бърз достъп до данни и документация за техния анализ в реално време. В същото време е необходимо да се решат въпроси за висококачествено обучение на персонала, осигуряване на информационна сигурност и спазване на законите разпоредби.

Роботизирана автоматизация на процесите (Robotic Process Automation (RPA)) е форма на технология за автоматизация на бизнес процеси базирани на метафорични софтуерни роботи (ботове) или на изкуствен интелект (дигитални служители). През последните години тази технология се очертава като трансформираща технология, революционизирайки начина по който предприятията работят. Тази технология изпълнява повтарящи се и базирани на правила задачи, които традиционно са били извършвани от хора (Lacity, 2017). Това явление придобива известност поради напредъка в изкуствения интелект и машинното обучение. Сходството на тези технологии водят до разработването на сложни софтуерни ботове, способни да стимулират човешка дейност.

В ерата на дигитална трансформация и непрекъснатия технологичен напредък много предприятия се обръщат към роботизирана автоматизация на процесите, за да рационализират работните процеси и да подобрят цялостната ефективност на бизнес операциите. Възлагането на рутинни задачи неизискващи специализирани познания на дигитална работна сила, позволява намаляването на ръчната работа, на времето за обработка, на човешките грешки и увеличава производителността. Тази технология с течение на времето се разви, за да включва по-усъвършенствани възможности като обработка на естествен език, машинно обучение и способност за адаптиране към променящите се обстоятелства, което прави RPA универсален инструмент при всяко повтарящо се изпълнение на задачи (Khankhoje, 2024).

Една от обещаващите области на RPA е счетоводството. Появата на RPA иницира промяна на парадигмата в счетоводната професия. Тази трансформираща технология позволява автоматизирането на повтарящи се и базирани на правила задачи, които традиционно отнемат значителна част от времето на счетоводителите. Влиянието на RPA върху счетоводния сектор е многостранно, включително повишаване ефективността, точността и мащабируемостта на финансовите операции.

В счетоводството RPA може да се използва за (Hilles, 2021):

- въвеждане и миграция на данни – ботовете могат да прехвърлят данни между системите бързо и точно;
- обработка на фактури – RPA може да автоматизира извличането на данни за фактури, съпоставяйки ги с поръчки за покупки и обработвайки плащания;
- съгласуване – ботовете могат да сравняват финансови записи, да идентифицират несъответствия и да съгласуват сметки;
- обработката на заплати – RPA може да обработва изчисления на заплати, данъчни удържки и генерира фишове за заплати;

- съответствие с нормативната уредба – ботовете могат да съблюдават регулаторните промени и да гарантират, че финансовите процеси са в съответствие с най-новите стандарти.

Чрез пренасочване на рутинни задачи като въвеждане на данни, съпоставяне и генериране на отчети към софтуерни работи, счетоводителите могат да пренасочат фокуса си към по-стратегически дейности, като финансов анализ, консултантски услуги и подкрепа при вземане на решения. Освен това интегрирането на RPA в счетоводната практика предефинира набора от умения, което налага по-голям акцент върху анализа на данни и технологичните умения сред специалистите. RPA е катализатор за иновациите в счетоводната професия, предвещавайки нова ера на дигитализирано финансово управление.

Появата на RPA в счетоводния сектор бележи значителна промяна на традиционните практики, възвестявайки нова ера на ефективност и стратегическа конкурентоспособност (Boydaş Nazar, 2023). Тази трансформираща технология не само рационализира операциите, но също така предефинира ролята на счетоводителите, измествайки фокуса им към по-стратегически роли.

Появата на RPA в счетоводството е свързано с по-широката дигитална трансформация на бизнеса. Трансформиращото въздействие на RPA се простира отвъд обикновената автоматизация на задачите. RPA води културни промени в предприятията, където приемането и ефективното използване на RPA става неразделна част от тяхната оперативна стратегия. Следователно чрез RPA се бележи преход от традиционните трудоемки методи към автоматизирани, ефективни и стратегически практики. Продължаващото адаптиране и интегриране на RPA в счетоводната практика не само подобрява оперативната ефективност, но също така предефинира ролята на счетоводителите, насочвайки ги към по-аналитични и стратегически функции в предприятията (Ayinla, 2024). Следователно се променя и набора от знания и умения, които счетоводителите притежават.

В исторически план счетоводството винаги е било област, която се адаптира към технологичния напредък и преминаването към RPA е продължение на тази тенденция. Тази еволюция отразява продължаващия стремеж към по-ефективни, надеждни и мащабируеми счетоводни процеси. Следователно RPA се откроява с ключова роля в трансформацията на счетоводната дейност, предлагайки както предизвикателства, така и възможности.

Блокчейн технологиите

Блокчейн една от най-новите технологии, която има голям потенциал за счетоводната дейност, но все още не е намерила разпространение в нашата страна. Тя придобива популярност със сигурността и прозрачността, които осигурява. Представлява единна база данни без централизиран контрол, която е разпределена между много компютри и сървъри, свързани помежду си. На информацията създадена в блокчейн може да се вярва, дори ако се няма доверие в контрагента, тъй като транзакцията се извършва, само ако е одобрена и от двете страни. Впоследствие тази информация е защитена от промени. Следователно тази технология осигурява надеждна защита и не дава възможност за умишлени или погрешни промени в данните, което дава основание на част от чуждестранните експерти да твърдят, че именно тази технология има потенциал да трансформира настоящата счетоводна практика.

Предимствата от прилагането на блокчейн технологията са: децентрализация – данните се съхраняват от всеки участник; достъпност и прозрачност за всички участ-

ниции; сигурност; оперативно счетоводство в реално време, липса на първични документи; ефективност при борбата с измамите (Кирепова, 2022) При внедряването на блокчейн технологията в счетоводството на предприятията се елиминира необходимостта от извършване на инвентаризация на контрагентите, тъй като формирането и описването на вземанията и задълженията ще се извършват едновременно на една и съща стойност по време на транзакцията. Ролята на счетоводителя ще бъде да класифицира правилно придобитите или прехвърлени активи и да записва съответния приход или разход. Благодарение на блокчейн технологията може да се води оперативно счетоводство в реално време без хартиени първични документи. Друго предимство от използването на блокчейн технологията е намаляване на разходите свързани с финансовите транзакции и от намаляване на необходимостта от проверка от трети лица и от рационализиране на процесите. Блокчейн може да служи като алтернативна система на счетоводни книги за счетоводни записи и може да помогне за напредването на счетоводната информация от система с двойно записване към система с тройно записване (Coynе, 2017) (Abad-Segura, 2021).

Анализ на големи данни

Анализът на данни в счетоводството е сравнително нов набор от умения, който нараства значително във всички области на счетоводството. Стойността на ползите от анализа на данни в счетоводството и финансите нараства с течение на времето и всъщност трансформира процесите, задачите, особено тези, които представляват изводи, прогнози, оценки и увереност на лицата, вземащи решения и потребителите на информация (Austin, 2021).

Големите данни (Big Data) и анализа на данни (Data Analytics) позволяват на счетоводството да поеме стратегическа роля. Наличието на големи данни значително променя счетоводния процес. Терминът големи данни е сравнително нов за света и бизнеса, но се използва рутинно за практически всеки аспект на човешката дейност (Vasarhelyi, 2015). Що се отнася до счетоводството, целта на големите данни е да събират, организират и използват данни от редица източници, за да получат нови бизнес познания в реално време (Bose, 2022). Напр. счетоводните анализатори могат да имат достъп до данни в реално време от всяко място с мрежова връзка, вместо да разчитат на месечните финансови отчети. Големите данни може да се разбират като данни, които са толкова големи по обем, че традиционната система за обработка на данни не може да се справи с обработката им и следователно изисква нова технология (Raban, 2020).

Големите данни в необработен вид и без каквато и да е обработка са безполезни, въпреки това ако се обработят правилно, резултатите от анализа на големи данни може да се окажат ценни. Източниците на големи данни могат да бъдат различни цифрови канали като мобилни телефони, интернет, електронна търговия, търсачки и други. В последно време големите данни се доказват като много полезен източник на данни за вземане на различни бизнес решения и по този начин предприятия вече са започнали да дешифрират необработените данни в някаква смислена информация, използвайки най-новите инструменти, налични в индустрията (Rijal, 2023).

Големите данни оказват влияние върху света на бизнеса и обществото като цяло, само когато такива данни се анализират и получената информация се използва в някакъв контекст. По-рано бизнес решенията се вземаха въз основа на исторически данни и някои човешки познания, извлечени от такива исторически данни. В съвременните условия ра-

зумните решения се основават не само на историческите данни, но и на резултатите събрани от анализа на големи данни и информацията или тенденциите, които тези анализи показват за предстоящото бъдеще (Rijal, 2023).

Големите данни се очертава като трансформираща сила в счетоводните информационни системи, променяйки фундаментално начина, по който финансовите данни се събират, анализират и отчитат (Dagunduro, 2023). Големите данни се отнасят до огромни обеми структурирани и неструктурирани данни, генерирани с безпрецедентна скорост от различни източници, които когато се използват правилно, могат да предложат по-задълбочени познания и да подкрепят по-информирани процеси на вземане на решения (Busayo, 2023). Счетоводителите имат голям набор от данни и използвайки правилните техники и инструменти могат да прогнозират финансов резултат, продажбите, търсенето и други свързани с бизнеса параметри с по-висока точност от всякога чрез използване на финансова и нефинансова информация.

Анализа на големи данни се отнася до процеса на изследване големи масиви от данни, за да се разкрият скрити модели, корелации и познания, които могат да се използват за вземане на решения. Това позволява на предприятията да вземат по-информирани решения, да подобрят оперативната ефективност и да получат конкурентни предимства (Thanasas, 2024). Тези набори от данни обикновено са твърде обширни или разнообразни, за да бъдат обработени с традиционните методи за обработка на данни.

Анализът на данни е една от технологиите, която оказва голямо трансформиращо въздействие върху счетоводството. Чрез интегрирането на анализа на счетоводни данни предприятията могат да вземат ефективни бизнес решения. Анализът на счетоводни данни разкрива нов потенциал за счетоводителите, да предлагат допълнителни услуги с добавена стойност на своите клиенти. Анализът на счетоводни данни може да подпомогне идентифицирането на областите на тези бизнес рискове, които са изправени пред предизвикателство и да въведе анализ на прогнозни данни, за да вземе ефективни бизнес решения по отношение на специфични бизнес рискове. Анализът на счетоводни данни може да се използва за разкриване на поведенчески модели на клиентите. Тези модели могат да помогнат на предприятията да разработят аналитични модели, които вероятно ще бъдат използвани в бъдеще за откриване на инвестиционни възможности и увеличаване на маржовете на печалбата (Poddar, 2021).

Анализът на големи данни разчита на широк набор от инструменти и технологии, предназначени да се справят с обема, разнообразието, скоростта и достоверността на големи обеми от данни. Тези инструменти позволяват на предприятията да съхраняват, обработват, анализират и визуализират огромни количества данни, предоставяйки информация в реално време или чрез групова обработка. Анализът на данни в счетоводството може да се дефинира като процес, чрез който се извлича информация от оперативни, финансови и други форми на електронни данни, вътрешни или външни за предприятието. Има различни начини, по които тази информация може да бъде извлечена, включително исторически, в реално време или прогнозни. Анализът на данни обхваща не само събирането и управлението на данни, но и визуализирането и представянето им с помощта на инструменти, инфраструктура и методи за получаване на представа от големи данни (Mikalef, 2015). Следователно анализът на данни е систематичен процес на изследване на структурирани и неструктурирани данни чрез различни техники като статистически и количествен анализ, както и обяснителни и екстраполативни модели за генериране на полезна информация за вземащите счетоводни решения (Bose, 2022).

Техническите умения, аналитичното мислене и компетентността за решаване на проблеми отдавна са част от счетоводната професия. Въпреки това анализът на големи данни е сравнително нов набор от умения, който се разпространява бързо в счетоводната професия. Предприятията разчитат до голяма степен на анализа на данни, за да се възползват от конкурентното предимство на технологичните иновации.

Заклучение

В непрекъснато променящия се дигитален свят, технологиите увеличиха скоростта на иновациите, карайки всичко да се променя по-бързо от всякога, като счетоводството не прави изключение. Счетоводителите в отговор на изискванията на динамичната бизнес среда все по-често използват новите технологии, за подобряване на своята работа, което променя традиционния подход и води до трансформиране на счетоводната дейност.

Интегрирането на дигиталните технологии във всички аспекти на счетоводната дейност коренно промениха начина, по който се събират, съхраняват, обработват и анализират финансовите данни. Промените в технологиите доведоха до промяна в счетоводната парадигма, което изисква от учените и практиците, да продължат да работят заедно за развитието на счетоводството в новата дигитална икономика.

Използвана литература

1. ABAD-SEGURA, E., INFANT-MORO, A. GONZALEZ-ZAMAR, M. D. and LOPEZ-MENESES, E. 2021. Blockchain technology for secure accounting management: Research trends analysis. *Mathematics*, 9(14), p. 1631.
2. AUSTIN, A. A., CARPENTER, T. D., CHRIST, M. H. and NIELSON, C. S. 2021. The data analytics journey: Interactions among auditors, managers, regulation, and technology. *Contemporary Accounting Research*, , 38(4), pp. 1888-1924 .
3. AYINLA, B. S., IKE, C. U., ATADOGA, A. and NDUBUISI, N. L. 2024. The role of robotic process automation (RPA) in modern accounting: a review – investigating how automation tools are transforming traditional accounting practices. *Engineering Science and Technology Journal*, 5(2), pp. 427-447.
4. BOSE, S., DEY, S. K., and BHATTACHARJEE, S. 2022. Big Data, Data Analytics and Artificial Intelligence in Accounting: An Overview . От: *Handbook of Big Data Methods*. неизв.:Edward Elgar Publishing, pp. 1-34.
5. BOYDAŞ HAZAR, H. and TOPLU, C. 2023. The use of robotic process automation in accounting. *Prizren Social Science Journal*, Issue 7(3), pp. 45-50.
6. BUSAYO, T. O. et al. 2023. Artificial intelligence and service quality of telecommunication firms in Nigeria. *Journal of Economics, Finance and Accounting Studies*, 5(3), pp. 203-214.
7. COYNE, J. G. and McMICKLE, P. L. 2017. Can blockchains serve an accounting purpose?. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, , 14(2), pp. 101-111.
8. DAGUNDURO, M., GBENDA, F., ADEWARA, Y., and OLUWATIMILEHIN, A.T. 2023. Application of artificial intelligence and audit quality in Nigeria. *Humanities, Management, Arts, Education & the Social Sciences Journal*, Issue 11(1), pp. 39-56.
9. FAREA, M. M., AL-IFAN, B., MAHYOUB AL-DUBAI, M. M. and AHMED, A. B. 2024. Intelligent automation in accounting and financial reporting. *Journal of Tianjin University Science and Technology*, 57(06).
10. HILLES, S. M. S. et al. 2021. "Latent Fingerprint Enhancement and Segmentation Technique Based on Hybrid Edge Adaptive DTV Model,". неизв., неизв., pp. 8-13.

11. KHANKHOJE, R. 2024. Robotic Process Automation (RPA) Towards Automation Testing. *International Journal of Software Engineering and Application*, 15(№1), pp. 9-16.
12. KHANOM, M. A. 2017. Cloud Accounting: A Theoretical Overview. *Journal of Business and Management*, 19(Issue 6. Ver. V), pp. 31-38.
13. KUPENOVA, ZH. K., BAYMUKHANOVA, S. B., and ISAEVA, A. A. 2022. Blockchain in accounting in the digital economy. *The Journal of Economic Research and Business*, 142 (4) pp. 104-111.
14. LACITY, M. and WILLCOCKS, L. 2017. Robotic process automation and risk mitigation: The definitive guide. От: неизв.:SB Publishing.
15. MIKALEF, P., PATELI, A., BATENBURG, R. S., and WETERING, R. V. D. 2015. Purchasing alignment under multiple contingencies: A configuration theory approach.. *Industrial Management & Data Systems*, Issue 115(4), pp. 625-645.
16. NATIONALEN STATISTICHESKI INSTITUTE, R. B., 2023. *Izpolzvane na informatsionni I komynikatsionni tehnologii v predpriyatityata prez 2023 godina*. [Available at: 5 March 2025].
17. https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/ICT_ent2023_KF3JA6V.pdf
18. PODDAR, A., 2021. *Data analytics in accounting: 5 comprehensive aspects*. Retrieved from. [OAvailable at: <https://hevodata.com/learn/data-analytics-in-accounting/>]
19. RABAN, D. a. G. A. 2020. The evolution of data science and big data research: A bibliometric analysis. *Scientometrics*, 122(2), pp. 1563-1581.
20. RIJAL, U., 2023. Big Data and Its Impact on the Accounting Industry. *The Chartered Accountant*, pp. 45-49.
21. SHIVARAJAPPA, M. 2024 . The impact of cloud computing on financial accounting – evaluating the impact of cloud computing on accounting firms. *Journal of Visual and Performing Arts* , Issue 5(3), pp. 992-998.
22. SPILNYK, P., ZABIHAILO, V., and ZABIHAILO, O. 2024. Digital transformation in accounting: trends and perspectives. *Economic Analysis*, 34(No. 2.), pp. 372-384.
23. THANASAS, G. L., and KAMPIOTIS, G. 2024. The role of Big Data Analytics in Financial Decision-Making and Strategic Accounting. *Technium Business and Management*, Tom 10, pp. 17-33.
24. VASARHELYI, M. A., KOGAN, A., and TUTTLE, B. M. 2015. Big data in accounting: An overview. *Accounting Horizons*, 29(2), pp. 381-396.
25. VASARHELYI, M., and ALLES, M. G. 2008. The „now” economy and the traditional accounting reporting model: Opportunities and challenges for AIS research. *International Journal of Accounting Information Systems*, Vol. 9(No. 4), p. 227–239.
26. VIAACTIVE, 2025. *Online schetovodstvo. Budeshteto na finansoviya menidjment*. Available at: <https://viaactive.com/online-schetovodstvo/> [Отваряно на 5 March 2025].

Отчитането във връзка с корпоративната устойчивост – между политиката и реалността

Атанас Атанасов¹

¹ Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: atanasov_at@ue-varna.bg

Резюме

Докладът разглежда ключови аспекти, предизвикателства и възможности, свързани с корпоративното отчитане във връзка с устойчивостта в контекста на Директивата на Европейския съюз за корпоративно отчитане за устойчивост (CSRD). Той анализира критично регулаторната и политическата динамика около прилагането на CSRD, като набляга на значителните промени, предложени от пакета Omnibus и влиянието на политическите решения върху този процес. В доклада са идентифицирани ключови проблеми, като прекомерна бюрократична тежест, чести регулаторни промени, недостатъчно време за адаптация за бизнеса и опасения относно намалената прозрачност и отчетност. Посочени са последиците от рязкото намаляване на броя на предприятията, от които се изисква да докладват информация за устойчивостта от гл.т. на съпоставимостта. Основната теза подчертава, че докладването за устойчивост трябва да надхвърли регулаторното съответствие, предоставяйки показатели, които са подготвени, адаптирани, сравними, проследими и използвани по същия стабилен начин, както показателите от основните финансови отчети, даващи възможност за ефективно вземане на управленски решения и дългосрочна корпоративна отговорност.

Ключови думи: корпоративна устойчивост, политически решения, нормативна промяна, CSRD, прозрачност

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.153>

Corporate Sustainability Reporting – Between Politics and Reality

Atanas Atanasov¹

¹ University of Economics – Varna/ Department of Accounting, Bulgaria,
e-mail: atanasov_at@ue-varna.bg

Abstract

The paper explores key aspects, challenges, and opportunities related to corporate sustainability reporting within the context of the European Union's Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). It critically analyzes the regulatory and political dynamics surrounding the CSRD implementation, emphasizing the significant changes proposed by the Omnibus package. These changes notably reduce the directive's initial scope and impact, raising concerns about decreased transparency and accountability. The report identifies key issues, such as excessive bureaucratic burdens, frequent regulatory changes, insufficient time for businesses to adapt, and concerns about reduced transparency and accountability. The implications of the sharp decline in the number of companies required to report sustainability information are outlined from the perspective of comparability. The main thesis emphasizes that sustainability reporting must go beyond regulatory compliance, providing indicators that are prepared, adapted, comparable, traceable, and used in the same robust way as indicators from the main financial statements, enabling effective management decision-making and long-term corporate responsibility.

Keywords: corporate sustainability, regulatory changes, political decisions, CSRD, transparency

Въведение

Темата за отчитането във връзка с корпоративната устойчивост е сред най-популярните в последните години, като тази популярност се дължи както на въвеждането на новата Директива за отчитане във връзка с корпоративната устойчивост (CSRD), така и на факта, че въпросите, които обхваща тази тема са от особено значение, както за предприятия, които попадат в обхвата на докладването, така и за широк кръг заинтересовани страни – инвеститори, кредитори, участници във веригата на създаване на стойността, законодатели, регулаторни органи и др. Актуалността на темата се подкрепя и от факта, че все по-често днес създаването на стойност се свързва не толкова с традиционните бизнес фактори, а по-скоро с нематериални преимущества, ESG фактори, добро корпоративно управление и др., а в същото време все по-често се споделят мнения за създаване на свръхрегулации в тази област, които представляват пречка за компаниите при реализирането на техните стратегии за устойчивост.

Посочените аргументи се подсилват и от факта, че в началото на настоящата година Европейската комисия реши да преразгледа изискванията за задължително докладване във връзка с устойчивостта, което може драстично да промени не само кръга на предприятия, които попадат в обхвата на директивата, но изисква сериозно, безпристрасно и аргументирано разглеждане на темата за отчитането във връзка с устойчивостта в контекста на предстоящите промени.

Целта на този доклад е на базата на анализ на съществуващата нормативна база и направените предложения за промяна с пакета Omnibus да се очертаят основните проблемни моменти и да се предложат възможни решения, които отговарят на очакванията на предприятия и на изискванията на бизнес средата.

Основната теза, която се застъпва е, че докладването по отношение на корпоративната устойчивост не следва да се разглежда като упражнение за съответствие, а като условие за осигуряване на надеждна информация за вземане на адекватни управленски решения в променената бизнес среда. Това може да се постигне с промяна на нагласите към темата за устойчивостта и последователно законодателство, а не с конюнктурно и политически мотивирани нормативни промени, които решават единствено краткосрочни проблеми.

В тематичен аспект докладът се ограничава до анализ на европейската рамка за докладване на корпоративната устойчивост, по-специално Директивата за отчитане на корпоративната устойчивост (CSRD) и предложените с пакета Omnibus промени, като не разглежда конкретното приложение на тези изисквания в корпоративната практика. В методологичен план изследването се основава на анализ на нормативни документи и вторични източници, което не позволява емпирична проверка на изводите и ограничава валидността им извън разглеждания контекст.

1. CSRD като част от зеления пакт на Европейския Съюз

Историческият контекст на законодателството по отношение на докладването на корпоративната устойчивост демонстрира значителна трансформация, преминавайки от минимални регулаторни изисквания (според Директивата за нефинансово отчитане - NFRD) към интегрирани подходи, които акцентират на прозрачността и отчетността в бизнес практиките (CSRD и ESRS). Тази динамика не само отразява променящите се очаквания на заинтересованите страни, но също така поставя предизвикателства и разкрива възможности за предприятия в съвременния икономически контекст.

Всъщност CSRD е директива, с която се изменя счетоводната директива в ЕС, като се въвеждат изисквания за определен кръг предприятия относно докладване по отношение на корпоративната устойчивост. След дълги консултации, продължили повече от година, тя беше публикувана през декември 2022 г. като Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 като част от Пакета за устойчиво финансиране и трябваше да влезе в сила за отчетни периоди, започващи на 01.01.2024 г., като замени действащата Директива 2014/95/EC (NFRD). Очакваният обхват на предприятията, които ще бъдат задължени да докладват по смисъла на тази директива беше драстично разширен до около 50 000 компании, покриващи повече от 75% от общия оборот на компаниите в ЕС по данни на KPMG (KPMG, 2021) в сравнение с 11 000, които докладваха по силата на действащата директива (NFRD). Като част от Европейския зелен пакт, Директивата CSRD беше един от документите със стратегическо значение, тъй като Зеленият пакт изисква от компаниите в ЕС да променят и/или адаптират своите стратегии и бизнес модели към новите изисквания, ако искат да продължат развитието си и да бъдат пълноправни участници в бъдещите финансови инструменти за финансиране на този преход.

Следва да подчертаем, че независимо от факта, че CSRD е директива на ЕС (CSRD, 2022), тя има значителни последици за докладването на устойчивостта за компании извън ЕС, включително компании в САЩ и други юрисдикции, които имат ценни книжа, регистрирани за търгуване на регулиран пазар в ЕС.

Освен публикуването на CSRD, Европейската комисия възложи на EFRAG разработването на Европейски стандарти за докладване във връзка с устойчивостта (ESRS), което трябваше да се случи поетапно от 2024 г. Публикуването на ESRS също се забави и тя станаха факт на 31 юли 2023 г., когато Европейската комисия прие делегирания акт относно първия набор от европейски стандарти за отчитане във връзка с устойчивостта (ESRS) и остави период от едва пет месеца на предприятията за адаптиране към новите промени.

Към началото на 2025 г. състоянието по отношение на транспонирането на директивата в националните законодателства на страните не е толкова обнадеждаващо. Според данни на Accountancy Europe към 5 януари 2025 г. 20 страни, които са част от Европейското икономическо пространство (EEA) са транспонирали CSRD в националните си законодателства, 6 страни са в процес на обсъждане и въвеждане и 3 страни все още са в процес на консултации (Accountancy Europe, 2025). Една от тези страни, които не са въвели директивата, е и една от най-големите икономики в ЕС – Германия. Една от държавите от втората група е Австрия, която към 31.01.2025 г. е въвела по-високи прагове за „малки и средни предприятия“ в съответствие с член 3, параграф 13 от Счетоводната директива на ЕС. Според това предприятия, чиито финансови години, започват на или след 1 януари 2024 г., са освободени от оповестяване по CSRD, ако тяхната отчетна дата предхожда датата на влизане в сила на акта за прилагане (Littenberg & Rotter, 2025) Подобно отлагане в годината на приемане на текстовете като част от националната правна рамка би било логично, като се има предвид, че самата CSRD беше приета в края на 2022 г. и отделните държави имаха много кратки срокове да я транспонират в местните си законодателства.

Интересен е фактът, че България е посочена като страна, която е транспонирила CSRD през лятото на 2024 г. чрез обнародване на промени в Закона за счетоводството в бр. 72 на Държавен вестник, като тогава българските политици не са последвали примера

на австрийските си колеги. На практика към датата на изготвяне на справка от Accountancy Europe (06.01.2025) България наистина е транспонирала директивата по начина, по който тя е приета за прилагане, но тук не са взети под внимание направените промени през месец февруари 2025 г. На 19.02.2025 г. с две гласувания в рамките на един ден и с пълно мнозинство от 178 гласа „ЗА“ Народното събрание на Република България реши да отложи с една година прилагането на Директивата за отчитане във връзка с корпоративната устойчивост (CSRD) за всички предприятия въпреки отрицателното становище от Министерство на финансите (МФ) от 30.01.2025 г.¹ По данни на МФ това отлагане за първата година ще засегне 54 предприятия, които най-вероятно вече са инвестирали време и финансов ресурс, за да изпълнят наистина понякога объркващите критерии на CSRD и ESRS. Така на практика България реши да приложи замисления от ЕК Omnibus пакет със своя по-консервативна редакция преди да е приет от Европейския Парламент и продължава да стои въпросът относно изискванията към предприятията от т.нар. „първа вълна“, някои от които вече публикуваха своите отчети за устойчивост за 2024 г. Но този тип промени, направени в последния момент (дори при влезли в сила текстове), не са запазена марка на българските политики.

2. Omnibus пакетът – повече пропорционалност или просто по-малко информация

На 26 февруари 2025 г. Европейската комисия предложи пакет от мерки, наречен „Omnibus“. Предложените промени са пряко насочени към прилагането на Директивата за докладване във връзка с корпоративната устойчивост (CSRD) и Европейските стандарти за докладване във връзка с устойчивостта (ESRS). Пакетът от мерки най-общо включва значителни изменения в CSRD, насочени към намаляване на обхвата на директивата, както и облекчаване на изискванията за докладване по отношение на различните групи предприятия, като например ограничаване на изискванията за докладване само до най-големите компании (Omnibus Proposal (COM_2025_80_EN & COM_2025_81_EN)).

Всъщност за ревизиране на изискванията на CSRD се заговори още в началото на ноември 2024 г., когато председателят на Европейската комисия (ЕК) Урсула фон дер Лайен в свое изявление посочи проблема „... ние събираме хиляди [точки от данни], което е твърде много, често излишно и често се припокрива. Наша задача е да намалим тази бюрократична тежест, без да променяме правилното съдържание на закона, което всички искаме.“ (ЕС, 2024 г.)

Европейската комисия предлага значителни промени за намаляване на тежестта за компаниите. Предложенията включват отлагане на първоначалното прилагане с една година, ограничаване на задължителното прилагане само до най-големите компании, премахване на бъдещото изготвяне на секторни стандарти, намаляване на обхвата на докладваните данни и акцент върху количествени показатели, ограничаване на обхвата по CSDDD само до директни доставчици, а не по цялата верига на стойността, запазване единствено на ограничена увереност при одита на данните за устойчивостта и др.

Предвид ограничения обем на настоящия доклад, в табличен вид са представени само някои от най-значимите промени, предложени в пакета Omnibus (табл. 1):.

¹ Становище от МФ по ЗИ на ЗСч, № 51-554-01-8, Парламентарни комисии – Народно събрание на Република България

Таблица 1

Сравнителна таблица за предложените промени в CSRD

Елемент	Досегашно изискване	Предложени промени
Обхват по големина на компаниите	250+ служители и €50 млн. оборот	>1,000 служители и €50 млн. оборот или €25 млн. балансова стойност
Брой засегнати компании	> 50,000	< 7,000 Намаляване с над 80 %
Праг за трети страни	€150 млн. оборот	€450 млн. оборот
Борсово търгуеми МСП (Listed SMEs)	Задължени да докладват устойчивост	Исключени са (по желание могат да докладват)
Одит и изразяване на увереност	Ограничена увереност (Limited assurance), преминаване към разумна (reasonable) assurance.	Остава само limited assurance
Срокове за докладване	Определени срокове за първи доклади и одити	Отлагане с до 2 години за 2-ра и 3-та вълна на докладващи предприятия
Двойна същественост	Задължителна	Запазва се
Секторни стандарти (ESRS)	Задължителни	Премахнати
Обхват на данните	Широк набор от качествени и количествени данни по всички ESRS стандарти	Намаляване на обхвата, акцент върху количествени KPI

Източник: Изготвена от автора на базата на предложенията в Omnibus пакета

Това, което прави впечатление, е силното редуциране на обхвата на компаниите, които ще имат задължение да прилагат директивата и тяхното намаляване до под 7 000, което е редуциране с около 80%. Като част от пакета Omnibus само за най-големите компании се запазва изискването за докладване съгласно Европейските стандарти за отчитане на устойчивост (ESRS). Част от тези компании ще продължат да се отчитат и съгласно Таксономията на ЕС. Освен това Комисията обяви, че ще опрости изискванията за оповестяване в ESRS и провежда консултации за изменение на Таксономията на ЕС. Предлагащата промяна е мотивирана с цел да защити по-малките компании (до 1000 служители) чрез ограничаване на „ефекта на просмукване“ (‘trickle-down effect’). Предлага се исканията за информация за веригата на стойността да не могат да надхвърлят това, което би било докладвано съгласно изменен Стандарт за доброволно докладване за МСП (VSME).

Трябва да бъде направено уточнението, че предложенията в пакета Omnibus все още не са одобрени. Те ще бъдат обект на обсъждане в началото на април, но считаме, че заслужават внимателно разглеждане именно поради своя обхват и последиците, които може да имат в областта на устойчивостта в ЕС.

3. Ефектът на Omnibus – как политическите решения могат да объркат всичко

За съжаление пакетът Omnibus създаде противоречиви очаквания в различните засегнати страни. От една страна част от политиките в ЕС побързаха с възхваляването на промените и дори в търсене на още по-сериозна промяна в посока към все по-малко докладване от страна на компаниите в ЕС. Други политики се обявиха за по-прагматични и насочени към „улесняване на бизнеса“ промени, които ще намалят административната тежест особено спрямо малките и средни предприятия. Интересно е, че и едните, и другите през 2023 година вече са подкрепили това законодателство, а година по-късно считат, че то представлява неимоверна тежест за бизнеса без дори да е било приложено на практика?!?

Обективно погледнато, промяната по отношение на отчитането и докладването на нефинансова информация беше необходима, тъй като според изследване на European Parliamentary Research Service (EPRS), NFRD не е постигнала своите цели. Резултатите показват, че по-голямата част от анкетираните смятат, че нефинансовата информация, предоставена от компаниите, е недостатъчна по отношение на сравнимостта – 71%, надеждността – 60% и уместността – 57% (European Parliament, 2021).

Друг е въпросът, че тази промяна дойде под формата на „закъсняло законодателство“ – късно се прие CSRD, късно се приеха ESRS и времето за адаптация беше твърде кратко. В съдържателен аспект, по отношение на законодателството относно докладването във връзка с устойчивостта, ЕС мина от една крайност – NFRD, която не изискваше почти нищо конкретно от предприятията като показатели, в друга крайност – CSRD и ESRS, с които се въведоха конкретни показатели, чиито брой достигна около 1100, което всъщност е плашещо дори за големите компании.

Дори се създаде усещането за промяна в законодателството под натиск и без време за адаптация към промените. И това усещане е съвсем логично – подобни драстични промени, предложени в последния момент, създават несигурно законодателство и липса на доверие от страна на бизнеса и всички заинтересовани страни. Не трябва да се забравя, че предприятията, които попадат в т.нар. „първа вълна“ на докладване, трябваше да започнат да изграждат и настройват своите информационни системи и други канали за събиране на информация, вкл. по веригата на създаване на стойност вкл. в някои случаи със задна дата от началото на 2024 г, при не съвсем ясни изисквания и понякога объркващи показатели, за да могат все пак да докладват през 2025 г. за изминалия отчетен период.

Безспорно съществуващите текстове в CSRD и ESRS в много отношения създават неясноти и поставят въпроси във връзка с приложението им, но и предложените промени с Omnibus пакета не дават отговор на част от тези въпроси, а по-скоро стопират и връщат процеса на докладване назад с няколко години. Години, в които бизнесът е инвестирал време, усилия, финансови средства, за да изгради капацитет, да интегрира и настрои своята работа, да промени организацията си на работа, мисленето, стратегическите си цели и т.н. и днес получава рязко включване на лоста на задна скорост при движение напред.

Ето защо считаме, че към съществуващите проблеми, които доведоха до това състояние и които следва да бъдат избягвани в бъдеще, следва да бъдат посочени още:

- Липса на време за адаптация както към CSRD и ESRS, така и към новите предложения, което ще отложи и забави процеса на докладване твърде много и рискува да провали реализирането на стратегическите цели на ЕС.
- Липса на адекватно обучение и време за това предвид неяснотите и постоянните промени, които настъпват.

- Комплексният характер на изискванията в съществуващата директива и ERSR показаха, че в част от компаниите липсва капацитет за прилагане на тези правила.
- Твърде големият брой показатели в действащата CSRD сериозно поставя въпроса: Дали докладваната информация относно устойчивостта е наистина предназначена за „широк кръг заинтересовани страни“? Кой/я от заинтересованите страни има капацитета да разбере тези 1100 показателя (data points) още повече при непълното им интегриране с финансовите показатели на компаниите? Считаме, че тази информация остава далеч от широкия кръг заинтересовани страни (stakeholders), към които всъщност е насочена и които не са в състояние да я разберат и оценят още повече когато не е интегрирана към познатите им вече финансови метрики.
- Твърде много неясноти относно одита на докладването във връзка с устойчивостта. Дори след промените остава единствено изразяването на ограничена увереност (limited assurance), като дори не се говори за преминаване към следващо ниво на разумна увереност.
- Липса на ясни и най-вече стабилни показатели, които да бъдат верифицируеми, проверими, обосновани по подобие на показателите във финансовите отчети.

По-малко от три години след приемането на CSRD остава много съмнително дали намаляването на обхвата на дружествата с около 80 % отразява това, което самата ЕК нарича „по-пропорционална рамка за отчитане на устойчивостта“ и което уж е залегнало в основите на пакета Omnibus. Нещо повече – „Докладът Драги“, който много често служи като отправна точка за Omnibus, не предлага просто да се извадят компаниите от обхвата на регулациите. В него се предлага „да се обмисли по-добре обхватът на дружествата, засегнати от регулирането, като се използват подходящи мерки за смекчаване на последиците в съответствие с принципа на пропорционалност“ (Draghi, Sept. 2024). В предложението „Omnibus“ се твърди, че пропорционалността се постига, защото дружествата извън обхвата могат да докладват доброволно. Това обаче е малко вероятно да преодолее информационната празнина, подчертана в първоначалната директива.

Считаме, че намаляването на тежестта върху по-малките предприятия е изключително важно, особено когато те са въввлечени в докладването като част от веригата за създаване на стойността, но е необходимо това да стане чрез по-добро съгласуване на изискванията за размер на предприятието и обхват на докладването (отчетността). Ето защо считаме, че има необходимост от по-добра диференциация и адаптиране на това, което Драги нарича „пропорционалност“. В замяна на това с Omnibus се постига обратното: единен режим за докладване за по-големите компании, като се дава възможност на всички останали да докладват доброволно.

Тъй като политическите консултации по приемането на пакета Omnibus сочат реален шанс критериите за обхват на CSRD да бъдат променени в рамките на предложенията, някои предприятия вече си задават въпроса: Трябва ли да спрем подготовката за отчитане и докладване според действащата CSRD поради очакваните промени или ...? Краткият отговор е: Не, изобщо! Отпадането на задължителното отчитане и докладване съвсем не означава, че 80% от предприятията вече няма да се отчитат. Много от тях ще се наложи да докладват, защото са във веригата на стойността, но по стандарт, който би следвало да редуцира изискваната от тях информация. Друга част от тях ще докладват, защото желаят да го направят, като последните вече няма да превръщат докладването в

чисто упражнение за съответствие, а по-скоро ще го правят като част от стратегическо решение за тяхното развитие.

Нашата теза е, че отчитането и докладването на устойчивостта не трябва да бъде просто упражнение за съответствие и вид чек лист, с който да избегнем някаква регулаторна санкция. Цялата концепция за отчитане на корпоративната устойчивост предполага осъзната отговорност на мениджмънта по отношение на съдържанието на оповестената информация.

Убедено считаме, че предизвикателството днес за бизнеса, за неговите заинтересовани страни и одиторите е, че показателите и „разказът“, които стоят извън финансовото отчитане, трябва да **произвеждат информация, която е също толкова стабилна: те трябва да бъдат подготвени, адаптирани, верифицируеми, сравними, проследими и използвани по същия стабилен начин, както показателите от основните финансови отчети.** Това налага:

- приоритизиране на концепцията за същественост;
- въвеждане на изискването за определяне на праг за същественост за ключовите показатели на докладване (KPIs), както и прагове за „значителни положителни въздействия“. Дори въвеждане на единни минимални показатели за докладване за всички предприятия при положение, че докладването на специфични секторните показатели ще бъде стопирано;
- опростяване на модела за докладване;
- синхронизиране с финансовото докладване, въвеждане на ясни насоки за използването на приблизителни оценки;
- изчистване на неточни и странни дефиниции като тази за „нематериални ресурси“ (не активи);
- премахване на докладване на дублирана информация в различни раздели и т.н.

Всички тези мерки ще подобрят сравнимостта на информацията от публикуваните отчети във връзка с устойчивостта между отделните отчитащи се предприятия без значение от тяхната секторна принадлежност, както и ще позволят по-цялостното им интегриране с конкретни финансови метрики, които вече са добре познати на заинтересованите страни и би повлияло положително за постигане на хармонизация между отделните приложими стандарти.

Посочените проблеми при докладването във връзка с устойчивостта се развиват на фона на доклад от 30.01.2025 г., озаглавен Delivering the EU Green Deal – Progress towards targets, в който е представена цялостна оценка на напредъка към Европейския зелен пакт според който едва 32 от 154-те цели понастоящем са „на път“ („on track“), 15 от целите „не напредват“ или „вървят низходящо“, а за 43 от целите понастоящем няма налични данни (EC, Marelli et al., 2025). Да, основният проблем, който се констатира всъщност е липсата на данни. Според констатациите днес 28 % от целите не разполагат с достатъчно данни, което показва, че са необходими и подобрени системи за данни и мониторинг за проследяване на напредъка. Как се управлява процес без данни...???

Това е поредното доказателство, че ЕС има необходимост от качествено отчитане и докладване на устойчивостта на корпоративно равнище, ако иска да реализира своите стратегически цели.

Ние може да не харесваме всички политически решения за устойчивостта, но това не означава, че въпросите за устойчивостта нямат място в съвременния дневен ред на бизнеса и не влияят при създаването на корпоративната стойност. В статия от 2025 г.

Dobrick et al. представят убедителни доказателства, че ESG факторите са не само релевантни, но и решаващи за обяснението на възвръщаемостта на акциите. Нещо много важно – те демонстрират, че ESG резултатите количествено определят рисковете, които традиционните модели често пренебрегват (Dobrick, Klein, & Zwergel, 2025). Именно определянето на относимите рискове има решаващо значение и при преценката по отношение на двойната същественост, което пък е ключов момент при определяне на обхвата на докладване във връзка с устойчивостта за всяка компания.

Заклучение

Въз основа на направения анализ се налагат следните изводи и препоръки:

1. Докладването на устойчивостта не следва да се разглежда само като нормативно задължение или формално упражнение, а като стратегически инструмент за дългосрочно управление и корпоративна отговорност.
2. Промените, предложени в пакета Omnibus, макар и насочени към намаляване на административната тежест, пораждат рискове от намаляване на прозрачността, затруднена съпоставимост и отслабване на стимулите за устойчиво поведение.
3. Необходимо е създаването на ясна, стабилна и практична регулаторна рамка, която интегрира финансовите показатели с показатели за устойчивостта, които **произвеждат информация, която е също толкова стабилна** и улеснява тяхното ефективно използване в стратегическото планиране и управление. Как иначе ще се разбере създаването или разрушаването на стойност?
4. Концепцията за същественост трябва да бъде приоритетна при докладването, като се осигури верифицируемост, сравнимост и яснота на информацията за всички заинтересовани страни.
5. Единствено чрез ясни, последователни и практически приложими стандарти за докладване на устойчивостта, може да се гарантира, че този процес действително създава дългосрочна стойност за бизнеса, инвеститорите и обществото, а не се превръща в повърхностна или бюрократична процедура.

Посоченото изисква от бизнеса да се съсредоточи върху полезността на този вид докладване. Защото, ако създаването на стойност в съвременните бизнес модели зависи в значителна степен от нематериални и ESG фактори, то трябва да осигурим такива показатели за устойчивост, които да допълват финансовите, и да бъдат също толкова стабилни, проследими, верифицируеми и адекватни като тях.

Остава политиките в ЕС да осъзнаят ситуацията, в която се намираме, и да вземат решения, които не предизвикват хаос и не натоварват бизнеса с прекомерна тежест. Въпросите: Защо ние? Защо толкова? Защо САЩ и Китай (които са отговорни за създаването съответно на 26% и 17% от световния БВП) не въвеждат толкова строги регулации? Дали по този начин ЕС няма да намали, вместо да засили, конкурентните предимства на европейските компании? и др. от този тип ще продължават да съществуват дотогава, докато устойчивостта не стане вътрешно присъща част от корпоративната култура на компаниите и не бъде осъзната и припозната от мениджмънта като стратегическа цел. Всичко друго остава в полето на простото упражнение за съответствие и изпълнение на поредните регулаторни изисквания. А когато политиките дават противоречиви сигнали, това обърква всички играчи!

Исползвана литература

1. ACCOUNTANCY EUROPE. (06 January 2025 r.). CSRD transposition overview. Available at: <https://accountancyeurope.eu/publications/csr-transposition-tracker/> [Online], [Accessed 21/02/2025]
2. DIRECTIVE (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting
3. DOBRICK, J., KLEIN, C., & ZWERGEL, B. (2025). ESG as risk factor. *Journal of Asset Management*, 26, 44-70. <https://doi.org/10.1057/s41260-024-00382-z>
4. DRAGHI, M. (Sept. 2024). *The future of European competitiveness*. EC. Available at: https://commission.europa.eu/topics/eu-competitiveness/draghi-report_en#paragraph_47059 , [Accessed 11/01/2025]
5. EUROPEAN COMMISSION, (2025, 02 26). Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directives (EU) 2022/2464 and (EU) 2024/1760 as regards the dates from which Member States are to apply certain corporate sustainability reporting and due diligence requirements, Available at: https://commission.europa.eu/publications/omnibus-i_en [Online], [Accessed 27/02/2025]
6. EUROPEAN COMMISSION: Joint Research Centre, MARELLI, L., et al., Delivering the EU Green Deal – Progress towards targets, BLACK, C. and CISTERNINO, S. editor(s), Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2025, JRC Publications Repository – Delivering the EU Green Deal – Progress towards targets
7. EUROPEAN COUNCIL. (2024, 11 15). Informal meeting of heads of state or government – November 2024. Available at: <https://newsroom.consilium.europa.eu/events/20241108-informal-meeting-of-heads-of-state-or-government-november-2024> [Accessed 27/11/2024]
8. EUROPEAN PARLIAMENT. (January 2021 r.). BRIEFING Implementation Appraisal: Non-financial Reporting Directive. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/654213/EPRS_BRI\(2021\)654213_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/654213/EPRS_BRI(2021)654213_EN.pdf) [Accessed 11/02/2025]
9. KPMG, 2021. Corporate Sustainability Reporting Directive. What does this mean for you? [Онлайн] Available at: <https://home.kpmg/ie/en/home/insights/2021/04/corporate-sustainability-reporting-directive-csr.html> [Accessed 20 01 2025].
10. LITTENBERG, M., & ROTTER, M. (25 February 2025 r.). An Update on CSRD Transposition in Advance of the Omnibus. Available at: <https://www.ropesgray.com/en/insights/viewpoints/102k15d/an-update-on-csrd-transposition-in-advance-of-the-omnibus> [Online], [Accessed 27/02/2025]

Връзка между управление на риска и устойчивост

Пламена Недялкова¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: plnedyalkova@ue-varna.bg

Резюме

Винаги предприятията са се стремели да се развиват, следвайки концепцията „Бъди печеливш“. Но през годините наблюдаваме силно изменение на същността ѝ, защото да е печеливш едно предприятие, не е достатъчно само да генерира приходи и/или да реализира печалба, а се изисква да е успешно във всички икономически, екологични, социални и обществени дейности. Само когато едно предприятие, наистина успее в този динамичен свят, правилно да управлява всички трансформации в които се представя, тогава може да се приеме, че е устойчиво на времето и на измененията. В този доклад, поставяме акцента върху връзката между управлението на риска и устойчивостта. Приемаме, че за да бъде едно предприятие устойчиво, то трябва да е много добре управлявано в насока оптимизиране на рисковете, така че да се отговори на всяка една новост и предизвикателство, което средата налага на това предприятие.

Ключови думи: риск, управление, устойчивост, показатели, докладване

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.163>

Relationship between Risk Management and Resilience

Plamena Nedyalkova¹

¹University of Economics – Varna/ Accounting Department , Bulgaria,
e-mail: plnedyalkova@ue-varna.bg

Abstract

Enterprises have always strived to develop, following the concept of "Be profitable". But over the years we have observed a strong change in the essence of this concept, because for an enterprise to be profitable, it is not enough to generate revenue and/or make a profit, but it is required to be successful in all economic, environmental, social and public activities. Only when an enterprise truly succeeds in this dynamic world, to properly manage all the transformations in which it presents itself, can it be assumed that it is resistant to time and change? In this report, we insist on the emphasis on the relationship between risk management and sustainability. We assume that for an enterprise to be sustainable, it must be very well managed in the direction of optimizing risks, to respond to every novelty and challenge that the environment imposes on this enterprise.

Keywords: risk, management, sustainability, indicators, reporting

Въведение

Изследването на връзката управление на риска и устойчивост е сравнително нов и актуален практически проблем. До момента голяма част от проучванията са насочени към отчитането на устойчивостта, чрез представянето на тази информация в доклада за устойчивост. (Стефанова, М. 2022; Атанасов, А. 2024, Стефанова, М., Михайлов, С. 2021; Пейчева, М., Вайсел, А., Динева, В. 2016 и др.). Може би, ако се замислим в по-голяма

дълбочина върху проблема, ще установим, че устойчивостта зависи и се определя от самото предприятие, а именно до колко то съумява да управлява своите процеси и рисковете пред които се изправя, всеки един ден. Няма как да имаме устойчивост, ако нямаме сигурност, стабилност, независимост, ресурсна обезпеченост и т.н. За да отговорят предприятията на конкретни изисквания, в повечето случаи означава да адаптират производството си (в т.ч. производствени мощности, производствени процеси и т.н.), да създават конкретен конкурентен продукт, който да е адаптиран към средата чрез прилагане на алтернативни ресурси и т.н. Всичко това крие своите рискове, които в повечето случаи си остават за самото предприятие. Допълнително в световен мащаб се забелязва ескалиращ недостиг на ресурси, а конкуренцията между предприятията вече е борба за качествени ресурси, ресурси които да не са замърсители, да не са самите те замърсени или да не са токсични.

Глобалната устойчивост е много сериозен проблем, който изисква участието на всички лица по веригата от производителите до потребителите. Тези проблем е отражение на различни видове политики, като например утвърждаването на икономическия подход за кръгова икономика, утвърждаването на концепцията за ESG (Environmental, social, and corporate governance), утвърждаването на понятието социално отговорни инвестиции (SRI) (Socially responsible investing), споделена стойност (CSV) и др. (Манев, В. 2023), като те са допустими да бъдат пряко или непряко отражение върху дейността на дадено предприятие в определени условия. Цялостното управление на дадено предприятие, в т.ч. и управлението на риска е насочено към постигане на определени управленски цели, в т.ч. и да бъде устойчиво и да представи тази устойчивост документално по най-адекватния и точен начин пред обществото и пред заинтересованите лица, съобразявай се с външните политики и законодателство, а така също прилагайки утвърдените вътрешни правила за съответното предприятие.

Поради всички изложени по-горе актуални проблеми, ограничаваме нашето изследване като определяме, че *целта на настоящият доклад е да се представи взаимовръзката между управлението на риска и устойчивостта*. За постигане на настоящата цел са поставени следните основни *задачи*:

1. Да се представи значението на управлението на риска, чрез обхвата на ISO 31 000.
2. Да се представи връзката и въздействието между управлението на риска и устойчивостта.

1. Предназначението на управлението на риска, чрез обхвата на ISO 31000:2018

Управлението на рисковете в предприятията както от публичния (държавния) сектор, така и непубличния (частния) сектор е насочено към постигане на целите. В България организациите от публичния сектор спазват общо утвърдената държавна политика относно управлението на рисковете като прилагат утвърдените от Министерство на финансите „Указания за управление на риска в организациите от публичния сектор“ и утвърдените нормативни актове като например Закона за финансово управление и контрол в публичния сектор и др. Публичният сектор е специфичен спрямо частния сектор от гледна точка не само на дейността която осъществява, а така също и спрямо публичните блага чрез които осъществяват своята дейност като предоставя обществени услуги и обществени продукти за населението. Непубличният сектор е много по-сложен от гледна точка на обхватност на дейност, разполагаеми ресурси и разнообразие от предоставяне

на крайни продукти и услуги. Този сектор, въпреки всички посочени особености и специфики, се стреми да работи и функционира в общи нормативни рамки, чрез които да постига качество на предлаганите услуги и продукти. Функционалността да се работи в единни общи рамки и изисквания, предава сигурност на средата, а така също се минимизират много от рискове, които са на самата среда.

Стандартите за качество, т.е. така наречените ISO стандарти за управление на качеството са насочени към контрол на производствените или плановите стратегии (Ivanova, R. 2021; Стефанова, М., Пашова, С. 2018). По този начин те се явяват гарант за постигането на високо ниво на всички процеси в предприятието и така се стига до създаването на качествен продукт или услуга. В частния сектор ISO стандартите бързо навлязоха, особено в предприятията, които се стремяха да отговорят на международните пазари, така че продуктът им да е конкурентен на останалите продукти, които са предлагат на същият този пазар. Постепенно тези стандарти навлязоха и при по-малките предприятия, които се стремят да постигнат дългосрочните си планови стратегии, а днес това което се забелязва, че тези стандарти започнаха да се прилагат и в бюджетните организации. Именно стандарт ISO 31000 Управление на риска (ISO 31000 Risk Management) е един от тези стандарти, който може да се приложи във всички сектори, във всички видове предприятия и дейности, тъй като чрез него се осигуряват общите принципи и насоки за управление на рисковете.

Българският институт по стандартизация, посочва, че стандарт ISO 31000 последно е актуализиран през 2018 г., като чрез последната преработка се промениха:

- Принципите за управление на риска. Промяната е насочена към значението на рисковете, а именно те са основата на която се изгражда системата (рамката) за управление на риска и процедурите за управление на риска. Насочени са към ефективното и ефикасното управление на риска.
- Значението на ръководството. Ръководството се разглежда като лидер и като такова то следва да се изпълнява всички функции и задачи, които са насочени към управлението на организацията, в т.ч. и управлението на риска. Управлението на риска, следва да е интегрирано във всички нива в организацията.
- Поддържането на отворени системи чрез които системно да се представя информация към всички организационни структури от предприятието.
- Управлението на риска. Той се разглежда като непрекъснат процес, който изисква непрекъснато усъвършенстване и преценка на стратегии, действия и контроли чрез новопридобития опит, знания, умения и актуална информация.
- Този стандарт се прилага за всички видове рискове, насочен е да изгради единно стандартизирано управление на рисковете във всички предприятия от частния сектор и организациите от публичния сектор. Всяка една организация се стреми да обхване, анализира и управлява рисковете, така че да се постигне устойчив положителен ефект във всички дейности и сфери. Съвременните условия и среда, в която се развиват всички предприятия от частния сектор и организации от публичния сектор, поставиха нови изисквания за развитие, в това число се наложи дългосрочните стратегически цели да се променят. Преди стратегическите цели бяха насочени към постигането на общите административно – организационни цели, като например повишаване на оперативната ефективност; правилно разпределение на ресурсите; повишаване

на осведомеността; постигане на добавена стойност от дейността и др. Днес вече фокусът на стратегическите цели е друга, тя е насочена към постигане на устойчивост във всички аспекти на устойчивостта. Това поражда за съответните предприятия и организации допълнителни рискове, които следва да се обхванат именно чрез прилагането на ISO 31000:2018.

2. Връзка и въздействие между управление на риска и устойчивост

В предходната част от доклада изяснихме, че чрез управлението на риска предприятията/организациите се стремят да постигнат стратегическите си цели. Предприятията, чиято основна цел е да бъдат водещи, иновативни и да изпреварват времето поставят стратегически цели и задачи, които да са актуални както днес, така и да са перспективни за бъдеще. Това може да се постигне чрез правилно целеполагане и утвърждаване на стратегия за устойчивост или още т.нар. стратегия за устойчиво развитие. Стратегията за устойчиво развитие регламентира ангажиментите за устойчивост, които са насочени към трите области на действие – икономика, екология и социални дейности.

Голяма част от изследователите (Alcina de Sena, 2018) са насочили своите проучвания или само към стратегическото целеполагане или към отчитането (докладването) на устойчивостта за нуждите на съответните заинтересовани страни като инвеститори, клиенти, регулатори и др. Много малко са изследванията, които разглеждат проблема от гледна точка на самото вътрешно управление на предприятието, за да се постигнат онези желани ефекти и резултати за устойчивост.

Следователно е необходимо да се прави разлика между „стратегия за устойчивост“ и „отчет за устойчивост“. Според чл. 48 от Закона за счетоводството, отчетът за устойчивостта включва данни, които са съществени за разбирането на устойчивото развитие на предприятието и на въздействията му върху околната среда, обществото и икономиката. Отчетът не само описва текущите мерки и резултати в тази насока, но също така съдържа дългосрочни стратегии и цели, които предприятието е определило за постигане на устойчиво развитие в съответствие с глобалните стандарти и Парижкото споразумение, което цели ограничаване на глобалното затопляне до 1.5°C.. Отчетът за устойчивостта включва:

- * кратко описание на бизнес модела и стратегията на предприятието по отношение на рисковете;
- * описание на обвързаните със срокове цели, свързани с въпросите по устойчивостта;
- * описание на ролята на управителните и надзорните органи във връзка с въпросите по устойчивостта, както и на техните експертни познания и уменията им във връзка с изпълнението на тази роля или на достъпа им до такива експертни познания и умения;
- * описание на политиките на предприятието във връзка с въпросите по устойчивостта;
- * информация относно съществуването на схеми за стимулиране, свързани с въпросите по устойчивостта, предлагани на членовете на управителните и надзорните органи;
- * описание на процеса на извършената от предприятието комплексна проверка във връзка с въпросите по устойчивостта, в съответствие с установените изисквания към предприятията да извършват процес на комплексна проверка;

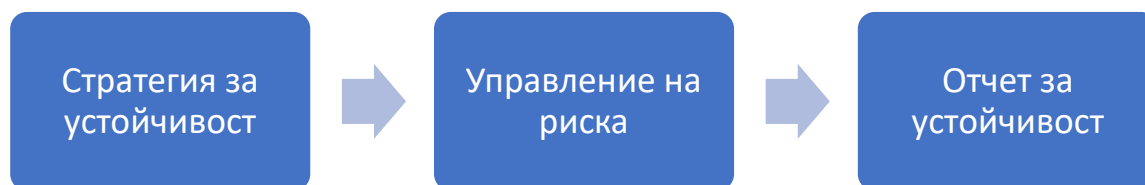
* основните действителни или потенциални неблагоприятни въздействия, свързани със собствените дейности на предприятието и с неговата верига на стойност, включително неговите продукти и услуги, неговите стопански отношения и верига на доставки, действията, предприети за установяване и наблюдение на тези въздействия и други неблагоприятни въздействия, които предприятието е длъжно да установи съгласно други установени изисквания, налагащи на предприятията да извършват процес на комплексна проверка;

* предприети от предприятието действия и резултата от тези действия за предотвратяване, смекчаване, коригиране или прекратяване на действителни или потенциални неблагоприятни въздействия;

* описание на основните рискове за предприятието, свързани с въпросите по устойчивостта, включително описание на основните зависимости на предприятието от тези въпроси и начина, по който предприятието управлява тези рискове;

* показатели, имащи отношение към оповестяването на информацията.

Следователно в отчета за устойчивостта следва да представи онази обобщена информация, която е свързана с дейността на предприятието насочена към подобряване на околната среда и защита на социално-обществените европейски изисквания на живот. С помощта на фиг. 1 представяме връзката между управлението на риска и устойчивостта за дадено предприятие, а именно:

Фигура 1. Връзка между управление на риска и отчет за устойчивост

В практиката е известно, че няма как нещо да се представи в краен годишен отчет без то реално да се е случило в предприятието чрез прилагането на политики, подходи и методи. Разработването на стратегия за устойчивост и управление на риска е отговорност на самото ръководство на предприятието, както и самото отчитане на дейността. Докато в първите два етапа следва да се има предвид, че ръководството може много пряко да въздейства върху процесите и да насочва предприятието да реализира крайните си цели и резултати, чрез управлението на рискове, то в последната фаза, т.е. при изготвянето и съставянето на самия отчет, неговата функция и роля е от позицията на уведомител на всичко онова, което е било извършено относно постигането на устойчивост за предприятието. Следователно във всички етапи ръководството си носи своята отговорност и има пряка ангажираност по процесите, които стават в предприятието.

Пряката отговорност по проверката на устойчивостта е на самото ръководство, като тази проверка се осъществява с помощта на управлението на риска. В тази връзка през 2024 г. влезе в сила Директивата на ЕС за дължима грижа на дружествата относно устойчивостта (CSDDD), която е насочена за надлежна проверка на корпоративната устойчивост, като прилагането ѝ ще започне през 2027 г.. Съгласно визираната директива, предприятията следва да изпълнят ангажиментите си на надлежна проверка чрез:

- интегриране в политики и системи за управление, в това число и управлението на риска;
- установяване и оценка на неблагоприятни въздействия;
- приоритизиране на потенциални неблагоприятни въздействия;
- предотвратяване, прекратяване и отстраняване на вредите;
- взаимодействие със заинтересованите страни;
- механизъм за уведомяване;
- наблюдение;
- комуникация;
- борба с изменението на климата.

Концепцията за управление на риска трябва да е в съответствие с приложимата международна рамка, която предприятията следва да я интегрират с помощта на системата за вътрешен контрол във всички равнища на предприятието. Новата директива дава много по-голям обхват на управлението на риска като допуска в управлението да участват и непреки бизнес партньори или други заинтересовани страни. Т.е. допустимо е „предприятията да могат, след оценка на тяхната целесъобразност, да използват съответния анализ на риска, извършен от промишлени инициативи или инициативи с участието на множество заинтересовани страни, или от членове на тези инициативи, и могат да предприемат или да се присъединят към ефективни подходящи мерки чрез такива инициативи“.

За да имат предприятията по-голяма готовност и адаптивност към новите условия, свързани с новите европейски изисквания, е регламентирано Директива (ЕС) 2024/1760 за дължима грижа на дружествата относно устойчивостта (CSDDD) да влезе в сила от 26 юли 2026 г. и да започне да се прилага в следната последователност:

- от 26 юли 2027 г. за предприятия с над 5000 служители и над 1,5 млрд. евро оборот;
- от 26 юли 2028 г. за предприятия с над 3000 служители и над 900 млн. евро оборот;
- от 26 юли 2029 г. за компании с над 1000 служители и над 450 млн. евро оборот.

За предприятията, които не са от ЕС, сроковете са следните:

- * От 26 юли 2027 г. за компании с оборот над 1,5 млрд. евро;
- * От 26 юли 2028 г. за компании с оборот над 900 млн. евро;
- * От 26 юли 2029 г. за компании с оборот над 450 млн. евро

Проблемът на предприятията, особено в България е, че към днешна дата изпитват трудности при процесът на управление на риска, който включва процедурите по идентификация, оценка, анализ на риска и предприемане на правилни контролни дейности и механизми за противодействие на тези рискове и тяхното минимизиране. Допълнително, това утежнява системата за управление, чрез включването на допълнителни процедури и дейности насочени към управление на устойчивостта, което поставя нови изпитания и предизвикателства пред предприятията.

За да се осъществи правилно управление на рисковете, беше приет още през 2022 г., РЕГЛАМЕНТ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ (ЕС) 2022/2453 НА КОМИСИЯТА от 30 ноември 2022 година за изменение на техническите стандарти за изпълнение, определени в Регламент за изпълнение (ЕС) 2021/637, по отношение на оповестяването на екологичните, социалните и управленските рискове. В този нормативен акт са „рег-

ламентирани 3 самостоятелни таблици по линия на всеки от трите вида риск (екологичен, социален и управленски), както и са регламентирани 10 бр. отделни темплейти (образци) по линия на процедурно оповестяване на ESG – рисковете във връзка с член 449а от Регламента за капиталовите изисквания. Този регламент засегна финансовите институции, т.е. банки, застрахователни дружества и др., които трябваше много бързо да адаптират системата си за управление спрямо поставените нови изисквания за тестване на екологичния, социалния и икономическия риск. Малко след приемането на директивата „Европейският банков орган въвежда нови правила (т.нар. Implementing Technical Standards – ITS) за стандартизиране на оповестяването в подкрепа на кредитните институции при отчитане в сферата на ESG – рисковете, на които те са изложени чрез експозициите си към техните клиенти“ (Йосифова, Д. 2022). По този начин всички банкови институции от съответните държави членки на ЕС са длъжни да тестват системата за управление на риска спрямо утвърдените показатели и така се създаде унификацията относно политиката за управление на рисковете във всички банкови институции.

От позицията на нефинансовите предприятия, на които им предстои да управляват и контролират процеса по устойчивост, може да се приеме, че на европейско ниво се работи по разработването и утвърждаването на единни стандарти за докладване на устойчивост, т.е. така наречените Европейските стандарти за докладване за устойчивост (ESRS). Частната неправителствена организация European Financial Reporting Advisory Group (EFRAG), която е създадена през 2001 с помощта на Европейската комисия, разработиха набор от стандарти (ESRS), които бях представени на Европейската комисия и бе приет от Комисията през юли 2023 г. Дейността на EFRAG е насочена в две насоки:

Първата насока е за финансово отчитане: оказване на влияние върху развитието на счетоводните стандарти по МСФО от европейска гледна точка и как те допринасят за ефективността на капиталовите пазари и предоставяне на съвети за одобрение на (изменения на) счетоводните стандарти по МСФО на Европейската комисия.

Втората насока е за отчитане на устойчивостта: разработване на проекти на европейски стандарти за отчитане на устойчивост (ESRS) и свързаните с тях изменения за Европейската комисия и предоставяне на подкрепа за прилагането на ESRS.

Относно правилното управление и постигане на стабилна устойчивост, предлагаме всяко едно предприятие да адаптира своята политика и процедурата за управление на риска по начин, който да отговори на съответните европейски изисквания и системно да съблюдава постигнатите резултати чрез конкретни показатели с помощта на които да се отчита влиянието на трите дейности – икономика, екология и социални дейности. Предложенията са съобразени с досега утвърдените регламенти, но също така се включват и други показатели и фактори, които не са в обхвата на задължителните регламенти за отчитане и докладване на устойчивостта. С помощта на таблица 1, представяме визуализация на предложението, а именно:

Таблица 1.

Представяне на връзката между управление на риска и устойчивост

Отчитане и управление на климата (екологични фактори)			
Индивидуално управление	Стратегия за устойчивост	Управление на риска	Показатели за определяне и отчитане ефективността
Определяне на звеното от организацията, което ще бъде ангажирано с климатичните (екологични) фактори.	Стратегия за дългосрочно, средносрочно и краткосрочно управление на екологичните фактори, както тези които са присъщи за самата организация, така и тези които са външни за организацията.	Утвърждаването на процеси по управление на климатичните (екологични) рискове.	Показатели, които може предприятието да приложи тук са различни видове спрямо спецификата на неговата дейност например емисии на парникови газове и др.
Отчитане и управление на икономическата дейност (икономически фактори)			
Индивидуално управление	Стратегия за устойчивост	Управление на риска	Показатели за определяне и отчитане ефективността
Определяне и утвърждаване на бизнес стратегия и бизнес модел, която да е насочена към икономия на ресурси, така че да има минимум отпадъци, т.е, тук трябва да се спазят изискванията на кръговата икономика при този бизнес модел.	Стратегия към преход към кръгова икономика, за да се постигане тази устойчивост. Необходимо е и утвърждаването на втора стратегия, след един определен период това е стратегия за устойчивост в условията на кръгова икономика.	Управлението на риска трябва да е на две нива. Първото ниво е преходното ниво, т.е. тук трябва да е насочено към постигането на първата стратегия. Второто ниво на управление трябва да е насочено към втората стратегическа политика.	Тук могат да се приложат различни метрики за кръговост на материалите. Оценки на жизнения цикъл на продукта. Производителност на ресурсите и др.
Отчитане и управление на социалната дейност			
Индивидуално управление	Стратегия за устойчивост	Управление на риска	Показатели за определяне и отчитане ефективността
Определяне на структурни звена и отговорни лица, които да са насочени към индивидуалното управление на служителите/персонала на предприятието. Управление насочено към потребителите и утвърждаването на силно социално въздействие върху тях, насочено към предоставяне на социални ефекти и социални продукти и услуги.	Стратегии към развитието на индивидите без да се negliжират правата на човека за сметка на други фактори като например екологични.	Рисковете тук са в обхвата не само на персонала, но така също и към индивидите които са потребители на крайния продукт или крайната услуга. Обхвата на управление трябва да се разшири и да се тестват и външните лица.	Показатели за оценка на персонала. Показатели за оценка на потребителите и техните нагласи.

Заклучение

Въз основа на всичко изложено до тук, може да се определи, че управлението на риска и устойчивостта са два взаимно свързани помежду си процеса, които не могат да се разглеждат самостоятелно. Между тях има зависимост, която е добре да бъде тествана и анализирана по-детайлно спрямо различните сектори на икономиката. Вярно е, че днес има много институции които са ангажирани с утвърждаването на процесите по отчитане и докладване на устойчивостта, като например Борда за счетоводни стандарти за устойчивост (Sustainability Accounting Standards Board), Европейска консултативна група за финансово отчитане (EFRAG) и др., но тези всичките институции не могат да действат вместо ръководствата на организациите относно постигането на добра устойчивост. Всичко е въпрос на възприятие и разбиране. Големите предприятия, които са на международните пазари и се стремят да предоставят разнообразни продукти на крайните потребители са принудени да спазват всички изисквания относно качество, екология и да гарантират потребителската защита на крайното население. Малките предприятия нямат пряк ангажимент всички тези законови изисквания да спазват, управлението при тях е индивидуално и зависи от тяхното разбиране за развитие на бизнеса.

Използвана литература

1. Balgarski institut za standartizatsia. Noviyat standart ISO 31000 oprostyava upravlението na riska – https://bds-bg.org/bg/noviiat-standard-iso-31000-oproستيava-upravlението-na-riska_p3511.html.
2. DIRECTIVE (EU) 2024/1760 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 – https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/ALL/?uri=OJ:L_202401760.
3. Закон za smetkovodstvoto – Obn. DV. br.95 ot 8 Dekemvri 2015g., izm. DV. br.74 ot 20 Septemvri 2016 g., izm. DV. br.17 ot 28 Fevruari 2025 g., izm. i dop. DV. br.26 ot 27 Mart 2025 g.
4. REGLAMENT ZA IZPALNENIE (ES) 2022/2453 NA KOMISIYATA ot 30 noemvri 2022 godina za izmenenie na tehničeskite standarti za izpalnenie, opredeleni v Reglament za izpalnenie (ES) 2021/637, po otnoshenie na opovestyavaneto na ekologichnite, sotsialnite i upravlenskite riskove.
5. Yosifova, D. Otchitane na korporativnata ustoychivost – razvitie, predizvikatelstva i standartizatsia v ES. Godishnik na IDES, ICPA Articles, Institute of Certified Public Accountants, vol. 2022(2022), pages 1-47.
6. Manev, V. (2023). Investirane v prirodosaobrazni i sotsialno otgovorni kompanii: rolyata na korporativnia sektor za stimulirane na sotsialnite inovatsii. – <https://excell-gate.com/esg-invest/>, vidyana na 5.04.2025 g.
7. Peycheva, M., Vaysel, A., Dineva, V. (2016). Korporativna sotsialna otgovornost-teoria, otchetnost i odit. S., ATL-50.
8. Stefanova, M. (2022). Otchitane na ustoychivostta na predpriyatiyata. UI Sv. Kliment Ohridski.
9. Stefanova, M., Mihaylov, S. (2021) Sastoyanie na KSO v Bulgaria 2018 S. Fondatsia Kauzi
10. Peycheva, M., Vaysel, A., Dineva, V. (2016). Korporativna sotsialna otgovornost-teoria, otchetnost i odit. S., ATL-50.

11. Alcina de Sena (2018). Standards, Quality and Risks. IX Encontro de Investigadores da Qualidade 2018. Qualidade, Investigação e Desenvolvimento. Faculdade de Engenharia da Universidade do Porto. 15 de Junho de 2018. <https://publicacoes.riqual.org/troia-ix/>.

12. Atanasov, A. Who Benefits from Sustainability Reporting? Insights for Non-Listed SMEs. Izvestia Journal of the Union of Scientists – Varna. Economic Sciences Series, Varna: Union of Scientists – Varna, 13, 2024, 1, 90-100., ISSN (печатно) 1314-7390, ISSN (онлайн) 2603-4085 / DOI 10.56065/IJUSV-ESS/2024.13.1.90.

13. EFRAG – <https://www.efrag.org/en/about-us>.

14. Ivanova, Radka Petrova ISO 31000 – Prerequisite for Strategic Risk Management in the Activities of Organizations, Union of Scientists – Varna, 2021, pp. 55-62, ISSN 1314-7390 (print); 2603-4085 (online).

15. Sustainability Accounting Standards Board – <https://sasb.ifrs.org/>.

Финансово здраве на общините в България – проблеми и предизвикателства

Дияна Иванова¹

¹Стопанска академия „Д. А. Ценов“/ Катедра "Контрол и анализ на стопанската дейност", Свищов, България, e-mail: d.ivanova@uni-svishtov.bg

Резюме

В рамките на настоящата разработка се анализира съответствието на показателите за финансово здраве на общините в България с изискванията на регулаторната рамка, с цел да се открият проблемните аспекти. За постигане на по-висока степен на съпоставимост на данните и обективност на резултатите, общините са диференцирани в отделни категории на база население. Изследването на финансовото здраве на общините, открояването на проблемните аспекти и спецификите му при всяка от категориите, би послужило като основа за вземане на обосновани решения за своевременно предотвратяване на финансовите им затруднения.

Ключови думи: общини, финансово здраве, финансови показатели

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.173>

Financial Health of Municipalities in Bulgaria – Problems and Challenges

Diyana Ivanova¹

¹D. A. Tsenov Academy of Economics/ Department of Control and Analysis of Economic Activity, Svishtov, Bulgaria, e-mail: d.ivanova@uni-svishtov.bg

Abstract

This paper analyzes the comparability of financial health indicators of municipalities in Bulgaria with the requirements of the regulatory framework in order to identify the problematic aspects. To achieve a higher degree of data comparability and objectivity of the results, municipalities are differentiated into separate categories based on population. The study of the financial health of municipalities, the identification of problematic aspects and its specifics in each of the categories would serve as a basis for making well-founded decisions to promptly prevent their financial difficulties.

Keywords: municipalities, financial health, financial indicators

Въведение

Финансовото управление и контрол на бюджетните организации на местно ниво, както и финансовото им състояние са обект на редица научни изследвания. Автори в областта изследват финансовите различия между общините (Иванов С. , 1999), тяхното финансово състояние (Иванов, Бъчварова, & Минчева, 2002), финансовата им устойчивост (Petrov, 2017) и други финансови, икономически и социални аспекти от практиката по управление на публичните финанси на местно ниво, (Kalcheva, 2020) (Ilcheva, 2020) (Lambovska & Yordanov, 2020). Изследователският и научен интерес към управлението и контрола на общините е напълно разбираем, предвид социалната значимост на темата за доброто управление на публичните финанси. Освен социално значима тази тема не

спира да бъде и актуална, особено в съвременната динамично променяща се среда, в която функционират бюджетните организации и рисковете, които носи тази динамика за тяхното управление. В настоящата разработка се изследва съответствието на показателите за финансово здраве на общините в България с изискванията на регулаторната рамка, с цел да се открият проблемните аспекти, които се нуждаят от подобрене. За постигане на така поставената цел се анализира структурата на общините на база съответствието на показателите, детерминиращи финансовото им здраве по смисъла на чл. 130а, ал.1 от Закона за публичните финанси (Закон за публичните финанси, 2020, чл. 130а, ал. 1) (Методически указания по прилагането на чл. 130а, ал. 1 от Закона за публичните финанси, 2016, чл. 2), а именно:

- съотношение между плащанията по общинския дълг и средногодишния размер на собствените приходи и изравнителната субсидия за последните три години, което не трябва да надвишава 15%;
- съотношение между номинала на издадените общински гаранции и общата сума на приходите и общата изравнителна субсидия, което не трябва да бъде над 5%;
- съотношение между налични към края на годината задължения за разходи по бюджета на общината и средногодишния размер на отчетените разходи за последните четири години, което не трябва да надвишава 15%;
- съотношение между налични към края на годината поети ангажименти за разходи по бюджета на общината и средногодишния размер на отчетените разходи за последните четири години, което не трябва да надвишава 50%;
- съотношение между налични към края на годината просрочени задължения за разходи по бюджета на общината и отчетените за последната година разходи на общината, което не трябва да надвишава 5%;
- бюджетно салдо на общината, което не трябва да е отрицателна величина за всяка от последните три години;
- осреднено равнище на събираемост на данъка върху недвижими имоти (ДНИ) и данъка върху превозните средства (ДПрС), което трябва да е над средното за всички общини за съответната година.
- Съгласно Закона за публичните финанси (ЗПФ), общини, при които три или повече от финансовите показатели са извън рамките на регламентираните за тях изисквания, се определят като общини с финансови затруднения (Закон за публичните финанси, 2020, чл. 130а, ал. 1).

За постигане на по-висока степен на съпоставимост на данните и обективност на резултатите от анализа, общините се диференцират в отделни категории на база население¹ и се анализира структурата на всяка от обособените категории. Категориите общини са следните (Методика за оценка на финансовото състояние на общините, 2013):

- *първа категория*, София, Пловдив, Варна;
- *втора категория*, общини с население над 50 000 жители;
- *трета категория*, общини с население от 20 000 до 49 999 жители;
- *четвърта категория*, общини с население от 6 000 до 19 000 жители;
- *пета категория*, общини с население под 6 000 жители.

Периодът, обхванат в рамките на изследването е петгодишен (2019–2023 г.).

¹ За определяне броя общини във всяка от категориите са използвани данни на НСИ за населението на общините за всяка от годините на изследвания период.

В Таблица 1 са представени относителните дялове на общините в съответната категория, при които се наблюдават несъответствия по отделните финансови показатели по чл. 130а, ал.1 от ЗПФ.

Таблица 1.

**Относителни дялове на общините, при които се наблюдават несъответствия
на показателите за финансово здраве с изискванията на ЗПФ
(2019 г. – 2023 г.)**

Категория общини	Съотношение на плащанията по общинския дълг към средногодишния размер на собствените приходи и изравнителната субсидия за последните 3 години (над 15%)	Съотношение на номинала на издадените общински гаранции към общата сума на приходите и общата изравнителна субсидия (над 5%)	Налични към края на годината задължения за разходи по бюджета на общината надвишаващи 15% от средногод. размер на разходите за последните 4 години	Налични към края на годината поети ангажменти за разходи по бюджета на общината надвишаващи 50% от средногод. размер на разходите за последните 4 години	Налични към края на годината просрочени задължения за разходи по бюджета на общината надвишаващи 5% от отчетените за последната година разходи	Бюджетното салдо през последните три години е отрицателна величина за всяка една от трите години	Осредненото равнище на събираемост на ДНИ и ДПРС е под средното за страната, отчетено за последната година
2019 г.							
Първа категория	0,00%	0,00%	0,00%	33,33%	0,00%	0,00%	0,00%
Втора категория	4,76%	0,00%	9,52%	28,57%	23,81%	0,00%	23,81%
Трета категория	0,00%	0,00%	6,52%	23,91%	19,57%	10,87%	39,13%
Четвърта категория	5,04%	0,00%	8,40%	10,92%	25,21%	3,36%	40,34%
Пета категория	1,32%	0,00%	11,84%	9,21%	14,47%	1,32%	60,53%
2020 г.							
Първа категория	0,00%	0,00%	0,00%	33,33%	0,00%	33,33%	0,00%
Втора категория	0,00%	0,00%	4,76%	42,86%	9,52%	0,00%	28,57%
Трета категория	2,13%	0,00%	4,26%	36,17%	8,51%	4,26%	34,04%
Четвърта категория	5,00%	0,00%	4,17%	10,00%	16,67%	3,33%	40,00%
Пета категория	1,35%	0,00%	9,46%	12,16%	9,46%	1,35%	60,81%
2021 г.							
Първа категория	0,00%	0,00%	0,00%	33,33%	0,00%	0,00%	0,00%
Втора категория	4,76%	0,00%	4,76%	42,86%	19,05%	0,00%	28,57%
Трета категория	0,00%	0,00%	4,55%	29,55%	9,09%	0,00%	31,82%
Четвърта категория	5,79%	0,00%	1,65%	14,05%	4,96%	5,79%	40,50%
Пета категория	1,32%	0,00%	7,89%	14,47%	7,89%	7,89%	59,21%
2022 г.							
Първа категория	0,00%	0,00%	0,00%	66,67%	0,00%	0,00%	0,00%
Втора категория	0,00%	0,00%	5,56%	50,00%	11,11%	5,56%	16,67%
Трета категория	2,38%	0,00%	4,76%	28,57%	7,14%	0,00%	35,71%
Четвърта категория	4,20%	0,00%	2,52%	29,41%	3,36%	1,68%	38,66%
Пета категория	1,20%	0,00%	4,82%	31,33%	8,43%	0,00%	62,65%
2023 г.							
Първа категория	0,00%	0,00%	0,00%	66,67%	0,00%	0,00%	0,00%
Втора категория	0,00%	0,00%	11,76%	52,94%	11,76%	0,00%	17,65%
Трета категория	2,33%	0,00%	4,65%	27,91%	6,98%	4,65%	25,58%
Четвърта категория	4,96%	0,00%	4,96%	31,40%	6,61%	6,61%	39,67%
Пета категория	2,47%	0,00%	6,17%	20,99%	9,88%	1,23%	62,96%

*Източник: Изчисления на автора на база данни на МФ и НСИ, (www.nsi.bg, 2025),
(www.minfin.bg, 2025).*

Данните показват, че при **първа категория общини**, несъответствие по изследваните показатели се наблюдава по отношение на поетите ангажменти за разходи по бюджета на общината. Прави впечатление, че през първите три години от изследвания период относителният дял на общините в категорията с този проблем е 33,33%, през четвъртата година се увеличава до 66,67% и се запазва непроменен през последната година. В една от годините на периода се наблюдава несъответствие и по отношение на бюджетното салдо, а именно през втората година при 33,33% от общините в категорията е отчетен бюджетен дефицит през последните три години. По останалите показатели не се наблюдава несъответствие между фактическите стойности и референтните за тях стойности, регламентирани от регулаторната рамка.

При **втората категория общини**, най-често срещаните несъответствия са също по отношение на процентното съотношение между наличните към края на годината поети ангажименти за разходи по бюджета на общината и средногодишния размер на разходите за последните четири години. Това съотношение е над допустимите стойности при 28,57% от общините от втора категория през първата година, през следващите години този относителен дял нараства и достига до 52,94% през последната година. Друг показател, по който общините с над 50 000 жители отчитат несъответствия, е равнището на събираемост на двата местни данъка – ДНИ и ДПрС. В рамките на изследвания период относителният дял на общините с равнище на събираемост на ДНИ и ДПрС под средното за страната за съответната година, се движи в интервала между 16,67% и 28,57%.

Третият показател, по отношение на който при общините от втора категория се отчита наличие на несъответствие с референтните стойности, е относим към наличните към края на годината просрочени задължения за разходи по бюджета на общината. Относителният дял на общините в категорията, при които има отклонение от допустимите стойности за този показател, варира между 9,52% и 23,81%. Друг вид несъответствия, наблюдавани при общините от тази категория са относими към наличните в края на годината задължения за разходи по бюджета на общината, които надвишават допустимите 15% от средногодишния размер на разходите за последните четири години. Този проблем се забелязва при сравнително малък относителен дял от общините, който варира между 4,76% и 11,76% в рамките на анализирания период.

Едва при 4,76% от втора категория общини през първата и през третата година от периода се нарушава първото от фискалните правила, а именно – съотношението между плащанията по общинския дълг и средногодишния размер на собствените приходи и изравнителната субсидия за последните три години да не надвишава 15%. Несъответствия по финансовия показател, относим към бюджетното салдо се наблюдават само през една от годините на периода, а именно през 2022 г. 5,56% от общините от втора категория имат отрицателно бюджетно салдо през последните три последователни години.

При **третата категория общини** по-силно изразен в сравнение с предходната категория е проблемът със събираемостта на двата местни данъка. Относителният дял на общините, при които се наблюдава отклонение е 39,13% през първата година, бележи спад през втората и третата година, нараства до 35,71% през 2022 г. и намалява до 25,58% през последната година. И при тази категория като проблемен аспект могат да се определят ангажиментите за разходи. При предходно разглежданите категории относителният дял на общините с този проблем е по-висок, той се движи в диапазона 33,33% – 66,67% при първа категория общини и 28,57% – 52,94% при втората категория общини. При третата категория общини относителният дял на онези от тях, които са поели над допустимия размер ангажименти за разходи, е в интервала 23,91%–36,17%. По отношение на просрочените задължения също се наблюдава преминаване на стойностите на финансовия показател над регламентирания праг при някои от общините в категорията. Техният относителен дял е най-висок през първата година, а именно 19,57%, след което този относителен дял бележи спад и достига до 6,98% през последната година. Като цяло този проблемен аспект е по-слабо изразен в сравнение с предходно разглежданата категория общини.

Несъответствия в трета категория се наблюдават и по отношение на задълженията за разходи по бюджета на общината. Те са над допустимите 15% от средногодишния размер на разходите за последните четири години при 6,52% от общините в трета кате-

гория през 2019 г. и при приблизително 5% през останалите години на изследвания период. Този относителен дял, както и при предходно разгледаната категория, може да се определи като нисък. По отношение на бюджетното салдо несъответствия се наблюдават през три от общо пет години, като относителният дял на общините с този проблем е съответно 10,87% през първата година, 4,26% през 2020 г. и 4,65% през 2023 г. Първото фискално правило, свързано с плащанията по общинския дълг, е нарушено едва при 2% от общините от тази категория в три от общо пет години (2,13% през 2020 г., 2,38% през 2022 г., 2,33% през 2023 г.), т.е. наличието на несъответствия по този показател е по-слабо изразено в сравнение с предходно разгледаната категория общини. По отношение на второто фискално правило, свързано с номинала на издадените общински гаранции, несъответствия, както и при предходно разгледаната категория общини не се наблюдават.

При общините от **четвърта категория** най-често срещаното несъответствие е по отношение равнището на събираемост на ДНИ и ДПрС. Относителният дял на общините с осреднено равнище на събираемост на двата данъка под средното за страната се движи в интервала между 38,66% и 40,5%. Несъответствия по отношение на поетите ангажменти за разходи и при тази категория се наблюдават при немалко общини. Техният относителен дял от 10,92% през първата година достига до 31,4% през последната. Общините с просрочени задължения над допустимия размер са 25,21% през първата година, но този относителен дял намалява през следващите три години, като достига до 3,36% през 2022 г. и през последната година бележи незначителен ръст до 6,61%.

Относителният дял на общините от четвърта категория, при които се наблюдава неспазване на първото фискално правило, а именно съотношението на плащанията по общинския дълг към средногодишния размер на собствените приходи и изравнителната субсидия за последните три години да не надвишава 15%, има незначителна динамика през периода. Неговата максимална стойност е 5,79%, а минималната е 4,20%. По отношение на наличните към края на годината задължения за разходи по бюджета на общината прави впечатление, че относителният дял на общините, при които задължения за разходи са над 15% от средногодишния размер на разходите за последните четири години, бележи низходяща тенденция и е както следва: 8,40% през първата година, 4,17% през втората, 1,65% през третата, 2,52% през четвъртата година и 4,96% през последната година. По-слабо изразен е този проблем в четвърта категория общини в сравнение с предходните две – втора и трета категория. Отрицателно бюджетно салдо за последните три последователни години имат под 4% от общините през първите две години, 5,79% през третата година и съответно 1,68% и 6,61% през последните две години. По отношение на второто фискално правило, относимо към номинала на издадените общински гаранции, отново не се наблюдават несъответствия.

И при общините от **пета категория**, както при предходните две категории, най-често срещаното несъответствие между фактическите и регламентираните стойности е по отношение равнището на събираемост на ДНИ и ДПрС, което трябва да е над средното за страната за съответната година. Относителният дял на общините с равнище на събираемост на двата местни данъка под средното ниво се движи в диапазона 59,21% – 62,96%. Относителният дял на общините от категорията, които са с ангажменти за разходи над допустимите също бележи ръст. От 9,21% през първата година, той последователно нараства и достига до 31,33% през предпоследната година и намалява до 20,99% през последната година. Наличните към края на годината просрочени задължения за раз-

ходи по бюджета на общината надвишават 5% от отчетените за последната година разходи при 14,47% от общините в тази категория през първата година, 9,46% през втората година, 7,89% и 8,43% съответно през третата и четвъртата година и 9,88% през последната година. Относителният дял на общините от категорията при които задълженията за разходи по бюджета на общината са над допустимия праг, варира между 4,82% и 11,84% през периода.

Бюджетното салдо е отрицателна величина през последните три последователни години при 1,32% през първата и 1,35% от общините в пета категория през втората година. През третата година този относителен дял бележи ръст и достига 7,89%. През четвъртата година няма общини в тази категория, които да имат отрицателно бюджетно салдо за последните три години, през последната година техният относителен дял е 1,23%. Относителният дял на общините, в които е нарушено първото фискално правило, относимо към общинския дълг, се движи в сравнително постоянни граници. Той е под 2% през първите четири години и 2,47% през последната година. Второто фискално правило, свързано с номинала на издадените общински гаранции и в пета категория общини не е нарушавано.

Въз основа на извършения анализ на финансовото здраве на общините в обособените категории могат да се направят следните обобщаващи изводи:

- най-висока степен на съответствие с изискванията на законодателството по отношение на финансовото здраве, е постигната в първа категория, която съдържа най-малък брой общини. Това, което ограничава определянето на финансовото им здраве като отлично, са поетите ангажменти за разходи по бюджета на общината. Ангажиментите за разходи могат да се определят като рискова област, в която съществува обективна необходимост от управленско въздействие и усъвършенстване и при втората категория общини, като при нея риск за финансовото здраве на общините носят и равнището на събираемостта на двата местни данъка, следван от размера на просрочените задължения. Това са проблемни аспекти, които се открояват и при следващите три категории общини, като специфичното, което ги отличава от първите две категории, е че при тях най-често срещан е проблемът със събираемостта на двата местни данъка, следван от ангажиментите за разходи и просрочените задължения;
- отчетените проблемни аспекти и специфики при финансовото здраве на отделните категории общини аргументират приоритетните за наблюдение във всяка категория финансови показатели, с оглед успешното управление на риска от влошаване на финансовото здраве и насочват вниманието към системите за финансово управление и контрол в тези организации. Наличието на разгледаните несъответствия в условията на една силно регулируема и регламентирана среда показва, че е налице обективна необходимост от повишаване на контрола на ниво организация. Изпълнявайки управленската си отговорност (Указания за осъществяване на управленска отговорност в организациите от публичния сектор, 2020), разпоредителите с бюджет на местно ниво следва да потърсят механизми и инструменти за решаване на проблемите. Предвид характера на изведените проблеми, на анализ и оценка следва да бъдат подложени контролните дейности, относими към тях. Приоритетно следва да се ревизират системата за двоен подпис, предварителния контрол за законосъобразност, политиките и процедурите за текущ контрол върху изпълнението на поети финансови ангажменти и сключени договори, които са част от задължителните за

бюджетните организации контролни дейности (Закон за финансовото управление и контрол в публичния сектор, 2019, чл. 13). Това би било предпоставка за поддържане на добро и балансирано финансово здраве на общините.

Заклучение

Голяма част от бюджетните организации на местно ниво все още срещат предизвикателства при управлението и контрола на финансовото си здраве, а хроничните несъответствия в изследваните аспекти и тяхното неконтролирано нарастване биха могли да го компрометират. Изследването на практиката и открояването на проблемните аспекти в отделните категории общини са основа за прецизиране на финансовата политика, управление и контрол в конкретния изследван разрез от финансовото им състояние. Това от своя страна е предпоставка за успешното преодоляване на съществуващите предизвикателства по пътя към постигане на поставените цели.

Използвана литература

1. ILCHEVA, M. (2020). Social Economy in Bulgarian Municipalities – Scope, Opportunities and Challenges. *Sotsialno-ikonomicheski analizi*, 2.
2. IVANOV, S. (1999). Finansovi razlichiya mezhdu obshtinite – sastoyanie i promeni. *Ikonomicheski izsledvaniya*, 2.
3. IVANOV, S., BACHVAROVA, YA., & MINCHEVA, S. (2002). Analiz i otsenka na finansovoto sastoyanie na obshtinite v Balgariya (1999-2001). *Ikonomicheska misal*, 5.
4. KALCHEVA, D. Z. (2020). The Debt Of Municipalities In Bulgaria – Threat Or Opportunity. *Economics and Management*, 1.
5. LAMBOVSKA, M., & YORDANOV, K. (2020). Understanding ‘Motivation – Internal Control’ Relations in Municipalities. *TEM Journal*, 2.
6. PETROV, S. (2017). Pokazateli za finansova ustoychivost na Obshtinite v Balgariya. *Mezhdunarodna nauchna konferentsiya: Chlenstvoto na Balgariya v Evropeyskiya sayuz: devet godini po-kasno*.
7. METODICHESKI UKAZANIYA PO PRILAGANETO NA CHL. 130A, AL. 1 OT ZAKONA ZA PUBLICHNITE FINANSI, (2016).
8. METODIKA ZA OTSENKA NA FINANSOVOTO SASTOYANIE NA OBSHTINITE, MINISTERSTVO NA FINANSITE (2013).
9. UKAZANIYA ZA OSASHTESTVYAVANE NA UPRAVLENSKA OTGOVORNOST V ORGANIZATSIIITE OT PUBLICHNIYA SEKTOR, MINISTERSTVO NA FINANSITE, SOFIYA (2020).
10. ZAKON ZA FINANSOVOTO UPRAVLENIE I KONTROL V PUBLICHNIYA SEKTOR, Darzhaven vestnik, br. 13/2019.
11. ZAKON ZA PUBLICHNITE FINANSI, Darzhaven vestnik, br. 98/2020.
12. (2025). www.nsi.bg.
13. (2025). www.minfin.bg.

Тенденции в развитието на данъчния контрол върху хазарта: библиометричен анализ

Жельо Желев¹

¹Стопанска академия „Д. А. Ценов“ / Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“, Свищов, България, e-mail: zh.zhelev@uni-svishtov.bg

Резюме

Настоящият доклад изследва тенденциите в развитието на данъчния контрол върху хазарта чрез библиометричен анализ на научните публикации в областта. Чрез анализа на научната литература, извлечена от базите данни на Scopus, са идентифицирани основните изследователски направления, ключовите автори и географското разпределение на публикациите. Резултатите от анализа показват нарастващ научен интерес към темата през последните две десетилетия, с акцент върху ефективността на данъчните режими, дигитализацията на контрола и влиянието на различните регулаторни подходи. Установени са няколко основни тематични клъстера, свързани с данъчните политики, механизмите за избягване на данъци и социално-икономическите ефекти на хазартния бизнес.

Ключови думи: данъчни съответствия, данъчно облагане, онлайн хазарт, библиометричен анализ

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.180>

Trends in the Development of Tax Control over Gambling: A Bibliometric Analysis

Zhelyo Zhelev¹

¹D. A. Tsenov Academy of Economics/ Department of Control and Analysis of Economic Activity, Svishtov, Bulgaria, e-mail: zh.zhelev@uni-svishtov.bg

Abstract

This report examines trends in tax control over gambling through a bibliometric analysis of scientific publications in the field. An analysis of scientific literature extracted from Scopus databases identifies the main research directions, key authors and geographical distribution of publications. The analysis results show a growing scientific interest in the topic over the past two decades, with particular attention paid to the effectiveness of tax regimes, the digitalization of control, and the impact of different regulatory approaches. Several main thematic clusters related to tax policies, tax avoidance mechanisms and the socio-economic effects of the gambling business have been identified.

Keywords: tax compliance, taxation, online gambling, bibliometrics analysis.

Въведение

Данъчният контрол върху хазартната дейност е важен механизъм за регулиране на сектора, за осигуряване на данъчни приходи и за минимизиране на социалните и икономическите рискове, свързани с хазартните игри (Ivanov, 2021). Чрез ефективното данъчно облагане, държавите не само контролират нелегалния хазарт и ограничават укри-

ването на данъци, но и прилагат мерки за защита на потребителите и превенция на хазартната зависимост. Въпреки това, различията в регулаторните модели между държавите и появата на нови дигитални форми на хазарт създават предизвикателства пред ефективността на данъчните режими. Според Лик, един от основните проблеми е развитието на „сивия сектор“, което е следствие от несъответствията в националните регулации. В изследването си за Полша той посочва, че *„ефективният контрол върху хазартната индустрия изисква съчетаване на правоприлагането с данъчни мерки, като същевременно се минимизира стимулът за играчите да търсят нерегулирани оператори“* (Lik, 2019). В допълнение, данъчното облагане на хазарта оказва влияние върху икономиката, като различните модели могат да доведат до различни ефекти върху пазарната структура. Гарет и колектив анализират данъчното облагане на електронните хазартни машини в Обединеното кралство и показват, че смяната на данъчния режим може да доведе до увеличение на държавните приходи, без да намалява значително активността в сектора (2020).

Друг важен аспект е икономическата тежест на данъците върху хазарта за различните социални групи. Според Гандулия и Лепорати, хазартните данъци са силно регресивни, тъй като по-нискодоходните групи са по-склонни да залагат, което означава, че пропорционално те поемат по-голямата част от данъчното бреме (2019). Това налага въпроса дали данъчната политика не трябва да бъде използвана и като инструмент за социална защита, а не просто като механизъм за генериране на приходи?

В този контекст библиометричният анализ се използва като метод за идентифициране на основните научни тенденции, изследователски направления и водещи автори в тази област. Чрез анализа на публикации в базите данни на Scopus, в настоящия доклад, се разглежда еволюцията на научните разработки, влиянието на данъчните политики върху хазартния пазар и връзката между икономиката, психологията и правото в регулирането на хазарта. Изборът да се обхванат данни само от Scopus е продиктуван от фактите, че базата предоставя по-широко покритие на социалните и икономическите науки, по-актуални публикации, по-голям брой конферентни доклади и по-добра интеграция с библиометричния инструмент VOSViewer (Singh, et al., 2021). Освен това, географското разнообразие на индексираните публикации осигурява по-изчерпателен поглед върху глобалните тенденции в данъчното облагане на хазарта.

Критериите за търсене включват ключови понятия като „tax control“, „gambling taxation“, „gambling tax compliance“ и „tax regulation“, като са взети предвид публикации от последните 20 години (2005-2025), включващи статии, обзорни статии и доклади от конференции в областите икономика, право и публична администрация. Получените резултати са експортирани в обикновен текстов формат и са обработени чрез софтуера VOSViewer, за да се изведат мрежови връзки между основните изследователски теми.

1. Анализ на научната литература

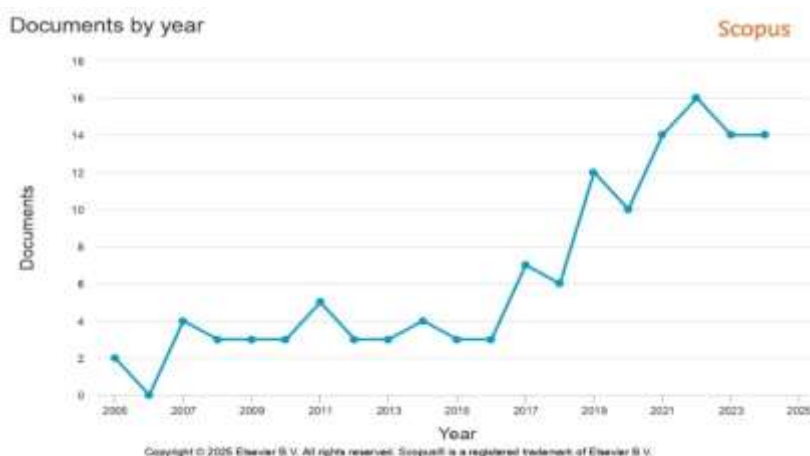
Анализът на научната литература по темата за данъчния контрол върху хазарта показва нарастващ интерес през последните две десетилетия. От 2005 г. насам има значително увеличение в броя на публикациите, като това съвпада с глобалните усилия за по-строга регулация на хазартния бизнес. През първото десетилетие на периода (2005-2015) изследванията са били фокусирани основно върху икономическите последици от данъчното облагане на хазарта и регулаторните рамки в различни държави. Според Филандер, прилагането на данъчно облагане върху хазартния сектор трябва да бъде съобразено с еластичността на търсенето, за да се избегнат дестабилизиращи ефекти върху икономиката (2013). Той анализира

разликите между фиксираните лицензионни такси и данъците върху brutния хазартен приход, като отбелязва, че последните могат да доведат до изкривяване на пазара. Според Алар и Игелман, с разрастването на онлайн хазарта националните регулации започват да „губят“ ефективност, тъй като много играчи предпочитат международни платформи, които не са подложени на същите данъчни тежести (2010).

След 2015 г. се наблюдава засилено внимание към дигитализацията на хазартната индустрия, което води до нови предизвикателства пред данъчния контрол, особено в контекста на онлайн хазарта и виртуалните валути. Разширяването на онлайн платформите за залагания, мобилните приложения и използването на криптовалути създава трудности пред традиционните механизми за данъчно облагане, тъй като националните контролни органи трудно проследяват и прилагат ефективен контрол върху тези глобални пазари. Според Реноува и колектив, процесите на дигитализация водят до значителни промени в данъчния контрол, като модернизират традиционните механизми за мониторинг и събирането на приходи (2021). Авторите подчертават, че автоматизацията на данъчните процеси и използването на дигитални технологии за проследяване на приходите могат да намалят риска от укриване на данъци в онлайн хазарта.

Постепенно темата се разширява и включва аспекти като социално-икономически ефекти на данъчното облагане, ефективност на регулаторните механизми и поведенчески последици от данъчните политики. След 2020 г. се забелязва интегрирането на нови изследователски методи, включително поведенческа икономика и психология, за да се анализира как данъчните политики влияят върху решенията на играчите.

Библиометричните данни показват, че през последните години темата придобива мултидисциплинарен характер, като свързва икономика, право, психология и компютърни науки. В резултат от търсенето в базите данни на Scopus, по посочените ключови думи по-горе във Въведението, бяха открити 140 публикации (Вж. Таблица 1). Към момента на извличане на данни липсват публикации от 2025 г.

Фигура 1. Сравнение на броя публикации за всяка година

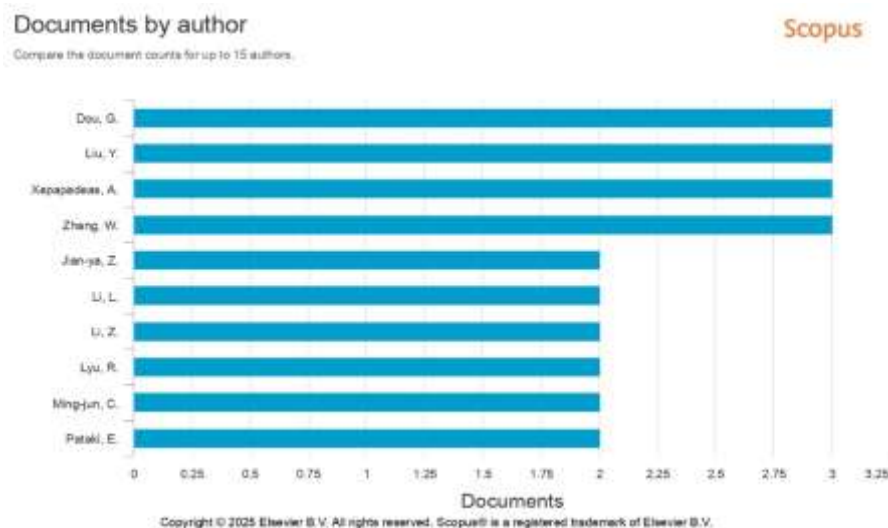
Източник: Първични данни, обработени от база данни Scopus, 2025 г.

Резултатите на броя научни публикации, извлечени от базата данни на Scopus, относно данъчния контрол върху хазарта, показват ясен преход от ниска научна активност (2005–2015 г.) към период на интензивно изследване (след 2016 г.), достигайки пик между 2020 и 2023 г. Основните фактори за този растеж включват разширяващата се

дигитализация на хазарта, повишеното регулаторно внимание към онлайн платформите, пандемичните ефекти върху поведението на играчите и интеграцията на нови технологии за разплащания. В бъдеще може да се очаква, че изследванията ще останат на високо ниво, но ще се насочат към разработването на ефективни механизми за проследяване на дигиталните финансови транзакции и усъвършенстване на международните данъчни политики в областта на хазарта.

2. Изявени автори, съавторства и държави на публикацииите

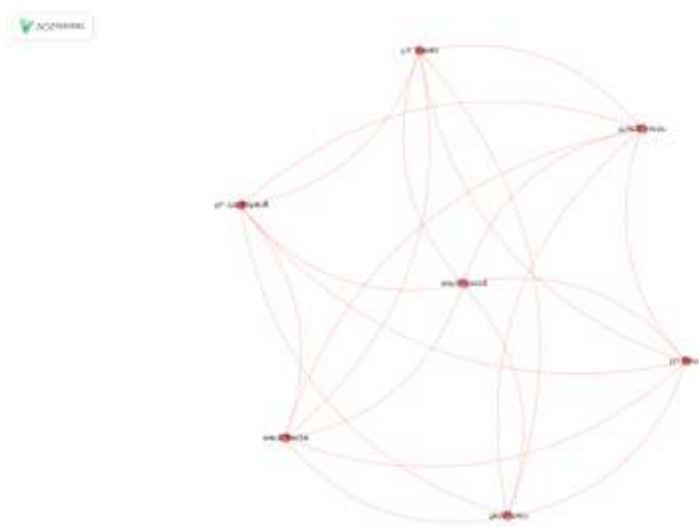
Публикации по темата за данъчния контрол между 2005 г. и 2025 г. включват множество автори от различни институции, нации и академични области. Във Фигура 2 са илюстрирани най-изявените автори, имащи публикации в тази област на изследване.

Фигура 2. Сравнение на броя публикации по автори

Източник: Първични данни, обработени от база данни Scopus, 2025 г.

Много от авторите, които имат публикации, свързани с данъчния контрол върху хазарта през последните двадесет години си сътрудничат в съавторство.

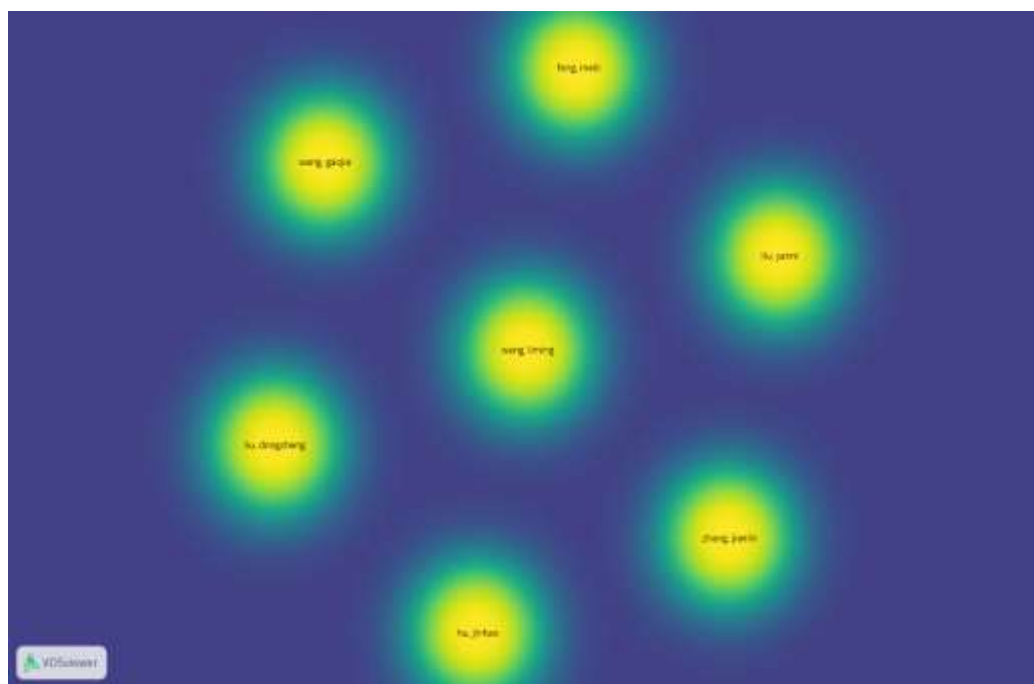

Фигура 3. Резултати от VOSviewer Network Visualization въз основа на автори

Източник: Обработени първични данни, 2024 г.

Във Фигура 3 се визуализира мрежа от съавторства, която показва връзките между различни изследователи в дадена научна област. Мрежата е силно свързана, което означава, че изследванията в тази област са концентрирани в сравнително малък, но добре организиран кръг от учени. Това показва, че повечето автори в изследването работят в същата научна група или в тясно сътрудничество, като техните публикации вероятно са част от обща изследователска ниша. Най-силно свързани са Лиу и Доншенг, Ху и Джинхао, Уанг и Лиминг, които формират централната ос на мрежата. Авторите са водещи изследователи в разглежданата област, тъй като те имат важна роля за свързаност между останалите учени, улеснявайки обмена на идеи и информация. Разграничават се два основни клъстера, които отразяват различни подгрупи от сътрудничества. Първият клъстер, включващ Лиу и Донгшенг, Ху и Джинхао, Уанг и Лиминг, показва силни връзки между тези автори, което предполага, че те редовно публикуват заедно. Това може да се дължи на общи изследователски интереси или работа в една и съща институция. Вторият клъстер включва Фенг и Мейли, Лиу и Яни, Уанг и Гуоджи, които също са свързани с основната мрежа, но взаимодействията им са по-малко интензивни. Това може да означава, че те периодически участват в съвместни проекти с авторите от първата група, но имат и независими изследователски интереси.

Според Фигура 4 Уанг и Лиминг са авторите с най-висока активност, което означава, че те вероятно са най-цитираните или най-продуктивните изследователи в анализиранията мрежа. Това означава, че тези автори вероятно имат висок брой публикации или силно влияние върху изследователската общност, чрез честото си сътрудничество с други автори. Лиу и Донгшенг също имат силно присъствие, което показва, че са сред ключовите участници в научната общност.

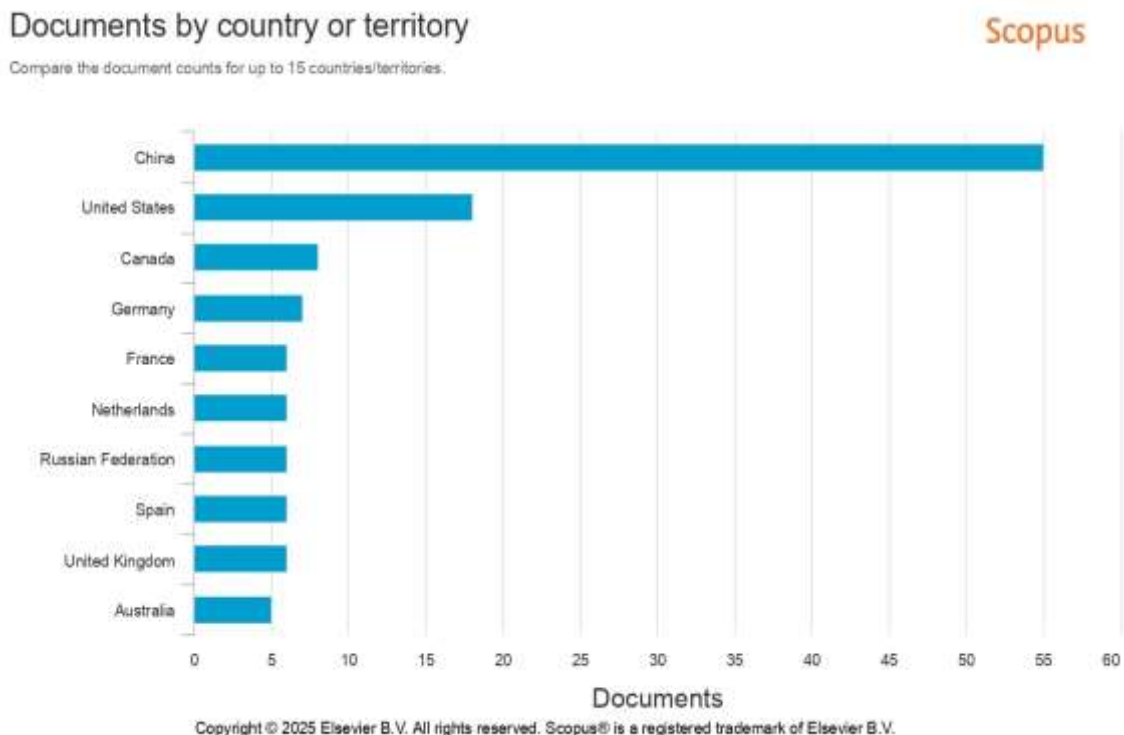

Фигура 4. Резултати от визуализация на плътност на VOSviewer въз основа на автори

Източник: Обработени първични данни, 2024 г.

Изследванията относно данъчния контрол върху хазарта през последните две десетилетия са проведени от различни страни от света (Вж. Фигура 5). Има 10 държави,

които са публикували пет или повече документа. Китай доминират в броя на публикациите с общо 55 документа. Следват Съединените щати, Австралия с брой публикации на 18 документа. Канада и Германия са съответно с осем и седем броя. Франция, Нидерландия, Русия, Испания и Обединеното кралство са с по шест броя документа, Австрия е с пет броя публикации.

Фигура 5. Сравнение на броя публикации по държави

Източник: Първични данни, обработени от база данни Scopus, 2025 г.

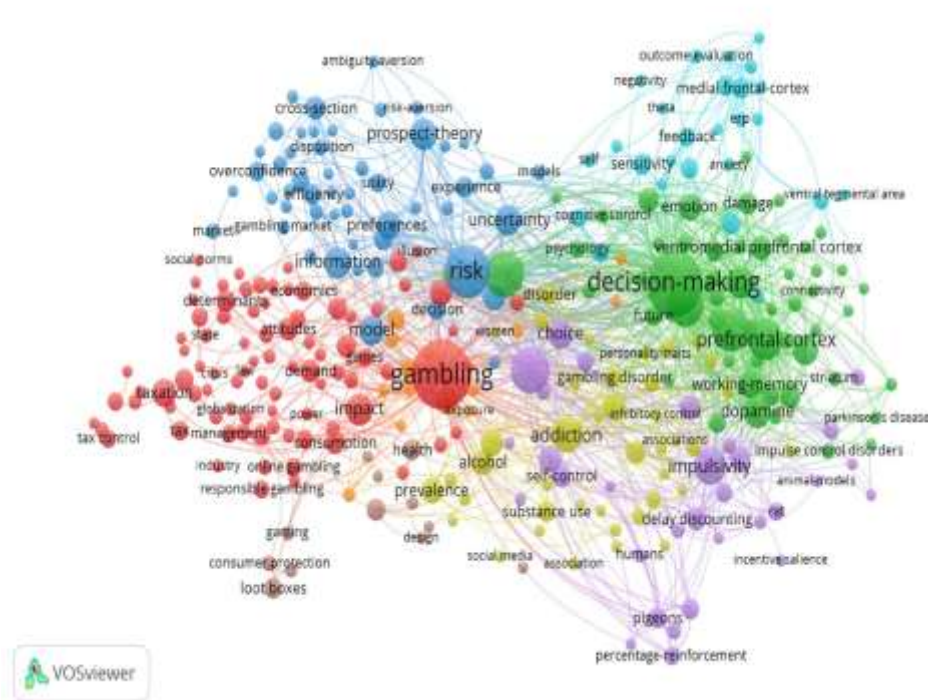
Китай и САЩ доминират в изследователската продукция. Китай има най-голям брой документи, което показва силен академичен интерес към темата и значителни инвестиции в научни изследвания. САЩ също заема водеща позиция, което е очаквано, тъй като страната е важен център за икономически и регулаторни анализи върху данъчното облагане и хазартната индустрия. Държави като Канада, Германия, Франция и Русия също показват активност, но с по-малък принос. Това предполага, че научните изследвания в областта са концентрирани в стратегически региони с развит хазартен сектор и строги данъчни регулации.

3. Клъстерен анализ на ключовите думи в проучванията

Анализът на клъстерите показва няколко основни направления на изследванията по темата (Вж. Фигура 6). *Първото направление* е свързано с данъчните политики и регулаторните рамки. В тази област преобладават проучванията, разглеждащи ефекта от различните видове данъци върху приходите от хазарт, ефективността на данъчните механизми за намаляване на „сивата икономика“ и международните практики за регулиране на онлайн хазарта.

Второто направление е поведенческата икономика и когнитивните процеси. Изследванията в този сегмент анализират как данъчните политики влияят върху рисковото

Третото направление обхваща влиянието на данъчния контрол върху социалните и здравните аспекти. Проучванията анализират как промените в данъчното облагане на хазартните игри могат да повлияят на процента на зависимост и на социалните проблеми, свързани с прекомерния хазарт. Наблюдава се нарастващ интерес към анализа на връзката между данъчните политики и менталното здраве.

Източник: Обработени първични данни, 2025 г.

Един от най-важните изводи от анализа е, че данъчният контрол върху хазарта е сложен многопластов въпрос, който изисква мултидисциплинарен подход за решение. Предизвикателствата пред ефективното данъчно облагане включват дигитализация на хазарта, трансгранични онлайн хазартни платформи и необходимост от хармонизиране на регулациите между различните държави. Бъдещите изследвания трябва да се фокусират върху **три ключови аспекта**. *На първо място*, е необходимо да се постави акцент върху оптимизацията на данъчните политики, чрез анализ на ефективността на различните данъчни режими и тяхното въздействие върху поведението на играчите. *На второ място*, да се дигитализира и регулира онлайн хазарта, с акцент върху криптовалутите,

блокчейн технологиите и автоматизираните системи за контрол. *На трето място*, да се насочи вниманието към социалното и поведенческото въздействие, чрез по-задълбочен анализ на връзката между данъчните политики, зависимостта от хазарта и общественото здраве.

Заклучение

Данъчният контрол върху хазарта е сложен механизъм, който трябва да отчита динамиката на дигитализацията, икономическите последици и социалните въздействия. С разрастването на онлайн хазарта и появата на нови финансови инструменти, традиционните модели на данъчно облагане се оказват неадекватни, което изисква иновативни регулаторни стратегии и международно сътрудничество, за да се осигури ефективност и устойчивост на данъчните режими.

Анализът на мрежовите структури и сътрудничеството между автори разкрива, че изследванията по темата са все повече интердисциплинарни. В началото икономистите и юристите доминират в проучванията, но в последните години все по-голям брой публикации идват от невролози, когнитивни психолози и специалисти по социални науки. Тази тенденция предполага, че бъдещите научни изследвания ще трябва да включват мултидисциплинарен подход, който обединява знанията от различни области за създаване на по-комплексни и по-ефективни данъчни политики.

Практическите приложения на тези резултати са многопосочни. Те могат да подпомогнат правителствата да разработят по-ефективни стратегии за регулиране на хазарта, чрез адаптиране на данъчното облагане към дигиталния пазар. Освен това, те дават възможност на контролните органи да идентифицират слабите места в съществуващата система и да приложат политики, които намаляват негативните социални последици от хазарта, като същевременно гарантират устойчиви данъчни приходи.

В заключение, научните изследвания в областта на данъчния контрол върху хазарта, са достигнали етап на развитие, в който класическите икономически модели се допълват от поведенческата икономика и психологията. Това предполага, че бъдещите политики трябва да бъдат по-гъвкави, адаптивни и базирани на задълбочен анализ на поведението на играчите. Освен това, данъчните стратегии трябва да бъдат интегрирани с други форми на регулация, като например ограничаване на рекламата, мониторинг на онлайн платформите и създаване на механизми за самоконтрол на играчите. Само чрез такъв цялостен подход може да се постигне баланс между данъчните приходи, социалната отговорност и ефективното управление на рисковете, свързани с хазарта.

Използвана литература

1. ALARIE, B. and IGELMAN, A. A. (2010). Bet on it: The Taxation of Online Gambling. In: L. H. & D. W. Chodikoff, ed. *Taxation and valuation of technology: theory, practice, and the law*. Toronto: SSRN, pp. 115-138.
2. GANDULLIA, L. and LEPARATTI, L., 2019. Distributional effects of gambling taxes: empirical evidence from Italy. *The Journal of Economic Inequality*, 17(4), pp. 565-590.
3. GARRET, T. A., PATON, D. and VAUGHAN WILLIAMS, L., 2020. Taxing gambling machines to enhance public and private revenue. *Kyklos*, 73(4), pp. 500-523.
4. IVANOV, K. (2021). Betting and lottery business—polices, taxes and benefits. *Економічний вісник університету*, (49), 174-181.
5. LIK, K., 2019. The activities of Customs and Tax Control Service in the field of gambling market. *Economic and Regional Studies*, 12(2), pp. 200-211.

6. PHILANDER, K. S., 2013. A normative analysis of gambling tax policy. *UNLV Gaming Research & Review Journal*, 17(2), pp. 17-26.
7. REUNOVA, L. V., MAMIEK, L. A., PRIGODA, L. V. and PALADOVA, T. A., 2021. Development of tax control in the context of digitalization of the economy. *Новые технологии*, 17(4), pp. 103-110.
8. SINGH, V. K., SINGH, P., KARMAKAR, M., LETA, J., and MAYR, P. (2021). The journal coverage of Web of Science, Scopus and Dimensions: A comparative analysis. *Scientometrics*, 126, 5113-5142.

Отчетът за паричните потоци: между традициите и съвременните предизвикателства

Петя Петрова¹, Албена Харалампиева²

¹ Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“ /Катедра „Финанси и счетоводство“, Велико Търново, България,
e-mail: p.petrova@ts.uni-vt.bg

² Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“ /Катедра „Финанси и счетоводство“, Велико Търново, България,
e-mail: D1513@sd.uni-vt.bg

Резюме

Настоящата статия поставя акцент върху генезиса и развитието на Отчета за паричните потоци, неговата регламентация, стандартизация и световни принципи по прилагането му, като се защитава тезата за неговата същественост и необходимост. В резултат на поставените цели ще се докаже потребността и значението му като източник и показател за взимане на управленски решения, породени от съвременните предизвикателства в ръководството на бизнеса. Очертани са специфични сделки и събития отразени в отчета, и се предлагат конкретни решения за повишаване ефективността на управлението в предприятията.

Ключови думи: Отчет за паричните потоци, стандартизация, история на счетоводството

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.189>

The Cash Flow Statement: Between Traditions and Modern Challenges

Petya Petrova¹, Albena Haralampieva²

¹ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo/Department of Finance and Accounting, Bulgaria, e-mail: p.petrova@ts.uni-vt.bg

² St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo/Department of Finance and Accounting, Bulgaria, e-mail: D1513@sd.uni-vt.bg

Abstract

The article focuses on the origin and development of the cash flow statement, its regulation and global principles of its application, defending the thesis of its materiality and necessity. As a result of the goals set, its necessity and importance as a source for management decisions arising from modern business challenges are demonstrated. Specific transactions and events that have impact on the cash flow statement are outlined. In addition, specific solutions for improving the management efficiency in companies are proposed.

Keywords: Cash Flow Statement, history of accounting, standardisation

Въведение

В условията на динамична бизнес среда за предприятията е изключително важно да запазят своята финансова стабилност и устойчивост. Необходимостта от надеждна информация за паричните потоци е критична за вземането на информирани управленски решения. Отчетът за паричните потоци, в този контекст, е инструментът, осигуряващ

яснота относно генерирането и използването на финансовите ресурси. Целта на настоящата статия е да изследва значението и полезността на отчета за паричните потоци за нуждите на управлението. За постигането на тази цел е приложен комплексен подход, който съчетава исторически анализ, анализ на съдържанието на приложимите счетоводни стандарти и литературни източници, сравнителен анализ и качествена оценка на обкръжаващата среда. Този подход позволява да се постигне обхватност и последователност на изследването.

1. Историческо развитие на отчета на паричните потоци

Възникването и развитието на отчета за паричните потоци се проследяват до XIX в. Еволюцията на счетоводните практики и възникналата нужда от по-детайлна информация за финансовото състояние на предприятията с настъпването на първата индустриална революция, са сред основните причините компаниите да насочат вниманието си към разполагаемите парични средства. Обичайната практика за *„повечето корпорации е била да отчитат дейността си с два отчета, „балансов отчет“ и „отчет за доходите“* (Cole, 1915, р. 83-84). Първият, показва платежоспособността на предприятието, докато вторият отразява приходи и разходи и тяхната ефективност, и възвръщаемостта на инвестирания капитал. Въпреки че, тези отчети предоставят полезна и ценна информация, в тях не съдържат данни за способността на предприятията да генерират парични средства. Това създава трудности при вземане на информирани управленски решения, защото както *Р. Дикси подчертава, едно предприятие е възможно да установи печалба при липса на парични средства, както и регистриране на загуба при наличието им* (Соколов, Я.В., Соколов В.Я, 2004, р. 105). Причината за това е че *„понякога преобразуването на един вид актив или пасив в друг е от голямо значение, тъй като може да повлияе на общата платежоспособност* (Cole, 1915, р. 131). В подобна ситуация се оказва компания Dowlais Iron Company през 1863 г., когато въпреки реализираната печалба не може да си позволи инвестиция, поради липса на средства. Тогава, мениджърът изготвя нов финансов отчет, наречен *сравнителен баланс*, който показва, че компанията държи твърде много материални запаси, вследствие на което са изчерпани паричните средства. Именно този нов финансов отчет се превръща в отправна точка за изготвянето на отчет за паричните потоци (Watanabe, 2007, р. 27-30).

По исторически данни, основополагащият отчет за паричните потоци, наречен Отчет за ресурсите и тяхното приложение (Statement showing resources and their application) е изготвен през 1893 година от *Missouri Pacific Railway*, *„където преминава от показване на промените в паричните средства, към показване на промените във всички балансови сметки“* (Thompson & Buttross, 1988, р.30). С него се поставя началото на нов етап в счетоводната практика. *Първият учебник, който препоръчва разработването на отчет за представяне на източниците и употреба на средствата, е написан през 1908 година от професора в Харвардския университет William Morse Cole, озаглавен „Сметки, изграждане и интерпретация“* (Генов, 2009, с. 245). В своят труд Cole описва концепцията за „работен капитал“, в който: *„текущите активи трябва да превишават текущите задълженията, тъй като всяко предприятие с непосредствени ресурси не повече от непосредствените си задължения, е в съмнително положение“* (Cole, 1915, р. 222). В своят труд професорът дава конкретен пример как да се изготви *„пробен баланс“*, който показва *„фактите за платежоспособността“*, дефиниран по източници на средствата (Cole, 1915, р. 52-54). Неговите идеи ще бъдат използвани при развитието на отчета за паричните потоци.

С появата на модерните корпорации през 1920-1940г. и засиленото използване на фондовия пазар, се измества фокуса на финансовото отчитане от дълговете на компаниите, към интереса на акционерите. Това води до подобряване на оповестяванията за рентабилността вместо само върху платежоспособността. Компаниите се нуждаят от инструмент за управление на паричните средства, а акционерите – от гаранция за дивиденди. В отговор на новите условия и потребности от информация, компаниите започват да съставят отчет, където разбирането за „средства“ е разлика между текущите активи и задължения. Той се състои от две графи, като първата графа показва отделните активи минус задълженията, а втората – причините за тази промяна (Thompson & Buttross, 1988, р.30). Тъй като към 1960 г. отчитането на средствата не е задължително, отчетите се изготвят без правила, което прави невъзможно тяхното унифициране и това затруднява неговите потребители. В счетоводно изследване № 2 на AICPA¹ от 1961 г., в резултат на проучване направено от Perry Mason на база годишните доклади на 600 компании, се стига до изводът, че е необходимо *„поради ферментацията и експериментите, които се провеждат по отношение на финансовите отчети, за да се изясни тази „amorphous concept“ известно като „паричен поток“ (Mason, 1961, р.xi).* В крайна сметка се препоръчва Отчетът за средствата да стане част от всички корпоративни годишни отчети, като бъде *„обхванат от одиторското становище“ (Mason, 1961, р.91).* Това проучване предизвиква дискусия, в която изказване на Andrew Baar, главен счетоводител на Комисия по ценни книжа и борси на Вашингтон окръг Колумбия, оказва значително влияние. Той е на мнение, че *„включването на финансов отчет, който би предоставил информация за всички източници на средства и тяхното приложение със стандартните финансови отчети и заверката му от публичния счетоводител, както се препоръчва в проучване на счетоводните изследвания №2 на AICPA, би допринесло далеч за задоволяване на нуждите на тази област. (Baar, 1963, р.14)“.* Резултатът: през 1971 Съветът по счетоводни принципи на САЩ приема APB19, с който се изисква „Отчет за промените във финансовото състояние“ да бъде представен като първичен финансов отчет (Kintzele, 1990). В него се представят паричните постъпления и плащания по източници на приходи, направления на разходи и нетната промяна в паричната наличност на касова (парична) основа. Така фокусът е върху: а) начинът, по който се финансира бизнеса, т. е върху източниците и формирането на капитала, включително непарични активи; и б) работния (оборотния) капитал, отчитащ входящите и изходящи потоци в компанията (включително непарични статии като вземания и задължения), без да нарушава принципа на начисляването. Отчетът за промените във финансовото състояние в началото е трудно разбираем за ползвателите на финансови отчети, поради абстрактния характер на работния капитал, тъй като *„не представя отделен актив или група от подобни активи, а по-скоро общата сума на текущите активи, респ. на текущите пасиви“ (Генов, 2009, с .248).* Невъзможността да обхване всички източници на постъпления и плащания, ограничаваща възможността за оценка на платежоспособността на предприятието, също се определя като аспект на неговата ограничена приложимост.

¹ AICPA – Американски институт на дипломираните експерт-счетоводители е най-голямата професионална организация на счетоводителите в Сертифицирани експерт-счетоводители (CPA), като основната ѝ функция е Създаване на счетоводни и одиторски стандарти

През 1977 г. , Комитета по международни стандарти (IASC) ², наред с останалите стандарти, приема МСС7 Отчет на изменението на финансовото състояние, като го добавя към финансовите отчети на предприятията. Той съдържа „дейности от операции, които променят наличните парични средства на компанията“³. По-късно в САЩ през 1984 г. Съветът за стандарти за финансово счетоводство (FASB) издава Concepts Statement 5, който „се застъпва за включването на отчет за паричните потоци в основния отчет на предприятието. Съгласно тази декларация, отчетът за паричните потоци трябва да отразява паричните постъпления на предприятието, класифицирани по основни източници, и неговите парични плащания, класифицирани по основни употреби“ (Kintzele, 1990).

Накратко: Появата на Отчет за паричните потоци на предприятията е в отговор на нарастващата нужда от информация за движението на паричните средства, която става все по-осезаема през втората половина на XIX-ти век, когато се налагат нови икономически реалности. Той се поражда инстинктивно, основан на счетоводната практика, което ни дава конотация за възникването на двойното счетоводство, описано от Лука Pacioli. Счетоводната общност в САЩ има определяща роля за развитието и утвърждаването на отчета за паричните потоци като счетоводна практика. Липсата на ясни правила за изготвянето му, съчетана с предизвикателствата пред които са изправени компаниите, допринасят за регламентирането му. През 1971 година е публикувано Становище №19 на Съвета по счетоводни принципи: *Отчитане на промени във финансовото състояние (Reporting Changes in Financial Position)*, а в търсене на хармонизация на финансовите отчети в световен мащаб през октомври 1977 година е приет МСС 7 Отчет на изменението на финансовото състояние.

2. Стандарти и изисквания към отчета за паричните потоци

Счетоводните стандарти са „единствената наднационална, при това глобална база, която не принадлежи на нито една държава, а в същото време всяка една държава би могла да ги приложи“ (Свраков, 2014, с. 220). В края на XX-ти век в счетоводната общност се обсъждат два основни проблема за метода на изготвянето на паричните потоци и неговото предназначение, по които няма единомислие: изготвянето на отчета от предприятията да се извършва на „касова основа“ чрез представяне на промените в платежоспособността, или чрез „работен капитал“, който цели да се пояснят всички модификации в баланса. В началото на 1980 г., дълговете на много компании се увеличават значително, така че вероятността от изпадане в несъстоятелност нараства съществено. Инвеститорите все повече са загрижени, че разнообразието на прилаганите счетоводните методи не дава точна представа за нетните приходи и за финансовото състояние на компанията. До началото на XX век, се счита, че изборът на счетоводни методи, които да отразяват по подходящ начин икономическата същност на конкретните сделки и събития, изисква използването на професионална преценка. Счетоводната практика в САЩ няма одобрение за прилагане единни счетоводни стандарти.

Тази грешка е коригирана, когато през 1987 г. FASB публикува счетоводен стандарт SFAS № 95, „Отчет за паричните потоци“, който поставя основите на отчета

² Комитета по международни стандарти (IASC) е създаден през 1973 г., като в него учредители са 16 главни професионални организации. Дейността му е насочена към хармонизиране на финансовите отчети в световен мащаб чрез публикуване на МСС. Той сътрудничи FASB, за да осигури съвместимост между националните и международни стандарти

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Statement_of_changes_in_financial_position

за паричните потоци, във вида, който го познаваме днес. С оповестяването му се решава въпросът за единен отчет за паричните потоци, изготвен на касова (парична) основа, чрез уеднаквяване на разнообразните практики на представяне с ясно тълкуване, като приравнява броя на възможните характеристики за фондовете до един: парични средства и еквиваленти. Според дефиницията в SFAS № 95 пари са: касовите наличности, депозити на поискване и на виждане във финансови институции, както и други депозити на поискване. Парични еквиваленти са краткосрочни, високоликвидни инвестиции, които са бързоликвидни и лесно се превръщат в пари. През 1992 г. Съвета по международни стандарти (IASB)⁴ издава Международен счетоводен стандарт (МСС) 7 (IAS 7), Отчет за паричните потоци (ОПП) , който влиза в сила през 1994 г. Впоследствие през 2001 г. Комитета по международни счетоводни стандарти се заменя от Съвета по международни счетоводни стандарти, като новите стандарти се наричат Международни счетоводни стандарти за финансова отчетност (МСФО). Те приемат действащият стандарт МСС 7 Отчети за паричните потоци, заместващ МСС 7 Отчет за измененията на финансовото състояние, приет през 1977 г. Според МСС, Отчета за паричните потоци е съставна част от годишния финансов отчет. В него ясно са обособени целите на отчета за паричните потоци и елементите, които той включва. Паричните потоци отчитат постъпленията от входящи и изходящи парични средства и парични еквиваленти, изключващи вътрешните трансакциите между тях, групирани по видове дейности на предприятието, които са: **Основна (Оперативна дейност)** (Operating Activities) – Основни постъпления и плащания в предприятието, обхващащи съществена част от извършваните стопански операции или дейност, която не е класифицирана като инвестиционна или финансова. **Инвестиционна дейност** (Investing Activities) – Покупка и продажба на дълготрайни активи и някои краткотрайни активи. **Финансова дейност** (Financing Activities) – осигуряваща допълнителни ресурси на предприятието, водещи до промяна размера на капитала. Според МСС 7, Отчета за паричните потоци се изготвя на базата на косвеният или директния метод. **Косвеният (непряк, индиректен) метод** (Indirect Method) коригира нетния доход с непарични позиции. Неговият смисъл се състои в това балансовата печалба/загуба, изведена от отчета за приходите и разходите, да се трансформира в „звънка монета“, като разкрива не толкова различните направления в движението на паричните потоци, колкото подсказва, реалната (парична) „тежест“ на получения финансов резултат и начин на нейното измерване (Велков, 1999, с. 62). **Пряк (Директен) метод** е този, показващ реалните, непосредствени брутни постъпления и плащания.

В България Отчета за паричните потоци се въвежда със Закона за счетоводството (ДВ. бр.21 от 20 Февруари 1998г)⁵, където според Велков (1999, с.3) „отчетът за паричния поток беше издигнат в ранг на основен финансов отчет заедно със съществуващите вече счетоводен баланс и отчет за приходите и разходите“. Един месец по-късно е приет нов пакет от Национални счетоводни стандарти с Постановление № 65 на МС от 25 март 1998 г.⁶, включващ и Национален счетоводен стандарт 7, регламентиращ Отчета на паричните потоци. През този период се установява схващането за

⁴ IASB е независима група от експерти с подходяща комбинация от скорошен практически опит в определянето на счетоводни стандарти, в изготвянето, одита или използването на финансови отчети и в счетоводното обучение

⁵ <https://dv.parliament.bg/DVWeb/broevList.faces>

⁶ <https://www.minfin.bg/upload/87/DDS-20-2004-NSS-ANNEX1.pdf>

приемане на международните счетоводни стандарти като счетоводна база в страната ни. Впоследствие, с приемане на НСФОМСП⁷, Национален счетоводен стандарт 7 е заменен със Счетоводен стандарт 7. През 2007 г., с ДВ, бр. 86, той е променен, като основната разлика между двата варианта е в метода на съставяне на Отчета за паричните потоци, като се препоръчва прекия метод. В действащият Закон за счетоводството, с някои изключения, Отчета за паричните потоци не е задължителен елемент от годишните финансови отчети, като предприятията имат право на избор на базата на който стандарт да изготвят финансовите си отчети (Международен счетоводен стандарт 7 или Счетоводен стандарт 7). Авторът е на мнение, че Отчета за паричните потоци трябва да бъде задължителен отчет в годишните финансови отчети, защото данните в отчета, са „компресирана версия на оборотна ведомост, част от пъзела показващ финансовото състояние на предприятието. (Генов, 2022, с. 258-259).

След дълга дискусия **Отчетът за изменение на финансовото състояние** е еволюирал в **Отчет за паричните потоци**, който стандартизира отчитането на паричните средства и техните еквиваленти по оперативна, инвестиционна и финансова дейност. Като отчет извън принципа на „начисляването“, той се фокусира върху паричните наличности, постъпления и плащания за периода, позволявайки оценки за ликвидността на предприятието. Според Международен счетоводен стандарт 7, компаниите имат избор в метода на отчитането, пряк или косвен метод, като основната им разлика е в начина на отчитане на паричните потоци, свързани с основната дейност. Косвеният метод като модел е останал от Отчета за изменение на финансовото състояние, допълващ отчета за приходи и разходи като отчетност, докато прекия метод дава информация за brutните потоци от извършваната оперативна стопанска дейност, чието следене и анализ има по-голяма важност и по същество е от водещо значение за кредиторите, което „предопределя и предпочитанията към него от страна на повечето ползватели на аналитична информация“ (Велков, 1999, с. 43). Важно е да се отбележи, че през юли 2002г. е приет Регламент (ЕО) № 1606/2002 г. на Европейския парламент и на Съвета за задължителното им прилагане по отношение на консолидираните финансови отчети на борсово регистрираните икономически групи. Чрез него „Европа успя да отхвърли настояването на САЩ за приемане единствено на Общоприетите счетоводни принципи на САЩ (ОСП на САЩ/US GAAP). Освен това общоевропейското решение дойде като силна подкрепа на Съвета по МСС да успее да наложи прилагането на МСФО/ МСС и на американските фондови борси“ (Свраков, 2022, р. 128). В европейските страни годишните финансови отчети се изготвят с цел да удовлетворят предимно потребностите от информация на кредитори, банки и институциите, за разлика от англезичните държави, в които фокусът е върху инвеститорите и акционерите. Съответно при изготвянето им се прилагат бази, които регламентират спазването на конкретни принципи и правила.

3. Съвременни предизвикателства, тяхното решение и отражение върху отчета за паричните потоци

Основните предизвикателства в бизнеса са правилното идентифициране, използване и предвидимост на паричните потоци, с цел тяхното ефикасно управление. Оконча-

⁷ С Постановление №46 от 21 март 2005 г. са приети Национални стандарти за финансови отчети за малки и средни предприятия (НСФОМСП), които заменят НСС със СС.

телното завършване на икономическите трансакции често изисква наличието на определен времеви интервал. Следователно, за да се определи икономическата ефективност на функционирането на даден стопански субект, в счетоводството се използва концепция за време, основана на предположението за времевата не/сигурност (предопределеност, вероятност) на ресурсните потоци „*Но ако може да се твърди, че всичко е пари, то може и обратното – да се претендира, че всичко е кредит, сиреч обещание, отложена действителност*“ (Бродел, 2017, с. 387). Тази взаимозаменяемост между парите и кредита намира отражение и в реалната икономика, където зависимостта от отложени плащания нараства. По данни на Министерството на финансите в България през 2024 г.: „*Междофирмената задлъжнялост се очаква по-скоро да нарасне през последното тримесечие на годината според финансовите посредници*“⁸. Омаловажаването на планирането и управлението на паричните потоци води до липса на ликвидност, неплатежоспособност, влошаване и загуба на отношенията с контрагентите, неоснователно използване на допълнителни заети средства, а в някои случаи и до несъстоятелност, когато паричният поток стане отрицателен. „*В действителност много компании са фалирали при такива условия. Те са натрупали значителни печалби и тези печалби са реални. Въпреки това, фалитът последвал, защото задълженията били незабавни, а ресурсите — дългосрочни* (Cole, 1915, р. 138). Това може да възникне дори в случаите, когато предприятието формално остава печелившо. По мнение на Петрова (2018, р. 161), необходимо е да се извършва текущо и периодично счетоводен анализ на данните на предприятието, „с цел установяване на връзките, зависимостите и съотношения, необходими за определяне способността на предприятието да реагира адекватно на променящите се икономическа среда и потребности посредством ефективни управленски решения“. Бизнесът трябва да планира своите плащания по степен на необходимост. На първо място трябва да се изпълняват основните плащания, тези без които не е възможно да оперира. **Основният паричен поток осигурява** устойчиво финансово състояние на компанията. Когато приходите от клиенти са достатъчни за оперативните разходи, тогава остатъкът може да се използва в **инвестиционния паричен поток**, което да помогне създаването на нови източници на доходи за развитие на бизнеса. Понякога инвестиционният паричен поток погрешно се счита за оперативен паричен поток. Пример за това са отчитането на **лизинговите договори**: предоставянето на лизингова услуга от производител се считат за парични потоци от основната дейност, а в случаите, когато предприятие продава придобит актив, паричният поток трябва да се класифицира като инвестиционна дейност. В тези ситуации при лизингополучателя, плащанията е нужно да се отчитат като финансова дейност. Преди инвестиция предприятието трябва да планира колко „свободни пари“, ще има от основната дейност, защото без инвестиции съществуващото предприятие ще продължи да генерира приходи и печалба, макар че няма да има нови направления за развитие. Следователно, трябва да се инвестира нетния поток от основната дейност, без това да нанася вреда на основния бизнес на компанията. **Финансовият паричен поток** е спомагателен и охранва основния поток, когато е необходимо. Когато предприемачът има временен недостиг на средства в оперативните дейности, той привлича финансиране от трети страни и поддържа устойчивостта на основната дейност на бизнеса. Често срещана практика е например, когато предприятието има финансово затруднение и собственикът предоставя лични средства, което се класифицира като финансов паричен поток. Някои операции имат двойко значение: трансакциите, свързани с кредит са финансов паричен

⁸ https://www.minfin.bg/upload/59268/Finansov+sektor_3_2024.pdf

поток, но **лихвите** по кредита се отразят като поток от оперативната дейност, тъй като се включват като разходи в отчета за приходите и разходите.

Анализирайки гореизложеното, се препоръчва правилно разпределяне и планиране на паричните потоци според целите: **Основната дейност** генерира ключовия паричен поток, обезпечаващ оперативните разходи и неотложните плащания. **Финансовата дейност** решава средносрочни цели – синхронизиране на плащанията и осигуряване на платежоспособност. **Инвестиционната дейност** отразява стратегическите цели, но е удачно да се финансира от основната дейност, тъй като бъдещите парични потоци са несигурни. Това разпределение гарантира **платежоспособност, ликвидност и рентабилност**. Правилното отразяване на паричните потоци в отчета за паричните потоци, позволява оценка на настоящото и бъдещото ликвидно състояние. Без него принципите на счетоводството – **разбираемост, сравнимост, надеждност и вярно представяне** – не са спазени, а прозрачността остава ограничена в свят, стремящ се към финансова прозрачност.

Заклучение

Статията проследява еволюцията на отчета за паричните потоци, като подчертава значението му за финансовото управление на предприятието и вземането на решения от заинтересованите лица. Подчертана е ролята и необходимостта от регулация и стандартизация на правилата за изготвянето му, като чрез тях се подобрява финансовата прозрачност и съпоставимост на данните в отчета за паричните потоци. Въз основа на направен критичен анализ са идентифицирани основни предизвикателства пред бизнеса в България, свързани с управлението на паричните потоци и са предложени коректни решения за оптимизиране на паричните потоци.

Използвана литература

1. BAAR, A. (1963). *Financial Statements—how reliable?*, New York. Available from: <https://www.sec.gov/news/speech/1963/041663barr.pdf>
2. BRODEL, F. (2017). *Strukturite na vsekidnevieto: vazmozhno i nevazmozhno*. Sofia
3. COLE, M. (1915). *Accounts: Their construction and interpretation*, Boston, Available from: <https://archive.org/details/accountstheircon00cole/page/n5/mode/2up>
4. GENOV, S. (2009). *Metodicheski problemi pri izgotvyane i predstaviane na otcheta za parichnite pototsi*. *Godishnik na Ikonomicheskaya universitet – Varna*, p. 243-285. Available from: https://godishnik.ue-varna.bg/uploads/20170321055424_132423193958d168d04cb76.pdf
5. KINTZELE, P. E. (1990). *Implementing SFAS95, Statement of cash flows*. New York, *The CPA Journal*, (02). Available from: <http://archives.cpajournal.com/old/08209170.htm>
6. MASON, P. (1961). *Cash flow analysis and the funds statement; Accounting research study no. 02. Guides, Handbooks and Manuals*. Available from: https://egrove.olemiss.edu/aicpa_guides/148/
7. MINISTERSTVO NA FINANSITE. (2004). *NSS – Prilozhenie 1*. Available from: <https://www.minfin.bg/upload/87/DDS-20-2004-NSS-ANNEX1.pdf>
8. MINISTERSTVO NA FINANSITE. (2024). *Finansov sektor – analiz*. Available from: https://www.minfin.bg/upload/59268/Finansov+sektor_3_2024.pdf

9. PETROVA, P. (2018). *Za sashtnostta na schetovodniya analiz. Sotsialno-ikonomicheski analizi*, 2, Veliko Tarnovo, p. 156-161. Available from: <https://journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx?aid=6198&type=.pdf>
10. SOKOLOV, YA. V., & SOKOLOV, V. YA. (2004). *Istoriya bukhgalterskogo ucheta*. Moskva.
11. STATEMENT OF CHANGES IN FINANCIAL POSITION. (n.d.). Wikipedia. Retrieved March 11, 2025, Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Statement_of_changes_in_financial_position
12. SVRAKOV, A. (2014). *Razmisli za schetovodstvoto v minalo, nastoyashte i badeshte*. Sofia.
13. SVRAKOV, A. (2022). *Schetovodno-pravnite normi i savremennoto im praktichesko prilozhenie. Godishnik na Ikonomicheskiya universitet, Varna*, p. 115-160. Available from: https://godishnik.ue-varna.bg/uploads/20230503105940_190110639664523e9c01e4a.pdf
14. THOMPSON, JAMES H., & THOMAS E. BUTTROSS. (1988). *Return to cash flow. The CPA Journal*, New York, p. 30–37. Available from: <https://www.proquest.com/openview/ae2d550606a5075ab62d11e1d77d34b6/1?pq-origsite=gscholar&cbl=41798>
15. VELKOV, M. (1999). *Parichnite pototsi – sashtnost, znachenie, otchitane*. Sofia: Askana OOD.
16. WATANABE, I. (2007). *The Evolution of Income Accounting in Eighteenth and Nineteenth Century Britain*. Available from: https://www.i-repository.net/il/user_contents/02/G0000031Repository/repository/keidaironshu_057_005_02_1-034.pdf

Морално-етичните ценности на индивидуалността в контекста на съвременните процеси на дигитализация

Веселин Деков¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: vdekov@ue-varna.bg

Резюме

Никой не гарантира никому лекота, или защита от неуспех, при полагане на поредното усилие. Изборът как да подходим към предизвикателствата, да избираме какви да сме, как да се държим или какви ценности да защитаваме е изцяло и само наш. Да, вероятно изпитваме огромна благодарност към всеки един, допринесъл положително в придвижването по пътя на личностно изграждане и развитие, но собствените ни битки си остават единствено и само наши, както и изборите как да защитим, изградим и осъзнаем и възприемем себе си.

Ключови думи: морал, етика, изкуствен интелект

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.198>

Moral-ethical values of individuality in the context of modern processes of digitalisation

Veselin Dekov¹

¹University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,
e-mail: vdekov@ue-varna.bg

Abstract

No one guarantees anyone ease or protection from failure when making another effort. The choice of how to approach challenges, to choose who to be, how to behave or what values to defend is entirely ours alone. Yes, we probably feel immense gratitude to everyone who has contributed positively to moving along the path of personal development and growth, but our own battles remain ours alone, as well as the choices of how to protect, build and realize and accept ourselves.

Keywords: morality, ethics, artificial intelligence

Въведение

Възприятието на човек за **обкръжаващата го среда** е в основата на изграждането му като личност. Целеполагането и стремежа за постигане на определени резултат са фундамент за личностното развитие на всеки от нас – единствено зависи докъде искаме да стигнем в това си израстване. *Дали ще „ограничим“ себе си, като разчитаме само на фундаменталните си знания и умения, или ще развием потенциала си чрез разширяване на кръгозора и знанието, е въпрос на личностен избор* – именно в това се крие есенцията на трансформирането ни в личности – неспирното търсене и бягството от догмите на посредствеността. Но дали това „бягство“ не ни връща отново там, откъдето сме тръгнали, особено във времето на поредната технологична революция...

Изложение

• Обезличаването като избор

Среда – човек – личност. Години наред човечеството опитва да направи средата лесна за съществуването на човека, но губейки постепенно човешката си идентичност и самосъзнание ... От 1950-те до 1970-те години на века човечеството работи по създаване на първите невронни връзки и първите „мислещи машини“. В периода от 1980-те до 2010 година, стават известни опитите за обучение на машините и придаването на индивидуалност. От 2011 до 2020 настъпва пробивът в задълбоченото изследване на възможностите за управление на машините и бумът в развитието на изкуствения интелект. Днес, генеративният AI, стои в основата на създаването на т.нар. генеративни модели за създаване на текстове, изображения и знание, въз основа на съществуващи такива, с цел създаване на нови и нови подобни...а и в генерирането на личностни същности...или не?

В последните няколко години средата на битуване на съвременното общество се определя именно от ролята на AI (Artificial Intelligence) / изкуствения интелект. Той заема основна роля в мисленето на общността като носител на знание. Но дали обаче му е присъща подобна роля? Дали наличието на подобен тип технология води човечеството до необходимостта от такъв тип знание? Дали не настъпва времето на апокалиптична трансформация на знание, носител на човешка идентичност и знание, в което такава липсва или по-скоро последното е съвкупност от генеративно изградени модели и зависимости, които човешкото съзнание и същност не биха могли да създадат посредством наличните си способности...? Дали не настъпва ерата на обезличаване на човешката същност и природата – ерата на липса на ценности, морални устои и емоции ?

Знанието е в основата на всичко. То е своеобразна цел, мотивирана от личностното желание за израстване. За да имаме цел обаче, ни е нужен *дразнител* под формата на неразрешен казус, търсене на отговор на даден въпрос, визуализиране на мотивираща идея, та дори търсене на любов – всяко нещо, което носи удовлетворение от справянето с него, отдаването на него, резултатите от него. Дали ще „родим“ идея в съзнанието си или ще бъдем провокирани / „раздразнени“ от чувства, или пък не спираме да мислим за неразрешения въпрос ... то във всеки един подобен аспект остава възможността за преследване на целта в стремежа за реализирането ѝ. И тук не говоря за онази *външна мотивация, от учител, ментор, преподавател, а за мотивацията в търсене на решения, провокирана от вътрешната необходимост* за това. Достигането до вътрешна такава обаче, изисква знания, а знанията са несъмнено търсени от нас решения и цели. Но какво се случва, когато цялото знание е „поднесено наготово“, имаме ли мотивацията да се движим напред, имаме ли самочувствието на знаещи, чувстваме ли удовлетвореност без да полагаме усилия за да го достигнем...

Всичко се свежда обаче до изконната цел, до достигането до някого, до нещо, до доказването на себе си или просто до движение напред и нагоре, а не е ли това твърде лесно днес и сега?

• Креативност във време на AI

В практико-приложен аспект знанието изисква фокусиране върху цел, често без ясна представа, за начините и пътя на достигането на същата. Това поражда прояви на креативност, за достигането ѝ. Търсенето на собствен път гарантира достигане на нови нива на познанието чрез придаване на собствен облик в методиката на „изписване“ на

пътя до него. Генерирането на знание може да бъде постигнато чрез безброй много подходи, методи, практики, стига да бъде провокирано от желание за изграждане на личностен образователен фундамент и последващият му градивен растеж. Съвременните технологии са поредната възможност за улеснение и всеобщо – достъпен начин за достигане до знанието.

Наличието на източници на знанието са основата за генериране на същото. Източниците са навсякъде около нас, но достигането им изисква усилия, време и желание. Изкуственият интелект достига до източниците на знание по идентичен нам начин, с едната разлика, че спестява всички онези усилия, които следва да положим, за да достигнем до личностно удовлетворение от завършена задача и/или достигната цел. **Целта, като носител на това знание е своеобразен *драгител***, който води до реакция насочена в две направления – *идентифициране на целта* и *откриване на потенциалните резултати* при реализирането ѝ, и аспект на последваща, второстепенна реакция на действие спрямо целта. Моментът на идентифициране на целта и моментът на реакция-действие, спрямо нея, никога не съвпадат до днес. В резултат на това, търсещият разполагаше с възможността да анализира възможностите пред себе си, наред с необходимото равнище от знания за постигането ѝ. Днес осъзнаваме, че справянето с дадена задача или достигане до цел би било мигновено. Изкуственият интелект елиминира напълно моментът на осъзнаване за справяне с дадена цел и моментът на достигането ѝ т.е. времето за анализ на възможните варианти и необходимости. Но той не спира дотук, той достига по-далеч в „действията си“ – проявява креативност. Креативността е резултат от наличие на познание достъпът, до което изисква време, усилия и най-вече много труд. Креативността е инструмент, който често гарантира справяне с дадена ситуация, тъй като същата е проявена строго индивидуално спрямо нея. Достигнатият резултат ражда удовлетвореност, носи чувство на лекота, носител е на самочувствие както и редица други положителни емоции за личността.

• Илюзорните успехи с AI

Ефектите от достигане до крайните цели с помощта на AI са абсолютно идентични, но с една много голяма разлика – носи кратковременна / моментна удовлетвореност от постигнатите ефекти и резултати, а в дългосрочен план би довела до илюзорното чувство за по-лесно справяне с всяка следваща задача. В този ред на мисли може да направим следните разграничения, а именно: креативност и резултати постигнати въз основа на собствени знания, търсения, идеи, труд спокойно може да наречем „творческо целеполагане и последващо – удовлетворителен успех“, докато онези, резултат от прилагане на нови технологии следва да дефинираме като „пасивно целеполагане и илюзорно – задоволителен успех“.

• Човешката антропология и съвременният интелект

Достигането до успех изисква **смелост** (Chandler, 2008). Но дали същата не отсъства често в собствената ни същност? Независимо от степента на осъзнатост и ценностните ни потребности и търсения, силата да се изправим срещу непознатото е сериозен демотивиращ фактор в нашето битуване. В основата му стоят нашите **страхове**. Дали същите се таят в основите на човешката ни същност (антропология) или са резултат от процесите на изграждане на ценностната ни система и стремежите за идентифициране и разграничаване на добро или лошо, или пък са провокирани от наложените обществени догми и разбирания? Невъзможно е да се даде ясна дефиниция за това, камо ли отделните

индивидуалности да бъдат поставяни в рамкови модели, предвид същностно – емоционалните ни различия.

Разбира се, антропологичният страх не би следвало да бъде причина за мотивационните ни стремежи, но със сигурност наложената ни общественно-порядкова зависимост има значителна роля в това – кой как би реагирал, кой какво би казал, кой би се съгласил, или кой би ни „осъдил“ за решенията и/или действията ни, провокирани от целите ни. Съвременното общество все още „пази“ качеството да осъжда индивидуалните стремежи, но губи ежеминутно способността да осъди начините за достигане до тях, особено във време на информационна презадоволеност. И ако допреди няколко години, ценностно изграденото знание способстваше за достигане до нови нива на знание, то днес съвременният интелектуален модел води до промени, които изискват наличие на нови нравствено-ценностни норми. Въпреки това стабилно изградените основи на обществото, в ценностно-морален аспект, биха били стожер помагач нам по пътя на емоционалното ни и същностно съхранение.

• Дигитализиране на ценностните модели

Да изградим себе си, като носители на ценности зависи от удовлетвореността на собствените ни резултати. **Вътрешното осъзнаване за значимост/за ценност** обаче не е ефект или резултат от методиката за търсене и постигане на цели, изграден в репродуктивно-резултативен аспект. Вътрешното чувство за ценност на знанието е резултат от множество, натрупани във времето на физическо и когнитивно (познавателно) израстване като личност. Превръщането ни в **личности** е резултат от нашето израстване. Моментът на осъзнаване за ценност, е онзи, който може да определим като „преломен“ в личностното ни себеизразяване, себедоказване и себеосъзнаване. Тогава процесите на дигитализиране на собствената ни мисъл биха ли довели до генериране на анти-ценностни модели в собствените ни индивидуални същности? (Russell, S. and Norvig, P., 2020)

• Деморализиране на същността

Ако се вгледаме във физическата си същност ще установим, че при наличие на висока доза самоуважение ние търсим и храним тялото си с най-доброто, което открием. В личностен аспект смея да твърдя, че, наред с тялото, опитвам да „храня“ и съзнанието си с информация, носител на същата доза ценност за мен самия, каквато носят материалните блага за организма ми. Доброто е онова нещо, което изгражда основата на същността ни, независимо дали е градивен компонент на физическата или нашата мета-същност, ... онова нещо, от което колкото и да „бягаме“, и колкото днешните „примери“ около нас да го заклеяват, е заложено не само но в нравствената ни идентичност, но и в градивните устои на обществото ни векове назад във времето. Не отричам, в никакъв случай, и не отхвърлям изкуствения интелект, като нов елемент в търсенето на знание, но не мога да възприема същият като носител на нравствено – морални устои, предвид и най – малко, от гледна точка времето на неговото съществуване. И тук възниква въпросът, ако човешката същност се гради върху знанието, а достигането до него изисква избори съпоставящи добро и зло, правилно и грешно, и ако изкуствената интелигентност бъде оторизирана във вземането на решения в области като медицина, правосъдие и пр. то тогава, къде се „крие“ моралът на изкуствения интелект и кой би понесъл последиците от деморализирането на човешката същност?!

Моралното съзнание може да се идентифицира с емоционалната ни същност – действия или бездействия, противоречащи или не на етичните ценности, правила и

норми и резултиращи често в чувства на срам, ненавист, позор и пр., емоции, които не са присъщи за нещо, в което липсва душевност и емпатия. Морално съзнание изграждаме бавно и постепенно в процеса на собственото си емоционално-същностно израстване. Важи ли това обаче и за изкуствения интелект – възможно ли е същият да възприеме или да се „научи“ на емоция? Въобще учим ли се да бъдем емоционални и е ли емоцията генеративен модел, базиран на „написани знания“?! *Моралът има за цел да възпитава чрез процесите на социализация.* В нашето съвремие социализацията е изместила значително фокусът си от материалния във виртуалния свят. Моралът обаче, и в частност процесите по изграждането му, нямат време за почивка. Физическото ни израстване е в права пропорционалност с етапите на развитие на собствените ни морални устои чрез изграждане на ценностни принципи. В невръстна възраст той може да се изрази в разпознаване на добро от зло, но когато в „строителните процеси“ се намеси AI, това може да придобие съвсем различни измерения. В съзнанието на подрастващите **моралът се идентифицира именно с развитието на съзнанието и емоционалната ни интелигентност** – любов, страх, уважение, приемственост и пр. Заедно те изграждат нравственото ни съзнание.

• Нравственият компас днес

Нравствените ни потребности определят личната ни идентичност. (Bostrom, N., 2014). Тя е „изтъкана“ от нашите нравствени чувства и индивидуалности, но в средата в която битуваме изразяване на себе си ни прави различни и много често аутсайдери и в повечето случаи неразбрани. Но какво би ни мотивирало да останем себе си, особено в среда, в която всичко е „на показ“, в среда, която изгражда нравствените си устои въз основа на принципи и методики, които все повече базират информационната си същност на бази данни, а не на традиции предавани един на друг? Как мога да бъда себе си, когато обществото изгражда своите ценности въз основа на знанието на някой, различен от собствените ви родители, учители и ментори? Как да съществуваме в среда, в която нравствените възгледи са променлива величина или често отсъстват?

Обществените нравствени модели често не съвпадат с нашите вътрешни убеждения. Обществените норми, правила и принципи, особено когато започват да се градят в дигиталните пространства на съвременното общество, винаги ще „опитват“ да насочат „нравствения ни компас“ в посока, различна от правилната, освен ако „имаме очи“ да погледнем встрани. Ролята на нашите учители е от особена важност за запазването ни като личности – негова роля е да трансформира нравствените ни усещания и норми в убеждения.

• „Общественият учител“

Учителската роля, която ежедневно „вменяваме“ на изкуствения интелект, в търсене на все повече решения, започва да заема водеща роля в процеса на изграждане на нравствено-моралните ценности на обществото, особено в ерата на информационна преизобилност, в която учителите започват да заемат все по-задни позиции в „борбата“ за нравствено внимание. А може би сме свидетели на времето, в което изправяме в неравна битка носителите на архаично изградените нравствени норми срещу нормите на новото време.

Новата дигитална ера ще изправя нашите наследници пред все повече борби между нас като човешки същности и онези с „електронни душевности“. Въпреки това, когато вътрешната ни правота и усещания се превърнат в нравствена убеденост, тогава е възможно да се противопоставим на обществените оценки, разбирания и неизбежния

стремеж към новото „ново“. Ако досега гражданското общество играеше роля на „обществен учител“ и често „съдник“ на нашите действия, намерения и търсения, и често вместо да ни мотивира, за да достигнем нови висини в личностното си изграждане, ни демотивира в стремежите си да бъдем себе си, то тази роля несъмнено днес бива изместена от дигиталното такова. В повечето случаи осъзнатата индивидуалност води до несъвпадение на нашите собствени разбирания и личностно изградени ценностни рамки с „обществените догми и правила“. Обществените ограничения често се крият, не толкова в нормативното регламентиране на действията ни, колкото в когнитивните му възприятия за средата и случващото се в нея. Но посоката на „съдник“ може да бъде и в посока от личността към обществото. Тази „съдническа роля“ обаче, има своята цена, особено в общество, в което количественото предимство на „моралните“ норми дава превес над качествената нравственост на индивидуалността. Личното ни осъзнаване е дълг към себе си, а това на педагога към обществото. И колкото и парадоксален да е стремежът на педагога да „изгради“ осъзнати личности за морално-„изкривено“ общество, толкова по-голяма следва да е мотивацията и оптимизмът му за това. Същата следва да се провокира от това „учащите“ се да дават идентификации за „различност“. Преподавателят следва да притежава качествата да идентифицира различното мислене, поведение. Но възможно ли е то във века на AI?

• **Мироглед**

И ако ролята на преподавателя на морално-ценностен стожер започва постепенно да бъде измествана от модерното общество, то тогава или следва да отхвърлим съвременната реалност или да запазим принципната си същност без да бъдем повлияни от променливите ефекти на обкръжаващата ни среда. Мирогледът е естествено продължение и обединяващ агент на морално-ценностната ни същност. Светоусещането обединява възприятието ни за обкръжаващата ни среда с ценностната основа и следва да се анализира като обобщен константен принцип, идентифицира всеки от нас като личност. А да останем личности, в света на дигиталните хора е предизвикателство, което има своята висока цена. Изграждането на мироглед, който да бъде адекватен на съвременните промени изисква от нас способността да запазим ценностната ни „зряла същност“ и вече архаичните си ценностни възприятия, които гъвкаво да доразвием в съответствие с многофакторното и разнопосочно влияние на средата в която битуваме. Личностното възприятие на новата среда зависи не толкова от *знанията* (за света, за нещата, за човека), нито от *усещанията* (да възприемаме света на физическо, абстрактно и на мета-ниво), нито от възприятията за същината на нещата и значимостта ни в теологичен аспект, а по-скоро от осъзнаването на процесите по дигитализиране на собствените ни същности.

Метафизичната същност на личността

И тъй като тематиката на разработката е насочена към същностната индивидуалност, в контекста на съвременните дигитализационни процеси, считам че сме способни да разграничим светогледа си на различни възприятийни нива – в глобален и в личностен аспекти. Ако поставим фокус на личностното светоусещане, то следва да се развива в „подходяща“ нам среда. Както споменавам и по-горе, *съзрялото ни Аз е това, което определя / избира средата, в която да си позволим да се себеизразим*. Да направим избор за среда обаче, има своята цена, особено когато е налице осъзнатост за „висок стандарт“ към нея. Високите изисквания към обкръжението ми са причина и са в права пропорция с високо качество на средата. Обратната зависимост е налице, та дори в голям процент

от случаите. Но и в двете и форми на проявление, изборът носи своята цена. Тя ни изправя през самите нас. В стремежите си да изградим утопично място за Аза, особено, когато качеството на градивните елементи на средата е ниско, плащаме и най-висока цена, особено в дългосрочен план. Какви избори, и в каква среда да изграждаме светоусещането си, зависи от проявите на смелост или пасивност по отношение на себе си (Tegmark, M., 2017).

Заклучение

Справянето с новото „ново“ вероятно ще промени философия за възприемането на живота на много от нас. И ако собствената ни философия е дълбоко-душевното усещане за смисъла на обкръжаващата ни действителност в мета-физичен аспект, то вероятно същата тя ще бъде в основата на адекватното разбиране за съвременната среда на нашето съществуване. Вероятно тя ще се превърне в естествено продължение на усещането ни за света. И ако той е погледът, който имам и изборът дали да позволя себе си да съществувам в тази среда, то философията за живота е мястото на Аза в тази среда е неговото усещане за нея. Усещането и възприятието за самите нас и ясното осъзнаване на значимостта и мястото ни тук и сега – душевност, идентичност, осъзнатостта за личност, отношението ни към мястото на съществуване. Невъзможно е да анализираме същностната си осъзнатост без наличие на среда, в която тя да бъде и съществува. Но чисто физическото възприятие не е достатъчно, за достигане до пълноценно разбиране за философската ни същност, особено в динамични времена като днешното. Личностно-душевна пълнота идва с осъзнаване на нашата мета-същност. Метафизичното Аз (отвъд-физичният Аз) съществува на подсъзнателно ниво, когато сме неосъзнати, и осъзнато при необходимост от това да съществува. Подсъзнателната осъзнатост определя психологичната ни идентичност. А новата технология вече бележи успех и в тази област. Дали пък точно това не е разковничето към достигане до нива на осъзнатост, на които носители ще бъдат именно новите поколения? Създаването на унисон между физическата и абстрактната реалности на съществуване на Аза, изграждат стабилна основа за качество на съществуването ни. Създаване на подобен баланс освобождава съзнанието, „избистря“ целта и изгражда механизми спомагащи за по-лесното ѝ достигане.

Използвана литература

1. Bostrom, N. (2014) Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford: Oxford University Press.
2. Chandler, Steve (2008). FEARLESS – Creating the Courage to Change the You Can. eBook. Published by: Maurice Bassett
3. Russell, S. and Norvig, P. (2020) Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th edn. Hoboken, NJ: Pearson Education.
4. Tegmark, M. (2017) Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence. New York: Alfred A. Knopf.

Практики на данъчно третиране и счетоводно отчитане на тристранните сделки в Европейския съюз

Марий Стоянов¹

¹„Актив” ООД, Варна, България, e-mail: marii.v.stoyanov@gmail.com

Резюме

Тристранните сделки или операции¹, осъществявани между стопански субекти, регистрирани по Закона за данъка върху добавената стойност (ЗДДС) на територията на държави-членки на Европейския съюз (ЕС), стават все по-разпространени. Това налага по-задълбочено изследване и анализиране на същността им, с оглед коректното данъчно третиране и счетоводно отчитане. За всяка една от трите страни, участващи в тристранните сделки – прехвърлител, посредник, придобиващ, са налице законово регламентирани изисквания. Посредникът организира и опосредства изпълнението на тристранната операция – свързва прехвърлителя с придобиващия и за него са налице най-много рискове. Спрямо прехвърлителя и придобиващия са регламентирани по-малко условия, които също трябва да бъдат изпълнени, тъй като в противен случай, сделките ще придобият друг вид и различен начин на облагане.

Ключови думи: счетоводство, тристранни операции (сделки), прехвърлител, посредник, придобиващ

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.205>

Tax treatment and accounting practices of triparty operations in the European union

Marii Stoyanov¹

¹„Activ” Ltd, Varna, Bulgaria, e-mail: marii.v.stoyanov@gmail.com

Abstract

Trilateral transactions or operations carried out between enterprises, registered under the Value Added Tax Act on the territory of European Union member states are becoming increasingly common. This requires a more in-depth study and analysis of their essence, in order for correct tax treatment and accounting to be done. For each of the three parties involved in the trilateral operations – transferor, intermediary, the acquire, there are regulated requirements. The intermediary organizes and mediates the implementation of the trilateral operations – connects the transferor with the acquire and has for the most risks. There are fewer conditions regulated for the transferor and the acquire, which must also be met, as otherwise, the transactions will acquire a different type and method of taxation.

Keywords: accounting, trilateral operations, transferor, intermediary, the acquire

Въведение

Непрекъснато развиващата се икономическа конюнктура и нарастващата конкуренция, водят до възникването на нов тип стопанско-правни отношения между предпри-

¹В настоящата публикация „тристранни сделки” и „тристранни операции”, се използват като синоними.

тията. Тристранните сделки, осъществявани между стопански субекти от различни държави-членки на ЕС стават все по-често срещани. **Целта** на настоящата разработка, е да се изясни същността на тристранните операции, спецификите при данъчното третиране и особеностите при счетоводното им отчитане, с оглед избягването на грешки, които могат да доведат до данъчни нарушения за предприятията. В настоящия доклад, фокусът е насочен към анализиране на приложимата нормативна уредба, регламентираща същността, особеностите, данъчното третиране и специфичните моменти, свързани със счетоводното отчитане на тристранните операции. **Изследователската теза**, която се защитава в разработката, е че в основата на правилното данъчно третиране и счетоводно отчитане на тристранните сделки стои коректното прилагане на нормативна уредба. Недостатъчно доброто познаване на спецификите, свързани с осъществяването на тристранните операции, както и неправилното прилагане на законовите изисквания, могат да окажат негативно въздействие върху цялостната дейност на стопанските субекти. **Обект** на изследване в настоящата разработка са тристранните сделки, а **предмет** – анализиране на прилаганите практики при данъчното третиране и счетоводното отчитане на тристранните операции от гледна точка на прехвърлителя, посредника и придобиващия в сделката.

1. Същност на тристранните сделки в Европейския съюз

Същността и изискванията, на които трябва да отговаря една сделка, за да бъде третирана като тристранна, са нормативно регламентирани в чл. 15 на ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007). От законово дефинираната същност на тристранните операции, могат да бъдат изведени следните акценти: 1) за да се третира като тристранна дадена сделка, е необходимо да бъде осъществена между три лица (прехвърлител, посредник и придобиващ), регистрирани по ЗДДС на територията на три, различни държави-членки на ЕС; 2) предприятието-посредник в сделката не трябва да има регистрации по ЗДДС в държавите-членки на ЕС, в които са установени прехвърлителят и придобиващият; 3) движението на стоката се осъществява директно от прехвърлителя към придобиващия, респ. не трябва да достига до територията на държавата-членка на ЕС, в която е установен посредникът; 4) придобиващият е задължен да си самоначисли ДДС, тъй като мястото на изпълнение на сделката е на територията на държавата-членка, в която той е регистриран по ЗДДС; 5) *посочените законови изисквания трябва да бъдат изпълнени кумулативно*.

От теоретична гледна точка при тристранните сделки собствеността върху стоките се прехвърля два пъти – веднъж от прехвърлителя към посредника и втори път от посредника към придобиващия. От практическа гледна точка – стоките се придвижват от прехвърлителя директно към придобиващия, без да преминават физически през предприятието-посредник в сделката.

Фиг. 1. Отношения, възникващи между предприятията, участващи в реализирането на тристранната сделка

Би могло да се посочи, че тристранните операции са специфичен тип стопанско-правни отношения, възникващи между икономическите субекти, чиято цел е при спазването на определени нормативно регламентирани изисквания, да се спомогне осъществяването на сделките по доставки на стоки, реализирани между предприятия, регистрирани по ЗДДС и установени на територията на различни държави-членки на ЕС. Целта на тристранните операции е да се свържат две предприятия – прехвърлител и придобиващ, отношенията между които се организират и опосредстват от трета страна – посредник.

Едно от основните изисквания за лицата, участници в тристранната операция, е да бъдат регистрирани по ЗДДС. Тук възниква въпросът дали регистрираните по ЗДДС лица са данъчно задължени, както и дали физически лица могат да бъдат данъчно задължени за целите на ЗДДС. Дефиницията на понятието *данъчно задължено лице*, е регламентирана в чл.9, ал.1 от Директива 2006/112/ЕО на Съвета от 28 ноември 2006 год. относно общата система на данъка върху добавената стойност (Директива 2006/112/ЕО на Съвета от 28 ноември 2006 година относно общата система на данъка върху добавената стойност, 2006) и е транспонирана в българското законодателство – в чл.3, ал.1 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007) – *данъчно задължено лице, е всяко лице, което извършва независима икономическа дейност, без значение от целите и резултатите от нея*. От представената дефиниция, може да се заключи че за да бъде едно лице данъчно задължено, не е необходимо да бъде регистрирано по ЗДДС, а да извършва независима икономическа дейност. В защита на твърдението, е и Разяснение №68 от 12.02.2019 год. на Национална агенция по приходите (Национална агенция по приходите, 2019). Както юридическите, така и физическите лица, могат да бъдат данъчно задължени, само при условие, че извършват независима икономическа дейност.

Същността на понятието *независима икономическа дейност*, е дефинирано в чл.3, ал.2 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007) и е всяка дейност, която данъчно задължените лица реализират редовно и по занятие, срещу получаването на възнаграждение. В приложимата нормативна уредба липсва дефиниция на понятието *„редовно и по занятие“*. В Становище №04-19-570/16.11.2011 год. на Национална агенция по приходите, е посочено че за да бъде една дейност изпълнявана *„редовно и по занятие“*, е необходимо данъчно задълженото лице да има **намерение** да превърне тази дейност в източник на постоянен доход (Национална агенция по приходите, 2011).

Видно от посочената дефиниция за понятието данъчно задължено лице, е че за да бъде третирано едно лице като данъчно задължено, е необходимо да осъществява независима икономическа дейност, *без значение от целите и резултатите от нея*. Възниква въпросът – ако едно предприятие не се интересува от целите и резултати от осъществяваната независима икономическа дейност, дали би имало намерение да я превърне в източник на постоянен доход, респ. дали изобщо би могло тази дейност да бъде източник на доход?

В реализирането на тристранни сделки могат да участват юридически и/или физически лица, които извършват независима икономическа дейност и са регистрирани по ЗДДС на територията на три, различни държави-членки на ЕС.

Специфичните моменти в данъчното третиране и счетоводното отчитане на тристранните операции, ще бъдат представени от гледна точка на трите лица, участници в сделката – прехвърлител, посредник и придобиващ.

2. Особенности при данъчното третиране, документирането и счетоводното отчитане на тристранните сделки от гледна точка на прехвърлителя

Една от често срещаните грешки при предприятията-прехвърлители, е третирането на тристранната сделка като вътреобщностна доставка (ВОД). В Разяснение №2-778 от 07.10.2022 год. на Национална агенция по приходите (Национална агенция по приходите, 2022), е посочено, че при тристранните сделки, прехвърлителят реализира ВОД. Въпреки, че от гледна точка на прехвърлителя, отразяването на тристранната сделка в Дневника за продажбите, Справка-декларацията и VIES декларацията е идентично с това при ВОД, е налице съществена разлика, свързана с определяне мястото на изпълнение на двете сделки. При ВОД мястото на изпълнение се определя, съгласно чл.17, ал.2 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007) и е там, от където транспортът започва, а съгласно чл.17, ал.3 от същия нормативен акт, мястото на изпълнение при тристранните операции, е в държавата-членка на ЕС, в която е регистриран по ЗДДС **придобиващият**, т.е. прехвърлителят в тристранната операция осъществява сделка с място на изпълнение, извън територията на държавата-членка на ЕС, в която реализира независимата си икономическа дейност.

Прехвърлителят в тристранната сделка реализира продажба на стоки в полза на посредника, като за целта издава фактура, в която съгласно чл.53, ал.1 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), начислява 0 % ДДС и посочва ДДС номера на посредника в държавата-членка на ЕС, в която е регистриран по ЗДДС. Прехвърлителят съставя счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Клиенти във валута* и се кредитира сметка *Приходи от продажба на стоки* – със стойността на продадените стоки, която е равна на сумата на вземането от посредника². Представената сделка се декларира в колона 20 „Данъчна основа на ВОД” на Дневника за продажбите, клетка 15 „Данъчна основа на ВОД на стоки” на Справка-декларацията, както и колона 3 „Данъчна основа на ВОД на стоки” на VIES декларацията. За прилагане разпоредбата на чл.53, ал.1 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007) и доказване на сделката, прехвърлителят е необходимо да разполага освен с фактурата, в която като получател фигурира посредникът, също така и с транспортен документ, в който като адресат трябва да бъде посочен **придобиващият**, а не посредника. Наличието на документите, е необходимо условие за доказване на реализираната сделка при данъчен контрол от страна на Национална агенция по приходите.

3. Особенности при данъчното третиране, документирането и счетоводното отчитане на тристранните сделки от гледна точка на посредника

Стопанските субекти – посредници биха могли да бъдат определени като най-уязвимата страна в тристранната операция. Това е така, тъй като стоките, обект на сделката не достигат до тях, т.е. те не са запознати с количеството и качеството им. За да докажат участието си в тристранната операция, посредниците трябва да разполагат с документи, регламентирани в чл.9, ал.2 от ППЗДДС (Правилник за прилагане на закона за данъка върху добавената стойност, 2007), в т.ч.: 1. **фактура, издадена от прехвърлителя в тристранната операция**, в която е посочен идентификационният номер по ДДС по чл. 94, ал. 2 от закона на посредника; 2. **фактура по чл. 79, ал. 2, т. 1, издадена от посредника в тристранната операция**, в която е посочен ДДС номерът на **придобиващия в**

² Някои счетоводни информационни системи, изискват за да бъде отразена дадена фактура в Дневника за продажбите, да се кредитира сметка Начислен данък за продажбите с 0,00 лв.

тристранната операция, издаден от държавата членка, където стоките пристигат;

3. **VIES-декларация** за съответния данъчен период, в която е декларирана доставката, във връзка с която е издадена фактурата по т. 2³; 4. **писмено потвърждение от придобиващия** в тристранната операция, удостоверяващо, че стоките са получени⁴.

Тук възниква въпросът – наличието на посочените документи задължително ли е и какви биха били последиците за предприятието-посредник, ако не се снабди с тях? Съгласно чл.9, ал.3 от ППЗДДС (Правилник за прилагане на закона за данъка върху добавената стойност, 2007), ако посредникът не се снабди с документите, необходими за доказване за тристранните сделки в срок до изтичането на данъчния период, следващ този, през който данъкът за ВОП по смисъла на чл.62, ал.2 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), би станал изискуем, се счита че мястото на изпълнение на сделката, е на територията на държавата-членка на ЕС, в която е установен посредникът и за него възниква основание за самоначисляване на ДДС, чрез съставяне на протокол по чл.117 от ЗДДС. Интерес представлява и следният въпрос – налице ли е право на данъчен кредит за стопанския субект-посредник в сделката, при условие, че стоката не достига до територията на държавата-членка на ЕС, в която реализира независимата си икономическа дейност? Съгласно чл.62, ал.1 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), мястото на изпълнение на ВОП, е територията на държавата, но само ако **стоките достигат до територията на конкретната държава-членка на ЕС**. Ако стоката не достигне до територията на държавата-членка на ЕС, в която е установен посредника – за него не е налице основание за упражняване правото на данъчен кредит. В подкрепа на това твърдение, е и Становище №24-39-65 от 18.12.2015 год. на Национална агенция по приходите (Национална агенция по приходите, 2015). Протоколът за самоначисляване на ДДС се представя по счетоводен път, чрез съставянето на счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Други разходи*, аналитична сметка *Самоначислено ДДС*, срещу кредитиране на сметка *Начислен данък за продажбите*. Сумата на счетоводната статия е равна на стойността на начисления данък. Протоколът се декларира в Дневника за продажбите, но **не се отразява в Дневника за покупките**. При спазване изискванията на чл.62, ал.4 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), ако предприятието-посредник установи и докаже, че сделката е била обложена и в държавата-членка на ЕС, в която е завършил транспортът, респ. където е установен придобиващият – е налице основание за коригиране на протокола, тъй като в противен случай сделката ще бъде обложена с ДДС два пъти. Важно е да се отбележи, че ако посредникът, се снабди с документите, необходими за доказване на тристранната операция и са спазени изискванията на чл.62, ал.5 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007) – не трябва да съставя протокол за самоначисляване на ДДС за получената фактура от прехвърлителя.

³ Съгласно чл.117, ал.4 от ППЗДДС (Правилник за прилагане на закона за данъка върху добавената стойност, 2007), при получаването на аванс от придобиващия по сделката, посредникът не трябва да включва издадената фактура във VIES декларацията. Отразяването на получената сума във VIES декларацията (а също така и в Дневника за продажбите), ще се реализира в данъчния период, през който ще се издаде окончателната фактура, с която сделката ще бъде финализирана и призната като приход за предприятието-посредник (Марова, 2022).

⁴ Съгласно чл.45, ал.2, подточка „а” от ППЗДДС (Правилник за прилагане на закона за данъка върху добавената стойност, 2007), в писменото потвърждение трябва да се съдържа следната информация: дата и място на получаване, вид и количество на стоката, вид, марка и регистрационен номер на превозното средство, с което е извършен транспортът, име на лицето, предало стоките, и дължностното му качество, име на лицето, получило стоките, и дължностното му качество.

Посредникът реализира покупка на стоки от прехвърлителя и продажбата им към придобиващия. За осъществената **покупка** на стоки съставя счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Стоки* и се кредитира сметка *Доставчици във валута* – със стойността на закупените стоки, която е равна на сумата на формираното задължение към прехвърлителя. Съгласно чл.113, ал.12 от ППЗДДС (Правилник за прилагане на закона за данъка върху добавената стойност, 2007), **фактурата за покупката**, издадена от прехвърлителя на посредника, се отразява в колона 15 „Данъчна основа от придобиване на стоки от посредник в тристранна операция” на Дневника за покупките и клетка 30 „Данъчна основа и данък на получените доставки, ВОП, получените доставки по чл.82, ал.2-5 от ЗДДС и вноса без право на данъчен кредит или без данък” на Справка-декларацията. Грешка, която би могла да възникне, е получената фактура за покупката на стоките да не се отрази в колона 15, а в колона 9 на Дневника за покупките. Друга грешка е получената фактура за закупената стока да не се декларира изобщо в Дневника за покупките, а да бъде съставен протокол за самоначисляване на ДДС, който да бъде отразен в Дневника. Съгласно чл.65, ал.2, т.4 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), при покупката на стоки от прехвърлителя, посредникът реализира освободено ВОП **и не трябва да съставя протокол за самоначисляване на ДДС**. Посредникът „*прехвърля*” задължението си за самоначисляване на ДДС за осъществената покупка на стоките – на придобиващия по сделката (Денборов, 2019). Това е така, тъй като мястото на изпълнение на тристранните операции, е в държавата-членка на ЕС в която придобиващият е регистриран по ЗДДС⁵ – съгласно чл.17, ал.3 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007).

За **продажбата** на стоките към придобиващия, посредникът издава фактура, в която не начислява ДДС, а като основание за неначисляването, посочва „**чл.141 2006/112/ЕО**”, както и изрази „**обратно начисляване**”. В подкрепа на това твърдение, са разпоредбите на чл.79, ал.2, т.1 от ППЗДДС (Правилник за прилагане на закона за данъка върху добавената стойност, 2007) и чл.114, ал.3 и ал.4 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007). **Ивайло Кондарев** определя вписването на изрази „обратно начисляване”, като съществено и на чието основание придобиващият по сделката разбира, че именно негово е задължението за самоначисляване на ДДС (Кондарев, 2024, стр. 42). Според **Надя Костова** във фактурата за продажбата стопанският субект – посредник в сделката, трябва да посочи, че е **посредник** (Костова, 2007). Погрешно би било, ако във фактурата не бъдат посочени основанията, на чиято база не се начислява ДДС, тъй като за придобиващия по сделката няма да е ясно дали за него е налице основание за самоначисляване на ДДС или не. Важно е да се отбележи, че съгласно чл.7, ал.5, т.6 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), посредникът **не** реализира ВОД при продажбата на стоките към придобиващия. За счетоводното отчитане на фактурата за продажбата, издадена към придобиващия, посредникът съставя счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Клиенти във валута* и се кредитира сметка *Приходи от продажба на стоки по тристранни сделки*⁶ – със стойността на продадените стоки, която е

⁵ Това правилно е валидно, само при условие че са спазени всички нормативно регламентирани изисквания към посредника.

⁶ Използването на самостоятелна счетоводна сметка за представянето по счетоводен път на приходите, реализирани от тристранните операции, улеснява работата на счетоводните специалисти при засичането на данните от оборотната ведомост за даден месец със Справка-декларацията и VIES декларацията за конкретния данъчен период. При наличие на разминаване, е необходимо да се установи причината за

равна на сумата на вземането от придобиващия. **Фактурата за продажбата** се декларира в колона 25 „Данъчна основа на доставки като посредник в тристранни операции” на Дневника за продажбите и клетка 18 „Данъчна основа на доставки по чл.69, ал.2 от ЗДДС, вкл. доставките при условията на дистанционни продажби с място на изпълнение на територията на друга държава членка, както и на доставки като посредник в тристранна сделка” на Справка-декларацията. Грешка, която би могла да възникне е фактурата за продажбата да бъде отразена вместо в колона 25, в колона 24 на Дневника за продажбите, в която се декларират освободените продажби. Съгласно чл.117, ал.3, т.3 от ППЗДДС (Правилник за прилагане на закона за данъка върху добавената стойност, 2007), сделката следва да бъде отразена и във VIES декларацията за същия данъчен период – колона 4 „Данъчна основа на доставки на стоки като посредник в тристранна операция”.

4. Особености при данъчното третиране, документирането и счетоводното отчитане на тристранните сделки от гледна точка на придобиващия

Както вече стана ясно, придобиващият в тристранната операция осъществява покупка на стоки от посредника, които се транспортират до него от прехвърлителя. Важно е да се отбележи, че съгласно чл.13, ал.4, т.6 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), за закупените стоки от посредника, придобиващият **не** формира ВОП. Получената фактура за покупката на стоки от посредника, се отразява по счетоводен път от придобиващия, чрез съставянето на счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Стоки* и се кредитира *сметка Доставчици във валута* – със стойността на закупените стоки. Фактурата не се отразява в Дневника за покупките. Съгласно чл.82, ал.3 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007), данъкът за реализираните тристранните операции, е изискуем от **придобиващия**. В подкрепа на това твърдение, е и разпоредбата на чл.17, ал.3 от същия нормативен акт, според която мястото на изпълнение на тристранната операция, е на територията на държавата, в която **придобиващият** е регистриран по ЗДДС. За декларирането на сделката – придобиващият съставя протокол за самоначисляване на ДДС, съгласно чл.117 от ЗДДС (Закон за данъка върху добавената стойност, 2007). Протоколът се представя по счетоводен път, чрез съставянето на счетоводна статия, при която се дебитира сметка *Начислен данък за покупките* и се кредитира сметка *Начислен данък за продажбите* – със сумата на начисления данък върху стойността на закупените стоки⁷. Протоколът се декларира с код 09 едновременно в **Дневника за покупките** – колони 10 (ДО) и 11 (ДДС) и в **Дневника за продажбите** – колони 13 (ДО) и 15 (ДДС), както и в **Справка-декларацията**. Грешка която би могла да възникне, е фактурата за покупката, получена от посредника да се декларира в Дневника за покупките и да не се състави протокол за самоначисляване на ДДС.

В приложимата нормативна уредба не са регламентирани документите, чрез които придобиващият може да докаже участието си в тристранната сделка. Освен факту-

неточността, както и грешката да бъде коригирана, преди изтичането на срока за подаването (и коригирането) на Справка-декларацията и VIES декларацията.

⁷ Посочената счетоводна статия ще бъде съставена, само при условие че предприятието-придобиващ по сделката има право на данъчния кредит. В противен случай данъкът трябва да бъде платен, а протоколът включен само в Дневника за продажбите – колона 13 (ДО) и колона 15 (ДДС). Със сумата на начисления данък, придобиващият ще увеличи стойността на закупените стоки или дълготрайни активи, или ще формира разход.

рата, издадена от посредника, в която придобиващият фигурира като получател на стоките, последният е препоръчително да разполага и с транспортен документ, търговски и застрахователни договори и др., съгласно Указание №91-00-241/04.06.2009 год. на Национална агенция по приходите (Национална агенция по приходите, 2009, стр. 20). Това е необходимо, тъй като при осъществяването на данъчен контрол от страна на Национална агенция по приходите, предприятието трябва да разполага с документи, чрез които да докаже, че е придобиващ по дадена тристранна сделка.

Заклучение

В обобщение може да се посочи, че:

- задълбоченото познаване на приложимата нормативна уредба, свързана с правното регламентиране и данъчното третиране на тристранните сделки, е с водещо значение за ефективното осъществяване на дейността на предприятията;
- една от най-често допусканите грешки от гледна точка на **прехвърлителя**, като страна по тристранната операция, е третирането на сделката като ВОД. Това е погрешно, тъй като между двата вида стопанско-правни отношения, съществуват съществени разлики при определяне мястото на изпълнение;
- **посредникът** е тази страна по тристранната сделка, за която съществуват най-много рискове, тъй като свързва прехвърлителя и придобиващия, организира и опосредства отношенията между тях, но изпълнява ангажиментите си към тристранната операция само на база документи. От съществено значение за посредниците, е да бъдат спазени законовите изисквания, свързани с посочването на основание за неначисляване на ДДС във фактурата, която издават към придобиващите по сделката. Ако това не е спазено, се променя начинът, по който ще бъде третирана сделката за посредника;
- грешка, допускана при **придобиващия** по тристранната операция, е третирането ѝ като ВОП. От съществено значение за предприятието-придобиващ, е да набави всички документи, чрез които може да докаже участието си в тристранната сделка.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. DENBOROV, G. (2019) *Novi momenti v DDS tretiraneto na tristrannite operatsii (delo S-580/16 na SES)* [Online] Available from: <https://accountingnews.bg/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8-%D0%B2-%D0%B4%D0%B4%D1%81-%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%> [Accessed 26/11/2024].
2. Direktiva 2006/112/EO na Saveta ot 28 noemvri 2006 godina odnosno obshtata sistema na danaka varhu dobavenata stoynost.
3. ZAKON ZA DANAKA VARHU DOBAVENATA STOYNOST [Last amendment 17/09/2024].

4. KONDAREV, I. (2024) *Dokumentirane na tristranni operatsii po chl.15 ot ZDDS i riskove, vav vrazka s danachnoto im tretirane ot gledna tochka na posrednika*. Schetovodstvo, danatsi i pravo, issue 11, pp. 40-46.
5. KOSTOVA, N. (2007) *Tristranni operatsii i distantsionni prodazhbi na stoki*. Activ, issue 5, pp. 18-19.
6. MAROVA, E. (2022) *Kak da otrazite tristrannite operatsii vav VIES-deklaratsiyata* [Online] Available from: <https://www.clubschetovodstvo.bg/statii/dds-113/kak-da-otrazite-tristranni-operatsii-vav-vies-deklaratsiya-1824.html> [Accessed 27/01/2025].
7. NATSIONALNA AGENTSIYA PO PRIHODITE (2022) *Razyasnenie №2-778 ot 07.10.2022 god. otnosno danachno tretirane po ZDDS na tristranna operatsiya i na vatreobshtnostna distantsionna prodazhba na stoki na teritoriyata na Evropeyskiya sayuz*.
8. NATSIONALNA AGENTSIYA PO PRIHODITE (2019) *Razyasnenie №68 ot 12.02.2019 g. otnosno prilozhenie na ZDDS pri poluchenii usluzhi ot danachno zadalzheni litsa, ustanoveni v Evropeyskiya sayuz (ES), bez validen DDS nomer*.
9. NATSIONALNA AGENTSIYA PO PRIHODITE (2011) *Stanovishte №04-19-570/16.11.2011 god. otnosno danachno tretirane po ZDDS na deynost po polagane sreshtu vaznagrazhdenie v targovski ili v advokatski druzhestva na lichen trud, razlichen ot deynost po upravlenie i kontrol, ot fizicheski litsa*.
10. NATSIONALNA AGENTSIYA PO PRIHODITE (2015) *Stanovishte №24-39-65 ot 18.12.2015 god. otnosno pravo na prispadane na danachen kredit v sluchaite na chl. 62, al. 2 ot Zakona za danak varhu dobavenata stoynost (ZDDS), kogato stokite ne pristigat i prevozat im ne zavarshva na teritoriyata na stranata*.
11. NATSIONALNA AGENTSIYA PO PRIHODITE (2009) *Ukazanie №91-00-241/04.06.2009 god. otnosno pravna reglamentatsiya na vatreobshtnostnoto pridobivane /VOP/ po chl.13, al.1, al.3 i al.6 ot Zakona za danaka varhu dobavenata stoynost*.
12. PRAVILNIK ZA PRILAGANE NA ZAKONA ZA DANAKA VARHU DOBAVENATA STOYNOST [Last amendment 25/06/2024].

Данъчно облагане по ЗДДС на електронната търговия

Радост Кралева¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: radost.krалева@ue-varna.bg

Резюме

Правилното планиране на дейността на електронната търговия и установяването на точния модел, по който ще се извършват всички стопански процеси по придобиване, съхранение, маркетинг, продажба и изпращане на продуктите и услугите до крайния потребител е от ключово значение за последващото данъчно облагане. В доклада ще бъдат описани случаите, при които регистрацията по Закона за данък върху добавената стойност (ЗДДС) е задължителна, ще бъдат разгледани познатите бизнес модели при електронната търговия и данъчното облагане по закона при всеки един от тях.

Ключови думи: електронна търговия, данъчно облагане, ЗДДС, бизнес модели

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.214>

VAT taxation of e-commerce

Radost Krалева¹

¹University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,
e-mail: radost.krалева@ue-varna.bg

Abstract

Proper planning of e-commerce activities and establishing the exact model for conducting all business processes related to acquisition, storage, marketing, sale, and delivery of products and services to the end consumer are crucial for subsequent taxation. This report will describe the cases in which registration under the Value Added Tax Act (VATA) is mandatory, examine the known business models in e-commerce, and discuss taxation under the law for each of them.

Keywords: e-commerce, taxation, Value Added Tax Law, business models

Въведение

При електронната търговия основните стопански процеси се осъществяват чрез използване на информационните технологии и глобалната мрежа Интернет. Участници в него могат да бъдат отделни потребители (физически лица), фирми (юридически лица) и държавата чрез нейните административни органи. Комуникацията, връзките и обмена на стоки и услуги между участниците става в електронна среда, което премахва териториалните ограничения, осигурява лесна достъпност до пазарите в целия свят и дава възможност за значителен бизнес растеж. Ето защо през последните години електронната търговия е един от най-динамично развиващите се сектори на икономиката.

В Закона за данък върху добавената стойност (ЗДДС) са регламентирани специфични правила за доставките на стоки и услуги на територията на Европейския съюз и извън него в зависимост от мястото им на изпълнение. Всички процеси като покупки, маркетинг, управление на складови наличности, продажби, разплащания и пр. следва да

бъдат така организирани, съгласно прилагания бизнес модел, че да се осигури възможно най-благоприятно облагане по ЗДДС с цел избягване на допълнителна данъчна тежест.

Облагането по ЗДДС на електронната търговия не се различава съществено от облагането на сходна дейност, която предлага своите стоки и услуги във физически обект или използва традиционни подходи за намиране на клиенти. Разминаване съгласно закона има при определяне на датата на данъчното събитие, която според чл.25, ал.3, т.4 възниква, когато „доставчикът получи плащането – при продажба на стоки чрез поръчка по пощата или по електронен път“, докато в другия случай съгласно чл.25, ал.2 от ЗДДС „данъчното събитие възниква на датата, на която е прехвърлено правото на собственост върху стоката“ или „на датата, на която услугата е извършена“.

1. Регистрация по ЗДДС

При стартиране на дейността почти винаги се налага предварителна регистрация по ЗДДС на фирмата, която се занимава с електронна търговия, тъй като един от основните разходи е свързан с провеждането на маркетингови кампании и рекламиране на дейността чрез Google и социалните мрежи с цел достигане до възможно по-голяма целева аудитория и потенциални клиенти.

Регистрация по чл.97а, ал.1 от ЗДДС трябва да бъде направена до 7 дни преди да се получи първата услуга от чужбина с място на изпълнение на територията на страната и е задължителна в следните случаи:

- ✓ Реклами в платформи като Facebook, Instagram, TikTok, използване платената версия на LinkedIn и при ползване на платени услуги като Google Ads, Google Workspace и други;
- ✓ Хостинг и облачни услуги – ако уебсайтът е хостван от компания извън страната или се използват международни облачни услуги;
- ✓ Маркетплейси и комисионни – когато се работи с платформи като Amazon, Etsy, eBay, eMAG (извън страната), които удържат такси и комисионни;
- ✓ Фрийланс и обучения – при ползване на платформи като Upwork, Freelancer, Fiverr или онлайн курсове в Udemy, Teachable;
- ✓ Платформи за изработка на сайтове – ако се използват платени версии на Shopify, Weebly, Magento, Wix, WordPress, Opencart, PrestaShop и други.

Регистрация по чл.97а, ал.2 също е задължителна и при предоставяне на услуги на регистрирано по ДДС лице с място на изпълнение в друга страна членка на ЕС. Важно е да се отбележи, че при предоставяне на услуги на получатели, установени в държави извън ЕС, мястото на изпълнение ще бъде в тези държави. В такива случаи не възниква задължение за регистрация по чл. 97а от ЗДДС.

Този вид регистрация по чл.97а от ЗДДС е изгоден вариант за онлайн търговеца, ако основният пазар, към който се е насочил, е в Европейския съюз. Така или иначе след достигане на прага от 10 000 евро на дистанционните продажбите на стоки за календарната година, които се изпращат от страната до физически лица в друга страна членка, фирмата ще бъде задължена да се регистрира във всяка държава членка, в която се изпращат стоките, съгласно чл.96, ал.9 от ЗДДС, или може да избере да се регистрира по режим в Съюза, съгласно чл.156 от закона. Също така при надвишаване на облагаемия оборот за последните 12 последователни месеци от 166 000 лева (от 01.01.2025 г.) лицето отново следва да направи задължителна регистрация по чл.96, ал.1 от ЗДДС.

Освен посочената регистрация по чл.97а от ЗДДС, фирмата, извършваща онлайн търговия, може да избере при стартиране на дейността да се регистрира по чл.100, ал. 1

от закона. Това би бил по-добър вариант, ако крайните клиенти са физически лица от трети страни извън ЕС. Тогава ще може да се ползва данъчен кредит за покупките, които имат право на такова, а за продажбите ще се начислява 0% ДДС, тъй като се извършва износ от територията на страната до трета страна.

Друг вид задължителна регистрация по чл.99, ал.3 от закона може да настъпи за онлайн търговеца, когато извършва вътреобщностни придобивания на стоки, общата им стойност за текущата календарна година надхвърля 20 000 лв. и данъчно задълженото лице не е регистрирано на основание чл.96, 97, 100, ал.1 и чл.102 от ЗДДС. Вътреобщностното придобиване, с което се надхвърли този праг, подлежи на облагане с данък с издаване на протокол по чл.117, който се отразява в дневник продажби.

2. Бизнес модели за електронна търговия

В електронната търговия съществуват няколко основни бизнес модели, които определят начина, по който компаниите извършват продажби и взаимодействат с клиентите си:

- ✓ B2C (Business-to-Consumer) – Бизнес към клиент. Това е най-разпространеният модел, при който фирми продават продукти или услуги директно на крайни клиенти.
- ✓ B2B (Business-to-Business) – Бизнес към бизнес. При него фирмите продават стоки или услуги на други фирми, а не на крайни потребители;
- ✓ B2M (Business-to-Management) – Бизнес към администрация. При този модел определени предприятия предлагат стоки и услуги предимно на държавната администрация;
- ✓ C2B (Consumer-to-Business) – Клиент към бизнес. При този модел потребителите предлагат продукти или услуги на бизнеса. Това могат да бъдат инфлуенсъри (хора, които могат да оказват влияние на определена аудитория в социалните мрежи), фрилансъри (физически лица, упражняващи свободна професия), създатели на съдържание и др.
- ✓ Съществуват и други бизнес модели, при които не се извършва стопанска дейност и затова не подлежат на данъчно облагане, като:
- ✓ C2C (Consumer-to-Consumer) – Клиент към клиент, при който се използват различни онлайн платформи тип аукцион като eBay или за обяви като Olx за продажба на собствени вещи, закупени преди това за лична употреба;
- ✓ C2M (Consumer-to-Management) – Клиент към администрация, който е свързан предимно с уреждане на взаимоотношенията между отделните граждани и държавната и общинската администрация, социално-битовото обслужване, подоходното облагане и т.н.

3. Данъчно облагане по ЗДДС при различните технологични модели за електронна търговия

3.1. Облагане по модела B2C – зависи докъде ще бъде транспортирана стоката до крайния клиент и дали доставчикът е регистрирано лице съгласно закона.

3.1.1. При търговия с клиенти от ЕС:

Когато доставчикът е нерегистрирано лице по чл.100, ал.1 или чл.96, ал.1 при стартиране на дейността си, се налага задължителна регистрация по чл.97а, ал.1 от ЗДДС, ако ще получава услуги от ЕС или трети страни с място на изпълнение на територията

на страната или ако ще предоставя услуги на регистрирани лица от ЕС. След коректно създадени профили в платформите, чиито услуги ще се използват и въвеждане на валиден ДДС номер, във фактурите от тях следва да не се начислява ДДС, а то ще подлежи на обратно начисляване от получателя с протокол по чл.117 от ЗДДС и ще се отрази в дневника за продажбите, без право на данъчен кредит при покупките. До достигане на стойността от 10 000 евро за дистанционни продажби на физически лица от ЕС този вариант на облагане е удачен, тъй като доставчикът няма да начислява ДДС при продажбите си към крайните клиенти.

Когато онлайн търговецът е регистриран по чл.100, ал.1 или чл.96, ал.1 при стартиране на дейността като електронен магазин, мястото на изпълнение на доставката ще бъде в държавата членка, в която е установен доставчикът. Това означава, че тези доставки ще се облагат с 20% или с 9% в зависимост от стоките, които се продават, до достигане на прага от 10 000 евро за календарната година за дистанционни вътреобщностни доставки. По същия начин се облагат и доставките към потребители на територията на страната. След достигане на прага доставчикът попада в обхвата на OSS режима и ще има задължение да начислява ДДС, съгласно чл.14, ал.1 от ЗДДС по ставката на държавата на крайния клиент, установен в друга страна членка на ЕС. След регистрация за прилагане на режим в Съюза, вътреобщностните дистанционни доставки ще се отразяват само в OSS декларацията, без да се отразяват в дневник продажби. След подаване на декларацията и внасянето на данъка нашата администрация има за задача да го разпредели към държавите, от които са били клиентите за периода, като към всяка от тях превежда дължимата част от общата сума.

Специалните режими имат следните основни разновидности:

- ✓ Режим в Съюза OSS (One Stop Shop): при него стоката се транспортира от територията на една държава членка, до територията на друга държава членка. Декларацията се съставя и подава на тримесечие, в срок до края на месеца следващ отчетното тримесечие. В същият срок се плаща и дължимият данък.
- ✓ Режим внос IOSS (Import One Stop Shop): прилага се когато стоката се транспортира от територията на трета страна (това е всяка страна извън ЕС) до територията на страна от ЕС. Тогава декларацията по специалния режим се подава всеки месец, в срок до 30-то число на месеца следващ месеца, за който се отнася.
- ✓ Режим извън Съюза (Non-Union OSS) – за фирми извън ЕС, предоставящи дигитални услуги на физически лица в ЕС. При него фирмата-доставчик се регистрира по Non-Union OSS в една избрана държава-членка на ЕС. Всички ДДС задължения за продажби в ЕС се отчитат чрез една обща декларация в тази държава, като ДДС ставката се определя според държавата, в която се намира клиентът. Плащанията към данъчните власти се извършват централно в избраната държава, която разпределя събраните суми към останалите държави в ЕС.

При тези режими търговците са тези, които събират, декларира и внасят ДДС при продажби към крайни клиенти. Ако даден онлайн магазин не участва в специалния режим IOSS, клиентът ще бъде задължен да плати ДДС и митнически такси при пристигане на пратката. С промяната от 01.07.2021 г. в ЗДДС този процес е опростен – клиентите плащат данъка още в момента на покупката, без допълнителни разходи при освобождаване на стоката от митницата.

От 01.07.2021 г. в закона е въведен и чл.14а относно доставки, които се улесняват от електронен интерфейс. Електронните платформи като Amazon, eBay, Etsy и Wix улесняват продажбата на стоки, като свързват продавачите с купувачите и осигуряват процеса на транзакцията. С промените в ЗДДС е въведен специален режим за онлайн търговия, като се разграничават два вида сделки при продажба на стоки, внесени от трети страни на стойност до 150 евро:

- ✓ Сделка между търговеца и платформата – Онлайн търговецът продава стоките си на платформата, като издава фактура с 0% ДДС съгласно чл. 35а от ЗДДС.
- ✓ Сделка между платформата и крайния клиент – Платформата се счита за доставчик и носи отговорност за начисляване на ДДС според ставката в държавата, където стоката се изпраща (чл. 14а, ал. 6).

Когато стоките се продават чрез платформи, търговецът не е задължен да се регистрира по IOSS, защото издава фактура към платформата, а не към крайните клиенти. Ако платформата е регистрирана по IOSS, тя начислява и внася ДДС вместо търговеца. Ако платформата няма IOSS регистрация, клиентът плаща ДДС и митнически такси при получаване на пратката. Ако стойността на пратката надвишава 150 евро, платформата не се счита за доставчик и търговецът има два варианта:

- ✓ Регистрация по IOSS, за да начислява ДДС според държавата на клиента.
- ✓ Без регистрация по IOSS, като тогава ДДС и митата се заплащат от клиента при вноса.

3.1.2. При търговия с клиенти от трети страни:

Освен в България и в други държави от ЕС, потребителят на стоката може да бъде от трета страна. В този случай транспортът на стоката започва от България и завършва до краен получател в страна извън ЕС. Съгласно чл.28 от ЗДДС тези доставки се облагат с 0% ставка на данъка. За да се докаже наличието на такъв вид продажба и да се признае 0-вата ставка на ДДС съгласно чл. 21 ал.3 от Правилника за прилагане на ЗДДС, когато пратките се изпращат чрез пощенски и/ или експресни пратки (каквито са в най-голямата си част пратките при електронната търговия), търговецът трябва да разполага със следните документи, издадени от пощенския оператор:

- ✓ официален документ, удостоверяващ, че изпратените или транспортирани стоки са напуснали територията на страната;
- ✓ фактура за продажбата или друг съответен документ (ако издаването на фактура не е задължително по ЗДДС), който доказва, че предмет на сделката е изнесената стока.

Ако търговецът не се снабди с тези документи, то тогава доставката към данъчно незадължено лице от трета страна ще е с място на изпълнение в страната, съгласно чл.17, ал.2 от закона.

3.1.3. При търговия чрез платформата на Amazon:

При използване на услугата Fulfillment by Amazon (FBA) онлайн търговците изпращат своите стоки до складовете им, откъдето се поема съхранението, опаковането и доставката на продуктите до клиентите. Тогава е необходима регистрация по ЗДДС в страните, където ще се складира стоките. Това позволява на продавачите да се възползват от логистичната мрежа на Amazon и да предлагат бърза доставка на своите продукти.

При избор на складиране на стоките в един склад на Amazon в ЕС (например в Германия), трябва регистрация по ЗДДС в тази държава преди първата продажба. За стоката, изпратена до този склад в Германия, онлайн търговецът следва да извърши ВОД с българския си ДДС номер и ВОП в Германия с немския си ДДС номер. Доставките от този склад до клиентите в същата държава не се считат за вътреобщностни дистанционни продажби. За тези продажби следва да се начисли 19% ДДС и да се декларира и внесе в Германия. Тъй като мястото на изпълнение е извън страната, доставките следва да се отразят в дневника за продажбите, в колона 23 – Данъчна основа на доставки по чл.69, ал.2.

Ако се избере стоките да се складира и в страна извън ЕС (например във Великобритания), тази доставка се третира като износ и митническата декларация е едно от доказателствата за прилагане на нулева ставка по ЗДДС, в България. Доставките се отразяват в колона 19 от дневника за продажбите. Същите стоки се внасят и се плаща ДДС във Великобритания. За стоките, тръгващи от този склад, Amazon начислява и удържа от клиентите ДДС и го внася в бюджета във Великобритания. Мястото на изпълнение на доставката ще бъде извън страната и отново следва да се отрази в колона 23 на дневник продажби.

3.2. Облагане по модела B2B – във връзка с по-пълното представяне на темата ще бъде разгледано данъчното облагане на сделките на онлайн търговеца от гледна точка на доставчик, посредник и получател.

3.2.1. В качеството си на доставчик фирмата, която извършва онлайн търговия, продава стоки и услуги по електронен път на свои клиенти – юридически лица. Когато получател по доставката е данъчно задължено лице, законът изисква задължително издаване на фактура. При сделки между юридически лица в страната се начислява или не се начислява ДДС в зависимост от това дали доставката е облагаема или освободена, а когато тя е облагаема, се прилага ставка 20% или 9% в предвидените в закона случаи.

При доставки на стоки на данъчно задължени лица от ЕС, с валиден VAT номер се осъществява вътреобщностна доставка (ВОД) и се прилага нулева ставка на ДДС, като тя трябва да бъде придружена от документите, регламентирани в два основни нормативни акта: Регламент за изпълнение (ЕС) 2018/1912 на Съвета от 4 декември 2018 г., относно някои освобождавания при вътреобщностни сделки и Правилник за прилагане на Закона за данък върху добавената стойност (ППЗДДС).

Издадената фактура от онлайн търговецът се включва в дневника продажбите, като той трябва да подаде и VIES декларация, в която да посочи стойността на продадените стоки към получателя в другата държава членка. Тук следва да се направи уточнението, че за да е налице ВОД, стоката трябва да се изпрати от територията на държава членка, различна от тази, в която завършва изпращането или транспортирането на стоките до получателя.

Съгласно чл. 15а от ЗДДС е въведен режим на складиране на стоките до поискване, който позволява на данъчно задължено лице (ДЗЛ) от една държава членка да прехвърли свои стоки в друга държава членка, без това да се счита за вътреобщностна доставка (ВОД) или вътреобщностно придобиване (ВОП) в момента на прехвърлянето. Този режим може да се приложи, при условие че получателят на стоките е известен и регистриран за целите на ДДС в държавата членка, където се намира складът, и двете страни (изпращач и получател) водят подробен регистър на стоките по чл.123, ал.5, поставени под този режим, а също така ако получателят изтегли стоките от склада в рамките на 12

месеца от пристигането им. Тези стоки се включват в дневника за продажбите и VIES декларация. Данъчното събитие възниква именно при освобождаването на стоките от склада за използване или продажба.

Когато получател на доставката е данъчно задължено лице и стоката се изпраща към трета страна, прилагането на нулева ставка се доказва с документите, изброени в чл.21, ал.1 от ППЗДДС (митнически документ, в който доставчикът е вписан като износител на стоките, фактура за доставката или друг документ, от който е видно, че предмет на доставката е изнесената стока и документ за превоза на тези стоки).

3.2.2. В качеството си на посредник в тристранна операция търговецът закупува стоките от прехвърлителя и ги продава на придобиващия, като стоките се доставят директно от прехвърлителя до придобиващия. Сделките се извършват между три регистрирани за целите на ДДС лица в три различни държави членки, като посредникът не е регистриран в другите страни членки. Прехвърлителят извършва вътреобщностна доставка (ВОД) към посредника, която е освободена от ДДС. Посредникът не начислява ДДС при продажбата към придобиващия, декларира доставката в дневник продажби и VIES декларация. Придобиващият самоначислява дължимия ДДС в своята държава съгласно местните правила за вътреобщностни придобивания. Това опростено данъчно третиране цели да избегне необходимостта посредникът да се регистрира за целите на ДДС в държавата на придобиващия, като същевременно гарантира правилното отчитане и плащане на данъка, но трябва да разполага с доказателства за транспортирането на стоките от държавата на прехвърлителя до държавата на придобиващия, като например транспортни документи (CMR) и писмено потвърждение за получаване на стоките от придобиващия.

3.2.3. В качеството си на получател онлайн търговецът е в непрекъснати взаимоотношения с различни доставчици на стоки и услуги, като в някои от случаите за него възникват данъчни задължения за начисляване, деклариране и внасяне на ДДС.

При придобиване на стоки от данъчно задължени лица от друга държава членка на Европейския съюз, тази операция се определя като вътреобщностно придобиване (ВОП). ВОП възниква, когато стоки се транспортират от една държава членка до друга, като получателът придобива правото на собственост върху тях. Тогава онлайн търговецът – получател на стоките е задължен да начисли ДДС върху стойността на придобитите стоки с протокол по чл.117, като данъчната основа се посочва в колона 13 на дневник продажби. Когато стоките са предназначени за облагаеми доставки, той има право да приспадне начисления ДДС като данъчен кредит в същия данъчен период, като включи протокола и в дневник покупки.

При внос на стоки от държави извън Европейския съюз, ДДС се начислява и събира от митническите органи при въвеждането на стоките на територията на страната. Данъчната основа за начисляване на ДДС при внос включва стойността на стоката по фактура, начислените мита и акцизи, разходите за транспорт и застраховка до първото местоназначение на територията на ЕС.

Ако вносът се осъществява на европейска митница, различна от българската, тогава съгласно чл.13, ал.6 е налице ВОП и когато лицето не е регистрирано за целите на ДДС в държавата членка на вноса. В този случай фирмата следва да разполага с митническа декларация от европейска митница и следва да начисли ДДС с протокол по чл.117 и да го отрази в двата дневника.

За по-ясното представяне на облагането по ЗДДС на доставките на услуги различните случаи са представени в таблица 1.

Таблица 1

Начисляване на ДДС при доставка на услуги в ЕС и извън него

№	Доставчик на услугата	Получател на услугата	Място на изпълнение	ДДС %	Кол. в дн. прод.	Забележка
1	Българско лице (рег. по ДДС)	Българско лице	България	20 % или 9 %	11 или 17	-
2	Българско лице (рег. по ДДС)	Чуждестранно лице	България, когато услугата е свързана с недв. имот	20 % или 9 %	11 или 17	-
3	Българско лице (рег. по ДДС)	Данъчно задължено лице в ЕС	Държавата, в която е установен получателя	0 %	22	Включване във VIES декларация
4	Българско лице (нерег. по ДДС)	Данъчно задължено лице в ЕС	-	-	-	Доставчикът е длъжен да се регистрира по чл.97а, ал.2, след което се прилага случая от ред 3
5	Българско лице (рег. по ДДС)	Данъчно задължено лице в трета страна	Държавата, в която е установен получателя	0 %	23	-
6	Чуждестранно данъчно задължено лице	Българско лице (рег. по ДДС)	България	20 % или 0 % (при межд. тр-рт)	14 или 19	Данъкът се начислява с протокол по чл.117
7	Чуждестранно данъчно задължено лице	Българско лице (нерег. по ДДС)	-	-	-	Получателят е длъжен да се регистрира по чл.97а, ал.1, след което се прилага случая от ред 6

3.3. Облагане по модела В2М – при извършване на продажби към държавни институции доставчикът е длъжен да начисли ДДС върху стойността на предоставените стоки или услуги, т.е. няма специални разпоредби в ЗДДС, които да освобождават от данъчно облагане тези доставки.

При извършено дарение на активи, за които е ползван данъчен кредит при придобиването, следва да се начисли ДДС с протокол по чл. 117 от закона. Ако при придобиването на тези активи не е ползван данъчен кредит, дарението може да се счита за освободена доставка и ДДС не се начислява.

3.4. Облагане по модела С2В – инфлуенсърите, фрилансърите и създателите на съдържание, които предоставят рекламни и други услуги, извършвани по електронен път, на фирми, данъчно задължени лица от ЕС с валиден VAT номер, са длъжни да се регистрират на основание чл.97а, ал.2 от ЗДДС. Също така, ако получават услуги от платформи като UpWork и Fiverr, отново е нужна регистрация по чл.97а, ал.1. След това ще се облагат по закона така, както е описано в таблица 1.

Заклучение

Регистрацията по ЗДДС има ключово значение при стартирането на електронната търговията и важна роля за данъчната политика на фирмата. Изборът на подходящ режим за регистрация зависи от конкретните характеристики на бизнеса, като целевия пазар, обемите на продажбите и видът на предлаганите стоки или услуги. За онлайн търговците, които оперират на международните пазари, изборът на подходящ данъчен режим може да осигури редица предимства, като намаляване на административните разходи, оптимизация на данъчните задължения и спазване на законодателството в различни юрисдикции. Разбирането и прилагането на правилата за облагане, особено при дистанционни продажби в ЕС или износа за трети страни, е от решаващо значение за успешната работа на онлайн търговеца.

Тъй като електронната търговия се развива динамично, онлайн търговците винаги трябва да бъдат запознати с промените в законодателството и бързо да се адаптират към новостите в данъчното облагане, за да гарантират, че тяхната дейност е напълно съобразена с изискванията на ЗДДС.

Използвана литература

1. ILIEV, P., KASHEVA, M. and SALOVA, SN. (2011) Elektronen biznes I chast, Varna: Nauka i iekonomika, IU-Varna. pp.25-26.
2. Zakon za dahak varhu dobavenata stoynosy: Obn. DV. br. 63/2006 (posl. izm. DV. br. 79/2024) [Online]. Available from: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135533201>. [Accessed 20/03/2025].
3. Pravilnik za prilagane na zakona za danak varhu dobavenata stoynost, DV. br.76/2006 (posl. izm. DV. br. 54/2024). [Online]. Available from: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135534826>. [Accessed 20/03/2025].
4. Council implementing regulation (EU) 2018/1912 of 4 December 2018 amending Implementing Regulation (EU) No 282/2011 as regards certain exemptions for intra-Community transactions. [Online]. Available from: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2018/1912/oj. [Accessed 20/03/2025].

Глобален минимален данък – най-голямата данъчна реформа в историята

Семра Гьокче¹

¹Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“/Катедра „Икономика“, България, e-mail: semra.gyokche@vfu.bg

Резюме:

Глобализацията и цифровизацията на икономиката се оказаха огромно предизвикателство при облагането на многонационалните компании. Голяма част от тези компании откриха алтернативни начини за намаляване на данъчната си основа и прехвърляне на своите печалби в данъчни юрисдикции без или с ниски данъчни ставки.

В опит да ограничи тези практики Организацията за икономическо развитие и сътрудничество (ОИСР) разработва правила за борба с ерозията на данъчната основа (т.н. GloBE rules), които предвиждат координирана система за данъчно облагане, предназначена да гарантира, че големите многонационални предприятия (МНП) плащат минимално ниво на данък върху приходите, винаги когато ефективната данъчна ставка на едно многонационално предприятие в дадена юрисдикция е под 15%.

Ключови думи: глобален корпоративен данък, свиване на данъчната основа, прехвърляне на печалби, национален допълнителен данък

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.223>

Global minimum tax – the largest tax reform in history

Semra Gyokche¹

¹Varna free University „Chernorizets Hrabar“/Department of Economics, Bulgaria, e-mail: semra.gyokche@vfu.bg

Abstract

The globalization and the digitalization of the economy turned out to be an enormous challenge when taxation multinational companies. Significant part of these companies found an alternative way for reducing their tax bases in their jurisdictions and shifting their profits to jurisdictions with no or low tax rates.

In an attempt to reduce these practices, the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) is developing rules to fight tax base erosion (the so-called GloBE rules), which provide for a coordinated taxation system designed to ensure that large multinational enterprises (MNEs) pay a minimum level of income tax whenever the effective tax rate of a multinational enterprise in a given jurisdiction is below 15%.

Keywords: global corporate tax, base erosion, profit shifting, top up tax, qualified domestic top-up tax.

Въведение.

Стълб 2 от глобалната данъчна реформа е част от инициативата на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и Г-20 за справяне с

предизвикателствата на цифровата икономика и предотвратяване на ерозията на данъчната основа и прехвърлянето на печалби. Разработването на Стълб 2 започва в контекста на нарастващата конкуренция между държавите за привличане на инвестиции чрез предлагане на преференциални данъчни режими, които позволяват на многонационалните предприятия (МНП) да минимизират своите данъчни задължения. За да се ограничи тази практика и да се осигури по-справедлива данъчна среда, през 2021 г. ОИСР постига международен консенсус относно въвеждането на глобален минимален ефективен корпоративен данък.

Първа част. Възникване и същност на глобалния минимален данък.

Стълб 2 предвижда въвеждането на минимална ефективна данъчна ставка от 15% върху глобалните печалби на големите многонационални предприятия, независимо от юрисдикцията, в която те оперират. Той включва набор от правила, известни като Global Anti-Base Erosion (GloBE) rules¹. Правилата GloBE представляват система за допълнително данъчно облагане, което да гарантира, че печалбите на МНП ще бъдат обложени до глобално определената минимална данъчна ставка от 15%. С въвеждането на минималната данъчна ставка се цели да се генерират по големи данъчни приходи и освен това да се предотвратят практиките на МНП за свиване на данъчните основи и прехвърляне на печалби в юрисдикции с ниско данъчно облагане. Освен това се очаква тези правила да намалят натиска оказван върху правителствата на развиващите се страни за постоянно намаляване или премахване чрез различни форми на облекчения, на данъчните ставки, за да могат да бъдат привлечени и задържани чуждестранните инвеститори, които в голяма степен са част от МНП, които попадат в обхвата на облагане на Стълб 2. Правилата GloBE допускат и различни изключения от данъчно облагане, чрез които се цели да се разграничи съществена стопанска дейност. Важен момент в текста на правилата е възможността всяка юрисдикция да има възможността да избере да прилага допустим национален допълнителен данък (Qualified Domestic Minimum Top-up Tax – QDMTT), чрез което се осигурява възможността допълнителния данък, който би бил дължим от МНП да се декларира и плаща в юрисдикцията, в която се генерира. По този начин се създава възможност да се съберат допълнителни данъчни приходи, които да бъдат разходвани в тази юрисдикция, а не да „изтичат“ под формата на лихви, комисионни и хонорари.

От края на 20 век, ОИСР търси варианти да намали негативните ефекти от тези действия върху приходите от корпоративно облагане, като в крайна сметка изготвя „Данъчни предизвикателства, произтичащи от цифровизацията на икономиката – Типови глобални правила срещу свиване на данъчната основа“, одобрени на 14 декември 2021 г. от Приобщаващата рамка на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР)/ Г-20. Това споразумение е прието от 138 юрисдикции по целия свят. Страните от европейския съюз са сред първите, които приемат историческото споразумение за глобална данъчна реформа, постигнато от Приобщаващата рамка на ОИСР в рамките на съюза. Страните от Европейския съюз се ангажират с бързото прилагане на тази реформа посредством правото на Съюза, като определят краен срок за приемане и въвеждане на

¹ GloBE rules – Global Anti-Base Erosion rules – Глобалните правила за борба с ерозията на данъчната основа (GloBE) предвиждат координирана система за данъчно облагане, предназначена да гарантира, че големите многонационални групи предприятия (MNE) плащат минимално ниво на данък върху приходите, възникващи във всяка от юрисдикциите, в които работят. Това става чрез налагане на допълнителен данък върху печалбите, възникващи в дадена юрисдикция, когато ефективната данъчна ставка, определена на юрисдикционна основа, е под минималната ставка от 15%.

глобалната данъчна реформа до 31 декември 2023. Очакванията са това да се случи посредством транспонирането в националните законодателства на страните членки на Директива (ЕС) 2022/ 2523 на Съвета от 15 декември 2022 за гарантиране на глобално минимално равнище на данъчно облагане на многонационалните групи предприятия и големите национални групи в Съюза. Останалите страни (извън ЕС) индивидуално ще определят административните аспекти, свързани с имплементирането на концепцията на ОИСР за минимално глобално облагане в своето данъчно законодателство.

Основният проблем, който налага въвеждането на глобален корпоративен данък, е тенденцията към конкурентно намаляване на корпоративните данъчни ставки от различни държави с цел привличане на инвестиции. В резултат на това се наблюдава намаляване на бюджетните приходи, засилване на социалните неравенства и улесняване на агресивното данъчно планиране от страна на многонационалните компании. Дигитализацията на икономиката води до промени в бизнес моделите, при които мултинационалните корпорации могат да оперират в дадена държава без физическо присъствие, което допълнително създава предпоставки за данъчни злоупотреби. Те включват регистриране на печалби в офшорни юрисдикции, прехвърляне на интелектуална собственост към страни с благоприятен данъчен режим и използване на трансферно ценообразуване за минимизиране на облагаемата печалба.

Предполага се, че въвеждането на глобалния корпоративен данък ще донесе редица ползи за световната икономика. Чрез него се създава по-справедлива данъчна система, която намалява възможността големите корпорации да плащат символични данъци. Глобалният данък допринася за изравняване на конкурентната среда, като елиминира предимството на компаниите, които използват данъчни убежища, спрямо тези, които плащат стандартни данъци. В допълнение към това, въвеждането на минимален данък повишава прозрачността на данъчните практики, като налага стандартизирани правила за данъчно облагане и отчетност.

Въпреки своите предимства, глобалният корпоративен данък среща редица предизвикателства и критики. Един от основните проблеми е нееднаквата приложимост на правилата в различните държави. Докато развитите икономики са склонни да възприемат новите регулации, някои юрисдикции с ниски данъчни ставки се противопоставят на промяната или въвеждат алтернативни стимули за привличане на инвестиции. Освен това съществува риск новите правила да окажат неблагоприятно въздействие върху развиващите се икономики, които използват ниските данъчни ставки като механизъм за привличане на чуждестранни капитали. Друго предизвикателство е сложността на прилагането на новите регулации, тъй като многонационалните корпорации разполагат с експертен капацитет за намиране на вратички в данъчните системи. Липсата на ефективни санкционни механизми за държави, които не прилагат правилата, също се посочва като потенциален проблем.

Глобалният корпоративен данък представлява значима стъпка в посока към по-справедлива и устойчива международна данъчна система. Въпреки предизвикателствата, които съпътстват неговото въвеждане, той осигурява механизъм за справяне с данъчните злоупотреби и създава условия за по-добра фискална дисциплина на глобално ниво. Прилагането му в различни юрисдикции изисква сътрудничество и ефективни механизми за мониторинг, за да се гарантира, че реформата постига своите цели без да води до неочаквани икономически дисбаланси.

Втора част. Глобалният корпоративен данък в България.

България приема да транспонира в националното данъчно законодателство европейската Директива (ЕС) 2022/ 2523 на Съвета от 15 декември 2022 за гарантиране на глобално минимално равнище на данъчно облагане на многонационалните групи предприятия и големите национални групи в Съюза, като приема измененията в Закона за корпоративното подоходно облагане в сила от 1 януари 2024 г. Това се налага във връзка с ангажимента на страните от Европейския съюз по споразумението, постигнато от Приобщаващата рамка на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) на 8 октомври 2021 г. за решението за справяне с данъчните предизвикателства, възникнали е резултат на дигитализацията на икономиката, както и в съответствие с Модела на плавилата на ОИСР за минимално данъчно облагане на печалбите на големите многонационални групи предприятия, публикуван на 20 декември 2021 г.

Във връзка с необходимостта от въвеждане в националното данъчно законодателство на Директива (ЕС) 2022/ 2523 на Съвета от 15 декември 2022 г. е изготвен проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за корпоративно подоходно облагане, внесен в Народното събрание от Министерски съвет на 7 ноември 2023 г. Законопроектът е гласуван на две открити заседания – първо четене на 24 ноември 2023 и окончателно приет на 12 декември 2023г. Общественото обсъждане и приемането на промените свързани с глобалния корпоративен данък не намират широк отзвук сред икономистите и обществеността. В телефонно интервю финансистът Николай Василев споделя, че не е имал информация за проведено публично обсъждане на Законопроекта за изменение и допълнение на Закона за корпоративно подоходно облагане. Малцина са данъчните експерти, които открито заявяват своето мнение, като Пламен Донеv, според който в резултат на „скрити от обществеността шушукания в кулоарите на Парламента...“, България се превърна в държавата с категорично най – високия национален допълнителен данък в ЕС за сектора на услугите“ Donev (2023).

Предлаганите разпоредби уреждат минималното ефективно данъчно облагане на многонационалните групи предприятия и на големите национални групи предприятия. Минималното ефективно данъчно облагане се прилага за съставни образувания, които са разположени в страната и които през данъчния период са членове на многонационална група предприятия или на голяма национална група предприятия с годишни приходи в консолидираните финансови отчети на крайното образувание майка на групата през поне два от четири данъчни периода преди текущия данъчен период в размер на най-малко 750 млн. евро. Предвижда се тази промяна в данъчното облагане да засегне около 600 дъщерни образувания на многонационални групи предприятия и около 5 национални групи предприятия.

Една от целите, които се поставят с въвеждането на директивата в националното данъчно законодателство, е България да спазва и изпълни ангажимента си към Европейския съюз (ЕС) за въвеждане на законодателството на ЕС в националното законодателство, както и към ОИСР за въвеждане на международно приетите правила на ОИСР за минимално глобално равнище на данъчно облагане на големите многонационални групи предприятия.

За да се даде възможност на държавите членки да използват приходите от допълнителен данък, събирани от техните облагани с ниска данъчна ставка съставни образувания, намиращи се на тяхна територия, държавите членки могат да избират да прилагат система за национален допълнителен данък. България също направи този избор, като с

въвеждането на национален допълнителен данък се цели данъчните приходи от допълнителен данък, дължим по отношение на съставните образувания в Република България на многонационалните групи предприятия, който съгласно правилата за първично облагане с допълнителен данък е дължим от крайно или междинно образувание майка в юрисдикцията, в която е разположено, за бъдат използвани в страната.

С прилагането на допълнителния данък и/или национален допълнителен данък се очаква да се постигне равнище на данъчно облагане на многонационалните групи с данъчна ставка, която да е не по-ниска от определената в Директива (ЕС) 2022/2523 минимална данъчна ставка от 15%, което да въведе минимално ефективно данъчно облагане на тези групи.

Самата Директива допуска определени изключения при облагането в юрисдикциите с допълнителен данък. Пример за това е изключението за съществена стопанска дейност, което е възприето само частично в Закона за корпоративното подоходно облагане. Според окончателния текст на закона, многонационалните групи предприятия могат да се възползват от данъчно облекчение в размер на 5% от балансовата стойност на допустимите дълготрайни материални активи, намиращи се в тази юрисдикция. Идеята на облекчението е, че по този начин от генерираната в съответната юрисдикция печалба се изключва печалба, резултат на реална икономическа активност и остава за допълнително облагане трансферираната печалба на многонационалните групи предприятия към съставни образувания в юрисдикция с по – благоприятно данъчно облагане, например печалба, генерирана въз основа на трансферирани права върху нематериални активи.

От мотивите на българските законодатели публикувани във връзка с изменението и допълнението на Закона за корпоративното подоходно облагане, обаче не става ясно защо България е страната, която решава да имплементира Директивата (ЕС) 2022/2523 на Съвета от 15 декември 2022 г. без да се възползва изцяло от облекченията и изключенията заложи в самата Директива, особено в частта „допустими разходи за заплати“. Редно е да се отбележи, че преобладаващата част на чуждестранните инвеститори в сферата на услугите е свързана със сектора на изнесените ИТ услуги, кол центрове и други подобни. Значението на този сектор във формирането на брутния вътрешен продукт нараства през последните години и това от части се дължи на плоската данъчна ставка от 10% на корпоративния данък. В този сектор основният разход е разходът за възнаграждения, а не толкова инвестициите в дълготрайни материални активи. Имплементиране на Директивата без изключението за „допустимите разходи за заплати“, лишава образуванията на многонационалните групи предприятия и големите национални групи в България от възможността да намалят данъчната си тежест и да запазят конкурентната си позиция по отношение на корпоративната данъчна ставка, спрямо другите страни в рамките на Европейския съюз. Това „хвърля сянка“ върху нагласите на България към привличане на чуждестранни инвеститори. Въпреки, че в мотивите към Закона за изменение и допълнение на Закона за корпоративното подоходно облагане изрично е посочено, че „конкретен ефект от предлаганите правила трудно би могъл да се определи“, може да се направи заключението, че ефективната данъчна ставка на корпоративния данък, с който се очаква да се обложат образуванията на многонационалните групи предприятия и големите национални групи в България в сектора за изнесени услуги, би достигнал средните, а и малко над средните нива за Съюза.

Този сценарий в комбинация с нестабилната политическа среда, корупционните схеми и механизмите за оказване на натиск върху бизнеса от страна на държавната ад-

министрация създават отрицателен образ на българската икономическа среда пред настоящи и потенциални инвеститори. Застъпва се опасението, че „България рискува както да загуби много потенциални инвеститори, така и някои от сегашните инвеститори сред големите мултинационални корпорации да се преместят в други държави“ Donev (2017).

В заключение България избира да въведе глобалния корпоративен данък, въпреки че според Директивата има възможност да отложи въвеждането за шест данъчни периода, поради наличието само на пет крайни – образувания майки на територията на страната (Petkova, L. 2023). От стенограмите на откритите парламентарни заседания става ясно, че аргументите са данъчните приходи да се съберат в България, понеже така или иначе МНП ще понесат данъчната тежест до размера на минимално определения глобален корпоративен данък в юрисдикцията, в която се намира крайното образувание – майка. За целта България прави избора да прилага национален допълнителен данък за съставните образувания, намиращи се на територията на България на МНП и допълнителен данък за големите национални групи. Обсъждането и приемането на закона обаче преминават с ограничена публичност, без съществено отразяване в медиите и без особен интерес от страна на обществеността. Законът е приет в рамките на един месец.

За разлика от България, която е единствената страна в ЕС, която не прие да въведе целия пакет от облекчения, другите европейски страни транспонираха Директивата с всички допустими изключения за съществена стопанска дейност и „de minimis“. Според икономистите това би натоварило с допълнителна данъчна тежест сектора на услугите, който през последните години е с основен принос за ръста на БВП. Той е високо мобилен и допускането само на изключение за съществена стопанска дейност за допустими дълготрайни материални активи не резонира с тяхната основна дейност. Този сектор е с висока добавена стойност, който инвестира основно в човешкия капитал, а разходите за заплати формират съществена част от разходното перо.

Заключение

Въвеждането на глобалния минимален корпоративен данък от 15% е значима стъпка към справедливо данъчно облагане на многонационалните компании, която цели да предотврати злоупотребите с данъчни убежища и агресивно данъчно планиране. България прие ключови изменения в законодателството, за да спази ангажиментите си към ЕС и ОИСР, и въведе национален допълнителен данък. Законодателните промени не предизвикаха значителен обществен интерес и не включват пълния набор от облекчения, което се очаква да постави страната в неблагоприятна позиция спрямо останалите членки на ЕС. Особено тревожно е, че неблагоприятната бизнес среда и високата данъчна тежест в секторите на услугите могат да доведат до загуба на инвеститори. България трябва да преосмисли подхода си и да адаптира законодателството, за да запази конкурентоспособността си на международната сцена.

Използвана литература

1. GONZALES CABRAL, A., BUCCI, B., GESUALDO, M., (2021) The Global Minimum Tax and the taxation of MNE profit, OECD Taxation Working Papers.
2. GOMEZ – CRAM, R., OLBERT, M., (2023) Measuring the Expected Effects of the Global Tax.
3. OECD, (February 2023) Tax Challenges Arising from Digitalisation of the Economy – Administrative Guidance on the Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two).

4. OECD, (July 2023) Tax Challenges Arising from Digitalisation of the Economy – Administrative Guidance on the Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two).
5. OECD, (December 2023) Tax Challenges Arising from Digitalisation of the Economy – Administrative Guidance on the Global Anti-Base Erosion Model Rules (Pillar Two).
6. Hamer, M. J., (2019) The impact of Globalization on Corporate income taxation.
7. Donev, P. (2023) Balgariya veche e darzhavata s nay-visoka danachna tezhest za sektora na uslugite, www.money.bg, (online), Available at: <https://money.bg/finance/balgariya-veche-e-darzhavata-s-nay-visoka-danachna-tezhest-za-sektora-na-uslugite.html>, (Accessed: 7.03.2025).
8. Petkova, L., (2023) Stenograma na otkrito plenarno zasedanie na Narodnoto sabranie, [www.parliament.bg/bg/plenaryst,\(online\)](http://www.parliament.bg/bg/plenaryst,(online)), Available at: https://parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/10828?utm_source=chatgpt.com, (Accessed: 10.03.2025).

Професионалните счетоводители в основата на устойчивите организации

Весна Ненчева¹

¹Софийски Университет „Св. Климент Охридски“, Стопански Факултет, София, България, e-mail: vnencheva@eqcons.com

Резюме:

Финансовия професионалист, в лицето на счетоводителя, има потенциала да бъде двигател на положителна промяна. Устойчивостта е реакция в отговор на движещи сили на промяната: икономика; околната среда; обществото; технология; и работната сила. Необходимо да се разгледа и индивидуалното, личностно ниво на устойчивост. По-конкретно, необходимо е да се разграничи термина обществена устойчивост (sustainability) и личностната характеристика устойчивост (resilience). В общ план, липсата на устойчивост (resilience), или адаптивност на по-абстрактно ниво, е спъващ фактор в работното представяне в частност и в устойчивостта (sustainability), привлекателността и следователно способността да бъде актуална една професия.

Ключови думи: счетоводна професия; личностна устойчивост; социална устойчивост (sustainability)

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.230>

Professional Accountants at the Core of Sustainable Organizations

Vesna Nencheva¹

¹ Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Faculty of Economics, Sofia, Bulgaria, e-mail: vnencheva@eqcons.com

Abstract:

The financial professional, in particular the accountant, has the potential to be a driver of positive change. Sustainability is a reaction in response to the drivers of change: economics; the environment; society; technology; and employees. It is necessary to explore also the individual, personal level of sustainability. Specifically, it is important to distinguish the term social sustainability and resilience as a personal characteristic. In a general sense, the lack resilience, otherwise understood as adaptability, is an impediment to work performance in particular and to sustainability in general, as well as the attractiveness of the profession and its ability to remain relevant.

Key Words: accounting profession; personal resilience; sustainability

Въведение

Въпроса за финансовия специалист, в частност счетоводителя, и ролята му в устойчивостта на едно предприятие е от нарастващо значение. Все повече източници индигират, че счетоводителя се намира в уникалната позиция да бъде двигател на положителна промяна както в професионалната сфера, така и във функцията в детайл. Понятието устойчивост може да се разбира като реакция в отговор на промени от всякакъв тип — икономически, обществени, технологични, такива в околната среда, и такива свързани с

работната сила. Устойчивостта може да бъде дефинирана като два основни типа—на нивото на обществото (sustainability) и на личността (resilience). Докато първото понятие обозначава социален процес, второто индикира психологична рамка. Личностната устойчивост може да бъде разбрана както като личностна характеристика, така и като набор от меки и социални умения които колективно индикират капацитет за адаптивност към промени. В този контекст, необходимо е да се посочат начините по които устойчивостта би могла да подпомогне привлекателността и следователно способността да бъде актуална една професия.

В този текст, ще започна с дефиницията на обществената устойчивост, която ще бъде дискутирана с цел въвеждането на контекста на устойчивата организация във връзка със счетоводството. За тази цел, ще разгледам доклада на ACCA (Association of Chartered Certified Accountants) „Професионални счетоводители в центъра на устойчивите организации“ (Lyon, 2021). Този доклад цели да дефинира предстоящото десетилетие като период изискващ модели на устойчивост в бизнеса, а и индикира начините по които финансовия професионалист в лицето на счетоводителя може да заеме ролята на двигател на положителна промяна. Във финален план, ще направя връзката между откритията на доклада и необходими разбирания за устойчивостта на личностно ниво, както и настоящи промени в Индустрия 5.0.

Устойчивите организации

Докладът на Комисията Brundtland на ООН, публикуван през 1987 дефинира устойчивостта (sustainability) като: „Растеж който задоволява нуждите на настоящето поколение без да компрометира възможността на бъдещите поколения да задоволяват собствените си нужди.“ Имайки предвид фокуса върху устойчивостта на развитието в Индустрия 4.0 (Ghobakhloo, 2020), има значително припокриване между литературата по темите. Jamwal et al (2021:5; също, вж. Khan, Ahmad and Majava, 2021) описват ключовите практики в припокриването на тези две области като: устойчив дизайн, управление на житейския цикъл, кръгова икономика, зелено управление и управление на околната среда. Изследователите (2021:5) също така твърдят, че нови възможности биват обект на дискусия като: 1) бизнес модели въз основа на smart данни; 2) мрежи със затворен цикъл на supply chain; 3) дигитална трансформация в малки и средни предприятия; 4) обучение на работници с информационни и комуникационни технологии; 5) устойчив дизайн на продукти; и 6) децентрализирани производствени линии.

В доклада на Jamie Lyon за ACCA (Association of Chartered Certified Accountants) от 2021 „Професионални счетоводители в центъра на устойчивите организации“ дефинира последващото десетилетие като такова на устойчивия бизнес и финансов професионалист в лицето на счетоводителя като двигател на положителна промяна. Подобно, Stancheva-Todorova (2022:119) предоставя следният образ за бъдещето на ролята на счетоводителя:

Accounting experts can directly contribute for building the sustainable organisation of the future by their support to improve the leadership and corporate governance of the organisation, by providing advisory, reporting, tax, and other services as well as by ensuring ethics and protecting the public interest.

Устойчивостта (Lyon, 2021:11; също, вж. Станчева-Тодорова, 2022:107), от друга страна, бива реакция в отговор на движещи сили на промяната: икономика (вкл. глобална продукция, по-голяма роля на правителствата, глобални supply chains, разделянето на икономиките на САЩ и Китай, възходът на протекционистка политика); околната среда

(вкл. извънредната ситуация в областта на климата, засилването на циркулярността на бизнес моделите, управлението на природния капитал, възходът на данъчни реформи и т.н.); обществото (вкл. доверието в лидери, инклузивността като добър бизнес, демографски промени движещи стратегии за управление на таланти, технологичната трансформация на образованието, забързването на нови бизнес модели); технология (вкл. разширяването на възможни данни, cloud трансформации на настоящи мащаби, възход на smart технологии, киберсигурност, технологии за работа в екип и повишена свързаност); и работната сила (вкл. хибридността на бъдещите професионални позиции, растеж продиктуван от иновациите и сътрудничество, трансформацията на кариерните пътеки, благополучието заема централно място в дневния ред, продължителното обучение). Докладът също така дефинира 7 възникващи ключови капацитета, сами по себе си в отговор на гореописаните движещи сили на промяната, които ще са базата за успешния устойчив бизнес и финансов специалист, и конкретно счетоводителя.

Първи капацитет е сътрудничеството (Lyон, 2021:67), което се изразява в следните ключови компетенции: ангажираност, комуникация, приобщаване, въздействие и фокус върху заинтересованите страни. Сътрудничеството, според АССА, е от необходимост в най-различни форми, включително в хибридната и дистанционната работа, развитието на глобални supply chains и възникващи нови инструменти и технологии в работното място, както и необходимостта от комуникацията с все повече типове партньори, заинтересовани страни и клиенти. От значение за капацитета за сътрудничество е работата в екип както и поддържането на взаимоотношения. По-общо, капацитета сътрудничество може да бъде отъждествен с понятието междуличностни умения, което за Klein et al (2006) включва социални умения, социални компетенции, умения за работа с хора, умения за работа в пряк контакт с хора и лице-в-лице, човешки умения и вече споменатите меки умения. В контекста на адаптивност, капацитета сътрудничество също би включил и способността за културна адаптивност, или приобщаване в смисъла на ефективна комуникация, взаимодействие с други хора и управление на взаимоотношения. Компетентността по въздействие също може да бъде сравнена с необходимостта за коректно взаимодействие с другите и управлението на екипи от гледна точка на лидерството, себемотивацията и себеефикасността. В този общ смисъл, капацитета сътрудничество включва както и междуличностни, така и личностни умения, също така дефинирани в контекста на предишната глава от този научен труд като „меки умения“.

Вторият капацитет, проникателност, се състои от предимно личностни умения като критичното мислене, умението за планиране и управление на проекти, способността за иновации и креативност, и бизнес разумност и нюх. Капацитета на една организация за проникателност е дълбоко обвързан именно с гореописаната адаптивност и интеграция на системи за справяне в среда от типа VUCA. Проникателността е от значение за конкурентоспособността на едно предприятие, както и подходящата адаптация към кризи, нови възможности, и непредвидени обстоятелства, като едновременно подпомага достигането на целите и поддържането на обществените социални блага които произвеждат стойност за всички заинтересовани страни. Ключови за проникателността са работата с данни, анализа на причинно-следствените връзки, и умението за вземане на решения. Също така, умението индикира нужда за интеграция на капацитета на ниво личност, екип и организация от гледна точка на стратегическото развитие с цел справяне с конкуренция, кризи, или непредвидени, комплексни ситуации.

Стремежът, третия капацитет, е пряко обвързан с решителност, мотивация и умението за себепознание. Този капацитет също включва следните ключови компетенции:

ученето през цял живот, лидерството, и решителността що се отнася до оспорването на съществуващи практики които могат да бъдат подобрени както и до постигането на резултати въз основа на почтеност, доверие, и добра репутация. Стремекът е от изключително значение в среда на потенциални икономически и здравни кризи, предизвикващи множество на брой предизвикателства и промени. Себе-ефективността е синхронно понятие на стремекът, тъй като гореописаните компетенции включват вярата на дадена личност в собствените си способности за постигането на дадена цел (Bandura, 1997). В този смисъл, дискусииите на Grieve and Mahar (2012, стр.10) относно социалната интелигентност са също релевантни относно ефективната комуникация и преследването на цели, и то въз основа на прозрачност и почтеност, в ситуации на междуличностен обмен.

Четвъртият капацитет е етиката, която ACCA (Lyon, 2021:70) дефинира като действия въз основа на фундаментални принципи на професионалното и лично поведение с цел спазване на закони и регулации, както и етични рамки. Както беше споменато по-горе, интегритета на дадена професия може да бъде поставен под въпрос при възникването на скандали. Още повече, доверието в професията, както и статута, и следователно привлекателността ѝ могат да бъдат уронени (King and Fitzgerald, 2016; Rogers et al, 2005). В този смисъл, етичното изпълнение на счетоводната функция е от голямо значение за устойчивостта на дългосрочния принос на професията, особено що се отнася до прозрачност със заинтересовани страни. Разбрано по този начин, етичното поведение е също така фактор на лидерството на ниво предприятие и управление. По-конкретно, етиката е пряко свързана с множество набори от задачи като одиторство, консултация, управление на финансите и на риска.

Петият капацитет, експертизата, е директно обвързан с техническите отговорности на работната позиция. В частност, Chychyla, Leone and Minutti-Meza (2019) индигират че експертизата е от голямо значение във връзка с комплексността на регулациите по докладване (financial reporting complexity, FRC). Именно, експертизата е факторът, който гарантира качество в изпълнението на одит, на корпоративното и бизнес докладване, спазването на данъчни регулации, и изпълнението на консултантска функция. В общ план, експертизата е също така обвързана с управлението на работното представяне, на риска, и на финансите. В този смисъл, експертизата може да се изразява в капацитета за управление/мениджмънт. Свързано е също и с понятия като мета-знание (Foss and Jensen, 2019) и с умения за адаптивност що се отнася до контекста на VUCA (т.е. среди на непредвидимост, комплексност и множество промени) и необходимост от гъвкавост и адаптивност в стратегическото управление (Bartscht, 2015).

Шестият капацитет се състои от наличността и възможността за оползотворяване на цифровите технологии. Връзката с дигиталната трансформация е ясна и поставя въпроса за управлението на промените и подсигурирането на актуалността на професията. Този капацитет се изразява в умелото, специализирано и етично използване на нови и съществуващи технологии, било то във връзка с данни, практики и системи. Ключов фактор е контекста на Индустрия 4.0 и следователно smart производството, както и дългосрочната устойчивост (sustainability). Релевантни са елементите на изкуствения интелект (AI), the Internet of Things (IoT), Cyber Physical Systems (CPS, вж. Jazdi, 2014). Цялостното очакване на ACCA (2021: 73) е за повишена ефективност и по-висока степен на капацитета за реакция към промени. Също така се очаква и повишена степен на комуникация и по-висока степен на свързаност, следователно разчитайки на капацитета за сътрудничество, бизнес проникателност и етика.

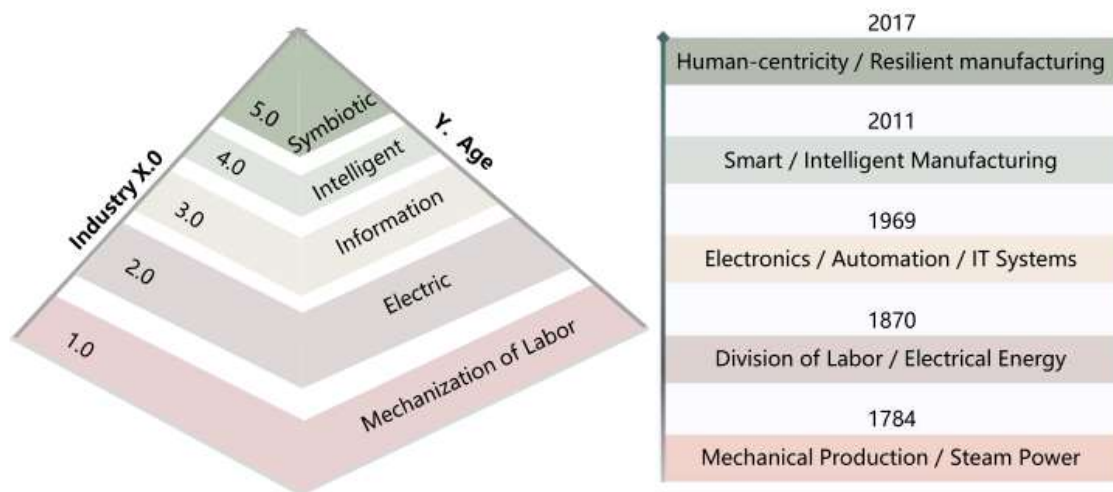
Последният посочен капацитет от АССА е този обвързан с устойчивостта (sustainability). Устойчивостта като понятие има цялостен характер, т.е. обхващащо множество измерение, както и в ядрото си се отнася до дългосрочността на организацията, околната среда и обществото. Експертизата в устойчивост е в центъра на вземането на дългосрочни решения, които успяват да отчетат потенциалните компромиси, възможните разходи и опциите за всякакъв тип бизнес дейности. Ключов елемент е стратегическото управление на взаимоотношенията с партньори, заинтересовани страни и околната среда с цел доставяне на стойност. Също така, би могло да се каже че устойчивостта на едно предприятие разчита на цялостния капацитет за адаптивност. Устойчивостта, дефинирана от Ghobakhloo (2020) в контекста на Индустрия 4.0, е многоизмерна и се отнася не само до околната среда. В частност, устойчивостта във връзка с околната среда се отнася до екологични проблеми обвързани с консумацията и поддържането на природни ресурси. Въпреки това, Ghobakhloo добавя измерението на социална устойчивост (sustainability) в синхрон с капацитети дефинирани от обсъждания доклад на АССА. Именно, социалната устойчивост е обвързана с идентификацията, управлението, и стратегическото интегриране за справяне с промяна във връзка с бизнес дейности които имат положителни или негативни последствия.

Устойчивостта на личностно ниво

Въз основа на този фокус, и установената рамка на меките умения, е необходимо да се разгледа и индивидуалното, личностно ниво на устойчивост. По-конкретно, необходимо е да се разграничи термина обществена устойчивост (sustainability) и личностната характеристика устойчивост (resilience). Докато дефиницията на sustainability е предоставена въз основа на Комисията Brundtland на ООН от 1987, то втория термин трябва да бъде разграничен с по-индивидуалният си мащаб. Именно, личностната устойчивост (resilience) представлява набора от умения за справяне с трудности и условия на стрес (Connor and Davidson, 2003; също, вж. Smith and Emerson, 2021). Авторите добавят, че негативната страна на множеството промени, иновации и необходими съображения относно тях, естествено резултира в повишени нива на стрес, включително на студентите, на които им предстои да навлязат в пазара на труда. Smith et al (2020) приемат хипотезата че устойчивостта е способност която успешно индикира по-висока вероятност студенти по счетоводство да останат в професията. Cassidy (2015:2) обобщава, че устойчивостта (resilience) на дадена личност може да бъде отъждествена с адаптивност, ресурсност и иновативност в отговор на трудност, заплаха или предизвикателство. В този смисъл, устойчивостта на личностно ниво е дълбоко обвързана с адаптивността като качество на работното представяне.

Липсата на устойчивост е пряко свързана с повишените нива на стрес, които от своя страна са фактор водещ до бърнаут (burnout), и следователно ограничената работоспособност в дългосрочен план. По-конкретно, продължителното излагане на стрес е способно да превъзмогне капацитета на дадена личност, в контекста на Smith and Emerson (2021) студенти по счетоводство, за справяне и това допринася за физическото, ментално и емоционално изтощение което представлява работното прегаряне (burnout). Maslach, Jackson, and Schwab (2016, цитирани в Smith and Emerson, 2021:6) дефинират три компонента на бърноут в инструмента и за измерването му: преумора, цинизъм, академична ефикасност. Именно, преумората се изразява в претовареност поради учебния план, цинизма представлява заемането на безразлично отношение към учебния материал, а академичната ефикасност е степента до която дадена личност е доволна от предишни или

настоящи постижения. Третото измерение е най-силно обвързано и с очакванията на дадена личност за бъдеща ефективност в обучението. В общ план, липсата на устойчивост (resilience), или адаптивност на по-абстрактно ниво, е спъващ фактор в работното представяне в частност и в устойчивостта (sustainability), привлекателността и следователно способността да бъде актуална една професия.

Фигура 1. Модел на Индустрия 5.0 (Leng et al, 2022)

Именно, върху тази основа Leng et al (2022) представят възможността за Индустрия 5.0, която е най-фокусирана върху хората и с приоритети едновременно в личностната (resilience) и обществената (sustainability) устойчивост. Lent et al (2022: 281) въвеждат термина устойчивият изпълнител 5.0 („the Resilient Operator 5.0”), който е фокусиран на два елемента: първо, върху изграждането на себе-устойчивост („self-resiliency”) на работната сила въз основа на присъщата ѝ уязвимост; и второ, върху системна устойчивост („systemresiliency”) за всякакви системи изградени от хора и машини в една система за производство с цел подсигурирането на оптималната изпълнителност. В този смисъл, Индустрия 5.0 е с фокус върху симбиоза, вместо приоритет на smart цифрови технологии. Още повече, визията за Индустрия 5.0 слага в центъра си именно човека и обществените нужди. По този начин, потенциала на Индустрия 5.0 е пряко обвързан с устойчивостта (sustainability) на околната среда и социалните ѝ измерения (Ghobakhloo, 2020).

Заклучение

Шестте ключови капацитета описани в доклана на АССА (2021) „Професионални счетоводители в центъра на устойчивите организации“ представят цялостна картина на необходимите набори от умения от страна на професионалистите както и инфраструктури на ниво организация. Именно, това са (1) сътрудничество; (2) проникателност; (3) стремеж; (4) етика; (5) експертиза; (6) цифрови технологии; и (7) обществена устойчивост. Първите три компетентности могат да бъдат описани под общото понятие „меки умения“. Нито едно от тях не разчита на база знание която е специфична за финансовата сфера или счетоводната функция. Напротив, всяка една от тези компетентности е свързана или с личностна характеристика (напр. стремеж и проникателност) или набор от способности за работа с другите (напр. сътрудничество. В някои случаи (напр. проникателност), даден капацитет може да бъде разглеждан и като метакогнитивно умение, т.е. креативна способност за разрешаване на проблеми. Следващите три капацитета (4-6) са по-директно свързани с професионалните стандарти на професията, както и прилагането

им на ниво организация, както и на нивото на лично поведение. Петият капацитет, експертизата, е най-пряко свързан с техническата отговорност на счетоводната функция в едно предприятие. Четвъртият капацитет обаче представлява смесица от капацитети свързани с меките умения (1-3), но приложени в контекста на професионалната сфера, именно във връзка със спазването на закони и регулации в професията, както и етични рамки. В този смисъл, етиката може да бъде разглеждана като от части техническо знание, от части междуличностни умения на нивото на организацията и отвъд. Шестият капацитет насочва организацията в по-глобален план—именно, наличността и възможността за оползотворяване на цифровите технологии. В този смисъл е необходимо да се отбележи, че от ключово значение е въпроса за дигиталната трансформация. Значителен проблем в тази връзка е именно неравномерното разпространение на дигитализацията. Докладът на Световния Икономически Форум за бъдещето на работните позиции твърди че дигиталната трансформация ще остане значим фактор в близкото бъдеще. Технологичните промени могат да доведат до автоматизацията на повтарящи се задачи. Поради тази причина работните места, които изискват човешки умения като креативност, сътрудничество, комуникация, стремеж или решаване на проблеми, ще продължат да нарастват. Може да се твърди на тази основа, че меките умения радикално отличават човешкото присъствие от технологичните системи, а и допълват и компенсират дефицитите произтичащи от тях (вж. Dolev and Itzkovich, 2020, стр.57). Последният посочен капацитет от АССА е този обвързан с устойчивостта (sustainability). Устойчивостта е комплексно понятие, но цялостно се изразява в дългосрочността на организацията, околната среда и обществото. Ghobakhloo (2020) подчертава, че Индустрия 4.0 е дълбоко обвързана и с устойчивостта (sustainability), особено във връзка с околната среда и природните ресурси. Индустрия 4.0 е обвързана с дигиталната трансформация и иновациите като метод за справяне с настоящи проблеми.

В този смисъл, всичките капацитети изброени в доклада и обсъдени в този текст трябва да бъдат разглеждани като кумулативни и взаимнодопълващи се. Също така, необходимо е да се отбележи, че капацитети на организационно ниво разчитат именно на способностите на личностно ниво. Меките умения са значителен фактор за това, тъй като те служат не само като индикация за израз на тези капацитети на ниво конкретния професионалист, но и на колективно ниво индикират потенциала за безпроблемното им изразяване като положителна сила. Именно тук е от значение понятието на личностна устойчивост (resilience). Устойчивостта на нивото на един професионалист е силна индикация за адаптивност, ресурсност и иновативност в отговор на трудност, заплаха, предизвикателство, или промени като цяло. Именно устойчивостта на личностно ниво е основата на адаптивността като качество на работното представяне и в последствие устойчивостта (sustainability) на предприятието.

Литературни източници

1. BANDURA, A. 1997. Self-Efficacy: The Exercise of Control. W.H. Freeman & Co.
2. BARTSCHT, J., 2015, 'Why systems must explore the unknown to survive in VUCA environments', *Kybernetes*, 44(2), pp.253-270.
3. BRUNDTLAND, G.H., 1987, *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, United Nations, viewed 30 July 2024, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
4. CASSIDY, S., 2015. Resilience building in students: The role of academic self-efficacy. *Frontiers in psychology*, 6, p.1781.

5. CHYCHYLA, R., LEONE, A.J. AND MINUTTI-MEZA, M., 2019. Complexity of financial reporting standards and accounting expertise. *Journal of Accounting and Economics*, 67(1), pp.226-253.
6. CONNOR, K.M. AND DAVIDSON, J.R., 2003. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and anxiety*, 18(2), pp.76-82.
7. FOSS, N.J. AND JENSEN, H., 2019. Managerial meta-knowledge and adaptation: Governance choice when firms don't know their capabilities. *Strategic Organization*, 17(2), pp.153-176.
8. GHOBAKHLOO, M., 2020, 'Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability', *Journal of cleaner production*, 252, p.119869.
9. GRIEVE, R. AND MAHAR, D., 2013. Can social intelligence be measured? Psychometric properties of the Tromsø Social Intelligence Scale–English version. *The Irish Journal of Psychology*, 34(1), pp.1-12.
10. JAMWAL, A., AGRAWAL, R., SHARMA, M. AND GIALLANZA, A., 2021. Industry 4.0 technologies for manufacturing sustainability: A systematic review and future research directions. *Applied Sciences*, 11(12), p.5725.
11. JAZDI, N., 2014. Cyber physical systems in the context of Industry 4.0. In *2014 IEEE international conference on automation, quality and testing, robotics* (pp. 1-4). IEEE.
12. KHAN, I.S., AHMAD, M.O. AND MAJAVA, J., 2021. Industry 4.0 and sustainable development: A systematic mapping of triple bottom line, Circular Economy and Sustainable Business Models perspectives. *Journal of Cleaner Production*, 297, p.126655.
13. KING, R. AND FITZGERALD, L., 2016, 'Challenges facing the accounting profession: maintaining relevance in a changing environment', *In Perspectives on contemporary professional work* (pp. 187-210), Edward Elgar Publishing.
14. KLEIN, C., DEROUIN, R.E. AND SALAS, E., 2006. Uncovering workplace interpersonal skills: A review, framework, and research agenda. *International review of industrial and organizational psychology* 2006, 21, pp.79-126.
15. LENG, J., SHA, W., WANG, B., ZHENG, P., ZHUANG, C., LIU, Q., WUEST, T., MOURTZIS, D. AND WANG, L., 2022. Industry 5.0: Prospect and retrospect. *Journal of Manufacturing Systems*, 65, pp.279-295.
16. LYON, J. 2021. Professional accountants at the heart of sustainable organisations. Association of Chartered Certified Accountants (ACCA) Policy and Insights Report. Available at: <https://www.accaglobal.com/uk/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/pro-accountants-heart-sustainable-orgs.html>
17. ROGERS, R.K., DILLARD, J. AND YUTHAS, K., 2005, 'The accounting profession: Substantive change and/or image management', *Journal of Business Ethics*, 58, pp.159-176.
18. SMITH, K.J. AND EMERSON, D.J., 2021. Resilience, psychological distress, and academic burnout among accounting students. *Accounting Perspectives*, 20(2), pp.227-254.
19. SMITH, K.J., HAIGHT, T.D., EMERSON, D.J., MAULDIN, S. AND WOOD, B.G., 2020. Resilience as a coping strategy for reducing departure intentions of accounting students. *Accounting Education*, 29(1), pp.77-108.
20. STANCHEVA-TODOROVA, E. 2022. Contemporary Issues in Accounting. The Accounting Profession. St.Kliment Ohridski University Press.

Интегрирана отчетност: съдържание, концептуална рамка и преимущества

Християн Стоянов¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България, e-mail: h.stoyanovub@gmail.com

Резюме

Интегрираната отчетност съчетава докладването на финансова и нефинансова информация, показвайки ангажираността на дружествата с външната им среда. Тя се фокусира върху възможността за създаване на стойност, устойчивостта и бъдещото развитие, а не върху текущото състояние и увеличаването на финансовите резултати в краткосрочен план.

Ключови думи: интегрирана отчетност, устойчивост, нефинансова информация, създаване на стойност

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.238>

Integrated reporting: content, conceptual framework, and benefits

Hristiyan Stoyanov¹

¹University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria, e-mail: h.stoyanovub@gmail.com

Abstract

Integrated reporting combines the reporting of financial and non-financial information, demonstrating companies' commitment to their external environment. It focuses on the potential to create value, sustainability, and future development, rather than on the current state and the increase of financial results in the short-term period.

Keywords: integrated reporting, sustainability, non-financial information, value creation

Въведение

Интегрираната отчетност има за цел да насърчава и въплъщава интегрирано мислене в организациите, представляващо колективното съзнание на всички лица, взаимодействащи с мениджърския екип, чиято основна цел е да генерира стойност за компанията. Това интегрирано мислене улеснява съгласуваното вземане на решения и действия.

Повишаването на осведомеността на участниците в икономическите дейности по отношение на макроикономически предизвикателства, като изменението на климата, опасенията за околната среда, изчерпването на суровините, глобализацията и непрекъснатото нарастване на световното население може да се постигне чрез подобряване на отчетността и повишаване на прозрачността по отношение на генерираната информация. Този напредък води до по-широк кръг от теми за докладване, традиционно обхващащи аспекти, свързани с опазване на околната среда, социални проблеми, управленски стратегии и инициативи, насочени към борба с корупцията.

Първа част

През последните години Европейският съюз предприе значителни стъпки за разширяване и задълбочаване на изискванията за корпоративна отчетност, особено по отношение на нефинансовата информация, свързана с устойчивостта.

Някои от тях включват:

- На 5 януари 2023 г. влиза в сила Директивата за корпоративна устойчивост (CSRD), която надгражда предишната Директива за нефинансово докладване (NFRD). CSRD разширява обхвата на предприятията, задължени да разкриват информация за устойчивостта, и въвежда по-подробни изисквания за отчетност в различни категории, включително стратегия, бизнес модел, управление на рискове и цели (Grant Thornton Bulgaria, 2024).

- От 1 януари 2024 г., предприятията, които вече подлежат на NFRD, започват да прилагат новите изисквания на CSRD за отчетни периоди, започващи на или след тази дата (Evropeyski savet, 2022).

- От 1 януари 2025 г., големи предприятия, които досега не са били обхванати от NFRD, ще бъдат задължени да спазват изискванията на CSRD (Evropeyski savet, 2022).

- От 1 януари 2026 г., регистрирани малки и средни предприятия (МСП), малки и некомплексни кредитни институции и каптивни застрахователни предприятия ще трябва да се съобразят с директивата (Evropeyski savet, 2022).

- През юли 2023 г. Европейската комисия приема първия набор от Европейски стандарти за отчитане на устойчивостта (ESRS), които предприятията трябва да използват при изготвянето на своите отчети за устойчивост. Тези стандарти са разработени от Европейската консултативна група за финансово отчитане (EFRAG) и целят да осигурят съпоставима и надеждна информация за устойчивостта на предприятията в ЕС (Grant Thornton Bulgaria, 2024).

- Държавите-членки на ЕС са задължени да транспонират разпоредбите на CSRD в националното си законодателство до 6 юли 2024 г. В България измененията в Закона за счетоводството, свързани с въвеждането на изискванията на CSRD, са обнародвани в Държавен вестник бр. 72 от 27 август 2024 г (Accountingnews, 2024) и допълнително изменени в Държавен вестник бр. 17 от 28 февруари 2025 г .

Това означава, че повече компании ще трябва да разкриват подробна информация за своите екологични, социални и управленски (ESG) практики.

При вземането на решения от първостепенно значение става приоритизирането на информацията относно бизнес стратегиите на компанията, пазарните позиции, инвестиционните и изследователските дейности, както и оценките на нейното финансово състояние. Фактори като прозрачността на информацията, доверието в управлението, оценката на обучението на персонала, скоростта на иновациите и данните относно заинтересованите страни представляват само част от сравнително скорошните отчетни елементи, които влияят върху оценката на компанията.

В най-широк смисъл, интегрираното отчитане се признава като нов подход за подготовка на отчети, където финансовата и нефинансовата информация са взаимосвързани. За разлика от традиционните финансови отчети, които представят информация в изолирани сегменти, интегрираните отчети компилират тази информация в организиран документ, където различните компоненти са взаимосвързани. Следователно докладът е обо-

гатен с нефинансови елементи, които дават представа за човешкия капитал, корпоративната социална отговорност, екологичните съображения и социалните и управленски функции на компанията.

Финансовите и нефинансовите показатели, заедно с тяхната взаимовръзка, както са представени, улесняват артикулирането на тяхното въздействие както върху краткосрочното, така и върху дългосрочното създаване на стойност на компанията, както и върху нейната устойчивост (Pajdowski, A. 2013). Целта на интегрирания отчет е да изясни начина, по който компанията се ангажира с външната си среда, за да генерира стойност в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план, вместо да се фокусира единствено върху смекчаване на неблагоприятните ефекти от нейните операции. Ключов въпрос в този контекст е степента, в която финансовите и нефинансовите показатели си влияят един на друг.

Интегрираното отчитане се стреми да предостави перспективно показване на информация чрез количествени и качествени показатели, насочени към аудитории, които са наясно с потенциалните рискове и бизнес стратегии, свързани с конкретни компании. Целта му е да създаде прозрачно, съгласувано и сравнимо отчитане, което отговаря на нуждите на заинтересованите страни, като илюстрира тенденциите на развитие на тези компании. Въпреки че формулирането на финансови показатели се ръководи от съответните стандарти за финансово отчитане, липсват стандарти за нефинансово отчитане поради доброволния характер на информацията, предоставена от компаниите. Това позволява на последните да разработят свои собствени персонализирани версии на годишен отчет, като гарантират, че се използват подходящата структура и съдържание.

Нуждата от въвеждането на интегрирано отчитане се корени основно в последните трансформации в бизнес средата, които са повлияни от глобалните предизвикателства, пред които са изправени компаниите. Фактори като глобализацията и нейните последици, недостигът на ресурси, общият растеж на населението и екологичните проблеми представляват кулминацията на тези промени. Вследствие на това се наблюдава нарастване на регулаторното въздействие на институциите, натоварени да гарантират отчетност, наред с повишените изисквания за прозрачност, които служат на интересите на заинтересованите страни. Важно е да се признае, че включването на нарастващ брой отчетни елементи в интегриран бизнес отчет може да доведе до прекомерно разширяване. В такива случаи целта се измества към оптимизиране и уплътняване на информацията, като същевременно се представя по начин, който признава взаимовръзките между различните компоненти.

Безспорно е, че качеството на тази информация повдига важни въпроси относно нейната способност да изчислява всички първични икономически показатели, свързани както с настоящия, така и с бъдещия растеж на компаниите, както и нейната ефективност при осигуряването на надежден вътрешен контрол върху нефинансовите данни. При разглеждането на въпроса за интегрираната отчетност е от съществено значение да се изследват връзките и тенденциите на развитие, които съществуват между тази отчетност и устойчивостта.

Това подчертава ключов елемент на интегрираното отчитане: ефективното задоволяване на информационните нужди на всички страни, заинтересовани от дейностите и поведението на конкретна компания, консолидирани в един отчет. Яснотата на представената информация гарантира, че никой потребител не е несправедливо облагодетелстван или поставен в неравносечно положение.

Според Интегрираната рамка за отчетност, един интегриран доклад трябва да осигури мониторинг на качеството на взаимоотношенията на организацията с нейните ключови заинтересовани страни и как и до каква степен организацията разбира, взема предвид и отговаря на техните законни нужди, интереси и очаквания. Всеки доклад разглежда отделните информационни изисквания, представени от различни категории заинтересовани страни.

Например, интересите на доставчиците на капитал се адресират предимно чрез финансови отчети, докато социалните и екологичните отчети се грижат конкретно за по-широк кръг от заинтересовани страни, което включва местни общности, организации с нестопанска цел и медии (Busco Cr., Mark L , Riccaboni An., Q. P. 2013).

Втора част

Концепцията за интегрирана отчетност е изградена върху пет основни принципа: стратегическа ориентация, използване на информация, ориентация към бъдещето, ориентация към заинтересованите страни и конвергенция в рамките на единствен принцип, който обхваща прецизност, надеждност и същественост. Принципът на стратегическа ориентация предвижда, че интегрираният доклад трябва да включва информация относно стратегическите цели на компанията във връзка с възможностите за създаване на стойност, когато очертава бизнес модела. От съществено значение е устойчивостта да бъде вградена в стратегията на компанията, за да има докладът някаква практическа стойност.

Принципът на "използване на информацията" налага взаимовръзките и зависимостите между елементите на бизнес модела и уместните фактори на бизнес средата да бъдат представени стегнато, обхващайки всички значими положителни и отрицателни данни, които са налични. Принципът на ориентация към бъдещето възплъщава необходимостта интегрираният отчет да предава информация за бъдещи събития от гледна точка на ръководството на своите потребители.

Концепцията за ориентация към заинтересованите страни изисква компанията да разкрие своите взаимодействия със заинтересованите страни, като признава значението на различните заинтересовани страни за организацията, като същевременно изяснява своя подход към разбирането, зачитането и задоволяването на техните нужди.

Интегрираните отчети трябва да бъдат структурирани в шест компонента: организационен и бизнес модел; бизнес средата, включително възможности и рискове; стратегии и методи за постигане на целите; управление и компенсация; представяне, представяне и бъдеща перспектива (Pajdowski, A. 2013).

Интегрираното отчитане дава приоритет на съдържанието пред правната форма, като същевременно гарантира надеждността на информацията, за да подобри яснотата на финансовите резултати на компаниите.

Съществува връзка между екологичните заплахи и насоките за икономическо развитие; обратно, опасенията за околната среда и развитието са тясно свързани с различни социални фактори. Следователно подобреното бизнес отчитане има потенциала да възстанови общественото доверие в бизнес практиките, да укрепи доверието на инвеститорите и другите заинтересовани страни и да улесни ефективното разпределение на всички видове капитал – включително интелектуален капитал – в рамките на глобалната икономика. Включването на нефинансови показатели за осветяване на нови измерения на корпоративните дейности не само подобрява информацията, достъпна за отделните потребители, но също така влияе върху нейното цялостно качество и полезност.

Изследванията показват, че корпоративните лидери, които включват финансови, екологични, социални и управленски данни в своите отчети, бизнес стратегии и управленски практики, постигат значителни конкурентни предимства. Многобройните връзки между "околна среда – икономика – социална сфера" дават глобални последици. Интегрираното отчитане се характеризира с капацитета си не само да трансформира възприетата информация, но и да насърчава поведение чрез балансиран ежедневни практики, които включват специфични финансови и нефинансови показатели за изпълнение. Това от своя страна се отразява пряко върху репутацията както на компаниите, така и на тяхното ръководство. Силната корпоративна репутация удължава продължителността, през която компаниите получават повишена финансова възвръщаемост.

Сред десетте фактора, оценени от барометъра на Edelman (2019), двата най-значими елемента на корпоративната репутация, идентифицирани от 83 процента от анкетиранияте, са „прозрачни и честни бизнес практики“ и „компания, на която мога да се доверя“. По-специално, проучването разкрива, че „най-доброто лидерство“ и „финансовият доход“ са оценени най-ниско по отношение на предпочитанията. Всеки ден конфликтът между търсенето на печалба, използването на ресурсите и обществения принос продължава да се засилва.

Инвеститорите оценяват критично екологичните съображения, взаимодействието на социалните норми и ценности и управлението на човешките ресурси, за да намалят потенциала за увреждане на репутацията. Този контрол е от жизненоважно значение за справяне с нарастващото търсене на интегрирано отчитане, което има за цел да посочи рисковите зони чрез обединяване на финансови и нефинансови данни. В светлината на възникващите фактори, свързани с икономическия и социалния риск, настоящите управленски практики в бизнеса претърпяват модификации и подобрения, което води до разработването на иновативни стратегии.

Интегрираното отчитане установява всеобхватна рамка за систематично разкриване на информация, насочена към новите реалности. Този подход дава възможност за предвиждане на потенциални предизвикателства, свързани с икономически и социални измерения в обозримо бъдеще на всяка организация. Постигането на това изисква внимателен подбор на система, включваща ключови финансови и нефинансови показатели, заедно с техните взаимовръзки и задълбочен анализ. За да се коригира асиметричното представяне на информация, от съществено значение е да се балансират интересите на корпорациите с тези на външни заинтересованите страни. Такъв баланс е основен за култивирането на стабилни, добре информирани организации, които се радват на силна корпоративна репутация и генерират устойчиви марки и финансова възвръщаемост.

Интегрираната отчетност обаче среща няколко пречки. За компаниите задачата да събират и анализират данни, отнасящи се до социалния и екологичния контекст, в който работят, може да се окаже доста трудна.

В съответствие с това е представянето на независим доклад, фокусиран върху устойчивостта, заедно с потенциалните рискове и перспективи от дългосрочна перспектива, който служи като допълнение към годишния финансов отчет. Необходимостта от подробно отчитане, което остава недефинирано, подчертава значението на създаването на надеждна интегрирана рамка за отчитане, която да отговаря на разнообразните потребителски нужди.

Тъй като пазарите осъзнават все повече различни екологични и социални практики за управление, данните, събрани в световен мащаб, се използват за оценка на цялостната устойчивост на корпорациите. Тази ситуация поражда търсене на съгласуван

стандарт, който да управлява въпроси, свързани с интегрираното отчитане. Такъв стандарт би отразявал принципите на рамката за устойчивост.

В светлината на това финансовите отчети, за да бъдат подобрени с допълнителна информация, която да формулира по-задълбочено корпоративните рискове и възможности за създаване на стойност. Установените екологични разпоредби в повечето индустриализирани нации налагат ограничения върху дейностите, вредни за околната среда, и налагат известно ниво на регулаторна отчетност. На капиталовите пазари подобрената информация обикновено улеснява по-доброто вземане на решения.

Тази информация трябва да бъде лесно достъпна, лесно разбираема и сравнима. За да се възползват от подобрения информационна среда, компаниите трябва да получат данни, които могат да се споделят интерактивно, ефикасно, надеждно и икономично. Това налага всички участници във веригата за доставка на отчетни данни да приемат единна глобална информационна стандартна платформа и да установят таксономии за бизнес концепции (Watson and Monterio 2014).

Платформи, като GetaYou.com, дават възможност на инвеститорите на дребно и инвестиционните мениджъри, като наблюдават на активно управлявани, персонализирани инвестиционни портфейли, свързани с независими изследователски доклади. Освен това Fidelity предоставя на своите регистрирани инвеститори достъп до данни относно екологичните, социалните и управленските резултати на компаниите, за да им помогне при вземането на инвестиционни решения.

Като цяло съществува риск доброволното докладване да доведе до изкривени резултати. Всеки отчет отразява конкретен аспект на организационната дейност, често повлиян от различни интереси. Мениджърските мотивации са склонни да благоприятстват представянето на положителна информация, като същевременно потискат негативните прозрения. Следователно докладите за устойчивост често демонстрират сложни модели, без да се фокусират върху основните елементи на растежа на компаниите, особено по отношение на тяхното финансово състояние. Тази ситуация подчертава значението на търсенето на връзка между финансовата и нефинансовата информация в отчетите, вместо да се допуска тяхното пространствено и времево разделяне.

Взаимовръзката между финансови и нефинансови елементи допринася за цялостен поглед върху устойчивото развитие, което е ценно за инвеститорите. Това налага извършването на емпирично изследване, което ще улесни количествения и факторен анализ на отчетите, изготвени от конкретна група компании.

Инвеститорите с краткосрочен фокус се нуждаят от бърза информация относно дейността на компанията през предходната година, за да прогнозират нейния растеж в краткосрочен план. Например даването на приоритет на максимизирането на печалбите за сметка на човешкия капитал чрез погрешни трудови политики е малко вероятно да бъде жизнеспособна дългосрочна тенденция. Компаниите, които увеличават финансовите си ресурси, като същевременно намаляват своя човешки капитал, е малко вероятно да запазят стойността си във времето. Основната аудитория за интегрирания доклад трябва да бъдат доставчиците на финансов капитал, което им позволява да оценят как капиталът се използва и разпределя. Съгласно концептуалната рамка на Международния комитет за интегрирано отчитане, доставчиците на финансов капитал са съсредоточени върху стойността под формата на финансова възвръщаемост. Въпреки това, тези декларации зависят от взаимовръзките между различните видове капитал, в които други заинтересовани страни имат интерес.

От съществено значение е да се знае, че рамката, предложена от Международния комитет по интегрирано отчитане, се основава на концепцията за капитал, докато глобалните инициативи за разкриване на информация дават приоритет на интересите на заинтересованите страни, включително икономически, социални, екологични и човешки права, в съответствие с техните очаквания и интереси. Интегрираното отчитане трябва да се разглежда като напредък на конвенционалните годишни отчети, а не като доклади за устойчивост, тъй като основните потребители на интегрираното отчитане са ясно разпознати като „доставчици на финансов капитал“, заедно с различни регулаторни органи, инвеститори и корпорации.

Проучване, проведено от Асоциацията на дипломираните експерт-счетоводители (ACCA) и Европейския форум за устойчиви инвестиции (EUROSIF), установява, че инвеститорите призовават за по-ясно, сравнимо и по-интегрирано нефинансово отчитане и повече оповестявания от бордовете на предприятията. Инвеститорите бяха помолени да оценят практиките за нефинансово отчитане на компаниите в Европа. Значителен брой инвеститори поддържат мнението, че нефинансовата информация трябва да бъде сравнима в различните предприятия, за да се счита за полезна.

По-голямата част от респондентите са на мнение, че на съществуващата нефинансова отчетност липсва адекватна сравнимост и колективно са съгласни, че трябва да има по-ефективна интеграция на нефинансова информация с оповестените финансови данни. Изследването води до следните заключения:

- Значителни 93% от инвеститорите изразяват недоволство от съществуващите стандарти за отчетност по отношение на разкриването на нефинансова информация, особено по отношение на нейната съпоставимост съществена значимост.

- 84% от инвеститорите изразяват недоволство от това как компаниите разкриват и идентифицират съществени нефинансови проблеми;

- Преобладаващите 92% от инвеститорите твърдят, че отговорността за недостатъчното разкриване на нефинансова информация е на управителните съвети на компаниите;

- Освен това, 92% от инвеститорите са съгласни или силно съгласни, че трябва да има по-висока степен на интеграция между разкритата финансова и нефинансова информация. Напълно очевидно е, че компаниите все повече признават необходимостта от устойчивост за поддържане на конкурентоспособността и това осъзнаване прогресивно се разглежда като конкурентно предимство за тези, които го включват в своите операции и го вграждат в своите всеобхватни политики за корпоративна отговорност (Atanasov, Atanas & Marinova, Romyana. 2014).

Заключение

В заключение разкриването на нефинансова информация е от решаващо значение за улесняване на прехода към устойчиво глобално развитие. икономика, хармонизиране на дългосрочната рентабилност със социалната справедливост и грижата за околната среда. Интегрираната отчетност позволява на всички заинтересовани страни, без значение от нивото им на достъп до информация, да получат прозрачна и сравнима информация за процесите на генериране на стойност в една компания. Така могат да бъдат оценени дългосрочните перспективи пред нейното развитие и бъдещо състояние, с цел вземането на адекватни и информирани инвестиционни решения.

Използвана литература

1. ACCOUNTINGNEWS, Novi iziskvaniya za otchitane na ustoychivostta: Otnasyat li se za Vasheto predpriyatie? (2024). <https://s.shopeee.com/gHp6>.
2. ATANASOV, ATANAS & MARINOVA, RUMYANA. (2014). Nefinansovata informatsiya vav finansovite otcheti kato element na korporativnata sotsialna otgovornost i predpostavka za ustoychivo razvitie. management and sustainable development 2014.
3. BUSCO CR., MARK L , RICCABONI AN., Q. P. (2013) Integrated Reporting, Concepts and Cases that redefine Corporate Accountability, Springer.
4. EDELMAN (2010) Edelman Trust Barometer. https://www.edelman.com/assets/uploads/2014/01/2010-Edelman-TrustBarometer_Global_Deck_FINAL.pdf.
5. EVROPEYSKI SAVET, (2022), Novi pravila otnosno otchitaneto na predpriyatiyata vav vrazka s ustoychivostta: Savetat i Evropeyskiyat parlament postigat predvaritelno politichesko sporazumenie. <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2022/06/21/new-rules-on-sustainability-disclosure-provisional-agreement-between-council-and-european-parliament>.
6. GRANT THORTON BULGARIA, (2024) <https://www.grantthornton.bg/bg/insights/csr-d-reporting-what-you-need-to-know>.
7. PAJDOWSKIQ, A. (2013) Die Entwicklung der Unternehmensberichterstattung Von der kombinierten zur integrierten Berichterstattung.
8. WATSON AND MONTERIO (2014) Bringing Order to the Chaos: Integrating Sustainability Reporting Frameworks and Financial Reporting into One Report with XBRL.

Изкуственият интелект в сферата на вътрешния контрол

Ваня Христова¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: vanya.petrova07@gmail.com

Резюме

Поради все по-нарастващия натиск вътрешният одит да подпомага повишаването стойността на организациите, в които има функциониращо звено на вътрешен одит, в последните години става все по-засилен интереса към изкуствения интелект и неговата роля в постигане на тази цел. С алгоритмите за идентифициране на модели и обработка на набор от данни изкуственият интелект има възможност да помогне на вътрешните одитори да идентифицират по-ефективно областите на риск и да изпълняват много други задачи с бърза скорост.

Ключови думи: Изкуствен интелект вътрешен одит, контрол, рискове.

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.246>

Artificial intelligence in the field of internal audit

Vanya Hristova¹

¹ University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,
e-mail: vanya.petrova07@gmail.com

Abstract

With the increasing pressure on internal audit to help drive value for organizations that have an internal audit function, interest in artificial intelligence and its role in achieving this goal has grown in recent years. With algorithms for pattern recognition and data processing, artificial intelligence has the potential to help internal auditors more effectively identify areas of risk and perform many other tasks at rapid speed.

Keywords: Artificial intelligence (AI), internal audit, control, risks.

Въведение

През последното десетилетие дигиталната революция доведе до значителни промени в много сектори от икономиката. Това се дължи основно на внедрените дигитални технологии в по-голяма част от процесите, с което се цели подобряване на производителността и осъществяване на по-голям контрол върху констатирани проблемни области. В този контекст можем да добавим и вътрешният контрол, който играе съществена роля като елемент в управлението на рисковете, пред които компаниите се изправят. Тази дигитална революция има своите последствия не само в социално-битовия живот, но също така и в начина на водене на бизнес, регулаторни ограничения, нарастващото потребителско търсене, конкуренция в технологичен план и т.н. Технологичният напредък и еволюцията чрез „изкуствения интелект“ насърчават компаниите да възприемат дигитализацията и управлението на базата от данни като подход към адаптиране към все по-бързо развиващата се среда и начин да се възползват от предимствата на технологиите.

Целта на настоящия доклад е да се представи влиянието на изкуствения интелект в сферата на вътрешния контрол и одит. За нейното постигане се поставят следните **задачи**:

- представяне на отделните страни от същността и развитието на изкуствения интелект;
- изследване на предимствата на изкуствения интелект в процеса на вътрешния одит;
- представяне на по-значимите перспективи в развитието на изкуствения интелект;
- обобщаване рисковете пред професионалната гилдия при внедряване на инструментите на изкуствения интелект.

Същност на изкуствения интелект

Изкуственият интелект (AI) се определя като наука за обучение на машини за изпълнение на задачи, които обикновено изискват човешки интелект (AICPA, 2019, p.2). Той съществува от 50-те години на XX век (Peicheva, 2021, p.5), но значително се развива през последното десетилетие благодарение на увеличената изчислителна мощност, наличието на повече данни и подобренията в алгоритмите за машинно обучение. Например на него се основават спам-филтърът (който предпазва от ненужни имейли), търсачката, навигацията, пръстовият отпечатък за достъп до телефон и езиковите преводи (Kordon, 2023, p.24).

Изкуственият интелект трябва да се разграничава от роботизираната автоматизация на процеси (Robotic Process Automation). Автоматизацията включва изпълняването на прости повтаряеми действия, например изтегляне на файл, копиране на ключови числа, тяхното прехвърляне в друг файл и запазване на документа. Тези задачи се извършват с помощта на предварително програмирани инструкции. Не е необходимо да се вземат допълнителни решения и няма обучение при изпълнение на задачите. Затова те не се основават на изкуствен интелект (Veysel, 2023).

Към настоящия момент в размките на Европейския съюз е в сила **Регламент (ЕС) 2024/1689 на Европейския парламент и на Съвета от 13.06.2024 година за установяване на хармонизирани правила относно изкуствения интелект и за изменение на регламенти (ЕО) № 300/2008, (ЕС) № 167/2013, (ЕС) № 168/2013, (ЕС) 2018/858, (ЕС) 2018/1139 и (ЕС) 2019/2144 и директиви 2014/90/ЕС, (ЕС) 2016/797 и (ЕС) 2020/1828 (Акт за изкуствения интелект или от англ. „AI act“)**. Целта на това законодателство е да установи единна рамка за разработването, пускането в действие и използването на системи с AI в съответствие с ценностите на Съюза, да се насърчи навлизането на ориентиран към човека и надежден AI, като се гарантира защита на здравето, безопасността и основните права на човека, да се осигури защита срещу вредните последици от системите с AI и да се подкрепят иновациите. На практика Регламентът е първият всеобхватен нормативен акт за справяне с рисковете, свързани с изкуствения интелект, чрез набор от права и задължения, както и изисквания и санкции, предназначени да защитават здравето, безопасността и основните права на гражданите на ЕС и извън него, т.е този законодателен акт се очаква да окаже абстрактно въздействие върху глобалното управление на AI в международен аспект.

Регламент (ЕС) 2024/1689 следва да се прилага от 2 август 2026 г. Същевременно, като се има предвид неприемливият риск, свързан с използването на AI по определени

начини, забраните, както и общите разпоредби на настоящия регламент следва да се прилагат още от 2 февруари 2025 г. Регламентът забранява определени практики, свързани с изкуствен интелект, както следва:

- Използване на AI за манипулация на поведението – системи, които съществено изменят човешкото поведение по начин, който може да причини значителна вреда.
- Използване на AI за експлоатация на уязвими групи хора – особено спрямо деца, възрастни хора или лица в уязвимо положение.
- Биометрично категоризиране – системи, които класифицират хората въз основа на биометрични данни с потенциал за дискриминация.
- Използване на AI за дистанционна биометрична идентификация в реално време в обществени пространства – с изключение на определени ситуации като правоприлагане (Reglamentat (ES) 2024/1689).

При запитване на Chat GPT каква е ролята му при вътрешния одит, самият изкуствен интелект отбелязва следите насоки, в които той може да бъде в полза на вътрешните одитори.

1. Анализ на данни и автоматизация на рутинни задачи

AI може да обработва големи набори от данни бързо, позволявайки на одиторите да изследват цели популации от транзакции, вместо да разчитат на произволна извадка. Това помага при идентифицирането на аномалии, тенденции или модели, които биха могли да показват измама или оперативна неефективност.

2. Непрекъснато наблюдение

С инструментите, базирани на AI, одитите могат да преминат от периодични прегледи към непрекъснат мониторинг. Тези инструменти могат автоматично да маркират нередности или потенциални рискове в реално време, като предоставят на одиторите актуална информация, по която да предприемат действия.

3. Предсказуем анализ

AI може да анализира исторически данни, за да предвиди бъдещи рискове или да идентифицира възникващи проблеми. Този предсказуем подход позволява на вътрешните одитори да бъдат по-проактивни, като предвиждат проблемите, преди те да ескалират в големи проблеми.

4. Обработка на естествен език (NLP)

AI може да помогне на одиторите да прегледат и анализират неструктурирани данни като имейли, договори и други текстови документи. Инструментите на NLP могат да извлекат значима информация от тези документи, което позволява на одиторите да прегледат и оценят съответствието или да открият по-бързо потенциални измами.

5. Идентифициране на риска и откриване на измами

Способността на AI да разпознава модели и да открива аномалии е особено полезна при идентифицирането на потенциални измами. Алгоритмите за машинно обучение могат да анализират финансови транзакции, за да открият подозрително поведение или отклонения, които иначе биха могли да останат незабелязани. AI използва алгоритми за машинно обучение, за да открие необичайни модели и поведение в транзакционните данни, които биха могли да показват измама или други рискове. AI може да анализира транзакции в реално време, за да идентифицира подозрителни дейности, намалявайки шансовете за човешка грешка и подобрявайки възможностите за откриване на измами.

6. Оценка и управление на риска

Инструментите на изкуствен интелект могат да помогнат на вътрешните одитори да извършват по-точни оценки на риска чрез анализиране на исторически и текущи данни, идентифициране на индикатори за риск и оценка на вероятността от възникване на определени рискове. Това позволява на одиторите да се съсредоточат върху високорискови области, които се нуждаят от незабавно внимание.

7. Автоматизиране на рутинни задачи

Рутинни задачи като събиране на данни, въвеждане и генериране на отчети могат да бъдат автоматизирани с AI, освобождавайки одиторите да се съсредоточат върху по-стратегически анализи на по-високо ниво. Това повишава ефективността и намалява вероятността от човешка грешка.

8. Подобро вземане на решения

AI може да предостави на одиторите прозрения, базирани на данни, което позволява по-добро вземане на решения. С моделите за машинно обучение одиторите могат да оценят по-сложни сценарии и да генерират подробни отчети, които могат да насочват ръководството при вземането на информирани решения.

9. Ефективност и намаляване на разходите

AI рационализира процесите на одит, намалява човешките грешки и свежда до минимум времето, което одиторите изразходват за ръчни задачи. Това води до по-бързи одити, по-ниски разходи и по-добро използване на ресурсите.

10. Съответствие с нормативните изисквания

AI помага да се гарантира, че организацията спазва постоянно променящите се разпоредби. Той може непрекъснато да наблюдава и оценява рисковете от съответствие, което улеснява информирането за променящите се закони и изисквания, минимизирайки риска от несъответствие.

11. Планиране на одита и разпределение на ресурсите

AI може да помогне за оптимизиране на планирането на одита чрез идентифициране на области с най-висок потенциал за риск. Тя може да помогне на одиторите да разпределят ресурсите си по-ефективно, като се съсредоточат върху високорисковите области, подобрявайки ефикасността и ефективността на процеса на одит.

Функции и предизвикателства пред вътрешния контрол и одит

Съгласно Френския институт за вътрешен одит и контрол (The IFACI) вътрешният одит може да се представи като независима и обективна дейност по осигуряване на увереност и консултиране с основното си предназначение да добавя стойност и да подобрява процесите в организацията. Постигането на целите на организацията се осъществява посредством систематичния и дисциплинарен подход за оценка и подобряване ефективността на контролните процеси и тези по управление на риска.

Основните функции на вътрешните одитори са:

- *Осигуряване на системи за вътрешен контрол*: Те оценяват и подобряват механизмите, политиките и процедурите за защита на активите, предоставят точна финансова отчетност и предотвратяват лошо управление или измами.
- *Подобряване управлението на риска*: Чрез оценяване и смекчаване на рисковете те помагат на организацията да се адаптират към променящите се условия и да приведат управлението на риска в съответствие със стратегическите цели.

- *Осигуряване на съответствие*: Те проверяват дали организацията се придържа към законите, разпоредбите и индустриалните стандарти, избягвайки правни санкции и изграждайки доверие на заинтересованите страни.

- *Насърчаване на оперативната ефективност*: Чрез одити на процеси те рационализират операциите, намаляват разходите и оптимизират разпределението на ресурсите за по-устойчив растеж.

- *Подобряване на независимите и обективни оценки*: Те предлагат безпристрастни и надеждни оценки. Това може да насърчи прозрачността и отчетността на заинтересованите страни (Kennedy, 2024).

Таблица 1.

Предизвикателства пред вътрешния одит, решими от AI

ресурсни ограничения	съответствие с нормативната уредба
непрекъснато наблюдение	ограничения при анализ на база данни
разкриване на измами	идентифициране на аномалии
рутинни задачи и точни отчети	анализ на бъдещи трендове и потенциални рискове

Според Pihir et al (2018, pp. 141-149) ключовите елементи, които улесняват успешния преход към дигитализация са:

- стратегическото ориентиране – Дигитализацията обхваща всички услуги в дейността и по този начин влияе върху стратегията;
- ориентация към потребителя – Технологично напредналите компании използват данните, събирани от изкуствения интелект, за да разберат по-добре предпочитанията и поведението на настоящите и бъдещите си потребители, което от своя страна води до подобряване на продукта;
- технологична и процесна инфраструктура – За тази цел компаниите, които се стремят да използват цифровите технологии, имат нужда от внедряване на нови технологии и инструменти за трансформация на техния начин на управление и следене на бизнес процесите.
- изграждане на умения и капацитет – За да гарантира успеха на дигиталния преход всяка организация задължително трябва да инвестира и в подобряване на уменията, знанията и капацитета на своите служители;
- иновационна култура и ангажираност – Визията за дигитализация и използване на новите технологии с цел подобряване на целите на организацията следва да бъде заложена в основата на всяка бизнес единица, като по този начин се гарантира насърчаване на иновациите и подхода към непрекъснато адаптиране.

Финансовите институции все повече се възползват от технологиите, базирани на изкуствен интелект, които интегрират в няколко сфери – кредитен рейтинг, откриване на аномалии, вътрешен контрол и съответствие с нормативните изисквания. За да се измери надеждността на приложенията, базирани на изкуствен интелект, следва да се измерят четири ключови риск индикатори – устойчивост, точност, справедливост и обяснимост. В допълнение със законовите ограничения към AI се налагат и усъвършенстване на статистическите методи за измерване на рисковете, идентифицирани със самото управление на информацията от изкуствения интелект.

Проучване на Европейската конфедерация на Институтите на вътрешните одитори (ЕСПА) подчертава, че 36 % от анкетираните мениджъри по вътрешен одит определят дигитализацията като един от основните рискове, пред които е изправена една организация, а почти 9% я класират като един от най-големите рискове след киберсигурността. Audit map е канадска компания, която обяви партньорството си с Deloitte, за да помогне на компаниите да внедрят изкуствения интелект във вътрешния си одит. За да открие нередности в масивите от данни, изкуственият интелект използва алгоритми. По настоящем изкуственият интелект не е разпространен масово чрез услугите, които може да предостави на вътрешните одитори – откриване на кражби, намаляване на риска от изтичане на информация, идентифициране на необичайни транзакции или такива над определен праг. Въпреки обещанията за изключителни ползи от внедряването на изкуствения интелект само малък процент от компаниите в световен мащаб са инсталирали програми, базирани на изкуствен интелект.

Системите с изкуствен интелект могат непрекъснато да проследяват промените в разпоредбите и стандартите за съответствие, като автоматично коригират процесите на одит, за да гарантират, че една организация остава в съответствие, без да се налага ръчно да наблюдава всяка актуализация на разпоредбите. Предизвикателства, които трябва да се имат предвид, са:

-Поверителност и сигурност на данните: Инструментите на AI изискват достъп до чувствителни данни и осигуряването на тези данни е от първостепенно значение за избягване на нарушения.

-Липса на умения: Екипите за вътрешен одит може да се нуждаят от допълнително обучение, за да използват ефективно инструментите на AI.

-Устойчивост на промяна: Някои одитори може да се противопоставят на приемането на управлявани от AI инструменти поради познаване на традиционните одиторски практики.

Могат да бъдат представени следните примери за AI инструменти във вътрешния одит:

- Алгоритми за машинно обучение: За прогнозен анализ и откриване на измами.
- Роботизирана автоматизация на процеси (RPA): За автоматизиране на повтарящи се задачи като въвеждане на данни и генериране на отчети.
- NLP инструменти: За анализиране на големи обеми от неструктурирани данни.
- Софтуер за анализ на одит: За анализиране и визуализиране на модели на финансови данни.

Китайски инженери работят по процеса на създаване и подобряване на съществуващите модели на ИИ, като към момента на изготвяне на настоящия доклад излезе информация за първият в света напълно автономен агент с изкуствен интелект Manus, който може да взема решения и да изпълнява сложни задачи самостоятелно без да бъде направляван от човек, действайки като мениджър координиращ работата на високо специализирани асистенти. Освен това той работи във фонов режим: върши нещата сам и докладва резултатите, когато са готови, без постоянен човешки надзор. (Despodov, 2025).

В началото на 2025 година настъпи сензационно събитие с появата в Китай на невронната мрежа с отворен код DeepSeek R1, предназначен да имитира човешко мислене. Чатботът е достъпен безплатно навсякъде и може да се стартира на компютър и на смартфон, като е с тенденция да замени досегашните търсачки в интернет. Този модел е в основата на мобилното му приложение за чатботове, което заедно с уеб интерфейса

през януари придоби световна известност като много по-евтина алтернатива на OpenAI, а инвеститорът Марк Андресен го нарече „моментът Спутник на ИИ“ (Ray, Parnel 2025).

Крис Брайънт коментира за Bloomberg синдрома FOBO- страх, че AI ще вземе работата на милиони хора като администратори, финансови анализатори, софтуерни разработчици, юристи и тези в творческите индустрии. Съоснователят на OpenAI Сам Алтман мисли, че загубата на много работни места е неизбежна, макар че AI със сигурност ще разшири съществуващите роли и ще създаде изцяло нови професии. Като през последната година се забелязва все по-значителен ръст на съкращенията в сферата на информационните технологии (Kirilova, Chobaligova, 2025).

Като положителна новина за напредъка на България в областта на AI е изявлението на Министерски Съвет от 13.03.2025 година, че Р България е спечелила проект с финансиране от 90 млн. евро за привличането на своя територия на една от шестте нови фабрики за изкуствен интелект на Европейския съюз, благодарение на работата на Института за компютърни технологии и изкуствен интелект (Mutischeva, 2025).

В обобщение, AI революционизира областта на вътрешния одит, като подобрява ефективността, повишава точността и позволява по-проактивен подход към управлението на риска и откриването на измами. Успешната интеграция на AI обаче изисква справяне с предизвикателства като поверителността на данните, сигурността и необходимостта от нови умения в одиторските екипи. Изкуственият интелект във вътрешния одит трансформира начина, по който се изпълняват одитните функции, като ги прави по-ефективни, точни и проникателни. Традиционните вътрешни одити често включват ръчни процеси като преглед на големи обеми от данни, проверка на съответствието, оценка на риска и идентифициране на неефективност. AI подобрява тези дейности чрез автоматизация, прогнозни анализи и прозрачност, управлявани от данни.

Заклучение

При направеното изследване относно използването на изкуствения интелект в процесите на вътрешния одит може да се обобщи, че към настоящият момент AI се разглежда като потенциална заплаха за работни места в областта на счетоводството и одита. Противоположното мнение е, че той ще се превърне в средство за подобряване на услугите и намаляване на времето за повтаряеми операции и такива, които засягат голям обем от база данни. За да се постигне такова равнище на разбиране и приемане на предимствата на изкуствения интелект следва да се инициира всеобхватно обучение. Не следва да се забравят и етичните изисквания при използването на лични данни, както и регулаторната рамка относно проблеми като киберсигурност и ограничаване възможността алгоритмите на изкуствения интелект да взимат автономни решения. В бъдеще вътрешните одитори ще участват в процеса по машинно обучение и задължително ще бъде необходим одит и на алгоритмите за изкуствен интелект. Внедряването на AI в процесите на организациите е скъпа инвестиция, която не всяко малко и средно предприятие има възможност да осъществи, затова е необходима намеса от правителствено ниво или помощ от ЕС при внедряване на изкуствения интелект във всеки от процесите на дадено предприятие.

Използвана литература

1. DESPODOV, D. (2025) *Kitay predstavi II agenta Manus: toy izpalnyava zadachite bez choveshka namesa* [Online]. Available at: <https://www.kaldata.com/it-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/%D0%BA%D0%B8%D1%82>

[%D0%B0%D0%B9-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%B8%D0%B8-%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0-manus-%D1%82%D0%BE%D0%B9-%D0%B8%D0%B7%D0%BF%D1%8A%D0%BB%D0%BD-555651.html](#) [Accessed 9/03/2025].

2. KENNEDY, K. (2024) *How AI Can Enhance Internal Audit Functions* [Online]. Available from: <https://www.datarails.com/how-ai-can-enhance-internal-audit-functions/> [Accessed 1/03/2025].

3. KIRILOVA, E., CHOBALIGOVA, B. (2025) *Investor Kak da se predpazite ot tova, che AI mozhe da otkradne rabotata vi?* [Online]. Available at: <https://www.investor.bg/a/566-novini-i-analizi/409939-kak-da-se-predpazite-ot-tova-che-ai-mozhe-da-otkradne-rabotata-vi> [Accessed 11/03/2025].

4. KORDON, A. (2023) *Perspektivata izkustven intelekt*. Sofiya: Katehon, p.24.

5. MUTISCHEVA, B. (2025) *Banker Zhelyazkov obsadi s Iliana Ivanova uspeha na Balgariya s proekta za fabrika za izkustven intelekt* [Online]. Available at: <https://banker.bg/2025/03/13/zhelyazkov-ivanova-izkustven-intelekt/> [Accessed 13/03/2025].

6. PIHIR, K., PUPEK, T., FURJAN, M.T (2018), *Digital Transformation Insights and Trends*, In Proc. 29th Central European Conference on Information and Intelligent Systems, pp. 141-149.

7. PEICHEVA, M. (2021) *Artificial Intelligence in Human Resource Functions – Nature and Practical Application*, Journal „HR & Technologies”, Creative Space Association, Issue 1/2021, p. 5

8. RAY, S., PARNEL, N. (2025) *Blombergtv Kakvo predstavlyava kitayskiyat DeepSeek i zashto stresna sveta na AI* [Online]. Available at: <https://www.bloombergtv.bg/a/4-analizi/140262-kakvo-predstavlyava-kitayskiyat-deepseek-i-zashto-stresna-sveta-na-ai> [Accessed 5/03/2025].

9. VEYSEL, A. (2023) *Vliyanieto na izkustveniya intelekt v"rkhu schetovodstvoto*. Sofiya: spissaniye IDES, br.03/2023.

10. A CPA's Introduction to AI: From Algorithms to Deep Learning, What You Need to Know. Chartered Professional Accountants of Canada (CPA Canada) and American Institute of CPAs (AICPA), 2019, p.2, [Online]. Available at: <https://www.aicpa-cima.com> [Accessed 15/02/2025].

11. Reglamentat (ES) 2024/1689 za ustanovyavane na harmonizirani pravila za izkustveniya intelekt opredelya ramka za razrabotvaneto, puskaneto na pazara, vnedryavaneto i izpolzvaneto na sistemi s izkustven intelekt (II) v Evropeyskiya sayuz. Available at <https://www.consejo.bg/%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-%28%D0%B5%D1%81%29-2024-1689-%D0%B7%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%B8%D0%B7%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82~353> [Accessed 11/03/2025].

Прилагане на нови IPSAS стандарти. Предизвикателства

Мартин Николов¹

¹Икономически университет – Варна/Катедра „Счетоводна отчетност“, България,
e-mail: martin.nikolov@ue-varna.bg

Adoption of new IPSAS Standards. Challenges

Martin Nikolov¹

¹University of Economics – Varna/Accounting Department, Bulgaria,
e-mail: martin.nikolov@ue-varna.bg

Abstract

This work explores a bit the key challenges encountered by public sector entities during the adoption of International Public Sector Accounting Standards (IPSAS). It examines five core issues—technical capacity, legacy systems, data quality, organizational resistance, and interpretation of standards—highlighting practical examples and implications. The analysis underscores the need for a strategic, well-resourced approach to ensure consistent application, improve financial transparency, and strengthen stakeholder trust. And finishing this abstract I would try to trigger your interest in IPSAS with the following thought – IFRS is very important for the users of the financial information, namely investors and readers of the financial statements. And who is interest in how public funds are spent? – taxpayers.

Keywords: public sector accounting, challenges, IPSAS implementation

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.254>

INTRODUCTION

Adopting the International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) represents a significant step forward in enhancing transparency, accountability, and comparability of financial reporting in the public sector. These standards, issued by the IPSASB (International Public Sector Accounting Standards Board), are more and more being adopted by governments and international organizations, including units within the United Nations (UN affiliated entities and agencies) system. However, the implementation of new IPSAS standards presents a series of hard work and complex challenges. In this paper I will try to explore five of the most problematic challenges that organizations face during the adoption process, reaching out to some practical examples and recent developments.

WHAT DOES IPSAS STAND FOR

If we have to explain with one sentence the main purpose of IPSAS it would be – ensuring that government as well as public sector entities act with accountability for the resources they manage. Similar to IFRS, IPSAS is aiming to improve transparency, promote international comparability, support better decision-making and strengthen financial management and control. Achieving these goals, IPSAS can help building public trust by providing a clearer insight on how public resources are acquired and used. In this paper I will list the four challenges, in my view, professionals are encountered while facing the adoption of new IPSAS Standards.

CAPACITY AND TECHNICAL EXPERTISE GAPS

One of the main challenges in the implementation phase of new IPSAS standards is the lack of in-house technical expertise, knowledge and capacity. Most of the public sector organizations, including United Nations Secretariat and other United Nations agencies, have traditionally operated under cash-based or modified cash-based accounting frameworks. Therefore, transitioning to full accrual accounting, as per IPSAS, can be very demanding in both mindset and technical capability. Staff members and employees would require comprehensive retraining to understand the principles of accrual accounting as well as the requirements of individual standards.

For example, let us take IPSAS 41- Financial Instruments – classification and measurement. Like IFRS 9, IPSAS 41 introduces advanced concepts such as FV measurement and expected credit losses (ECL). These topics are considered complicated even for experienced accountants and financial professionals and require a solid knowledge in accounting and financial theory as well as in valuation techniques. Should there be a lack of sufficient internal capacity (namely knowledge), organizations may need to seek help from consultants, leading to increased cost for staffing and having to rely on temporary solutions rather than sustainable solutions – something that could be provided with sufficient internal capacity. Therefore, lack of expertise also increases the risk of incorrect application of the standard, financial losses for the organizations, audit findings and recommendations as well as potential reputational damage. The risk of financial losses for public entities may be quite significant. Failure to comply with the rules and regulations may lead to immediate return of resources to the donors.

LEGACY SYSTEMS AND IT INFRASTRUCTURE

A second major obstacle in the adoption of IPSAS is the limitation of outdated financial management information systems. Lots of public sector institutions and international organizations continue to use legacy platforms that were primarily built for budget control and cash-based accounting, but for the complex demands of accrual-based reporting. The result is that these systems often lack the necessary functionalities to support IPSAS requirements such as asset recognition liability tracking or detailed financial disclosures options.

This issue became particularly pronounced with the rollout of IPSAS 43, the standard that provides guidance on how leases are to be treated. Under this standard, entities are required to recognize most of the lease arrangements directly in the statement of financial position, reporting them as right-of-use assets along with the lease liabilities (in some sense similar to IFRS 16). In order to fully comply with the new standard, entities must maintain huge lease data such as calculating depreciation, account for the interest expense over the whole period of the lease and additionally follow the guidelines for relevant disclosures in the financial statements.

However, many currently available systems might be incapable of automating these processes. For instance, a public health organization with a large amount of equipment and property leases may end up in a situation where its current system cannot follow all lease details and information like interest rates and asset amortization schedules. In such cases, entities may need to either invest in expensive system upgrades or implement entirely new enterprise resource planning (ERP) solutions. The above-stated options may seem an easy solution but could not be feasible all of the time because of resources or time constraints. Should this be the

case organizations often have to rely on manual tracking through spreadsheets or other temporary solutions.

Using spreadsheets as temporary solutions not only increase the workload for finance teams but also raises the risk of data entry errors, wrong calculations, human error and non-compliance with the accounting standards. Temporary solutions in finance leads to compromised checks and additional risks of errors. The consequences could be crucial, namely audit findings, reputational damage or reputational risk, huge financial risk in form of penalties by the donors (as mentioned previously in this paper, some donors are very strict and require payback of funds immediately after finding an error). It is very important to align the current financial systems with the new IPSAS needs as soon as possible in the implementation process to ensure compliance with the standards. In one of the United Nations Board of Auditors report, the Board of Auditors issues the following recommendations: „The continued use of spreadsheets for lease accounting increases the risk of errors and non-compliance with IPSAS 43. The Board recommends that the Secretariat implement automated solutions to ensure accurate and consistent reporting.” Another statement from the International Monetary Fund underlines that „Reliance on spreadsheets and manual processes undermines data integrity and introduces high risks of human error, particularly in the context of transitioning to accrual-based standards such as IPSAS.” (Grossi & Steccolini, 2020), (United Nations Board of Auditors, 2022), (United Nations, 2013).

DATA QUALITY AND AVAILABILITY

Data quality and completeness is fundamental to producing quality financial reports in accordance with IPSAS. Despite this importance, many organizations face enormous difficulties when it comes to data quality. These problems tend to get more emphasized during the transition from traditional accounting methods to newly issued accounting standards (the implementation phase). A very good example can be seen with IPSAS 17, which requires detailed information on property, plant, and equipment (PPE). Part of the information required is purchase dates, full acquisition costs, depreciation methods and estimated useful life of the assets. The section of Internal Audit Division in the United Nations emphasizes in their report number 2013/058: "Due to the number of omissions and errors identified in accounting for property by field missions, there remained an unmitigated risk that data had not been sufficiently captured to ensure that opening balances were reliable, complete and accurate for IPSAS implementation." (Chan, 2006)

Within public entities, for instance, many decentralized offices and field operations may lack consistent records of such data. This causes a major challenge in determining accurate opening balances during the transition. As a result, organizations must undertake asset verification and valuation exercises. These exercises can be both time-consuming and could require a lot of resources. Another problem may be a missing documentation. In those cases, entities need to rely on assumptions or estimates which can easily be tackled by auditors. (International Public Sector Accounting Standards Board [IPSASB], 2019).

CHANGE MANAGEMENT AND ORGANIZATIONAL RESISTANCE

Adopting new IPSAS standards involves more than just technical adjustments—it also presents significant organizational challenges. Resistance to change is a common response, particularly in institutions where the new standards require major shifts in established procedures, roles, and reporting habits. Staff who have long relied on traditional accounting

practices may be hesitant to engage with the perceived complexity and unfamiliar nature of IPSAS.

As noted by Bergmann (2012), financial management in the public sector has unique challenges. This reluctance has been especially noticeable within the UN system, notably among decentralized offices and field operations, where managing organizational change is more complex. In many of these contexts, IPSAS is often seen as a directive imposed from above rather than a tool for internal improvement. Addressing this resistance demands strong leadership, clear messaging about the value of IPSAS, comprehensive capacity-building efforts, and sustained support throughout the implementation phase. Without these elements, the reform process risks being uneven and incomplete, leading to only partial compliance and reduced impact of the intended financial improvements. (Bergmann, 2012), (Lüder & Jones, 2003).

INTERPRETATION AND APPLICATION OF STANDARDS

Even with sufficient trainings and the availability of resources, the successful implementation of IPSAS highly depends on the consistent interpretation and application of the standards. Unlike some national and international accounting frameworks that are highly prescriptive, IPSAS provides room for professional judgment in various complex areas, including revenue recognition, asset impairment, and the accounting for provisions. While this flexibility can be advantageous—allowing organizations to adapt the standards to their specific operational realities—it can also introduce inconsistency and uncertainty if interpretations differ across departments or entities.

A noteworthy example is IPSAS 23, where the standard that governs revenue from non-exchange transactions such as grants, donations, and contributions. IPSAS 23 requires entities to assess whether stipulations attached to incoming funds are enforceable and to determine the correct point at which revenue should be recognized. Because these assessments often involve subjective judgment, various units within an organization—or separate entities within the same system—may come to different conclusions based on similar facts. This has been a significant issue in the public entities, where various offices may interpret donor agreements differently, leading to inconsistent revenue recognition and reporting across the organization. To address this, several UN agencies have developed centralized guidance documents and internal accounting manuals to harmonize how such transactions are treated. However, drafting, updating, and enforcing these internal policies requires dedicated resources and oversight, adding further complexity to the adoption process.

Another practical challenge arises with IPSAS 21 and IPSAS 26, which deal with the impairment of non-cash and cash-generating assets. These standards require entities to estimate the recoverable service potential or value in use of their assets—a task that often involves subjective assumptions and detailed analysis. For example, let us have a look at a humanitarian agency operating in volatile environments, determining whether a facility or piece of equipment has been impaired due to underuse or damage can be difficult. The on-site staff may lack the technical expertise or data needed to perform these assessments, resulting in delays or discrepancies in impairment reporting. This again underlines the need for clear internal policies and centralized support to secure unique application of the standards across all operational levels. The standard itself explains that: „Determining when a non-cash-generating asset is impaired requires assessing various indicators, such as significant changes in the extent or manner of use, or physical damage to the asset. This assessment can be subjective and complex”.

In both cases, while IPSAS provides a strict framework, the reliance on professional judgment requires strong institutional mechanisms to support interpretation, ensure consistency, and maintain the integrity of financial reporting. (International Federation of Accountants [IFAC], 2019).

CONCLUSION

While adoption of new IPSAS standards is a vital step toward greater transparency and accountability within the public sector, the process is a pathway full of blooming challenges. Issues related to technical capacity, legacy systems, data integrity, organizational resistance, and interpretation of standards must all be addressed to achieve a smooth and effective transition. The good side of all is that all these challenges are interconnected, and they require a strategic approach. If the organization decides to invest in solving one of the problems, other issues are automatically approached as well. Synergies in problem-solving can be achieved. Solving those issues leads to better realization of resources and increasing the benefits for the stakeholders.

BIBLIOGRAPHY

1. BERGMANN, A. (2012) *Public sector financial management*. Harlow: Pearson Education
2. LÜDER, K. AND JONES, R. (eds.) (2003) *Reforming governmental accounting and budgeting in Europe*. Hamburg: Fachverlag Moderne Wirtschaft
3. INTERNATIONAL FEDERATION OF ACCOUNTANTS (IFAC) (2019) *Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncements*. New York: International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB)
4. CHAN, J.L. (2006) 'IPSAS and government accounting reform in developing countries', in Montesinos, V. and Brusca, I. (eds.) *Accounting reform in the public sector: Mimicry, coercion and the quest for legitimacy*. Zaragoza: University of Zaragoza Press, pp. 31–44
5. JONES, R. AND LÜDER, K. (eds.) (1996) *The role of accounting in public expenditure management*. Washington, DC: International Monetary Fund
6. GROSSI, G. AND STECCOLINI, I. (2020) *Accounting for public governance: The social and organisational context of public sector accounting*. Abingdon: Routledge
7. MACK, J. AND RYAN, C. (2006) 'Reflections on the theoretical underpinnings of public sector accounting research', *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 19(4), pp. 592–612
8. UNITED NATIONS BOARD OF AUDITORS. (2022). *Financial report and audited financial statements for the year ended 31 December 2021 and Report of the Board of Auditors* (Vol. I). United Nations. Available at: [https://undocs.org/en/A/77/5\(Vol.I\)](https://undocs.org/en/A/77/5(Vol.I))
9. INTERNATIONAL MONETARY FUND. (2016). *Implementing accrual accounting in the public sector*. Fiscal Affairs Department, Technical Notes and Manuals No. 16/02. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2016/tnm1602.pdf>
10. UNITED NATIONS. (2013). *Audit of financial reporting for property, plant and equipment in field missions* (Assignment No. AP2012/620/05). Office of Internal Oversight Services. Available at: <https://oios.un.org/file/4718/download?token=S-CwRR6w>
11. INTERNATIONAL PUBLIC SECTOR ACCOUNTING STANDARDS BOARD (IPSASB). (2019). *IPSAS 21: Impairment of Non-Cash-Generating Assets*. Available at: <https://ifacweb.blob.core.windows.net/publicfiles/2024-12/A30-IPSAS-21.pdf>

Новият международен стандарт за финансово отчитане – МСФО 18

Николай Йовчев¹

¹Университет за национално и световно стопанство/Катедра Финанси, София, България, e-mail: nikolay.yovchev1992@gmail.com

Резюме

Съветът по международни счетоводни стандарти (СМСС) публикува новия си стандарт МСФО 18 "Представяне и оповестяване на финансови отчети", който ще замени МСС 1 "Представяне на финансови отчети". Новият стандарт е резултат от т.нар. проект за първични финансови отчети, има за цел да подобри начина, по който предприятията комуникират в своите финансови отчети. Стандартът определя изискванията за представяне и оповестяване на информация във финансовите отчети и включва нови изисквания за представяне и оповестяване във финансовите отчети, с акцент върху отчета за доходите.

Ключови думи: представяне, отчет за печалба или загуба, оперативна категория, финансова категория, инвестиционна категория

DOI: <https://doi.org/10.56065/ACCOUNTCONT/2025.259>

New International Financial Reporting Standards – IFRS 18

Nikolay Yovchev¹

¹University of National and World Economy/Department of Finance, Sofia, Bulgaria, e-mail: nikolay.yovchev1992@gmail.com

Abstract

The International Accounting Standards Board (IASB) has published its new standard IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements, which will replace IAS 1 Presentation of Financial Statements. The new standard is the result of the so-called Primary Financial Statements project, aims to improve the way companies communicate in their financial statements. The standard sets out requirements for the presentation and disclosure of information in financial statements and includes new requirements for presentation and disclosure in financial statements, with a focus on the income statement.

Keywords: presentation, income statement, operating category, financing category, investing category

Въведение

През април 2024 г. Съветът по международни счетоводни стандарти (СМСС) издаде новия счетоводен стандарт МСФО 18 "Представяне и оповестяване във финансовите отчети". Той ще замени съществуващия стандарт МСС 1 "Представяне на финансови отчети", който се използва от много години. МСФО 18 влиза в сила за годишни отчетни периоди, започващи на или след 1 януари 2027 г., като е разрешено по-ранното му прилагане. Предприятията, които приемат МСФО 18 по-рано, трябва да оповестят този факт в пояснителните приложения. Настоящият стандарт въвежда няколко нови изисквания, които се очаква да окажат влияние върху представянето и оповестяването

на повечето, ако не и на всички предприятия. Те включват: изискването да се класифицират всички приходи и разходи в определени категории и да се представят определени общи и междинни суми в отчета за приходите и разходите; усъвършенствани насоки за обобщаване, разположение и обозначаване на статиите в основните финансови отчети и пояснителните приложения; задължителни оповестявания относно определените от ръководството показатели за ефективност (подмножество на алтернативните показатели за ефективност).

1. Първа част

Целта на МСФО 18 е да определи изискванията за представяне и оповестяване на информация във финансовите отчети с общо предназначение (финансовите отчети), за да се гарантира, че те предоставят подходяща информация, която вярно представя активите, пасивите, собствения капитал, приходите и разходите на предприятието. МСФО 18 отрежда различни и допълващи се роли на основните финансови отчети, както и на пояснителните приложения: Първичните финансови отчети предлагат структурирани обобщения на признатите активи, пасиви, собствен капитал, приходи, разходи и парични потоци на предприятието, като помагат на потребителите да разберат финансовото състояние на предприятието, да направят сравнения между предприятията и отчетните периоди и да идентифицират областите, изискващи допълнителна информация. Бележките, от друга страна, допълват тези първични финансови отчети, като предоставят допълнителна, необходима съществена информация, за да се гарантира разбирането на статиите и да се постигне общата цел на финансовото отчитане. (*KPMG, Presentation and disclosure – IFRS 18*)

- Подобрена съпоставимост в отчета за приходите и разходите (отчет за доходите)

Понастоящем няма определена структура на отчета за доходите. Дружествата сами избират междинните суми, които да включат. Често дружествата отчитат оперативна печалба, но начинът, по който се изчислява оперативната печалба, се различава в отделните дружества, което намалява съпоставимостта. МСФО 18 въвежда три определени категории за приходи и разходи – оперативни, инвестиционни и финансови, за да подобри структурата на отчета за приходите и разходите, и изисква от всички дружества да предоставят нови определени междинни суми, включително оперативната печалба. Подобрената структура и новите междинни сборове ще дадат на инвеститорите последователна отправна точка за анализ на резултатите на дружествата и ще улеснят сравняването на дружествата.

- Повишена прозрачност на мерките за ефективност, определени от ръководството

Много компании предоставят специфични за компанията показатели, често наричани алтернативни показатели за ефективност. Инвеститорите намират тази информация за полезна. Понастоящем обаче повечето дружества не предоставят достатъчно информация, която да позволи на инвеститорите да разберат как се изчисляват тези показатели и как те се отнасят към изискваните показатели в отчета за приходите и разходите. Поради това МСФО 18 изисква от дружествата да оповестяват обяснения на тези специфични за дружеството измерители, които са свързани с отчета за доходите, наричани дефинирани от ръководството измерители на резултатите. Новите изисквания ще подобрят

дисциплината и прозрачността на дефинираните от ръководството показатели за ефективност и ще ги направят обект на одит.

- По-полезно групиране на информацията във финансовите отчети

Анализът на инвеститорите на резултатите от дейността на дружествата се затруднява, ако информацията, предоставяна от дружествата, е твърде обобщена или твърде подробна. В МСФО 18 се дават разширени насоки за това как да се организира информацията и дали да се предоставя в първичните финансови отчети или в пояснителните приложения. Очаква се промените да осигурят по-подробна и полезна информация. МСФО 18 също така изисква от дружествата да осигурят по-голяма прозрачност на оперативните разходи, което ще помогне на инвеститорите да намерят и разберат необходимата им информация.

МСФО 18 влиза в сила за годишни отчетни периоди, започващи на или след 1 януари 2027 г., като е разрешено по-ранното му прилагане. Предприятията, които приемат МСФО 18 по-рано, трябва да оповестят този факт в пояснителните приложения.

По-специално за някои предприятия е необходимо да започнат прехода по-рано, за да бъдат напълно подготвени за задължителното прилагане от 1 януари 2027 г., с ретроспективно преизчисляване на сравнителните данни.

Въпреки че МСФО 18 трябва да се прилага ретроспективно, прилагайки МСС 8, от предприятията не се изисква да оповестяват количествената информация, посочена в МСС 8, т.е. предприятията не трябва да оповестяват сумата на корекцията на всяка статия от финансовия отчет или корекцията на основните доходи на акция и доходите на акция с намалена стойност през текущия период.

За сравнителния период предприятието трябва да оповести равнение между представените преизчислени суми и сумите, представени преди това за сравнителния период, прилагайки МСС 1. Това се изисква и за сравнителните периоди, представени в междинните финансови отчети, изготвени съгласно МСС 34. На предприятията се разрешава, но не се изисква, да представят подобни равнения за текущия период, както и за по-стари сравнителни периоди.

При първоначалното прилагане на МСФО 18 предприятието има също така възможност да промени избора си за начина на оценяване на инвестиция в асоциирано или съвместно предприятие. Ако отговаря на условията за прилагане на изключението в МСС 28 „Инвестиции в асоциирани и съвместни предприятия“ (което се прилага за инвестиции, държани от или косвено чрез предприятие, което е организация за рисков капитал, взаимен фонд, тръст за дялове или подобно предприятие), предприятието може да промени избора си за оценяване на инвестициите от метода на собствения капитал към справедлива стойност в печалбата или загубата в съответствие с МСФО 9.’

2. Втора част

МСФО 18 представлява най-значителните промени в представянето на финансовите резултати в последно време и изисква от дружествата да преразгледат цялостната структура на отчета за финансовите резултати. МСФО 18 влиза в сила за годишни отчетни периоди, започващи на или след 1 януари 2027 г., и трябва да се прилага ретроспективно за сравнителни периоди. Датата на влизане в сила на стандарта ще зависи от местните регулаторни изисквания в различните юрисдикции. Разрешено е по-ранно прилагане, което трябва да бъде оповестено в пояснителните приложения. Ако дадено дружество прилага МСС 34 Междинни финансови отчети при изготвянето на съкратени междинни финансови отчети през първата година от прилагането на стандарта, от него

се изисква да представи заглавия, които очаква да използва при прилагането на МСФО 18, и междинни суми в съответствие с изискванията на стандарта. Освен това от дружеството се изисква да оповести равнения за всяка статия, представена в отчета за финансовите резултати, за сравнителните периоди, непосредствено предхождащи текущия и кумулативния текущ период. Една от ключовите характеристики на МСФО 18 е да изисква от дружествата да класифицират всички статии на приходите и разходите в една от петте категории: оперативни, инвестиционни, финансови, данъци върху дохода и преустановени дейности. **Оперативни** – резултати от определена основна стопанска дейност. **Инвестиционни** – приходи и разходи от активи, които генерират възвръщаемост отделно от бизнес дейностите на компанията. Това включва резултати от инвестиции в асоциирани предприятия, съвместни предприятия и неконсолидирани дъщерни дружества, отчитани по метода на собствения капитал, и парични средства и парични еквиваленти. **Финансови** – резултати, свързани с привличането на финансиране, лихви по други пасиви, като лизинги, и пенсии с дефинирани доходи. (*IFRS 18 changes financial performance reporting, EY*)

Новият стандарт също така предвижда, че агрегирането и дезагрегирането на статиите на активите, пасивите, собствения капитал, приходите, разходите и паричните потоци се основава на общи характеристики. От дружествата се изисква да агрегират или дезагрегират статиите, за да представят редове в първичните финансови отчети, които да предоставят полезни структурирани обобщения. Освен това в пояснителните приложения към финансовите отчети от дружествата се изисква да агрегират или дезагрегират статиите, за да предоставят съществена информация, но при това не трябва да замъгляват съществената информация.

Когато МСФО 18 влезе в сила, се очаква новите насоки и изисквания, приложими към категориите, междинните и общите суми, да подобрят тяхната съпоставимост между дружествата. Например оперативната печалба или загуба е дефиниран термин съгласно МСФО 18, приложим за всички дружества, което позволява на потребителите да разберат по-добре резултатите от дейността на дадено дружество и да сравняват оперативната печалба или загуба между дружествата. Понастоящем няма определена структура на отчета за приходите и разходите. Дружествата сами избират междинните суми, които да включат. Често дружествата отчитат оперативна печалба, но начинът, по който се изчислява оперативната печалба, е различен за различните дружества, което намалява съпоставимостта. (*The IASB issues IFRS 18 Presentation & Disclosure in Financial Statements*)

МСФО 18 въвежда три определени категории за приходи и разходи – оперативни, инвестиционни и финансови, за да подобри структурата на отчета за приходите и разходите и изисква от всички дружества да предоставят нови определени междинни суми, включително оперативната печалба. Подобрената структура и новите междинни сборове ще дадат на инвеститорите последователна отправна точка за анализ на резултатите на дружествата и ще улеснят сравняването на дружествата.

Основните промени въведени от МСФО 18 са: (*Grant Thornton, IFRS Get ready for IFRS 18*)

- Задължителни категории и междинни сборове в отчета за печалбата или загубата: статиите за приходи и разходи ще бъдат класифицирани в категориите за оперативна дейност, финансиране, инвестиране, данък върху дохода или преустановени дейности. Тази класификация ще зависи от

комбинацията от оценка на основните стопански дейности на предприятието и определени решения на счетоводната политика.

- Изисквани междинни сборове в отчета за печалбата или загубата: въз основа на прилагането от страна на предприятието на изискванията за класификация, описани в точка 1, ще се изисква представянето на определени междинни сборове във финансовите отчети, като например печалбата от дейността. Междинната сума на оперативната печалба вече е дефинирана в МСФО 18.
- Етикетиране, агрегиране и дезагрегиране: разширени изисквания за етикетиране, агрегиране и дезагрегиране на информацията във финансовите отчети.
- Промени в отчета за паричните потоци с тесен обхват: преработени изисквания за начина на представяне на отчета за паричните потоци, включително класификацията на паричните потоци от лихви и дивиденди.
- Определени от ръководството показатели за ефективност: изискване към определени предприятия да включат "определени от ръководството показатели за ефективност" (т.е. алтернативни показатели за ефективност и т.н.) в пояснителните приложения към финансовите отчети, с равнения до най-близкия междинен сбор, съответстващ на МСФО. Например, "коригирана печалба или загуба", съгласувана с печалбата или загубата. МСФО 18 изисква предприятието да идентифицира своите дефинирани от ръководството показатели за ефективност, тъй като в пояснителните приложения трябва да бъдат включени подробни оповестявания за тях. Това трябва да даде възможност на потребителите на финансовите отчети да разберат аспекта на финансовото представяне, който по мнение на ръководството се съобщава чрез Management-defined performance measures (MPMs), и как Management-defined performance measures (MPMs) се сравнява с мерките, определени от счетоводните стандарти на МСФО. Management-defined performance measures (MPMs) е междинна сума на приходите и разходите, която: се използва в публичните съобщения извън финансовите отчети; се използва, за да се съобщи на инвеститорите мнението на ръководството за даден аспект от финансовото представяне на предприятието като цяло; и не е изброено в МСФО 18 или не се изисква изрично от счетоводните стандарти на МСФО.
- По принцип предприятието следва да приеме, че всяка междинна сума на приходите и разходите, споделена в публичните съобщения, отразява гледната точка на ръководството за цялостното финансово представяне на предприятието. Тази презумпция обаче може да бъде опровергана, ако е необходимо.

Сравнителната информация трябва да бъде оповестена по отношение на предходния период за всички суми, отчетени във финансовите отчети, както на лицевата страна на първичните финансови отчети, така и в пояснителните приложения, освен ако друг стандарт не изисква друго. Сравнителна информация се предоставя за описателна и описателна информация, когато тя е необходима за разбирането на финансовите отчети за текущия период.

Заклучение

Оповестяването на информация за MPMs по МСФО 18 ще повиши прозрачността и разбирането на инвеститорите за това как мерките се сравняват с мерките, определени

от счетоводните стандарти на МСФО. Това оповестяване ще подлежи на одит и ще помогне на инвеститорите да получат представа за това как ръководството вижда финансовите резултати на дружеството, как се управлява дружеството и как се развиват неговите финансови резултати.

Използвана литература

1. CHINA BRIEFING (2024) *Understanding IFRS 18: Key Updates for Financial Statement Presentation and Disclosure*. [online] China Briefing. Available at: <https://www.china-briefing.com/news/understanding-ifs-18-key-updates-for-financial-statement-presentation-and-disclosure/> [Accessed 20/03/2025].
2. EY (2024) *IFRS 18 changes financial performance reporting*. [online] EY. Available at: https://www.ey.com/en_gl/insights/ifs/ifs-18-changes-financial-performance-reporting [Accessed 20/03/2025].
3. EY (2024) *The IASB issues IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements*. [online] EY. Available at: <https://www.ey.com/content/dam/ey-unified-site/ey-com/en-gl/technical/ifs-technical-resources/documents/ey-gl-devel-223-iasb-issues-ifs-18-04-2024.pdf> [Accessed 20/03/2025].
4. GRANT THORNTON (2024) *IFRS 18 – The IASB’s new presentation and disclosure standard*. [online] Grant Thornton Brazil. Available at: <https://www.grantthornton.com.br/en/insights/articles/ifs-18--the-iasbs-new-presentation-and-disclosure-standard> [Accessed 20/03/2025].
5. KPMG (2024) *First Impressions: Presentation and Disclosure – IFRS 18*. [online] KPMG International Standards Group. Available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmgsites/xx/pdf/ifrg/2024/isg-first-impressions-presentation-and-disclosure-ifs-18.pdf> [Accessed 20/03/2025].

**СЧЕТОВОДСТВОТО И КОНТРОЛЪТ: ТРАДИЦИИ
И НОВИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ СЪЗДАВАНЕ НА СТОЙНОСТ
И УСТОЙЧИВОСТ**

Сборник с доклади от Международна научно-практическа конференция

**ACCOUNTING AND CONTROL: TRADITIONS
AND NEW CHALLENGES IN VALUE CREATION AND SUSTAINABILITY
Conference Proceedings from an International Scientific
and Practical Conference**

Предпечатна подготовка *Дора Томова*

Издателство „Наука и икономика“

Икономически университет – Варна

ул. „Евлоги Георгиев“ 24

ISBN 978-954-21-1203-7